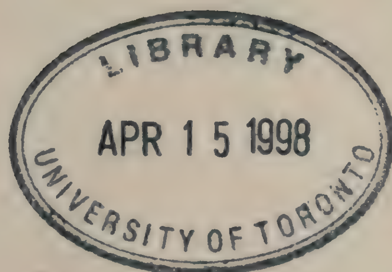
אַלע ווערק פון שלום-עליכם

אידישע ראָמאַנען

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

אידישע ראָמאַנען

אינהאלט

סענדער בלאנק
און זיין געזינדעל

אַ ראָמאַן אָהן אַ „ראָמאַן“.

געשריבען אין יאָהר 1887

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

דער פּאַרהאַנג הויבט זיך אויף — און די קאָמעדיע הויבט זיך אָן.

צו אַ גרויסען צווייגאַרענדיגען מויער אויף דער שענסטער גאַס פון דער שטאָדט .א׳ (אַזוי הויבען־אָן אַלע ראָמאַניסטען, אַזוי הויב איך אויך אָן) פאָהרען־צו און פאָהרען־אָפּ אַ גאַנץ פריהמאָרגען פאַיעטאָנען מיט דראָזשקעס מיט פערשיעדענע פאַרשוינען; די פאַרשוינען שפּרינגען־אַראָפּ און בעצאָהלען דעם קוטשער מיט דער ברייטער האַנד, נישט געדונגען זיך.

חוץ וואָס עס פאָהרען אָהער אַ גאַנצען טאָג מענשען, איז שוין דאָ געוועזען צוויי מאָל דער דאָקטאָר קלוגער, און נאָך יעדען מאָל, וואָס ער איז אַרויסגעגאַנגען פון דאַנען, האָבען איהם בעגלייט יונגע לייט מיט ווייבער און האָבען מיט איהם אַ היבשע ווײַלע פערבראַכט אויף דעם טראָטואַר, און איינע פון די ווייבער, די יונגערע, האָט אַלע רגע צוגעטראָגען אַ קלאָר ווייס טיכעלע צו די אויגען און האָט חוץ דעם געשנייצט די נאָז מיט אַזאַ כח, גלייך ווי זי האָט געוואָלט אויסשנייצען אינגאַנצען איהרע צרות דורך דער נאָז. דער דאָקטאָר קלוגער האָט זי בערוהיגט מיט אַלע מעגליכקייט; ער האָט אויסגעשאָטען פאַר דער אומגליקליכער פרוי אַ סך מיט שענע ווערטער, וואָס איך מיין, אַז קיינער האָט פון זיי ווינציג־וואָס פערשטאַנען, מחמת דער דאָקטאָר קלוגער האָט ליעב איבערצושיטען זיין שפּראַך מיט זעהר פיעל הויכע ווערטער, אָדער גאָר ווערטער פון דער מעדיצין.

— בערוהיגט זיך, מאַדאַם זעמעל, קומט צו זיך! באַטראַכט זיך, אַז איהר זענט אַ מוטער פון קינדער, אַ יונגע מוטער, — וואָס מהוט איהר דאָס? זייט רוהיג: אייער פאָטער וועט, אם ירצה השם, זיין געזונט. אמת, ער דאַרף איבערטראָגען! זעהר אַ שווערען

קריזיס, נאָר די נאַטור פונ'ם מענטשען איז שטאַרקער פון אייזען. איהר האָט געווים געהערט דאָס וואָרט: „אַ מענטש איז שוואַכער פון אַ שטרוי און שטאַרקער פון אַ שטיין". אַ וואָהל וואָרט, כלע־בען, אַ קלוג וואָרט! מיר דאַרפען זיין צוגעגרייט צו אַלעם, ווי אַ גרויסער חכם האָט געזאָגט: „סי וויזע פאַצום פּאַראַבעלאָם". אויף אונזער לשון הייסט דאָס: ווילסט דו שלום, טאָ גרייט זיך צו אַ מלחמה... פאַרשטעהט איהר, מיינע ליעבע דאַמען? אַדיעו! אין צוויי שעה אַרום בין איך ווידער דאָ...

— אוי, שוויעגער! איהר פאַרשטעהט וואָס דער דאָקטאָר זאָגט? ער זאָגט, מע דאַרף זיין גרייט, מע דאַרף זיך ריכטען, איהר פאַרשטעהט, שוויעגער?

— אוי, איך ווייס נים! איך ווייס נאָר, אַז איך בין אומ־גליקליך, עלענד און אומגליקליך! וועה איז צו מיר און צו מיינע יונגע יאָהר!...

פון דעם טיעפען הארצען איז דער מחבר זיך מודה ומתודה, אַז דער טוידט פונ'ם נגיד מאַכט אויף איהם אַ סך אַ גרעסערען איינדרוק ווי, למשל, פון דעם קבצן; ער האָט זיך נאָך ביז אַהער נים אָפּגעגעבען קיין דין וחשבון, פאַר וואָס דאָס איז אַזוי; דער קבצן איז דען נים אַזאַ מענש, ווי דער נגיד? פאַר וואָס זשע הערען מיר אוים גאַנץ קאַלט, ווען דער שמש קלאַפּט מיט דער פּושקע: „צדקה תציל ממות!", אַז יוסעל דער שניידער, אָדער הערשעל דער שוסטער איז געשטאָרבען? און אַז מע זאָגט אונז: „איהר ווייסט? רב יוסעלע איז דאָך געשטאָרבען!" אָדער „רב הערשעלע איז געשטאָרבען!" — טהוט עס אונז אַ חאַפּ און אַ טראָג אין דער לופטען, און מיר ווערען פערצאַפּעלט: „הא? וואָס? רב יוסעלע? וויפיעל איז געבליבען געלד? וויפיעל קינ־דער? ער האָט מסתמא געלאָזט אַ צואה? אַזאַ גוטס! אַזאַ גוטס! אַ רחמנות, כלעבען, אויפ'ן ווייבעל!" וועט אונז דען קומען אויפ'ן זינען אפילו צו בערויערען די לאַגע פון יוסעל דעם

שניידער׳ס, אָדער הערשעל דעם שוסטער׳ס אַלמנה? ווער וועט זיך דאָס פּלוצים אַנידערזעצען מאַכען אַ רעכענונג, וויפיעל קינדער זיי האָבען געלאָזט? וואו וועלען זיי זיך פּריטולען מיט די וויסטע אַלמנות, זייערע מוטערס, און וואָס וועט זיין פון זיי דער תכלית?

מען קאָן אָבער פון דעם אמת ניט אוועקגעהן אַפילו אויף קיין טריט, און מיט׳ן גאַנצען ווילען בעגעהרען מיר צו וויסען, וואָס טהוט זיך דאָ אין דעם דאָזיגען הויז? ווער איז דאָ אַזוי מסוכן קראַנק? מיר ווייסען, אז דאָ וואָהנט סענדער בלאַנק, כמעט דער גרעסטער גביר פון דער דאָזיגער שטאָדט! קאָן עס דען געמאָהלט זיין, אַז סענדער אַליין זאָל זיין שלאָף און אַזוי מסוכן שלאָף? מיר קאָנען דאָס שוין מעהר אויף זיך ניט טראָגען און בעטען אונזערע נייגיעריגע לעזער מטריח זיין זיך מיט אונז צוזאַמען צו סענדער בלאַנק אין שטוב אריין איהם מבקר חולה צו זיין. נאָר לעת־עתה וועלען מיר אויף אַ ווײַלע אָפּשטעלען זיך דאָ פון הינטען און צו־הערען די שענע רעד, וואָס פּרויקע דער משרת האלט פאַר דעם גאַנצען קאָמיטעט דיענסטען, משרתים און פּריקאַזטשיקעס; און הגם עס איז זעהר ניט שען איבערהויפּט אונטערהערען זיך, ובפרט נאָך אין קיך, וואָס דיענסטען רעדען צווישען זיך, נאָר וואָס זאָל נעבאָך טהון, זאָגט אַליין, איין אָרעמער פּאַנאַראַמשטשיק, וואָס וויל צופריעדען שטעלען אַלע זיינע ליעבע געסט? וואָס זאָל נעבאָך טהון אַ מחבר אַ ראָמאַניסט, וואָס וויל, אַז אַלע קלאַסען לעזער זאָלען זיין צופריעדען? לאָז אייך צו קיין חרפה ניט זיין, עדעל־סטע דאַמען! צווישען אייך געפינען זיך אַ סך בעלי־בית׳טעס אַזעלכע, וואָס שטעהען ניט איין מאָל מיט׳ן אויהער הינטער דער טיר צו האָפּען עפּיס אַ וואָרט פון די דיענסטען אין קיך; פון דעם רעדט מען שוין ניט, אַז אַ שוויעגער איז מחויב זיך אונטערהערען, וואָס רעדט עפּיס דאָס איידעמעל מיט דער טאָכטער אויף איהר, אויף דער שוויעגער? און די שנור פון איהר זייט מוז דאָך אַוודאי וויסען, וואָס שושקעט זיך עפּיס דער שוועהר מיט דער שוויעגער דאָרט, און וואָס ווינקט עפּיס דער שוואָגער מיט דער שוועגערין?

אויהערען, מיינע ליעבע פריינד, אויהערען האָט אונז גאָט געשענקט במתנה, אַז מיר זאָלען דורך זיי הערען, וואָס מע רעדט!...

— איך ווייס ניט, — זאָגט פרויקע, ווישענדיג די גלעזער און סייענדיג קאָרענעס לעקאָך — איך ווייס ניט, וואָס פאַר אַ רוח האָט זיך אריינגעחאַפּט צו אונזער „אַלטען" אין בויך אריין! אַליין ליגט ער, ווי אַ קלאָץ, אויסגעצויגען, מיט אָנגעבלאָזענע באַקען, מיט אַ רויטען פּיסק, מיט אַ קאַרק, אויף מיר גענאָגט געוואָרען, און שרייט, ווי אַ משוגע'ן קעלבעל: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק!" ניט מיט אַזאַ פּנים לעגט מען אין דער ערד אריין, ניין! און דער דאָקטאָר גיסט אין איהם רעצעפּטען, מיט פלעשלעך, מיט דער רוח ווייסט וואָס! מע זאָל ביי מיר פרעגען, וואָלט איך איהם געהייסען אויסטרינקען אַ גלאָז ריצענאויל, אַ טאָפּ סאַראָוועץ מיט אַ דריי קריגלעך זויערמילך, וואָלט עס איהם באַלד געעפענט די אויגען! ניט אַזאַ בויך נעמט מען מיט פלעשלעך!

— די בעל־הבית'טע וויינט דאָך און זאָגט, אַז ער שטאַרבט שוין אַוועק? — האָט זיך אָנגערופען זעלדע די קעכין און האָט אריינגעקוקט אין אויוועץ אריין.

— זי זאָגט? שפּייט איהר אָן אַ פולען פּנים! — האָט פרויקע מיט היץ געענטפערט און ארויסגעשלעפּט פון קעשענע נאָך אַ שטיק לעקאָך. — זי ווייסט דאָך יאָ מעהר פון אַ טוידטען! דאָס האָבען איהר די קינדער איינגערעדט; דאָס וואַכסט פון רעוועקע'ן!

— וואָס האָסט דו צו מיין מאַדאַם, פרויקע? — האָט זיך איינ־געשטעלט פאַר איהר בעל־הבית'טע אַ יונג מיידעל פון אַ יאָהר צוואַנציג מיט דעם נאָמען מלכה־סאָסעל.

— ד יי ן מ אַ ד אַ ם? — איז אויף איהר פרויקע אָנגעפאַלען.— דיין מאַדאַם וואָלט שוין לאַנג געהרען, אַז דער „אַלטער" זאָל אויס־ציהען די פיסלעך; פאַר וואָס — דאָס איז שוין „אונזער" עסק און ניט פאַר דיין קאָפּ צו פאַרשטעהן אַזעלכע זאַכען! דיין רעוועקע קאָן נאָר שפּיעלען אין קאָרטען מיט פרעמדע יונגע לייט און אָסיפּ'ען ארויסשטעלען דריי פייגען, און אַמאָל שטילערהייד, אַז קיינער זעהט

נים, אָפּשטעקען איהם טאַקי אַ פינסטערען פּאַטש אויך. פון וואַנען איך ווייס — דאָס איז שוין „אונזער“ עסק! זי האָט אַזוי ליעב דעם טאַטען, ווי אויגען־וועהטיג; זי קאָן נאָר אָפּנאַרען איהם גוט! און איצט, אַז ער איז עפּיס נים געזונט, האָט זי זיך עם אַביסעל צעפּעסטעט — ננו! גראָד איז זי איצטער געוואָרען אַ גוטע שוועסטער מיט דער שווענערין; זי שושקעט זיך מיט איהר און סוד'עט זיך אַ גאַנצען טאָג, און נאָכדעם שיקט זי מיך, איך זאָל שטעהן אונטערהערען זיך, וואָס רעדט דאָרטען סאָני מיט דער שוויענער. אַ גוטע סחורה דיין רעוועקע, קיין מעשה נים! „מיר“ קענען זיי; „מיר“ זענען דאָ אויך נים קיין נעכטיגע, פאַרשטעהסט דו מיך...

— מיין מאַדאַם סאָני הערט זי, ווי דעם פּאַראַיאַהרינגען שניי! — האָט זיך אָנגערופען זלאַטקע די שוואַרצע, סאָני'ס דיענסטמיידעל. — ביי אונז אין דער היים...

— דיין מאַדאַם — האָט איהר פרויקע איבערגעשלאָגען — איז אויך געקומען אַהער טאַנצען אויף דער חתונה און אָפּלעקען אַ ביינדעל; נאָר האָט צייט אַביסעלע — פּפיו!!! (דאָ האָט פרויקע אויסגעצויגען אַ לאַנגען סווישטש). דיין מאַדאַם האָט אויך נישט פיינד קיין פליאָטקעס פיהרען און אָנרעדען אויף איהר אייגענער שוועסטער כל הצרות אויף איהר קאָפּ! אומזיסט האָט זי מיך געמוטשעט דריי טעג מיט דריי נעכט כסדר, איך זאָל איהר דערצעהלען וואָס טהוט מאַרקום? וואוהין געהט ער דאָס אַלע טאָג? צו וועמען שרייבט ער דאָס קוויטעלעך, און וואָס לויף איך אַלע טאָג אויף דער פּאָסט נאָך בריוולעך? אָ! דיין סאָני איז דאָך נאָר איין אַנטיק! דערפאַר אָבער האַלט זי דער מאַן שטאַרק אין די הענט! נאָר איין אָסיפ איז אַ בראַווער מאַן. ער וואָלט יאָ געוועזען אפשר אַ שטיקעל לייט, ווען ער זאָל נים זיין אַזאַ שקרן, אַזאַ לאָך, אַז ער זאָל נים האָבען אין זיך קיין וואָהר וואָרט און זאָל...

פרויקע האָט געהאַלטען אָפען דאָס מויל און וואָלט נאָך אפשר גאַנץ לאַנג געדעקאָמענדירט פאַר אונז זיינע פּרינציפּאַלען; נאָר אַ שטאַרקער קלונג פון'ם גלעקעל האָט איהם איבערגעשלאָגען אין

מיטען די רעד. ער האָט אַ וואָרף געטהאָן דאָס האַנטוך מלכה'ן אין פּנים אַריין און האָט זיך געשווינד געלאָזט לויפען צו די טרעפּ אַרויף, אויף דעם אויבערשטען עטאַזש; אָבער ווי פערוואונדערט און דערשטוינט איז ער געוואָרען, אַז ער האָט אַליין מיט זיינע אויגען דערזעהען, ווי צוויי הויכגעשעצטע און געעהרטע דאַמען שטעהען הינטער דער קיך־טיר! און אַז די דאַמען האָבען איהם דערזעהען, האָבען זיי זיך גלייך מיט איהם געלאָזט לויפען אויף די טרעפּ! אונזער אָרעמע פעדער איז ניט אימשטאַנד אַרויסצו־לאָזען די דאָזיגע ווערטער, נאָר דער אמת פאָדערט פון אונז אויפ־דעקען פאַר אונזערע ליעבע פריינד, אַז... גוואַלד! די דאָזיגע צוויי דאַמען זענען געווען נישט קיינער, נאָר די הויכגעשעצטע מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל און די געעהרטעסטע מאַדאַם סאָני בלאַנק, וועלכע האָבען מיט אונז קיין וואָרט ניט דורכגעלאָזי׳ פון דעם, וואָס פרויקע דער משרת האָט גערעדט.

אונזערע פיעלגעשעצטע דאַמען, רעוועקאַ און סאָני, לויפענדיג אַרויף אויף די טרעפּ, האָבען זיך פלוצים ביידע אין איין אויגענ־בליק אַ חאַפּ געטהאָן צוריק אַראָפּ, און מיט דעם דאָזיגען מאַנעוווער האָבען זיי געוואָלט אָפּנאַרען פרויקע'ן, בכדי ער זאָל מיינען, אַז זיי קומען ערשט אָן און לויפען נאָר אַראָפּ, ניט אַרויף. צי דער מאַנעוווער איז זיי געראָטען, צי ניין, — דאָס קאָנען מיר בשום אופן נישט וויסען, ווארום פרויקע האָט נאָר אַ קוק געטהאָן אויף זיי מיט אויסגענלאָצטע אויגען, האָט געטהאָן אַ שמייכעלע, אַ וואָרף מיט דער גריווע (נויטיג צו בעמערקען, אַז ביי סענדער בלאַנק זענען אַלע געגאַנגען אָהן היטלען, חוץ סענדער'ען אַליין, וואָס האָט גע־טראָגען אַ יאַרמעלקע) און געשווינד אַרויפגעלאָפען אויף די אויי־בערשטע טרעפּ.

אונזערע געעהרטע דאַמען זענען תחילת געבליבען שטעהן און געקוקט איינע אויף דער אַנדערער מיט גרויס חרפּה ובזיון, און גאָט ווייסט, מיט וואָס דאָס אַלץ וואָלט זיך געקאָנט ענדיגען, מיט וואָס וואָלט פרויקע אָפּגעשפּיעלט פאַר זיין שאַרפע צונג, און ווי

אזוי וואָלטען די דאָזיגע צוויי דאַמען געקאָנט זיך קוקען גלייך אין פּנים אריין, ווען צווישען זיי וואָלט זיך ניט פערבונדען, טאַקי דאָ אויף די טרעפּ, אַזאַ מין שמועס:

— נו, וואָס זאָגט איהר עפּיס, רעוועקאַ, אויף אייער טאַטענ'ס משרתים? דעם גרעסטען בזיון קאָן מען דורך זיי האָבען! אַ מערכה באַלעדיגט צו ווערען דורך אַזעלכע הינט? עס איז מיר אַ חידוש, כלעבען, אַז איהר, רעוועקאַ, זאָלט דערלאָזען האַלטען אַזאַ הונט אין שטוב? מיר דאַכט זיך, אַז אייערס איין וואָרט וואָלט ביי'ם שוועהר...

— זאָגט דאָס ניט, סאָני! דער פּאַפּאַשאַ איז ניט שולדיג; דאָס איז „איהר" פליגעל־אַדיוטאַנט, און דאָס בן־יחיד'על „איהרס" הענגט זיך פּשוט אויף זיין האַלז. דער פּאַפּאַשאַ זאָל וויסען אַ צעהנט־חלק, אַ הונדערט־חלק פון אַט די אַלע זאַכען... אָ, סאָני! ניט אומזיסט קרענקט ער פון „איהר"! „זי" איז זיין מלאך־המות! „זי" דערגעהט איהם דעם עק!...

— און פון דעסטוועגען באַריהמט „זי" זיך, אַז „איהר" מאַר־קוסעל וועט זיין אַ האַלבער יורש... אייער טאַטענ'ס גוטס וועט אריינפאַלען אין אַ מקום קדוש...

— וואָס מיינט איהר דאַמיט? איהר האָט תמיד ליעב, סאָני, יענעם באַלעדיגען אומזיסט און אומנישט מיט שטעכווערטלעך און אויפ'ן וואונק...

— שטעכווערטלעך, רעוועקאַ? איך וויים ניט, ווער האָט ליעב יענעם צו שטעכען, אַזוי ווי איהר, רעוועקאַ?

— סאָני! איהר זענט ערשט נעכטען געקומען אַהער, הויבט איהר זיך שוין אָן צו קריעגען! איהר מיינט, עס איז אַמאָליגע יאָהרען, ווען איהר זענט געזעסען ביי אונז אויף קעסט?

— ב י י א י י ך אויף קעסט, רעוועקאַ?...

ווער ווייסט, מיט וואָס דאָס וואָלט זיך געענדיגט, ווען אין דער מינוט זאָל נישט געוועזן דורכלויפען דער יונגער הערר בלאַנק, מאַרקוס בלאַנק, מיט וועלכען מיר וועלען זיך אין גיכען בעקענען,

און ווען מאַרקוס זאָל ניט געווען מיט אַ שמייכעלע אַ קוק טהון אויף די דאָזיגע צוויי דאַמען, וואָס האָבען געפונען, אַז דאָס דאָ־זיגע שמייכעלע איז פאַר זיי די גרעסטע בעלעדיגונג.

— וואָס זאָגט איהר עפּיס, סאָני, אויף „איהם“?

— אויף אייער ברודער, רעוועקאַ? וואָס זאָל איך זאָגען? אַ וואוילער יונגערמאַן, אַ גאַנץ פיינער יונגערמאַן; איין עבירה וואָס ער איז ביז אהער נישט אנטלאָפען, נישט באַנומען דעם שוועהר און נישט אנטלאָפען שאַרלאַטאַנעווען...

— אנטלאָפען?

— ווייסט איהר וואָס? נאַט איך אָט דאָס בריוועל, לייענט — וועט איהר אויך וויסען.

און איינע האָט איבערגעגעבען דער אנדערער אַ בריעף, וואָס מיר ערלויבען זיך איבערגעבען אונזערע לעזער וואָרט אין וואָרט, ווי אַ דאָקומענט, וואָס איז נויטיג צו דעם דאָזיגען ראָמאַן.

„מיין טייערער אריה־לייב! מיין עהרליכער לעהרער! מיין גוטער חבר! מיין ליעבסטער פריינד! וואָס וועט זיין פון דעם דער תכלית? איך קאָן דאָס שוין מעהר נישט איבערטראָגען! וואָס ווייטער ווערד אַלץ ערגער און ערגער. וואָס טהוט מען? וואָס טהוט מען? מע מוטשעט מיך, מע האַלט מיך אויף איין אייזער־נער קייט, מע בעלעדיגט מיך אויף יעדען טריט! מע רעדט מיר שידוכים, מע וויל מיך חתונה מאַכען. איהר פערשטעהט, אריה־לייב? חתונה מאַכען מיט גוואַלד! מע וויל מיר אָנהענגען אַ ווייב, אַ ווייב צו נייענצעהן יאָהר! איהר פערשטעהט? מע וויל מיך פערקויפען, ווי מע פערקויפט אַ זאַך, אַ חפץ, פונקט אַזוי ווי עס ווערד בעשריבען אין אַ ראָמאַן! און ווען? דעמאָלט, ווען איך בין דערפון אַזוי ווייט, נאָך ווייטער ווי איהר, אריה־לייב, זענט פון מיר! אָ, גוטער, ליעבער, טייערער אריה־לייב! גיט מיר איין עצה: איך בין גרייט אויף אַלעם! איך פיהל, אַז אין דער דאָזיגער מינוט איז ביי מיר אויסגעוואַכסען פליגעל — און איך וואָלט זיך

געלאָזט פליהען, לויפען אין דער וועלט אריין, וואוהין די אויגען וועלען מיך טראָגען! אבי אנטלויפען, אנטלויפען ווייט פון דאַנען, ווייט פון די דאָזיגע ווילדע חיות, מערדער, רעספּאָטען, טיראַנען, וואָס האָבען קיין שום געפיהל פון קיין מענשען, וואָס האָבען קיין שום בעגריף פון דער השכלה, וואָס האָבען נישט געהערט פון קיין ציוויליזאַציע, וואָס זענען איבערגעגעבען מיט זייער גאַנץ חיות צו דעם געלד און צו די אַלע נאַרישע, בלינדע, אונמענשליכע געפיהלען. אָ! קיינער, קיינער פערשטעהט מיך נישט, נאַר איהר, אריה־לייב! נאַר איין מענש אויף דער וועלט!... ווי אזוי רייסט מען זיך ארויס פון דאַנען? קיין לעהרער ווילען זיי מיר נישט האַלטען; קיין ביכער ווילען זיי מיר נישט קויפען — און איך בין עלענד, עלענד, ווי א שטיין, ווי א פערבלאָנזעטער אין דער וויסטעניש, ווי אין געפענגעניש. איך האָב אפילו נישט פּאר וועמען אויסגיסען מיין ביטער האַרץ, א חוץ אייך, מיין עהרליכער אריה־לייב, איז דאָס — מיט גרויס מיה, ווייל איך האָב מורא פיעל צו שרייבען, זיי זאָלען מיך נישט בעמערקען, — און איהר ווייסט דאָך, ווי עס איז שווער אויסצוהאַלטען מיין פּאָטער'ס אַפּעקע. דערום קאָן איך אייך אָפט נים שרייבען, און די בריעף אָפּטראָגען אויף דער פּאָסט אליין קאָן איך נים, מע זאָל מיך נישט בעמערקען. איהר ווייסט דאָך, ווי אזוי דאָ האָט מען ליעב צו קוקען מיט זיעבען אויגען, דערום מוז איך שיקען דעם בריעף דורך אונזער פרויקע'ן, פון וועלכען איך האָב געגונג צרות מיט יסורים ביז איך רעד איהם צו און ביז איך בעצאָהל איהם גוט — איהר געדענקט דאָך וואָס פאַר א פּאַרך און א גנב ער איז... ווי גאָט איז אייך ליעב, אריה־לייב, ענטפערט מיר וואָס גיכער אויף דעם דאָזיגען בריעף מיט איין עצה פון איין אמת'ען גוטען ברודער: וואָס זאָל איך טהון? אַצינד וועל איך אייך פאָלגען אַלעס, וואָס איהר וועט מיר שאַפען — אפילו אין פייער אריין! אייערע בריעף שיקט וויעדער אויף דעם זעלבען אדרעס, וואָס פריהער, און פערגעסט נים צו שרייבען „Для передачи Фройкѣ Крокману“, — ווען נים בין איך א פערפאַלענער!

„אייער איבערגעגעבענער תלמיד, געטרייער חבר און בעסטער, בעסטער פריינד

מ א ר ק ו ס ב ל א נ ק.

P. S. אריה־לייב! איהר געדענקט דאָך מיין שוואָגער אָסיפּ זעמעל? האָט דער דאָזיגער פּראַלער נישט לאַנג אריינגעשריבען א בריעף, אז ער עפּענט א ניי געשעפט, איין אמעריקאַנישע וואַש־פאַבריק, און האָפט צו געווינען א גרויסען פּראָצעס פון אָנדער־האַלבען מיליאָן! עס פערשטעהט זיך, אז מע האָט איהם דערויף אפילו נישט געענטפערט...

אייער מ א ר ק ו ס".

— וואו האָט איהר געקריגען אזא בריעף, סאָני?

— וואו? אייער אָסיפּ האָט דאָס מיר געגעבען, טאָקי אָסיפּ אליין!

— מיין אָסיפּ? ווי ארום? וואָס הייסט דאָס?

דאָס דאָזיגע שענע בריוועל האָט אין איין אויגענבליק אויפ־געמונטערט די פערזאָרגטע, פערקלאָגטע רעוועקאַ. שען, הויך, גע־זונד און פריש איז רעוועקאַ געוועזען, חאָטש זי האָט געהאַט געלע האָר מיט גרויע אויגען. א קליינינקע, א שוואַרצינקע, א לעבעדיגע, מיט גאַנץ שוואַרצע האָר, מיט גרויסע שוואַרצע אויגען, מיט א קליין נעזעל, א צענויפגעציפּעט מיילכעל, ווי אויף שנירלעך, מיט גריבעלעך אין די בעקלעך, אפילו ווען זי האָט ניט געלאַכט — אָט האָט איהר סאָני'ן אינגאַנצען.

— סאָניטשקע! ליובעניו, האַרצעניו, נשמה'ניו! — אזוי האָט זיך רעוועקאַ גאַנץ פריינדליך געווענדעט צו איהר שוועגערין. — איך בעט אייך, געהט, נעמט, רעדט מיט אָסיפּ'ען! לאָז ער אייך אקו־ראַט דערצעהלען, וואו האָט ער דערטאַפּט דאָס דאָזיגע בריוועלע? אלץ, אלץ, אלץ ווערד געוואָהר, איך בעט אייך, סאָניטשקע, האַר־צעניו! טאָקי באַלד לויפט ארויף! איך וועל אריינגעהן צום פּאַ־פּאַשאַ און וועל אייך ארויסשיקען אָסיפּ'ען. גיכער!

— די רגע! — האָט סאָני געענטפערט. און ווי די פויגעלעך, זענען אונזערע געשעצטע דאַמען ארויפגעפלויגען אויף דעם אויבערשטען עטאַזש, וואוהין מיר בעטען אויך אונזערע לעזער, זיי זאָלען זיך מיט אונז מטריח זיין.

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

די אַקטיאָרען שפּילען געצייכענט גוט.

ווי איין אָרענטליכער ראָמאַניסט, זענען מיר מחויב פאָרצושטעלען אַ בילד פון סענדער בלאַנק׳ס הויז און ניט דורכלאָזען קיין קלייניגקייט; נאָר מחמת מיר זענען זעהר נייגיעריג שוין אָנצוקוקען דעם הערר בלאַנק עטליכע שעה פאַר זיין טוידט, מוזען מיר די בעשרייבונג פון׳ם שענעם הויז אָפּלעגען אויף איין אַנדער צייט, און איצט נאָכגעהן טריט ביי טריט אונזער געשעצטע העלדין, רעוועקאַ זעמעל, גלייך צו סענדער׳ען אין צימער אריין.

דער שאַרפער ריח פון די אַפּטייק־פלעשלעך שטעלט אונז פאַר אין דער פאַנטאַזיע איין אויסגעצויגענעם חולה מיט אַ בלאַס געזיכט, מיט אַ פּאָר גלעזערנע אויגען און מיט פערשמאַכטע ליפּען, און מיר פיהלען, אַז דאָ האָט זיך דער טוידט געמאַכט אַ נעסט, און דער מלאך־המות ליגט ערגיץ אין אַ ווינקעלע און מיט אַ לאַנגען שעכט־מעסער אין דער האַנד היט ער איהם די נשמה, אַזוי אַז אַ פּראָסט לויפט דורך איבער׳ן לייב; און יעדער פון אונז, אַפילו דער גרעסטער אפּיקורס, דערמאָנט זיך אויך אין דעם לעצטען טאָג פון׳ם קורצען לעבען, און יעדער, נאָך זיין פערשטאַנד, הויבט אָן צו פילאָזאָפירען אויף זיין שטייגער: דער מאַטהעמאַטיקער זאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז געגליכען צו אַ ראָד, און דער טוידט איז דער צענטר, און מיר, מענשען, זענען נישט מעהר ווי אומגלייכע ראַדיוסען, וואָס שפּאַרען זיך אָן אַלע אויף איין פּונקטום... דער זייגערמאַכער זאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז געגליכען צו אַ

ציפערבלאַט, די ווייזערס — ראָס איז אונזער לעבען, דער אומ־רוה — דאָס זענען מיר, און אַז די וואָג פאַלט אַראָפּ — איז אונ־זער לעצטע היסטאָריע... דער שוסטער זאָגט, אַז די וועלט איז גע־גליכען, להבדיל, צו אַ חאַליווע, און דער מענש — דאָס איז דער האַמער... דער בעל־עגלה זאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז בעשאַפען געוואָרען נאָר צוליעב דעם בעל־עגלה; אַי וואָס דרעהען זיך דאָ אַרום אַזוי פיעל מענשען? — דאָס, זאָגט ער, זענען אונזערע פאַרשוינען, פון וועלכע מיר האָבען פרנסה... פון אַ באַנדער האָב איך אַליין געהערט, ווי ער האָט געזאָגט, אַז די גאַנצע וועלט איז געגליכען, להבדיל, צו אַ פעסעל, וואָס אַז סע ווערד נאָר צעלעכצט, מוז דאָס דער באַנדער אָנשלאָגען...

אַריינגעקומען צו סענדער בלאַנק אין חדר אַריין, צום חולה, האָט זיך פאַר אונזערע אויגען פאָרגעשטעלט אַזאַ מין בילד: אויף אַ גרויסען אייזערנעם בעט ליגט מיט'ן בויך אַרויף אַ איד פון אַ יאָהר פופציג, מיט געלע האָר, מיט אַ גרויסער געלער באָרד, דאָס גאַנצע פנים במעט מיט די הענד בעוואַכסען מיט גילדענע האָר, מיט לאַנגע געלע ברעמען אויף די אויגען (אַ סך עהנליכקייט מיט זיין טאָכטער רעוועקאַ). סענדער איז געשלאָפען, ווי עס האָט אויסגעוויזען, מיט אַ זיסען געזונדען שלאָף, און אויף זיינע באַקען האָט געפלאַמט אַ פייערעל.

רעוועקאַ איז שטיל צוגעגאַנגען צו זיין בעט, האָט צוגעלעגט אַ פינגער צום מויל: „ש־ש־ש־ש־ש־ש־ש־ש־ש!!!" — און דער אומגליקליכער חולה האָט זיך נעבאַך אויפגעחאַפּט, האָט אויפגע־עפענט זיינע גרויסע גרויע אויגען און האָט אַרויסגעלאָזט עפּיס ווי פון אַ לעדיגען פאַס: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק!" — אַז די פענסטער האָבען געציטערט. אין איין אויגענבליק האָט זיך רע־וועקאַ'ס פריילין שען געזיכט ווידער פערענדערט, און אויף איהר שענעם ווייסען שטערן האָבען זיך פּלוצים אויסגעלעגט מיט אַ מאָל עטליכע טיעפע, טיעפע קנייטשען, און איהרע אויגען האָבען זיך בענעצט מיט אמת'ע, בימערע טרערען.

— פּאַפּאַשאַ! — האָט איהם אונזער העלדין געזאָגט, ארויס־שיקענדיג אַסיפּ׳ען מיט אַ וואונק, און האָט זיך געזעצט ביי׳ם פּאַ־טער צוקאָפּענס און האָט אַנידערגעלעגט איהר ווייכע, ווייסע האַנד אויף זיין שטערן. — פּאַפּאַשאַ! ווער שוין געזונט. סע איז שוין צייט. זעה, וואָסער אַ פּנים דו האָסט באַקומען, פּאַפּאַשאַ! שטאַרק זיך! פאַל ניט אַראָפּ ביי זיך! לאָז זיך ניט אָפּ איינגאַנצען!

— אוי, שלעכט, שלעכט, טאָכטער! — האָט איהר דער פאָטער געענטפערט. — איין עק! איין עק! גאָט ווייסט, צי איך וועל דערלעבען מאָרגען, גאָט ווייסט! רבקה! קינדער! חיים! מאַר־קוס! וואו זענט איהר? וואו זענען מענטשען? רופט מיר מענ־טשען! איך וויל שרייבען אַ... אַ... אַ... צוואָה!

— אַ צוואָה? וויים איך, וואָס דו רעדסט, פּאַפּאַשאַ! נאַ דיר נאָר אַ צוואָה! מילא, אַז מע איז ניט געזונט, איז וואָס? סע מאַכט זיך! אַ מענטש איז ניט קיין אייזען...

— אָ... אוי, טאָכטער, איך וויל שרייבען אַ צוואָה. איך האָב עטליכע נעצעהלטע שעה צו לעבען, צו מוטשען זיך. גוואַלד! גוואַלד!

דער דאָזיגער „גוואַלד“ האָט אויפגעהויבען דאָס גאַנצע הויז אויף די פיס. צום אַלעם ערשטען האָט מרים־חיה, סענדער׳ס ווייב, גע׳חלש׳ט, און דאָס ווייסען מיר דאָך אַלע, ווי גרינג דער שוואַכער פרוי איז צו חלש׳ען; צו איהר איז צוגעלאָפען די מאַדאַם סאָני מיט אַזאַ שרעקליך געשריי „שוויעגער!!“ — אַז ווען מרים־חיה זאָל טאַקי אויף איין אמת געוועזן חלש׳ען, וואָלט זי זיך אויך בע־דאַרפט אויפחאַפּען — און זי האָט זיך טאַקי אויפגעחאַפּט, אויפ־געעפענט די אויגען, אַנידערגעלעגט דעם קאָפּ ביי דער שנור אויפ׳ן האַרצען און גענומען צו לייענען אַ צעטעל, ווי אַזוי אומגליקליך און עלענד זי איז, ווי אַזוי זי בלייבט ווי אויפ׳ן וואַסער, ווי אַ פער־וויסטע אלמנה — אַ יונגע נאָר אַ פערוויסטע אלמנה! ווער וועט זיך אויף איהר אַרומקוקען?

אויף איהר קוקענדיג, איז סאַני צעגאַנגען געוואָרען פאַר געוויין, און פאַר גרויס רחמנות האָט זי כמעט פערגעסען אין איהרע אייגענע צרות און האָט גענומען טרייסטען די „וויסטע אַלמנה" מיט די דאָזיגע ריהרענדינגע און הארצרייסענדיגע ווערטער:

— גענוג אייך צו טרויערען, שוויעגער, כלעבען, גענוג! פאַרגעסט ניט אָן גאָט און זינדיגט נישט מיט אייערע רעה, שוויעגער! גאָט וועט אייך ניט פאַרלאָזען. איהר זענט נאָך אַ יוגענד, און אייער מזל קאָן קיינער נישט וויסען. איהר זענט ניט די ערשטע, און ניט די לעצטע. גאָט קאָן אייך נאָך באַשערען, און איהר קאָנט נאָך וויסען פון אַ וועלט, און מסתמא וועט אייך דער שוועהר ניט פאַרגעסען אין דער לעצטער מינוט און וועט אייך באַוואָהרענען. אָבער איך, שוויעגער, איך קאָן זיך צו אייך נישט גלייכען, איך בין באַפאַלען מיט קינדער, און דאַרף האָבען פיעל זכות־אָבות, ביז איך זאָל פועל'ען ביי גאָט, אַז דער שוועהר זאָל מיך אויך נישט פאַרגעסען מיט מיין מאַן. איהר ווייסט, איך האָב נאָך כמעט קיין חיי־שעה נישט געהאַט, חוץ דחקות, יסורים און הארצוועהטיג, האָטש מיין חיים איז איין עהרליכער, אַ שטילער, אַ לייטישער יונגערמאַן, ניט אַזוי ווי אונזער אָסיפ, דער שאַרלאַטאַן, וואָס פאַרשפּיעלט, זאָגט מען, אין קאָרטען אַ יאָהר וויפיעל איך מיט מיין מאַן און מיט מיינע קינדער דאַרפען פאַרלעבען, און פון דעסטוועגען ווייסט איהר, וויפיעל מתנות רעוועקאַ האָט תמיד פונ'ם שוועהר, און איך, אַ חוץ דעם נדן, נישטאָ וואָס צו רעדען!...

און מיט די דאָזיגע ווערטער האָט נעבאַך סאַני בעהאַלטען איהר וויינענדיג פנים ביי מרים־חיה'ן אויפ'ן הארצען, און אַזוי האָבען נעבאַך די דאָזיגע צוויי אומגליקליכע ווייבער אויסגעגאָסען איינס פאַר אַנדערען זייערע הערצער, זייערע ביטערע הערצער, וואָס זענען אָנגעזאָרען פון אַ צייט מיט יאָהרען מיט קנאה, שנאה, פערדראָס, הארצוועהטיג מיט נאָך אַנדערע געפיהלען... מיר זענען אַלע אַזוי, לעזער, ווער וויניגער, ווער מעהר, ווער קליגער, ווער נאַרישער, ווער אָפען, ווער פערבאָרגען — אָבער עגאָאיסטען זענען מיר אַלע,

האָט אויף מיר קיין פּאַראיבעל ניט! אמת, מיר האָבען אַ בע־קאַנטען איינעם, רב הערץ אָדער רב זרח — דאָס איז אַלץ איינס — נעדענק איך גאַנץ גוט, ווי אַזוי צוריק מיט אַ יאָהר צוויי, אָדער דריי, אַז דער דאָזיגער רב הערץ אָדער רב זרח האָט בעדאַרפט שטאַרבען און זיינע קינדער מיט זיינע פריינד זענען זיך צענויפ־געפאָהרען צו איהם — איז כדאַי געווען צו זעהען, מיט וואָס פאַר אַ ריהרענדיגער פריינדליכקייט, מיט וואָס פאַר אַ ווירקליכער איבער־געבענהייט און ליעבשאַפט דאָס דאָזיגע געזינדעל איז געגאַנגען און געהאַנגען ארום דעם חולה; עס איז כדאַי געווען צו זעהען, ווי אַזוי דער גאַנצער עולם האָט ארומגערינגעלט דעם דאָקטאָר, און ווי אַזוי איינער איבער'ן אַנדערען זענען געלאָפען צו בעדיענען דעם חולה; און שטעלט אייך פאָר, אַז אַלע האָבען פערגעסען אָן זיך און מע האָט נאָר געהאַט צו טהון מיט'ן חולה, און ביז דער לעצטער מינוט האָבען זיינע קינדער און זיין ווייב זיך נישט געזעצט צו בע־דויערען זייער אייגענע לאַגע, ווי אונזערע געשעצטע פרויען מרים־חיה בלאַנק מיט איהר ליעבסטער שנור סאָני בלאַנק, וואָס האָבען, ווי עס ווייזט אויס, בעצייטענס בעוויינט ניט דעם הערר בלאַנק, וואָס האָט זיך געקליבען שטאַרבען, — זיי האָבען בעקלאָגט זיך אליין. שטעלט אייך פאָר, אַז בשעת רב הערץ אָדער רב זרח האָט זיך געראַנגעלט מיט'ן מלאך־המות, האָט קיינער נישט אין זינען געהאַט קיין צוואָה מיט קיין בעוואָהרענישען, און ווען עמיצער זאָל זיך געווען דערפון אויסרעדען, וואָלט דאָס געווען די גרעסטע בע־לעדיגונג פאַר דעם גאַנצען הויזגעזינד. ניט אַזוי ווי דאָ, ביי אונזער בעריהמטען הערר בלאַנק, וואו די מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל האָט אַ וואונק געטהאָן צו איהר פיעלגעליעבטען מאַן אָסיפּ זעמעל, ער זאָל לויפען און ברענגען וואָס גיכער מענשען, דעם רב, דעם נאָ־טאַריוס, און אַז דער דאָזיגער וועלטליכער דיפּלאָמאַט, מיט וועלכען מיינע לעזער וועלען זיך באַלד בעקענען גאַנץ נאָהענט, אַז דער דאָזיגער הערר זעמעל, זאָג איך, איז געקומען צום נאָטאַריוס, האָט ער מיט איהם געמאַכט אַ גאַנץ לאַנגען שמועס וועגען זאַקאָנעס

בכלל און ווענען ירושה בעזונדער. ער האָט בעוויזען, ווי ווייט ער איז קלאָר אין זאַקאָנעס, און חאָטש ער איז, דאַנקען גאָט, ניט אַזוי נויטבעדערפטיג, דאָך פערהאָפּט ער, אַז זיין געליעבטער שוועהר, דער הערר בלאָנק, וועט איהר אָפּשרייבען דעם גרעסטען חלק ירושה, מחמת איהם, אָסיפ׳ען, האָט ער ליעב, ווי איין איינענעם זוהן. און שפּעטער, אַז דער נאָטאַריוס מיט די איבעריגע זענען געקומען צום חולה, האָט אָסיפ ארום זיי שטאַרק ארומגעטאַנצט, און אַזוי איינגענומען און אויפגעלעגט, אַז אַ מענש פון דער זייט האָט געקאָנט מיינען, אַז דאָ וועט מען שרייבען תנאים, ניט קיין צוואָה, אַז דאָ איז אַ חתונה, ניט קיין געפעהרליכער קראַנקער. וואָס געזעגענט זיך מיט׳ן לעבען... נאָר איין רעוועקאַ האָט זיך ניט פערלאָרען: די דאָזיגע געטרייע טאָכטער איז ניט אָפּגעטראָטען אויף קיין מינוט, אויף קיין רגע, פון׳ם קראַנקען פאָטער; אויף איהר פּנים זענען געווען אָנגעצייכענט אַזעלכע יסורים, אַזעלכע טיעפע שמערצען, אַז דער געפעהרליכער סענדער האָט זי געטרייסט:

— וואָס וויינסט דו, נאַרעלע?

די דאָזיגע עטליכע ווערטער האָבען געעפענט ביי דער זעל־טענער טאָכטער אַ נייעם קוואַל פון טרערען, און קוים מיט צרות האָט זי געקאָנט אויסרעדען אָדער אויסקוויטשען:

— טאַטע! מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!

— וואָס, נאַרעלע? וואָס דאַרף מען ניט, נאַרעלע?

— קיין צוואָה דאַרף מען ניט! מע דאַרף ניט! איך וויל ניט! איך קאָן דאָס ניט איבערטראָגען! דו וועסט נאָך לאַנג, לאַנג לעבען!

— געה שוין, געה, נאַרעלע! זעהסט דאָך, אַז איך עק זיך!

— מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!

וואָס האָט געקלערט אונזער שענע רעוועקאַ, שרייענדיג: „מע דאַרף ניט“, ביי זיך אין הארצען? עס איז נישט גרינג צו וויסען, ליעבער פריינד, וואָס איהר אָדער איך קלערען אין הארצען; דאָס איז בכלל זעהר אַ שווערע זאַך צו טרעפען, און היינטיגע יאָהרען איז גאָר ניטאָ דער נאַר, וואָס זאָל ארויסגעהן און דערקלערען, וואָס

דער אָדער יענער טראַכט ביי זיך אין האַרצען ; יעדער אויף זיינע גערדאַנקען איז בעל־הבית און קאָן זיך מיט זיי בענוצען, ווי ער פערשטעהט... על כל פנים, דאָס קאָן איך אייך זאָגען, אז נאָך דעם געוויין מיט'ן געשריי פון אונזער פיינער העלדין רעוועקאַ „מע דאַרף ניט! מע דאַרף ניט!" האָב איך אליין מיט מיינע אויגען געזעהן, ווי זי, רעוועקאַ, האָט אוועקגערופען איהר געשעצטען מאַן, אָסיפ זעמעל, און האָט זיך מיט איהם עפּיס גע'סוד'עט און גע־שושקעט עטליכע מינוט, און איהרע אויגען זענען געווען טרוקען, ווי פּעפּער. וואָס האָבען זיי גערעדט — קאָן איך עד היום נישט וויסען ; איך האָב נאָר געחאַפּט עטליכע ווערטער : „ירושה"... „צוואָה"... „אַ חלק"... „זאַקאָן"... „איין אַכטעל"... „אַ זוהן"... „אַ טאָכטער"... און דאָס איז שוין גענוג פאַר אונז, און מיר שטויסען זיך שוין אָן, פון וואָס דאָס דאָזיגע פּאַרפאָלק האָט דאָ געשמועסט. די מאַדאַם רעוועקאַ איז געווען עפּיס זעהר צעטראָגען, ווי אַ סוחר בשעת ער שמועסט פון אַ גרויס געשעפט, און דער הערר אָסיפ זעמעל האָט אריינגעשטעקט ביידע הענד אין די הויזענקעשענים, פערריסען די נאָז מיט די אשקאָלירענע ברילען און האָט אביסעל ווי אונטערגעשפּרונגען, ווי אונטערגעטאַנצט, סקריפּענדיג שטאַרק מיט די שטיוועל, און אויף זיין פרייליך פּנים איז געווען קלאָר, אז עס איז איהם היינטיגען טאָג בכלל זעהר אויפגעלעגט אויפ'ן האַרצען...

דאָס אייזערנע בעטעל, וואָס דער אומגליקליכער קראַנקער ליגט אויף דעם אַצינד און אמפּערט זיך מיט'ן מלאך־המות, איז, איי־גענטליך, ניט קיין שלאָף־בעטעל, נאָר אַזאַ מין קושעטקע, אַ גאַנץ גרויסע, וואו סענדער האָט ליעב געהאַט צו לעגען זיך אָפּרוהען נאָך יעדען מאָהלצייט מיט אַ גאַנץ גרויסער גראָבער ציגאַר אין די ציינער. ווי עס ווייזט אויס, האָט סענדער ליעב פון תמיד אָן שטאַרק און מאַסיוו מעבעל ; דאָס קאָן מען בעמערקען נאָך דעם גאַנץ גרויסען דעמבענעם שרייבטיש, און נאָך דער הויכער דעמ־בענער קרעסלע (פאָטעל), וואָס האָט ניכער אַ פּנים פון אַ נאַר־

דראַבנע שאַפע, איידער פון אַ קרעסלע, האַמש אין מיטען איז אויסגעהאַקט איין אָרט אויף סענדער'ס געזים, בעצוויגען מיט אַ גאַנצער יובטענער פעל. מערקווירדיגער, שטאַרקער און מאַסיווער פון אַלץ איז דאָס שרייב־געצייג מיט די אַלע שמאַכטעליאַקעס, וואָס געפינען זיך ביי יעדען לייטישען מענשען פון היינטיגער וועלט אויפ'ן שרייבטיש. אַלץ איז אָפּגעאַרבייט און אָפּגעטעסעט אזוי ערנסט, אזוי אָרענטליך, אזוי געטריי, — נים אַנדערש, ווי „פאַ־זאַקאַזו" געמאַכט געוואָרען, וואָרום אַז מע קויפט ביי די היינ־טיגע מאַנדרעטניקעס, איז דאָס נאָר קיי און שפיי, מיט'ן ווינד און מיט'ן רויך, אַבי נאָר געלד אויסצונאַרען און געגוג! ניין, סענדער איז נים פון די דאָזיגע שפּרינגערס, וואָס היינט לעבען זיי און מאָרגען פו־פאַ! סענדער האָט ליעב שטאַרקס, פעסטיגס, מאַסי־ווערס — און איז אַליין אויך שטאַרק, פעסטיג און מאַסיוו, פער־פראַוועט פון געזונדע מאכלים מיט די בעסטע ווייגען און פער־זאָרגט אויף היבשע, היבשע עטליכע יאָהר. נאָר — אַך! ניטאָ קיין אייביגע זאַך אויף דער וועלט! איין איבעריגער טראָפּען וואַ־סער אין טייך מאַכט אַ גרויסע בעוועגונג אין די חוואַליעס; איין איבעריג שטיקעל געפילטע פיש פון אַ דריי־פיער פונט מאַכט־אָן אַ גאַנצע סומאַטאָכע, אַ רעוואָלוציע אין בויך — און מיר זענען אַלע ביי גאָט אין די הענד!... ווער וואָלט זיך דאָס געקאָנט ריכטען, אַז איבער אַ האָהן מיט אַ הוהן זאָל חרוב ווערען אַזאַ גרויסע שטאָדט, ווי ביתר? ווער וואָלט זיך דאָס געקאָנט ריכטען, אַז איבער אַזאַ גאָרנישט מיט אַ נישט, ווי אַ שטיקעל העכט, זאָל עס נעמען אומוואַלגערען אַזאַ מויער, ווי סענדער בלאַנק, וואָס האָט זיך נאָך אויף זיין לעבענס קיינמאָל נישט געקלאָגט, אַז סע זאָל איהם עפּיס וועה טהון? און פון דעסטוועגען זעהט איהר דאָך, אַז אויף דער וועלט קאָן זיך אַלץ מאַכען.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

איז אַביסעל צו גרויס, דען עס ווערד דאַ בעשריבען אַ סך פּאַרשוינען און געשמועסט פּון פּערשיעדענע זאַכען.

אַלסדינג קאָן זיך מאַכען אויף דער גרויסער וועלט, און יעדער צופאַל קומט־אָן אַזוי אומגעריכט, פּלוצים, אַז אונזער מענשליכער פערשטאַנד שטעלט זיך אָנידער און ווערד פערגליווערט, אַז ער בעגעגענט אַזעלכע וואונדערליכע זאַכען אין דער נאַטור.

דער פּערפאַסער פון׳ם דאָזיגען בוך איז אַליין געווען איין עדות ביי אַ סך אַזעלכע אומגעריכטע צופאַלען. ווי היינט שטעהט אונז פאַר די אויגען אונזער „רב יוסעל־דוד פאַני“ מיט דער גרויסער באָרד, מיט דער צעפּלעצטער נאָז, מיט׳ן גראָבען בויך, מיט דער ברייטער ליסענע אויפ׳ן קאָפּ; אָט איז ער געקומען פון׳ם דאַווענען, אָט האָט ער געמאַכט „שהכל“ אויף אַ גלעזעל ספּירט און האָט פערביסען מיט עטליכע הייסע קאַרטאָפּליס, אָט האָט ער זיך צוגעלעגט אַ מינוטקעלע אויפ׳ן טאַפּטשאַן — און אָט האָט ער ניט געסטייעט!... און אַלי? אַלי דער טלית׳ניק ווי אַזוי איז געשטאָרבען? אין באָד פרייטאָג, אויף דער אויבערשטער באַנק! נאָר ווען מיר זאָלען נאָר וועלען זיך אַריינלאָזען אין לאַנגע שמועסען, וואָלטען מיר געקאָנט אָפּצעהלען נאָך צוואַנציג אַזעלכע צופאַלען, וואו דער טוידט קומט פּלוצים, נישט געריכט. נאָר ניט דאָ איז דער אָרט צו פערנעמען זיך מיט אַזעלכע „ספּורי־מעשיות“, און אַז אַ ראָמאַניסט זאָל וועלען אין איין בוך אַרויסשרייבען אַלץ, וואָס ער ווייסט, וואָלט זיין ראָמאַן קיינמאָל קיין עק ניט געהאַט. ביז׳ן טוידט אַריין...

מיט אונזער געעהרטעסטען סענדער בלאַנק איז אויך געווען איין אומגעריכטע זאַך. דאָס איז געווען אין אַ שענעם פריהמאָרגען, נישט אין קיין חמאַרנעם טאָג, איז זיך סענדער אויפגעשטאַנען, ווי אַ מענש דאַרף אויפשטעהן, און טרינקענדיג טיי האָט ער, פּונקט ווי אַלע טאָג, אַ ציה געטהאָן ביי׳ם גלעקעל, און עס איז אַריינגע־

קומען אונזער בעקאַנטער פרויקע, אויסנעצויגנען זיך פאַר דעם בעל־הבית, ווי אַ סטרונקע.

— מע האָט שוין געבראַט די פיש? — האָט סענדער אַ פרעג געגעבען און האָט אָפּגעזופּט אַ האַלבע גלאָז טיי.

— געבראַכט! — האָט פרויקע געענטפערט, ווי אַ חוואַט.

— העכט?

— העכט.

— גרויסע העכט?

— גרויסע העכט.

— פרישע?

— פרישע.

— זאָג זעלדע'ן, די פיש זאָלען זיין מיט מעהרען געקאָכט, — האָט סענדער ארויסגעגעבען אַ בעפעהל און האָט אַ זופּ געטהאָן די אַנדערע האַלבע גלאָז טיי.

— מיט מעהרען געקאָכט, — זאָגט איהם פרויקע נאָך, ווי נאָך אַ סידור.

— עטליכע קאַרטאָפּלים אין די פיש איז אויך נישקשה, — האָט סענדער געפעהלען ווייטער.

— אויך נישקשה, — זאָגט פרויקע.

— און בע'טעם'ס, מאַסטקע, ווי מיט קליי, רויטליך, געדעכט, מיט פעפער, הייס, אויסגעזאָדען. דו הערסט, צי ניין?

— איך הער, איך הער.

— קיין זראַזע דאַרף מען היינט נים, — האָט סענדער ווייטער ארויסגעגעבען אַ אינסטרוקציע.

— דאַרף מען היינט נים, — זאָגט פרויקע.

— אויפ'ן אָרט פונ'ם זראַז — איין עסיג־פלייש.

— עסיג פלייש, — זאָגט פרויקע.

— געגזען־פלייש אין סופ.

— געגזען־פלייש אין סופ, — זאָגט פרויקע.

— די דרויבעלעך פון די גענז אויך אין סופ אריין.

— אויך אין סוף אריין.
— באַשיטען מיט גרייפּלעך.
— מיט גרייפּלעך.
— אַ צימעס פון פּאַסטערנאַק.
— פון פּאַסטערנאַק.
— סע איז נאָך דאָ ביי אונז פונ'ם ווייסען ווין? — האָט פלוצים סענדער אַ פרעג געטהאָן און אַנידערגעשטעלט אויף פּרוי־קע'ן אַזעלכע אויגען, גלייך ווי איינער רעדט: „זאָג שוין, זאָג, ממזר, נאַ, שטעך מיך, קוילע מיך!"... פּרויקע איז גאָר צעמישט געוואָרען; ער האָט זיך אַ חאַפּ געטהאָן מיטביידע הענד ביי'ם שטערן, ביי די קנעפּלעך פונ'ם פּידזשאַק, ביי די עלענבויגענס, ביי די קעשענים, און האָט אַ וואָרף געטהאָן מיט די אויגען אויף דער סטעלי, גלייך ווי דאָרט איז געווען אָנגעצייכענט, וויפיעל בוטעל־קעס ווין עס געפינט זיך נאָך ביי סענדער'ן אין קעלער, און קוים מיט צרות געענטפערט:
— האַ? וואָס? ווייסער ווין? ניין! יאָ! סע איז נאָך דאָ.
— פאַרגעס ניט שיקען נאָך ביער.
— נאָך ביער, — זאָגט פּרויקע.
— מע מעג שוין עפענען אַ נייע פאַס אוגערקעס.
— אוגערקעס.
— געדענק זשע, וואָס איך האָב דיר אָנגעזאָגט מכח די פיש.
— מכח די פיש, — זאָגט פּרויקע.
— איצט געה!

פּרויקע איז אַרויסגעגאַנגען, און סענדער האָט גיך־גיך געענ־דיגט מיט'ן אָנבייסען, האָט זיך אַרומגעטרייסעלט, אָפּגעווישט מיט דעם טישטיכעל די ליפּען, די הענד, אויפגעשטאַנען, אויסגעגלעט דעם בויך, פערדרויכערט אַ גראָבע ציגאַר און האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין דער בעקאַנטער קרעסלע אַריין. די ציגאַר האָט אַרויסגעלאָזט און צעטראָגען איבער'ן גאַנצען קאַבינעט זעהר אַ שענעם אַראָמאַט, און סענדער'ס געדאַנקען זענען אַוועק ווייט־ווייט אין קיך אַריין.

און עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז ער הערט אַ ריח פון גע־קאָכטע פיש; סענדער האָט צעשפרייט די נעזלעכער און האָט מיט׳ן גאַנצען כח גענומען אריינשלעפּען צו זיך אין נאָז אריין דעם שמעק, געשמאַקען אראָמאַט פון די אויסגעצייכענטע געפּיל־טע פיש. און אַזוי האָט ער געחאַפּט אַ דרימעל, זיצענדיג אין קרעס־לע, אויף אַ האַלבע שעה. אויפגעשטאַנען, האָט ער זיך גענומען אביסעל צו די געשעפטען, אָפּגערעדט מיט אַ צוויי־דריי מעקלערס, איבערגעזעהן די בריעף פון דער פּאָסט, אָפּגעענטפערט וועמען מע דאַרף און האָט אַ קלונג געטהאָן צו פּרויקע׳ן און האָט געהייסען גרייטען צום טיש.

אַז אונזער סענדער האָט אריינגעטראָטען מיט אַ פּער׳חלש׳ט הארץ אין עס־צימער אריין, איז שוין דער לאַנגער דעמבענער טיש געווען אינגאַנצען גרייט מיט די טעלער, מעסערס, לעפעל, פּלעשער און קליינע פּלעשעלעך, גלעזער און קליינע גלעזעלעך, מיט אַלערליי געזאַלצענס, הערינג געשניטענער, הערינג געהאַקטער, שמאַלץ־הערינג, גערויכערטער הערינג, געמאַראַנירטער הערינג, קליינע הע־רינגלעך, סערדעלען, איקרע און וואַרשעווער קאַלבאַסען. דאָס עס־צימער אליין האָט מיט דער שטאַרקייט פון׳ם מאַסיווען מעבעל געחאַפּט דעם אָפּבליק פון סענדער׳ס קאַבינעט; די דאָזיגע צוויי חדרים האָט סענדער ליעב געהאַט מעהר פון זיין גאַנצען גרויסען הויז, מחמת די איבעריגע חדרים זענען געווען אויפגעפּוצט אויף היינטיגען מאַניער, און זייער גרינג, רויכיג מעבעל האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטען אויף זיך דעם שווערען קערפּער פון׳ם גע־שעצטען הערר בלאַנק. דריי פּריבאָרען זענען אויפ׳ן טיש געשטאַ־נען: פאַר סענדער׳ען, פאַר זיין ווייב און פאַר מאַרקוס׳ען.

אונזערע לעזער זענען נאָך ניט בעקענט מיט די איבעריגע צוויי פּאַרשוינען. ביז וואַנען סענדער וועט זיך אָפּפּאַרטיגען מיט די גע־זאַלצענע זאַכען, וואָס שטעהען דאָ אויפ׳ן טיש, ווילען מיר מיט איין קוק בעטראַכטען סענדער׳ס ווייב מיט איהר זוהן מאַרקוס׳ען.

מרים־חיה, די מאַדאַם בלאַנק, איז נאָך גאָר אַ יונגע פרוי, פון אַ יאָהר זעכס און דרייסיג, נישט מעהר; זעהר אַ שענע, אַ קלאָר־ווייסע, ווי געפּאַלענער שניי, מיט זעהר שענע בלויע אויגען און שוואַרצע ברעמען, מיט זעהר איין איינגענומען סימפּאַטיש געזיכט; די גוטסקייט איהרע ליגט איהר, ווי מע זאָגט, אויפ׳ן פּנים. מרים־חיה איז אַ פּשוט׳ע, עהרליכע און אַ פרומע אידישע פרוי. זי טראָגט נישט קיין אייגענע האָר. פּרעמדע טונקעל־רוסאַווע צעפּ בעשענען איהר קאָפּ. און געקליידט איז זי ניט נאָך דעם לעצטען זשורנאַל, נאָר ריין, ציכטיג, טשעפּקע, איינגענומען. איהר וואוכס איז ניט זעהר קליין, דאָך ווייזט זי אויס ווי אַ קינד, ווי אַ ליאַלקע, אַקעגען איהר מאַן, וואָס זי שעצט איהם העכער און גרעסער פון אַלעמען אויף דער וועלט. און סענדער׳ס וואָרט איז ביי איהר, להבדיל, אַ דין. זי איז ביי איהם די צווייטע פרוי און האָט מיט איהם איין־און־איינציגען זוהן מאַרקוס, וואָס די נאַטור האָט איהם געשענקט מרים־חיה׳ס שענקייט מיט סענדער׳ס גבורה, און אינ־איינעם איז פון איהם אַרויס אַקוראַט אַזאַ זעלטענער העלד, ווי מיר דאַרפען אין אונזער ראָמאַן. אַרויסלאָזען איהם אויף דער גאַס, ווען עס שפּאַציערען אונזערע מאַמזעלען מיט די דאַמען, איז געווען, מיין איך, אַ געפעהרליכע זאַך, וואָרום אין דער שטאָדט, וואו עס קומט־פאָר אונזע אמת׳ע געשיכטע, איז דער צווייטער מאַרקוס ניט געווען. אמת, סע זענען געווען נאָך צוויי, דריי מאַרקוסען, נאָר ניט אַזעלכע מאַרקוסען, ווי אונזער מאַרקוס, מיט אַזעלכע גרויסע בלויע אויגען, מיט אַזאַ ברייטען ווייסען שטערן, מיט אַזעלכע שענע בלאָנדע געקרייזעלטע האָר, מיט אַזעלכע שענע ווייסע הענד, מיט אַזאַ הויכען גרויסאַרטיגען שטאַלט, מיט אַזאַ שען ליכטיג ריין פּנים, מיט אַזעלכע איידעלע מאַניערען, מיט אַזאַ איינגענומענעם רעדען... לאַכט, לאַכט, איהר נעבילדעטע מאַמזעלען, קורסיסטקעס! אויב אייערע איידעלע הערצער זענען נאָך ניט פערדאָרבען געוואָרען פון פערשיעדענע פרייע, מאָדנע געדאַנקען, וועלען זיי זיך נאָך קאָנען קלאָפּען, בעגעגענענדיג אַזאַ מאַנספּאַרשוין, אַזאַ שענעם קאַ־

וואַליער, ווי אונזער יונגער העלד מאַרקוס בלאַנק, מיט וועלכען מיר טרעטען־אַרויס מיט גרויס גדלות אויף די בלעטלעך פון אונזער אמת'ער ערצעהלונג. איך ווייס, איהר וועט מיר ענטפערען: וואָס קומט אונז אַרויס פון אַ שען פנים מיט אַ גרויסען שטאַלט? דער עיקר איז — צי האָט ער עפּיס אין קאָפּ, אין האַרצען? וואָס אמת איז אמת: מיין העלד האָט די נאַטור ניט געשענקט קיין בעזונ־דערע פעהיגקייטען, אָדער טאַלאַנטען; ווער פערמאָגט אָבער אַזאַ גוט, ווייך, וואַרעם האַרץ, ווי מאַרקוס האָט? ווער פערמאָגט אַזאַ גליקליכע לאַגע צו זיין אַ זוהן, אַ בן־זקונים ביי סענדער בלאַנק, וואָס קאָן איהם געבען נדן, וויפיעל מיינט איהר? צוואַנציג טוי־זענד, דרייסיג טויזענד, און פאַר וואָס ניט קיין פופציג טויזענד רובעל? סענדער וועט איהם געוויס געבען פופציג טויזענד רובעל, אויב ער וועט גרויכען דעם שידוך, וואָס ער וויל. און דעם שידוך, וואָס ער וויל, פאַר וואָס זאָל ער איהם ניט גרויכען? מיט וואָס איז סענדער בלאַנק ערגער פון גרשון מירמעלשטיין?

— וואָס זאָגסט דו, מרים־חיה, אויף דעם דאָזיגען פּאָרך? — זאָגט סענדער צום ווייב און קוקט אריין אין די פיש אריין.

— אויף וואָסער פּאָרך, סענדער? וואָס פאַר אַ פיש ווילסט דו? אַ מימעלשטיק? איין עקשטיק? צי אַ קאָפּ?

— לאָז זיין אַ מימעלשטיק מיט איין עקשטיק מיט אַ קאָפּ, — זאָגט סענדער. — איך רעד פון דעם שייגעץ, רעד איך.

— וואָסער שייגעץ, סענדער? נעם — אָט דאָס איז אַ גוט שמיקעל, סענדער.

— טויזענד מאָל דאַרף מען דיר זאָגען, צי וואָס? איך רעד פון גרליה דעם שדכן, רעד איך. ער שרייבט שוין ווידער אַ מאָל וועגען דעם דאָזיגען גראַביאַן!

— וועגען וואָסער גראַביאַן?

— איך האָב דיר שוין, דאַכט מיר, צעהן מאָל געזאָגט, אַז גרליה דער שדכן דולט מיר אַ ספּאָדעק, איך זאָל אַ שידוך טהון

מיט מאיר קוואשע, אַט דעם בעל־עגלה־יונג, וואָס פּאַרמאַגט ניט מיין מיסט. דו פאַרשטעהסט? א העזה פון א שייגעץ!

— וואָס הייסט, סענדער? מע זאָגט דאָך אָבער, אז ער איז איין עושר, א גביר! נעם, סענדער, דו האָסט דאָך ליעב א גע־פילטען קאָפּ?

— איין עושר? א גביר, זאָגסט דו? א קבצן, איין עני ואביון! זעהסט דו, דער שותף זיינער, מאָטעל פריעדמאַן, האָט אביסעל געלט, נאָר וואָסער א געלט? געראַבעוועט, גע׳גזל׳ט, אויס־געריסען מיט גוואלד. אזוי ווי ראובן בייטשעלע, אָדער שמחה פייג איז אויך א גלייכער שידוך? הא? ווי מיינסט דו, אשטייגער? איאָ, א פיינע זאך? סענדער בלאנק מיט שמחה פייג — צוויי גלייכע מחותנים, איאָ?

— איך ווייס? מיר דאכט, אז רב שמחה איז א... פיינער מענטש...

— א פיינער מענטש, זאָגסט דו? נו, און רב יואליק שלע־פער? און רב אייזיק פאטשיילע? און זלמן קרום־פּנים? אויך פיינע מענטשען? הא? זאָל איך זיך מיט זיי אויך משדך זיין? ווי מיינסט דו?

— איך זאָג דען, סענדער, אז...

— אז וואָס? חס ושלום! דו ווילסט נאָר, איך זאָל נעמען אויף מיינע עלטערע יאָהרען און אוועקגעבען אזא קאפּיטאל מיט געלט דער רוח ווייסט וועמען — עפּים פייפערס, גנבים, שלעפּערס!

— שלעפּערס?

— פאַרשטעהט זיך, שלעפּערס! זאָלסט דו טאקי וויסען, אז סע איז שלעפּערס, קבצנים, כלבים, שאַרלאטאנעס, פּליהערס, אָנ־זעצערס, ניטאָ איינער א רעכטער, אלע אויף פרעמד געלט, אבי קאָרעטעס, פּעררלעך! סע איז גאָלע הולטאיעס, בלוטזויגערס, קר־לעספּאַט... קולעספאטאַרניקעס... ווי אזוי הייסט דאָס דאָרטען ביי דיר, מאַרקוס, אין די היינטיגע ביכלעך?

— עקספּלאָאטאטערעס, — פערענטפערט איהם מאַרקוס.

— עקסלאפאטאטשניקעס, מערזאוועצעס, סוואלאטשעס, און גע־נוג! און מע וויל, איך זאל מיך מיט זיי משדך זיין! אַ, ווי לאנג קרענקען זיי, ניט דערלעבען זאלען זיי דאס!

— עס, סענדער. דערווייל עסט דו ניט.

— איך עס, איך עס, וואס דען טהו איך? זעהסט דו, אט דער דאזיגער גרשון, גרשון מירמעלשטיין — אט דאס הייסט א לייטי־שער מענטש, א מענטש, א פיינער מענטש, א געשטעלטער מענטש, א בארוהטער מענטש, א מענטש, וואס סע הייסט מענטש, וואס מע קאן אויף איהם זאגען מענטש, מיט איינעם ווארט — א מענטש!... ווי מיינסט דו, מרים־חיה, אשטייגער, אז איך זאל וועלען מיט איהם א שידוך טהון, וואס וואלט ער געזאגט, הא?

— איך וויים? וואס קאן ער זאגען, סענדער? איך וויים וואס?

— אדרבה, ווי מיינסט דו, מרים־חיה? איך וויל הערען דיין מיינונג.

— מיין מיינונג? איך מיין, אז... איך מיין גארניט.

פארהאן ביי אונז א סך אזעלכע ווייבער, וואס מיינען גאר־ניט, וואס מיינען נאר דאס, וואס דער מאן וויל און וואס דער מאן הייסט. מרים־חיה איז געווען איינע פון די ווייבער, וואס האבען דרך־ארץ פאר'ן מאן, נישט מחמת „אהבה", נאר מחמת „יראה", דאס הייסט, נישט אזוי פאר ליעבשאפט, ווי פאר אפשיי. סענדער איז געווען א איד, וואס ביי זיך אין שטוב האבען אלע פאר איהם געהאט דרך־ארץ, פונ'ם ווייב ביז'ן געבאלעוועטען מי־זיניק מארקוס. אויפ'ן לשון פון די „העכסט־אינטערעסאנטע ראָ־מאניסטען" קאן מען זאגען, אז סענדער איז געווען א דעספאט, א טיראן... איך וואלט נאך צוגעזעצט דאס ווארט „מערדער", איז ער אבער געווען ווייט פון א מערדער. ער איז געווען א איד גלייך מיט אלע אידען, וואס ביי זיך אין שטוב האט ער געהאט די דעה, און ווייטער קיינער ניט. און אז מיר האלטען שוין דער־ביי, געבען מיר דא איבער אביסעל זיין ביאגראפיע אין קורצען:

סענדער איז געווען אמאָל אַ קליין מענשעלע, גאָר אַ קליין מענ־
שעלע. דאָס איז געווען שוין לאַנג, אָבער גאַנץ לאַנג, נאָך איידער
ער האָט געהאַט די קלינגערס, אַז ער האָט נאָך געהייסען סענדער
חלפן (למאי זאָלען מיר לייקענען? ער איז געווען אַ חלפן), האָט
ער זיך דערמאָלט אָנגעליטען פון די שענע אידען, זיידענע יונגע־
לייט, נגיד׳ישע קינדער. אוי, האָט ער זיך פון זיי אָנגעליטען!
אוי, פלעגט ער שטעהן פאַר זיי כעבדא קמיה מאריה, האָבען דאָס
נייעניעהריגע קדחת! אוי, פלעגט ער זיי מקנא זיין, און אוי,
פלעגט איהם אויף זיי ברענען!... און נאָכדעם, אַז ער איז פון
אַ חלפן ארויף אויף דער מדרגה פון אַ בעל־הלואה, און פון אַ בעל־
הלואה — אויף אַ פעלהענדלער, פון אַ פעלהענדלער — אַ גראַבאַר־
שטשיק, פון אַ גראַבאַרשטשיק — אַ צעלניקער, פון אַ צעלניקער —
אַ קאָמיסיאָנער, פון אַ קאָמיסיאָנער — אליין אַ סוחר, אַ צוקער־
הענדלער, אַ גרויסער סוחר, אַ רייכער סוחר, ביז אַ באַנקיר, — איז
ער אַלץ געוואַכסען העכער און העכער אין די אויגען פון זיינע בע־
קאַנטע, און ער האָט אָנגעהויבען אַראָפּוואַרפען איינציגווייז די פרי־
העריגע נעמען, ווי אַ פויגעל, וואָס וואַרפט פון זיך איינציגווייז
די אַלטע פעדערען, און האָט אָנגעהויבען צו בעקומען נייע נעמען:
סענדער גראַבאַרניק, סענדער צעלניקער, סענדער האַרטאַוונִיק.
איינער פון זיינע אָרעמע קרובים האָט איהם געשענקט פון זיך
אַ „על“ — איז געוואָרען „סענדערעל“. און צום סוף (אַ צייט
מיט יאָהרען האָט מען נישט געוואוסט זיין פאַמיליע) — סענדער
בלאַנק!... רב חיים׳קע, רב זיאַמקע, רב מאיר׳על האָבען ביסלעכ־
ווייז אויפגעהערט צו פעררייסען פאַר סענדער׳ען די נאָז און האָבען
אָנגעהויבען ארומדרעהען זיך אַרום דעם אויפגעקומענעם נגיד, פרי־
הער געבענדיג איהם צו וויסען, אַז ער איז פון די „אויפגעקומענע“,
מיט אַזעלכע אויסרעדלעך, למשל: „אַ! שלום עליכם, אַ באַקאַנ־
טער איד! דאַכט זיך, סענדער? וואָס זשע מאַכט איהר עפּיס
גוטס? עפּיס זאָגט מען אויף אייך, אַז סע געהט אייך, אָהן עין־
הרע, זעהר גוט?“... און נאָכדעם שוין: „רב סענדער סערדצע!

מיר שטעהען, דאכט זיך, אויף איין סטאנציע? קומט אריין אויף דער נאכט צו אונז אביסעל!"... „א, רב סענדער! איהר דער־ווייטערט זיך שוין פון אונז?"... „איך האב צו אייך א קליינע בקשה, רב סענדער: עטליכע טויזענד קערבלעך אויף צוויי חדשים"... „אך! וועמען זעה איך? ווען איך ווייס, אז איהר זענט היע!"... און נאכדעם: „מיר ווילען, די גאנצע שטאדט וויל, זי חלש'ט, אויסקלויבען אייך פאר א גבאי, פאר גלאסנע, דעפוטאט, פאר דירעקטאר אין באנק"... „העדר בלאנק! מיר האבען די עהרע, מיר בעטען, איהר זאלט אונז ניט אפזאגען. זייט אזוי גוט און געהט אריין אין אונזער לאגע, איהר זענט דאך ביי אונז, ווי זאגט מען עפים, איהר פארשטעהט, צי ניין?"...

אונזער סענדער איז ניט געווען פון די דאזיגע, וואס פער־חלינען זיך מיט זייער מזל און בלאזען, ווי מע זאגט, פון זיך; ניין! ער קאן אויסהערען די דאזיגע אלע קאמפלימענטען גאנץ גלייכגילטיג, מיט עניוות, גלייך ווי ער וואלט גאר אזא כבוד ניט פערדיענט, און ענטפערען, אז ער איז נישט מסוגל, נישט מיט אלעמען, נישט אויפגעלעגט, סע איז דא גרעסערע פון איהם. אבער דארט, טיעף־טיעף אין הארצען, האט ער געמענט שטארק אנקווועלען פון ביידע זייטען: אי וואס ער האט דערלעבט אזא כבוד, אי וואס אט די אלע כלבים האבען אראפגעלאזט די וויידלען און פערשטעהען דרך־ארץ. און נישט פאר קיינעם, נאר פאר'ן ווייב האט ער ליעב זיך פערגיסען אמאל מיט א געלעכטער.

— וואס זאגסט דו עפים, מרים־חיה, אויף רב זיאמקע דעם מיוחס, חא־חא־חא? געדענקסט איהם האטש, א רוח אין זיין טאטען?...

קיין פעטער אנבייסען, קיין גוט גלאז וויין האט ניט געקאנט איהם צושטעלען אזא פערגעניגען, ווי רב זיאמקע וכדומה אזעלכע לייט, ווען זיי האבען בעדארפט אנקומען צו איהם. אויפ'ן שענ־סטען אופן און מיט'ן גרעסטען כבוד האט אונזער סענדער צוגע־נומען דעם געעהרטעסטען גאסט ביי זיך אין קאבינעט, געבעטען

זיצען, געגעבען אַ פּאַפּיראָס, אָנגעצונדען און אונטערגעטראָגען דעם גאַסט אַ שוועבעלע, געפּרעגט: „וואָס האָט איהר עפּיס אַזאַ שלעכט פּנים?" און געגעבען איין אויסרעד: „פּאַר וואָס זעהט מען אייך עפּיס ניט?" ווי אויף נאַרלען איז דער גאַסט געזעסען; ער האָט שוין לאַנג אויסגערויכערט דעם געשענקטען פּאַפּיראָס; ער האָט שוין לאַנג זיך אויסגעהוסט דריי מאָל און אַכצעהן מאָל זיך אונטער־געהויבען אויפ'ן בענקעל, אָפּגעווישט דעם שוויס, גוט אויסגעשנייצט די נאָז, ארויסגענומען און געטאַכט זיך איין אייגענעם פּאַפּיראָס, איינעם, דעם אַנדערען, דעם דריטען, עטליכע מאָל געפּרובט אָנהוי־בען צו רעדען, וואָס ער בעדאַרף, און איבערגעהאַקט געוואָרען אויפ'ן ערשטען וואָרט, — און סענדער האָט אַלץ דערצעהלט פון זיינע גע־שעפטען, פון זיינע פערפאַלענע חובות, פון זיינע משפטים, וכדומה, מיט גרויס התלהבות, גלייך ווי דער גאַסט בעט איהם, וויינט און חלש'ט פאַר איהם, ער זאָל איהם „איינגאַנצען" דערצעהלען און חס־ושלום ניט דורכלאָזען קיין ברעקעלע... נאָר יעדע זאַך דאַרף זיך אָבער האָבען איין עק, און אַ מענש האָט אין זיך אַ גאַל! דער גאַסט, רב זיאַמקע, אָדער רב חיימ'קע, האַפּט די מינוט און הויבט־אָן גלייך, גיך, אין איין אָטהעם:

— איך האָב אייך געוואָלט בעטען, רב סענדער, איהר האָט דאָך געהערט מסתמא, אַז איך האָב אָוועקגעקויפט ביי דעם פּריץ שישינסקי'ן איינגאַנצען די ווייץ, און מחמת...

— איך וויים, איך האָב געהערט! — שלאָגט איהם סענדער איבער אינמיטען. — איך האָב געהערט פון אייער גילדענעם גע־שעפט. איך בין אייך ווענינ־וואָס מקנא, רב זיאַמקע, אָבער נאָר ווענינ! ווייסט איהר זשע, פאַר וואָס? איך וועל אייך דערצעה־לען! אָט דער שישינסקי האָט ביי מיר פאַר פיער יאָהרען גע־וואָלט לייהען פופציג טויזענד קערבלעך, און דוקא אויף גוטע קאָנ־דיציעס. איך האָב אָבער דעמאָלט געהאַט איין עסק מיט'ן קאַש־קיוזקער פּריץ. די מעשה איז אַזוי געווען...

און סענדער האָט אוועקגעצויגען אַ שפּאָגעל־נייע מעשה אויף נייע זעכס שעה. רב זיאַמקע איז שוין פּיטש־נאַס: עס רינען פון איהם ריקעס שוויים; ער ווישט זיך נעבאָך מיט דער פּאָלע און זיפצט, ווי איין אומגליקליכער פּלענער אין געפענגעניש; רב זיאַמ־קע שלאָגט איהם איבער די רעד:

— האָט מיר קיין פאַראיבעל ניט, רב סענדער, וואָס איך שלאָג אייך איבער די רעד... איהר ווייסט, וואָס איך בין געקומען צו אייך?

— ניין; פון וואַנען זאָל איך וויסען?

סענדער בלאַנק האָט גאַנץ גוט געוואוסט, וואָס רב זיאַמקע'ס וויזיט בעדייט, נאָר ער מאַכט אַ נאַאיווע פּנים און קוקט איהם אין די אויגען אריין.

רב זיאַמקע איז אויפגערעגט געוואָרען און זאָגט זיך גאַנץ פריילוך:

— פאַרשטעהט איהר מיך, רב סענדער, די מעשה דערפון איז אַזוי: איך האָב די ווייץ אוועקגעקויפט מיט אַ שותּף, מיט אברהם זאַלצוואַסער...

— מיט אברהם זאַלצוואַסער? גאָט זאָל אייך אָפּהיטען, רב זיאַמקע! דאָס איז דאָך אַ שווינדלער, אַ דרעהער, אַ רוצח, אַ קוילער! שטעלט אייך פאָר, אַז פאַר צוויי יאָהרען ווינטער, ארום חנוכּה, צי ארום פּורים, — איך געדענק ניט אַקוראַט — קומט צו מיר אריין אַ איד. גוט מאָרגען! — גוט יאָהר! זעהר פיין! און מישט מיר אויף אַ מעשה...

רב זיאַמקע בייסט זיך די נעגעל, קראַצט זיך אונטער דער יאַרמעלקע. ער הוסט, ער קלאַפּט מיט די פיס, עס פערשפּיליעט זיך די קאַפּאָטע, ער רוקט־אָן דאָס היטעל שטאַרק, שטאַרק. און סענדער דערצעהלט נאָר אַ נייע מעשה גאַנץ אנגענעהם, בההדרגה, מיט זעהר שענע וויצען פערפּראַוועט, אָהן איין אויסלאָז, אָהן איין עק! רב זיאַמקע שפּרינגט שוין אונטער און פאַלט אריין אין די רעד, שוין גאָר אָהן דרך־ארץ:

— פאַרשטעהט איהר, רב סענדער? האָב איך ביי אייך גע־וואָלט בעטען אַ גמילות־חסד אויף אַ קליינער צייט.

— אַ גמילות־חסד? ! — פרעגט סענדער שטאַרק־שטאַרק פער־וואונדערט, גלייך ווי מע האָט איהם דערצעהלט, אַז דער און דער האָט געגומען דאָס גרויסע געווינס, אָדער ס'איז געוועזען נאָר־וואָס אין דרויסען אַ הריגה, אַ שרפה, אַ מגפה...

— יאָ, אַ גמילות־חסד, — ענטפערט זיך רב זיאַמקע נישט הויך, נישט שטיל, נאָר אַזוי, מיטעלמעסיג, ניט צו פערשטעהן, וואָס וואונדערט זיך דאָס עפּיס אַזוי רב סענדער? — יאָ, אַ גמילות־חסד, ביז וועסנע; נישט קיין סך: אַ רובעל צעהנטויזענד.

— איצט האָב איך נישט, בנאמנות, איך האָב ניט איצט ביי זיך, איך זאָל אַזוי ניט האָבען קיין שלעכטס, איך זאָל אַזוי ריין זיין פון שלעק מיט אייך אינאיינעם. פאַר וואָס האָט איהר מיר נעכטען ניט געזאָגט? נעכטען האָב איך גראָד יאָ געהאַט, איז געקומען צו מיר אַ מענטש פון גבריאל פעלקענשטיין און לענט מיר פאַר איין עסק, אַזוי ווי אין טיטיקיווקע סטראָיעט זיך היינט אַ נייע פאַבריק, און גבריאל פעלקענשטיין האָט געמאַכט אַ קאָנטראַקט מיט די שותפים נאָך פאָראיאָהרען, אַז דער וואלד דער טיטיקיוו־קער... און אַזוי ווייטער — אָהן איין אויסלאָז, מיט מעשיות און מיט קליינע מעשה'לעך געבונדען און געפלאָכטען, אַזוי, אַז סע ברעכט דעם מוח!...

און אַזוי געהט זיך רב זיאַמקע אוועק נעבאך אָהן געלד, אָהן כח, איין אויסגעמוטשעטער, אַ נאַסער פון שוויים, און פאַר זיין אוועקגעהן מוז ער נאָך אויסהערען אַ לאַנגע נאָטאַציע פון רב סענדער'ען, אַז ניט אַזוי האַנדעלט מען, אַז מע זאָל דאַרפען אָנ־קומען צו יענעם, און מע טאָר זיך ניט פיהרען אַזוי גרויס, און מע דאַרף זיך היטען פון שלעכטע שותפים, און מע דאַרף וויסען, ווי אַזוי צו האַנדלען און מיט וועמען צו האַנדלען, און מע זאָל פרעגען ביי איהם, ביי סענדער'ען, וואָלט ער קלאָר געמאַכט און געוויזען אַ דרך אין אַלע געשעפטען. און ביי'ם געזעגענען זיך בעט איהם

סענדער אמאָל אריינקומען, מהיכא תיתי, אביסעל שמועסען... רב זיאמקע לויפט אָהן איין אָטהעם און האָט מורא זיך ארומקוקען! עס געהט איבער א קליינע צייט. מע דאַרף אָבער פאָרט די קלינ־נערס, — וואָס טהוט מען? ער געהט נאָך א מאָל צו רב סענ־דער'ען, טאָמער, א קשיא אויף א מעשה?... און ווייטער די זעלבע געשיכטע; ווייטער א מאָל דאָס אייגענע! און אזוי איז מיט רב זיאמקע'ן, מיט רב חיים'ען, מיט רב איציקל'ען, און אזוי איז מיט אלע זיינע אלטע בעקאַנטע. אָט אזא מין נפש איז ער.

אונזער סענדער איז ניט בעסער און ניט ערגער פון אלע אנ־דערע אויפגעקומענע גבירים, פשוט'ע מענשלעך, וואָס קאָנען קיין אנדערע פערגעניגענס נישט האָבען פון קיין זאַך, א חוץ געלד און כבוד.

אייגענטליך, וואָלט איך דאָ בעדאַרפט אביסעל בעשרייבען די ביאָגראַפיע זיינע: ווער איז ער? פון וואַנען שטאַמט ער ארויס? ווער זענען זיינע עלטערען? מיט'ן גרעסטען און מיט'ן שענסטען כבוד וואָלט איך דאָס געטהאָן, ווען איך זאָל דאָס וויסען. איז דען מעגליך, אז ראָמאַניסטען זאָלען קענען א גאַנצע וועלט? און וואָס איז אונז דער אונטערשיעד — לאָמיר שמועסען עפענטליך: — וואָס געהט אונז אָן, ווער איז געוועזען סענדער'ס זיידע, צי סענדער'ס באָבע? צי איז זיין פאָטער געוועזען א מלמד, א שוסטער, א באָנדער, צי א מעקלער? מיר וויסען נאָר סענדער'ען; מיר געדענקען איהם, אז ער איז אמאָל, ניט היינט געדאַכט, געוועזען א געמיינער איד, א חלפן, א פעלהענדלער, א מוכר־תבואה'ניק, און היינט... היינט איז ער **ס ע נ ד ע ר ב ל א נ ק!** קוקט אייך גוט צו צו איהם: אפשר איז ער אייך אויך קענטליך, אזוי ווי מיר?

דאָס פיערטע קאַפּיטעל.

מראַגטירט פון מארקוס'ען אליין.

שוין צייט, שוין צייט צו פערנעמען זיך אביסעל מיט דעם יונגסטען פון דער פאַמיליע בלאַנק; שוין צייט, אז אונזערע לעזער

זאָלען אביסעל נעהענטער זיך בעקענען מיט אונזער יונגען העלד, מיט אונזער שענעם מארקוס בלאנק, — דאָס קלענסטע און דאָס בעסטע קינד פון סענדער'ען.

„דאָס קלענסטע און דאָס בעסטע" — אזא מיינונג איז געווען ווענען מארקוס'ען דער פאָטער אליין איבער צוויי זאכען. ערשטענס, האָט סענדער ליעב געהאַט זיינע קינדער, ווען זיי זענען נאָך געווען קליינע, ברעקעלעך, קאראפּוזיקעס; און ווי באַלד די דאָזיגע קאראפּוזיקעס האָבען אָנגעהויבען אונטערצוואַכסען, אזוי האָט אונזער פיינער סענדער אָנגעהויבען בעקומען צו זיי א שנאה, וועלכע איז געוואַכסען אַלע מאָל שטארקער און גרעסער. ער האָט געקוקט אויף זיי, ווי אויף שותפים, ווי אויף פּרעטענדענטען אויף זיין גוטס, און אָהן קריעג, אָהן סצענעס, אָהן פּעטש האָט זיך נישט געמאכט קיין שמחה, קיין חתונה; דער פאָטער האָט געארבייט מעשים, געטופּעט מיט די פיס, די מוטער האָט געוויינט, די קינדער האָבען געגאָסען מיט טרערען, — און דער סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז סענדער האָט געמוזט עפענען די האנד און מיט טוידטע קללות אָפּצעהלען געלד, וויפיעל מע האָט בעדאַרפט.

ביי א סך גאַנץ לייטישע מענשען פיהרט זיך אזוי. דער מחבר פון דער דאָזיגער געשיכטע איז ניט איין מאָל געווען איין עדות ביי אזעלכע פיינע סצענעס, ניט איין מאָל געווען א פערמיטלער צווישען פאָטער מיט זיינע אייגענע קינדער, וואו דער גאַנצער סכסוך איז געגאַנגען וועגען איבעריגע עטליכע הונדערטערס, וואָס מיט דעם האָט מען געקאָנט פשוט מציל זיין פון הונגער און פון דחקות א גאַנצעם הויזגעזינד; געלד האָט טאַקי דער פאָטער געגעבען, נאָר בלוט האָט ער אָפּגעצאַפּט ביי די אומגליקליכע קינדער א סך מעהר, ווי אויף עטליכע הונדערטערס... אַז איך האָב אויף א ציקאַוועסט א פרעג געטהאָן דעם איינגעשפּאַרטען פאָטער, צו וואָס האָט איהם געטויגט דער גאַנצער טאַרעראַם מיט די בזיונות, מיט די טרערען אומזיסט און אומנישט? — האָט ער מיר גאַנץ ערנסט געענטפערט:

— אַ קינד טאָר מען ניט ווייזען קיין וועג. אַ קינד איז אַ חזיר, אַ קינד דאַרף מען לערנען, סע זאָל וויסען, אַז אַ קערבעל איז ניט קיין הונט, וועט ער אויך וויסען אויף דער עלטער, ווי אַזוי זיך צו באַגעהן מיט אַ קינד און ווי אַזוי מע דאַרף היטען אַ קערבעל היינ־טיגע יאָהרען...

סע פערשטעהט זיך, אויף אַזאַ לאָגיקע האָב איך ניט געהאַט וואָס צו ענטפערען...

די צווייטע סיבה, וואָס מאַרקוס איז געווען טייערער בּיי סענ־דער'ען כמעט פון אַלע קינדער, איז ווייל מרים־חיה איז ביי איהם געווען דאָס צווייטע ווייב, און אינגאַנצען איהר לעבען איז געווען אָפּגעהאַנגען פון איהר טייערען בן־יחיד.

„נו, מילא? — פרעגט מיך דער לעזער. — וואו שטעהט דאָס, אַז די קינדער פון'ם צווייטען ווייב דאַרף מען בעסער ליעב האָבען?"

נו, מילא! — ענטפער איך אויך דאָס אייגענע. מילא אהין, מילא אהער — סע איז פּאָרט אַזוי איינגעפיהרט ביי אַ געוויסער קלאַס אידען. נאָר לּמאַי זאָלען מיר אוועקגעהן פון'ם אמת? מאַר־קוס איז טאַקי געווען איין אַנטיקעל, וואָס מע קריגט עס גאָר נים. די גאַנצע שטאָדט האָט מיט איהם געהאַט צו טהון; אַז סענ־דער האָט געבראַכט דעם ערשטען שבת דעם פינפיעהריגען מאַרקעל אין בית־המדרש מיט אַ זיידען העמדעל, סאַמעטענע הויזלעך און מיט אַ גילדרען היטעלע, האָבען איהם ארומגערינגעלט אַ מאַסע יונג־לעך, ווייסע־חברה'ניקעס, און יעדער האָט איהם אַ טאַפּ געטהאָן. פון יענעם שבת אָן איז אוועקגעגאַנגען אַ שם אויף דער גאַנצער שטאָדט, אַז ביי סענדער בלאַנק איז דאָ אַ מיזיניקעל, אַ מאַרקעל, עקט זיך מיט איהם די וועלט! עס איז איהם ניט אין פּנים אריינ־צוקוקען, און קלוג איז ער, אַז עס זאָל איהם גאָר קיין גוט אויג ניט שאַדטען... איך וואָלט אַ בעלן געווען אָנטהון לייזער דעם בעל־עגלה'ס יונגעלע אין אַ זיידען העמדעל, סאַמעטענע הויזלעך מיט אַ גילדרען יאַרמעלקע, און הערען, וואָס וועלען זאָגען אָט די אַלע צבוע'קעס, וואָס דאַרפען אָנקומען צו סענדער'ס קעשעני, אויף

לייזער'ס אַנטיקעל, וואָס איז שען און קלוג, אַז „עס עקט זיך מיט איהם די וועלט"? אָבער דערווייל זעהען מיר פּאָר אונזערע אויגען סענדער'ס מיזיניקעל און מיר לייענען גרויסע גילדענע אותיות, אָנגעצייכענט אויף זיין ווייסען שטערן:

„געלד וועסט דו האָבען,
א פערד וועסט דו זיין"...

און דאָרט, ביי דער זייט, שטעהט לייזער דעם בעל־עגלה'ס א זוהנדעל, א שוואַרץ „איגנבערעל" מיט א שטיק בולקע אין דער האַנד (קוים דערלעבט דעם גליקליכען שבת!), אָפּגעריסען און באָרפיס, מיט א פּאָר גלעזערנע אויגען, און אויף זיין בעוואַכסע־נעם שוואַרצען שטערן איז אָנגעצייכענט פערקעהרט:

„א פערד וועסט דו האָבען,
א קבצן וועסט דו זיין"...

אך! פּאָר וואָס בין איך ניט קיין פּאָעט? איך זיץ אצינד בע־גייסטערט, פול מיט מחשבות; איך וואָלט אָנגעשריבען דערויף א גאַנצען שיר אין שענע קלינגענדיגע פערזען, מיט מעלאַנכאָלישע, פילאָזאָפישע, הויכע געדאַנקען, מיט טענות צום בורא־שמים, פאַר וואָס קומט דאָס, אַז סענדער'ס קינד, וואָס איז פונקט אזוי קלוג און מיט די זעלבע טאַלענטען, ווי לייזער'ס אידיאָט, און פון דעסט־וועגען געהט יעדער צו צו מאַרקלען מיט א פּאַרטיג שמייכעלע, מיט א חנופה'לע, מיט א קניפּ אין בעקעל, און צו לייזער'ס פּעמ־פּעק וויל קיינער אפילו קיין קוק ניט טהון, און אַז ער קומט זיך יאָ עמיצען אונטער די הענד, טהוט מען איהם א שטורך, א שנעל אין נעזעל, א ציפּ ביי'ם אויהער, אָדער מע רוקט איהם אָן דאָס היטעלע איבער די אויגען און מע מאַכט פון איהם חוזק...

און שפּעטער, אַז מיר האָבען דערלעבט צו זעהן אונזער קליינעם העלד צו דער בר־מצוה, האָבען מיר זיך זאַט ניט געקאָנט אָנקוקען זיין שענע צורה, און הגם מיר האָבען פון איהם אַליין קיין בע־זונדערע שאַרפע חכמות ניט געהערט, דאָך האָט מען אונז דער־צעהלט פון דעם דאָזיגען פייער, פונ'ם דאָזיגען מאַרקעל, אזעלכע

אנטיקלעך, אז מיר זענען באמת געווען אנטציקט פון דעם דאָזיגען יונגאַטש. „שטעלט אייך פאָר, — אזוי האָט דערצעהלט חיים־חנא דער מלמד — אז מיט זיינע פּליצליכע קשיות, וואָס ער פרעגט ביי איהם, ביי זיין רבי׳ן, שטעלט ער איהם אזוי אנידער, אז ער, רב חיים־חנא, מאָהלט אייך, וואָס איז באמת א חריף, בלייבט אָפּהענגטיג און קאָן קיין מויל ניט עפענען אקעגען דעם דאָזיגען תלמיד, וואָס דאַרף אויסוואַכסען עפּיס א מין גאון, אָדער איך וויים אליין ניט וואָס!“... איז נאָך דאָ וואָס צו רעדען פון סענדער׳ס פערגעניגען און פון מרים־חיה׳ס גליק, וואָס האָט זיך אויסגעגאָסען אין טרערען? מיט וואָס האָט זי פערדיענט ביי גאָט אזא ברכה? מיט וואָס האָט זי זוכה געווען צו האָבען אזא תכשיט, וואָס גאָט און לייט טהוען זיך פרייהען מיט איהם? ניט אנדערש, אז דער־וואָס־לעבט־אייביג האָט זיך ארומגעקוקט אויף איהר, ווי זי קומט נעבאך אָפּ ביי סענדער׳ען, כמעט ווי א דיענסט — גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד! ניט אנדערש, אז דאָס איז איהר א רפואה צו דער מכה...

נאָר מרים־חיה האָט, אַפּנים, ניט פערדיענט ביי גאָט, אז איהר זוהן זאָל באמת זיין א גאון־עולם; כל זמן רב חיים־חנא דער מלמד האָט געלעבט, איז מארקעל געווען אזא תכשיט, אזא גילדען קעפּעל, אז קיינער האָט איהם ניט געקאָנט נעמען פערהערען, מחמת חיים־חנא איז דערצו געווען א מזיק; ער האָט קיינעם ניט געלאָזט אויסרעדען א וואָרט: ניט דעם פערהערער, ניט דעם תלמיד. ער האָט גערעדט פאַר אלעמען; ער האָט אליין געפרעגט און אליין געענטפערט. און אז יענער האָט געפרעגט דעם תלמיד, למשל: „וואָס לאָזט מיך דאָ, מארקעל, דער תנא הערען?“ — האָט חיים־חנא פערקאַטשעט די ארבעל, געמאַכט מיט די הענד און אין דער גיך געענטפערט: „נו, זאָגט ער דאָך אייך, אז עבודה זרה איז ניט גלייך, זאָגט ער, צו דער פּרה אדומה; פאַר וואָס? זאָגט ער, מחמת עבודה זרה, זאָגט ער, איז איין אנדער זאך, און די פּרה אדומה, זאָגט ער, איז ווידער איין אנדער זאך; איז נעדרונגען, זאָגט ער,

אַז דער תנא האָט זיך געשטעלט, זאָגט ער, אויף דעם פּסוק, צו פרעגען, זאָגט ער, אַ ווידעראַנאַנד: מה דאָך, זאָגט ער, עבודה זרה איז אַזוי, איז דאָך פּרה אדומה, זאָגט ער, על אחת כמה וכמה!“... און מיט דעם דאָזיגען „זאָגט ער“ האָט חיים־חנא אַזוי פערערדט און פערקלאָפּט די צייהן, אַז דער פערהערער איז געבליבען זיצען, ווי אַ מענש, וואָס מע חאַפּט איהם אויף פוג׳ם שלאָף און מע זאָגט איהם: „קוק!“ — ער קוקט און קוקט און ווייסט ניט, וואו ער איז אין דער וועלט...

אַז חיים־חנא איז געשטאָרבען, און מאַרקעל איז אַריינגעפאַלען צו אַנדערע מלמדים אין די הענד אַריין, האָבען די דאָזיגע אָנגעהויבען בעמערקען, אַז רב סענדער׳ס זוהן האָט אַביסעל „אַ האַרט קעפּעל“, אַ „שווערע תפיסה“ מיט אַ „קורצען זכרון“; דערצו האָט סענדער אָנגעהויבען ווערען רייכער און רייכער, און ביי לייטען האָט ער געזעהען, ווי אַזוי מע לערענט קינדער אויף דעם נייעם שניט, האָט ער געקריגען מאַרקוס׳ען אַ צוויי־דריי לעהרערס פון „היינטיגער וועלט“, וואָס אונזער יונגער העלד האָט ביי זיי גענאַשט פון יעדער זאַך צו ביסלעך, עטוואָס פון אויבען, אַזוי, אַז צו זיעבעצעהן־אַכצעהן יאָהר האָט ער געהייסען זעהר אַ פיין בחור׳על, ניט ערגער פון אַ סך אַזעלכע בחורימ׳לעך, וואָס איך מיט אייך קענען זיי זעהר גוט: זיי נעהען זעהר שען אויסגעפּוצט, זיי האָבען ביי זיך אַ סך ביכלעך; צווישען זיך שמועסען זיי אויף דער גאַס וועגען טורגעניעוו׳ען, און שרייען אַזוי שטאַרק, אַז איהר מוזט זיי בעמערקען; צייטונגען לייענען זיי אַלערליי, און מיט פרעמדע הענד שרייבען זיי אַליין אויך אַ מאָל אַריין אַ קאָרעספּאָנדענציע אין אַ אידיש בלאַט, און שפּעטער, אַז ער ווערד עלטער, דערמאָנט ער אייך, אַז ער האָט אַמאָל, אין די יונגע יאָהרען, „געשריבען אין די צייטונגען“. מיט איינעם וואָרט, אונזער אויסגעצייכענטער מאַרקוס וואָלט געוועזען אַ יונגעל אַ משכיל, ווי אַלע משכילים אין דער פּראָווינץ, אַ „אינטעליגענט“, אַ געוועהנליכער טיפּ פון אַ אידיש בחור׳על אַ נאַחאַל, וואָס נעמט אַ שענע כלה מיט רויטע בעקלעך

און מיט אַ סך נדן, — און האָט חתונה, און ווערד אַ פיין איידע־מעל, אַ בעל־הלואה, אַ שטיקעל סוחר, אַ גרויסער סוחר, אַ יונגער־מאַן אַ גביר מיט עטליכע קינדער, וואָס בעקומען ביי איהם פונקט אַזאַ ערציהונג, ווי זיינע עלטערען האָבען איהם געגעבען, און אַזוי איז „דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת“ — איין דור געהט נאָך דעם אַנדערען, ווי אַ זייגער... נאָר ניין! אונזער שענער העלד האָט געהאַט איין אַנדער השגה אין דער וועלט, און זיין צוועק איז געוועזן ניט אַזוי, ווי מיר האָבען פון זייענטוועגען אויסגעבעט. יע־דער מענש האָט זיך זיין קאַפּריז, זיינע השגות; פאַר וואָס זאָל מאַרקוס בלאַנק זיין ערגער פון אַלע אַנדערע מענשען? איך זעה, אַז מיינע לעזער ווילען טרעפען, אַז מסתמא מוז דאָ זיין אַ שען מיי־דעל אינמיטען, און מאַרקוס איז שטאַרק פערליעבט... ניין! איהר דאַרפט געדענקען, אַז מיין ראָמאַן איז „אַ ראָמאַן אָהן אַ ראָמאַן“! איך וועל אייך ניט געהן שווערען, אַז ווען מיין שענער העלד זאָל געוועזן בעגעגענען ערגיץ אַ מין ראָזאַ, אָדער אַ יעליזאַבעטאַ, וואָלט ער פון איהר אַנטלאָפען וואו דער שוואַרצער פעפער וואַכסט. איך ווייס נישט. די עפּאָכע צווישען אַכצעהן און צווישען צוואַנציג יאָהר איז די געפעהרליכסטע צייט פאַר די יונגע קינדער, און אַזוי ווי דאָס ברעקעלע קינד מוז נעבאַך איבערקומען פּאָקען, מאָזלען און צייהנדלעך, אַזוי מוז דאָס גרעסערע קינד איבערקומען די צייט פון ליעבע, — און למאי זאָלען מיר זיך נאַרען? מיר האָבען דאָך אַלע געפּאַקט, געמאָזעלט, ליעב געהאַט און, דאַנקען גאָט, איבער־געקומען אָט די אַלע וועהטיגען געזונדערהייד... וואָס קאָן איך אָבער טהון מיט מיין יונגען העלד, אַז עס האָט זיך איהם פאַרט ניט גע־טראָפען דער צופאַל? קאָן איך איהם דען מיט גוואַלד זאָגען: „געה, מאַרקוס, ליעב זיך אייך, שרייב פלאַמפייעריגע בריוולעך, ווער צע־גאַנגען ווי אַ וואַכס, הענג זיך, טרינק זיך, אַבי איך זאָל האָבען שמאַך אויף אַ „העכסט־אינטערעסאַנטען ראָמאַן“? ובפרט, אַז מיין יונגער העלד האָט געהאַט נאָר איין אַנדער אידעע, איין אַנדער ציעל, וואָס ער האָט זיך צו דעם געשלאָגען דורך טיר און דורך טויער מיט

אַלע כחות פון זיין געזונדען יונגען קערפּער, — מיט איינעם וואָרט, מיין מאַרקוס האָט געוואָלט שטודיערען. איין מאָל פאַר אַלע מאָל שטודיערען: אויף דאָקטאָר, אויף אַדוואָקאַט, אויף אינזשיניער — שטודיערען און גענוג!

ווען און ווי אַזוי איז דער דאָזיגער געדאַנק איינגעפאַלען מאַרקוס'ען אין קאָפּ אַריין — קאָן איך אייך אַקוראַט ניט זאָגען; נאָר די בריוולעך, וואָס ער האָט געשריבען צו איינעם פון מיינע חברים, צו אריה־לייב'ען, זענען געווען מיט אַזאַ פייער געשריבען, אַזוי היים, אַזוי ענערגיש, אַזוי אמת, אַז איך האָב זיך אויף קיין מינוט ניט פערטראַכט, אַז דער דאָזיגער יונגער מענש וועט זיין צוועק דערגרייכען. (איינע פון די דאָזיגע שענע בריעף האָט דער לעזער בעגעגענט אין דעם ערשטען קאַפּיטעל פון אונזער אמת'ער מעשה).

נאַטירליך, האָט דער פאָטער ניט געטאָרט וויסען פון דער דאָזיגער פיינער אידעע, און איך רעכען, אַז עס איז גלייכער, וואָס סענדער האָט ניט געוואוסט, וואָס מאַרקוס טראָגט ביי זיך אין קאָפּ און אין האַרצען: גאָט ווייסט, וואָס עס וואָלט געקאָנט דער־פון אַרויס! סענדער האָט געהאַט צו טהון מיט די שידוכים, און מאַרקוס האָט געשריבען הייסע בריוולעך צו אריה־לייב'ען, אַזוי ווי אויבען איז געשטאַנען.

מעהר ווי אַלע מאָל האָט זיך אויפגעהויבען דאָס פייער ביי אונ־זער יונגען העלד זומערצייט, פונקט אין דער עפּאָכע, ווען עס קומט פאַר אונזער נאַטירליכע געשיכטע; אין דער דאָזיגער צייט זענען זיך צענויפגעפאָהרען אַלע תּלמידים פון די גימנאַזיעם מיט אַלע סטודענטען פונ'ם אוניווערסיטעט. אַך! ווי שטאַרק אונזער מאַר־קוס האָט זיי נעבאַך מקנא געווען אויף זייערע גילדענע קנעפּלעך, די אַפּיצערסקע היטעלעך, די העמדלעך פון די סטודענטען; ווי פריילין, ווי פריי, ווי גליקליך זענען די דאָזיגע מענשען, און ווי טרויעריג, געבונדען און אומגליקליך איז ער נעבאַך! דעמאָלט, ווען זיי שיפען זיך אויף דער לאָדקע אין דער אויסגעצייכענטער זומער־

נאכט און זינגען ליעדלעך אקעגען דער זילבערנער לבנה, מוז ער נעבאך זיצען אין דער היים און אויסהערען אַט די אַלע מעשיות מיט די רעד פון׳ם פאַטער, וואָס האָבען זיך איהם שוין אַזוי צו־געגעסען! ער איז פשוט געפּענטעט אין קייטען; ער איז אין גע־פענגעניש; מע האָט איהם פערשפּארט, מע האַלט איהם אין אַפּ־טראָג; מע לאָזט איהם ניט אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין. וואָס האָט מען נעבאך צו איהם און צו זיינע יונגע יאָהר און טעג? פאַר וואָס קאָן ער ניט געניסען פון דער זיסער יוגענד, גלייך מיט אַט די אַלע יונגע מענשען? פאַר וואָס איז פאַר איהם אַלץ פערשלאָ־סען, אַלץ בעהאַלטען, אַלץ פערבאָטען? אַלע מעגען, נאָר ער, מאַר־קוס, טאָר ניט; ער דאַרף דאָ זיצען און פערשווארצט ווערען — ביז וואנען? ביז ווי לאנג נאָך?

מיט אַזעלכע שווארצע געדאַנקען זיצט נעבאך אונזער יונגער העלד, אָנגעשפּארט דעם שענעם קאָפּ אויף די ווייסע הענד, און סענדער דערצעהלט זעהר אַ שענע געשיכטע, ווי אַזוי אַ שותּף האָט איהם אַריינגעפיהרט אין אַ געשעפט אריין, ווי אַזוי ער האָט איהם געוואָלט „אָפּקאָכען“, ווי אַזוי זיי זענען ביידע געקומען צום פּריץ, ווי אַזוי דער פּריץ האָט איהם געבעטען זיצען, ווי אַזוי דער שותּף האָט זיך אַריינגעחאַפּט צו איהם אין די הענד אריין, ווי אַזוי דער פּריץ האָט זיך מיט איהם אָפּגערעכענט און האָט איהם געזאָגט: „עי, מאָשקאָ! יאַק סיעמאַש, פּאַן מאָשקאָ?“ חאַ־חאַ־חאַ! — סענדער לאַכט, און זיין פעט לייב טרייסעלט זיך פאַר געלעכטער. מרים־חיה לאָזט ניט אַראָפּ קיין אויג פון איהר טייערען זוהן, וואָס איז נעבאך שוין פון אַ צייט אַזוי בלאַס, אַזוי אומעטיג; ער עסט ניט, ער טרינקט ניט — וואָס איז „דעם קינד“?

— וואָס איז דיר, מאַרקעל? וואָס טהוט דיר וועה, מיין קינד? — אַזוי זאָגט איהם די געטרייע מוטער פאַר׳ן שלאָף, קוקט איהם אין די אויגען אריין און נעמט איהם אָן ביי דער האַנד, און טרערען קלויבען זיך איהר אויף די אויגען.

— אי, טשעפּע זיך אָפּ פון מיר! גאָרניט! גאָרניט! — מאַר־קוס שלעפּט אַרויס זיין האַנד פון איהרע הענד, און מרים־חיה גערהט־אַוועק מיט א טיעפען זיפץ פונ'ם האַרצען.

איך פרעג אייך: ביי אַט אַזעלכע פערשיעדענע אומשטענדען, וואָס איז דער חדוש, אַז יעדען צופאַל, וועלכער זאָל קאָנען אונזער פיינעם העלד אויסלייזען פון זיין טרויעריגער לאַגע, וואָלט ער בע־גענענט מיט פרייד? וואָס איז דאָ צו וואונדערען זיך, וואָס מאַר־קוס האָט גלייך מיט אַלע אונזערע בעקאַנטע ביי סענדער'ען אין הויז אַרויסגעקוקט אויף דעם דאָזיגען צופאַל, וואָס קיינער פון זיי האָט אויך ניט אַרויסגערעדט און וואָס יעדער בעזונדער האָט גע־טראַכט ביי זיך טיעף־טיעף אין האַרצען?...

ליעבער לעזער, טייערער פריינד! ווער דו ביזט דאָרטען און וואָס דו ביזט דאָרטען — געב מיר אהער דיין האַנד און לאָמיר זיך ביידע ווינשען, אַז עס וועט קומען אַמאָל די צייט, ווען מיר וועלען זיך דאַרפען אָפּגעזעגענען מיט'ן דאָזיגען נאַרישען וועלטעל, זאָל אונז גאָט שומר ומציל זיין פון אַזאַ טרויעריגער לאַגע, וואו אונזער געעהרטער סענדער בלאַנק האָט זיך געפונען אין דער צייט, ווען זיין פיינע משפחה האָט זיך צענויפגעפאָהרען צו איהם „מבקר חולה זיין"...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

סענדער'ס משפחה פאָהרט זיך צענויף ביסלעכווייז.

מיר האָבען איבערגעלאָזט סענדער בלאַנק אין קאַבינעט נאָך דעם גרויסאַרטיגען אָנבייסען. סענדער האָט זיך געפיהלט עפּיס ניט אין בעסטען; א שרעקליך שניידעניש איז אויף איהם אָנגעפאַלען, און א גאַנצע מלחמה האָט זיך אויפגעהויבען אין זיין בויך.

— שלעכט! שלעכט! — האָט ער געזאָגט צו מרים־חיה'ן. — ס'איז מיר שלעכט, זעהר שלעכט!

— וואָס זשע איז דיר אַזעלכעס? גאָט איז מיט דיר, סענדער!

— איך ווייס ניט. אָט דאָ איז ביי מיר איין אומגליק! — און סענדער האָט אָנגעוויזען מיטביידע הענד אויפ'ן בויך. ראשית חכמה, האָט מרים־חיה געשיקט רופען דעם דאָקטאָר. הגם סענ־דער גלויבט ניט אין קיין דאָקטאָר און זאָגט, אַז די גאַנצע „שפּיעל" (די מעדיצין) איז נאָר אַ שאַנטאַזש, אַ „פּאָקוס" אויף צו נאַרען געלד, פון דעסטוועגען לאָז איהם וועה טהון אַ פינגער — שיקט ער באַלד צום דאָקטאָר. פאַרהאַן אַ סך אַזעלכע צווישען אונזערע אי־דען, וואָס האָבען עפּיס קיין „אמונה" ניט אין דער מעדיצין, חאָטש (די מעדיצין) איז נאָר אַ שאַנטאַזש, אַ „פּאָקוס" אויף צו נאַרען אויף דער וועלט, און ער מעג יאָ גלויבען און ניט גלויבען — אַלץ איינס!

אונזער געהערטער סענדער האָט זיך געהאַט זיין דאָקטאָר, דעם דאָקטאָר קלוגער, און מיט איהם האָט ער ליעב געהאַט אין אַ פרייער צייט אריינצושמועסען מכח „דאָקטאָריע". דער דאָקטאָר האָט לאַנג געקנעלט, ביז ער האָט איהם איינגעבילדעט, אַז פּונקט אַזוי ווי ער קאָן שטאַרבען פון אַ שלאַפקייט, אַזוי קאָן מען זיך געזעגענען מיט'ן לעבען געזונדערהייד. דער דאָזיגער כלל איז סוף־כל־סוף איהם אריין אין קאָפּ, און פון יענער צייט אָן האָט ער געפּיהלט, אַז זיין לעבען הענגט אויף אַ האָר, חאָטש אפילו ער איז געזונד און שטאַרק אויף אַלע אברים. דעריבער האָט ער זיך געריכט טאָג אויף טאָג און האָט זיך שוין לאַנג צוגעגרייט אַ צוואה, אויסגערע־כענט ביז דער לעצטער פּרוטה (דאָס איז ביי איהם געווען בסוד), און יעדער טאָג איז ביי איהם געווען אַ געשענקטער, און דעריבער טאַקי פלעגט ער זיך אָנטהון כל התענוגים אויף דער וועלט: גוט עסען, רעכט טרינקען, אויסרוהען די ביינער, געננוג אויסלאַכען זיך אויף „די היינטיגע", „די קבצנים", אָפּגעבען גאָט זיינס, דאָס הייסט, דאַווענען אַלע טאָג, אַמאָל, אַז עס איז געווען צייט, אָפּ־זאָגען אַ צוויי־דריי קאַפּיטלעך תהלים, און אַמאָל שענקען אַ נדבה (זעלטען, זעהר זעלטען). אַך! ווען יעדער פון אונז זאָל האָבען

בכח, אזוי ווי מיין העלד, מקיים זיין אַלע חובות, וואָס ליגען אויף אונז, און דערצו נאָך אַזוי בערוהט אָפּלעבען זיך דאָס וועלטעל — אַך, ווי גרינג וואָלט אונז געווען צו געהן פון דער וועלט! ווי אַנגענעהם וואָלט ביי אונז געווען דער טוידט! בערעכענט זיך אַליין: איך עס מיר אָפּ אַנבייסען, פערדרויכער מיר אַ געשמאַקע ציגאַר, טרינק מיר אויס אַ גוט גלאָז ביער, זאָג מיר אָפּ אַ פּאָר קאַפּיטלעך תהילים, שענק מיר איין אָרעמאַן אַ צוויי גראָשען, איך נעם מיר דעם טינט־און־פּען און מאַך מיר אַ חשבון: דעם זוהן אַזוי פיעל, דער טאָכטער אַזוי פיעל, עטליכע קערבלעך אויף דער שוהל, אַ פּאָר רובעל אויפ'ן מרחץ, להבדיל, עטליכע גריוונעס אויף צעטיילען די תלמוד־תורה־יונגלעך פאַר דער מטה, אַז זיי זאָלען פון מיין כבוד וועגען שרייען: „צדק לפניו יהלך!“ נאָכדעם זאָג איך מיר אָפּ גאַנץ בערוהיגט ווידוי מיט אַ גלאַטען לונג־און־לעבער און מיט אַ ריינעם סאָוועסט, איך לעג מיך צו, פערמאַך מיר איין אויג, דאָס אַנדערע אויג — און ווער אַנשלאָפען... און אויף מאָרגען ווידער אַ מאָל דאָס אייגענע... אַז דער דאָקטאָר איז געקומען צו סענדער'ען, האָט ער איהם געפונען זעהר אין אַ טרויעריגער לאַגע.

די ערשטע פראַגע, וואָס סענדער האָט פאָרגעלעגט דעם דאָקטאָר, איז געווען:

— איז מיין שלאַפקייט ניט געפעהרליך, און צי וועל איך נאָך קאָנען געזעגענען זיך מיט מיינע קינדער?

— ווען איהר זאָלט זיין אַזוי געפעהרליך, — האָט איהם דער דאָקטאָר קלוגער גאַנץ ערנסט געענטפערט — וואָלט איך איצט ניט געהאַט דאָס גליק מיט אייך צו רעדען; נאָר נאָך די קינדער שיקט וואָס צום גיכסטען. טהוט־אָפּ אייערס, וועט איהר זיין רוהיג, אַראָפּ אַ משא!

טוידט ווי די וואַנד איז סענדער געוואָרען, אַז ער האָט דערהערט דעם דאָקטאָר'ס רעזאָלוציע. און ער האָט אָנגעהויבען צו ציטערען, צאַפּלען מיט אַלע אברים: „אוי, מיין סוף! אוי, מיין עק! אָט דאָס איז שוין מיין עק! אָט דאָס איז מיין עק!“...

— זאָגט מיר, דאָקטאָר, דעם אמת, דעם ריינעם, לויטערען אמת: צי קאָן איך האָבען א שטיקעל האָפענונג? איך בין ערשט אלט דריי און פופציג יאָהר! מיין פאָטער האָט געלעבט פיער און אכציג יאָהר, מיין מוטער — זעכס און נייענציג יאָהר, און מיין זיידע, זאָגט מען, האָט אָפּגעלעבט מעהר אלס הונדערט יאָהר; פאר וואָס זשע קומט עס מיר, איך זאָל אזוי ניך?...

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט זיך סענדער צעוויינט, ווי א קליין קינד. מרים־חיה האָט גע'חלש'ט, און מארקוס, וואָס האָט געהאט זעהר א גוט ווייך הארץ, האָט זיך געווישט די נאסע אויגען.

און דער דאָקטאָר קלוגער האָט צענומען די הענד, אויסגעצויגען דעם קאָפּ און געמאכט אזא מינע, פונקט ווי דער רייזענדער מאכט, בשעת עס ברעכט זיך איבער איין אקס און דער וואָגען טהוט א טראסק אין דער ערד אריין.

די דאָזיגע מימיקע האָט אויף אונזער סענדער'ען געווירקט שרעקליך: עס האָט זיך איהם דייטליך פאָרגעשטעלט, ווי זיין איני־וועניגסטע „מאשינעריע“, די „געדערים“, האָבען פלוצים געלאָפּ־נעט, און צוהערענדיג זיך צום בויך, האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז דער מאָגען האָט זיך איהם ווירקליך אנידערגעשטעלט אויף איי־ביג. דאָך האָט ער זיך געשעמט א פרעג טהון דעם דאָקטאָר און האָט איהם נאָר געבעטען, ער זאָל איהם נאָך א מאָל גוט בעטראכ־טען. דער דאָקטאָר קלוגער איז מרוצה געוואָרען צו בעטראכטען דעם חולה נאָך א מאָל און האָט זיך צוגעלעגט מיט'ן אויהער צום קראנקען'ס בויך. בעטראכטענדיג איהם, האָט דער דאָקטאָר ניט ארויסגעלאָזט קיין פּיפּס פונ'ם מויל, נאָר גלאט אזוי געקנייטשט מיט די פלייצעס, געדרעהט מיט'ן קאָפּ, געסמאָרעט מיט דער נאָז, לאנג־לאנג געטראכט, געקוקט דעם חולה אין די אויגען אריין, גע־זיפצט, ווייטער געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ, געקנייטשט מיט די פליי־צעס און אזוי ווייטער. סענדער בלאנק האָט דאָס אלץ גוט בע־מערקט, און טראָפּענס שוויים, קאלטער שוויים, האָבען ארויסגע־טראָטען אויף זיין פנים. נאָכדעם האָט זיך דער דאָקטאָר אויפ־

נעחאַפּט, אויסגעשנייצט די נאָז שטאַרק־שטאַרק און האָט אַזוי געזאָגט:

— מיין ליעבער הערדר בלאַנק! איהר ווייסט, אַז איך בין אייך אַ גוטער פריינד. איך וועל טהון אַלע מיטלען. נאָר איהר וועט מיך פאָלגען, צי ניין? רופט נאָך אַ דאָקטאָר, וועלען מיר מאַכען אַ קאָנסיליום. ביי אונז אין דער מעדיצין איז דאָ אַ גלייך וואָרט: איין קאָפּ איז גוט, צוויי איז נאָך בעסער... — מיט די דאָזיגע ווערטער האָט ער זיך אָפּגעזעגענט מיט'ן חולה און מיט אַלע אַנדערע און איז געשווינד אַרויסגעגאַנגען פון קאַבינעט. אַראָפּגעלאָפען פון די טרעפּ און געקומען אַראָפּ, האָט ער געטראָפען פרויקע'ן מיט זיין פּאַלטאָ אין די הענד. אַרויפגעוואָרפען אויפ'ן דאָקטאָר דעם ראָק, האָט זיך פרויקע ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט אַ פרעג געטהאָן דעם דאָקטאָר: „וואָס הערט זיך מיט'ן בעל־הבית?“ האָט איהם דער דאָקטאָר קלוגער געענטפערט מיט אַ זיס שמייכעלע אויף לאַטיין (דער דאָקטאָר קלוגער איז זעהר אַ פּשוט'ער ביי זיך, זעהר אַ ליעבענסווירדיגער מענש און איז מיט יעדען אַ גוטער ברודער):

— נישקשה, אביסעלע גאַרגולעס, אביסעלע פּלעריז קסוחאַטי־וואַ, נאָר סע וועט זיין רעכט: דער דאָקטאָר קלוגער שלאָפט ניט!...

— דער רוח ווייסט איהם, וואו ער נעמט אַזעלכע טערקישע ווערטער! — האָט פרויקע געזאָגט צו זיך אַליין און פערשלאָסען די טיר.

מיר ווייסען וואָהל פּאַר קלאָר, אַז פרויקע האָט זיך גאָרניט אָנגעקעהרט מיט די בלאַנקס; נאָר מחמת ער דיענט שוין דאָ אַ יאָהר זיעבען־אַכט, דערפאַר האָלט ער זיך מיט זיי שטאַרק היימיש, נאָהענט, כמעט ווי אַ ווייטער קרוב, און דעריבער האָט זיך פרויקע גערעכענט ביי זיך, אַז על־פּי יושר קומט איהם אויך אַ שטיקעל חלק פון סענדער בלאַנק'ס ירושה. ער איז געוועזען, נאָך זיין השגה נאָך, זעהר גערעכט: האָרעווען האָט ער געהאָרעוועט, ווי איין אייזעל, און אין דער גאַנצער צייט פון זיין געטרייער דיענסט האָט

ער נאָך ניט געזעהען פון זיין בעל־הבית קיין מתנה אפילו פאַר אַ צווייער, און חוץ לזה האָט נאָך סענדער געהאַט אַ טבע אָפּנעמען חשבון ביי פּרויקע׳ן פונ׳ם מארק ביז דער לעצטער קאָפּיקע! מיט זיין גאַנצען לעבען איז פּרויקע געווען איבערגעגעבען דעם בעל־הבית, און פון זיינעטוועגען וואָלט ער געגאַנגען אין פייער און אין וואַסער, און דעריבער האָט פּרויקע געשאַרפט די צייהן אויף דריי טוץ זילבערנע לעפעל, אַ גרויסען זילבערנעם הדס, אַ גוטען בור־שטינענעם, אין גאָלד געפאַסט, ציגארען־שפּיץ, וואָס נאָך זיין רעבע־נונג נאָך האָט ער בעדאַרפט ווערטה זיין, צום ווייניגסטען, פינף און דרייסיג רובעל, אַ טוץ געפּרעסטע העמדער, מיט נאָך אַזעלכע קלייניגקייטען, וואָס די יורשים וואָלטען זיך ביי׳ם טראַסק ניט אַרומגעקוקט. און איבערהויפּט איז פּרויקע געווען אַנטציקט פון סענדער׳ס גילדענעם זייגער מיט דער מאַסיווער גילדענער קייט; דאָס דאָזיגע קייטעל האָט סענדער בלאַנק אליין געלאָזט מאַכען אין דער פאַבריק, און דעריבער איז דאָס געווען אַזוי מאַסיוו. פּרויקע פלעגט ניט איין מאָל האַלטען דאָס קייטעל מיט׳ן זייגער, אָנמעס־טען זיי אויף זיך, קוקען אין שפּיעגעל אריין און אָנקוועלען פון זיך. נאָר פּרויקע איז ניט געווען קיין גנב; חלילה! גאָלד האָט געמעגט ליגען פאַר זיינע אויגען, וואָלט ער ניט געטשעפּעט. „נאָר נאָך דעם בעל־הבית׳ס טוידט, — האָט ביי זיך פּרויקע גע׳פּועל׳ט — ווען אַלע וועלען נעמען, וועל איך אויך נעמען: ווער וועט זיך אַרומ־קוקען אויף דעם עלענדען פּרויקע׳ן?“ און איצט, אַז פּרויקע האָט דערזעהען, ווי זיין בעל־הבית פּאַכט מיט דער נשמה, האָט אין איהם אָנגעהויבען קלאַפּען דאָס הארץ פאַר שרעק, און זיצענדיג אונטען אויפ׳ן בענקעל און וואַרטענדיג, אַז אָט־אָט וועט מען איהם שיקען נאָך דער „חברה־קדישא“, האָט זיך פּרויקע דערוויילי גע־מאַכט אַ צעטעל, וואָס ער דאַרף, און אַז עס איז געקומען צום זייגער מיט דער קייט, האָט ער זיך געטראַכט, וואָס זאָל ער טהון מיט זיי: צי זאָל ער זיי פערקויפען, צי זאָל ער נעמען זיך דעם זייגער און דאָס קייטעל אָוועקשענקען בליומקע׳ן (זיין כלה), צי

אפשר זאָל ער נאָר איבערמאַכען דאָס קייטעל אויף אויהערינגלעך מיט אַ בראָש פון בליומקע׳ס וועגען ?...

— דזין! דזין! דזין! — האָט דאָס גלעקעל זיך געלאָזט הע־רען פון אויבען. פייל אוים דעם בויגען האָט זיך פרויקע געלאָזט לויפען ארויף און אין עטליכע מינוט ארום איז ער אראָפּגעלאָפען מיט צוויי דעפּעשען, וואָס מע האָט איהם געגעבען אַוועקצושיקען עקסטרע צו די קינדער און מע האָט איהם צעהן מאָל אָנגעזאָגט: „ער זאָל לויפען גיך, אויף איין פוס!“ פון דעסטוועגען האָט זיך פרויקע ערלויבט צו צוזעצען זיך אויף אַ רגע׳לע, זעהען, וואָס שטעהט דאָ אין די דעפּעשען.

צום כבוד פונ׳ם דאָזיגען געטרייען דיענער מוזען מיר בע־מערקען, אַז אין די פינף יאָהר, וואָס פערשיעדענע לעהרערס האָבען פערבראַכט ביי די בלאַנקס אין הויז, האָט זיך פרויקע צוגעלערענט אביסעל רוסיש לייענען און שרייבען. מע קאָן ניט זאָגען, אַז פרוי־קע האָט זעהר טייערע פעהיגקייטען צום לערנען; דערפאַר האָט אָבער מאַרקוס אליין נענוג געקנעלט מיט איהם, ביז ער האָט דער־לעבט, אַז פרויקע קען שוין האַלב טראַף (סקלאַדעס) און חתמ׳ענען זיך אויף רוסיש: „פרויקע קראָקמאַן“, אַזוי אַז עס איז אויסגעקו־מען נאָר: „מאַנפרויקערקאָקער“. נאָר צום רעכענען האָט פרויקע געהאַט אַ זעלטענעם קאָפּ, און ווער ווייסט, וואָס פאַר אַ מאַטהע־מאַטיקער פון איהם וואָלט ארויס, ווען זיין פאָטער, קאָפּעל קראָקמאַן, זאָל ניט געווען זיין קיין קוימענקעהרער און זאָל ניט געווען פון בראָנפען שטאַרבען און פאַר דעם טוידט אָפּגעבען פרויקע׳ן צו אַ קאַוואַל, און דער קאַוואַל זאָל איהם ניט געווען שלאָגען אַלע טאָג ווי אַ הונד, און פרויקע זאָל ניט געווען אָנקומען פריהער צו זיין אַ הויף־משרת און נאָכדעם אַ לאָקיי ביי סענדער בלאַנק. די גרעס־טע „זאַראַטשע“ האָט פרויקע געקאָנט אויסרעכענען אויפ׳ן קאָפּ, אַזוי אַז דער בעל הבית פלעגט ניט איין מאָל נבהל ונשתומם ווע־רען.

בכן, האָט אונזער געבילדעטער משרת צוגעטראָגגען די דעפּע־שען צום פענסטער און איז אָפּגעשטאַנען איבער זיי קרוב צו אַ האַלבער שעה, ביז ער האָט יאַקאָש צענויפגעלייגט.

— בוקי... אָן... על... יע... נאַש — באָליען... שלאָף! אָן... פּאַקאָי... אז... סלאָוואַ... נאַש... אָן — אָפּאַסנאַ... זעהר געפעהר־ליך! אָפּאַסנע! דאָס הייסט, אַט שטאַרבט ער. אהא?...

און פּרויקע'ס געדאַנקען האָבען זיך ווייטער איינגעפּלאָנטעט אין דעם גילדענעם זייגער מיט דער שווערער קייט... אויף דעם טע־לעגראַף האָט פּרויקע פריהער געוויזען די דעפּעשען עפּיס אַ רויטען אידען, ער זאָל זיך מטריח זיין איבערלייענען און געבען איהם צו פערשטעהן, וואָס שטעהט דאָרטען.

„אך, ווען מע זאָל מיך געווען לערנען אין די יונגע יאָהרען!“ — האָט זיך פּרויקע געטראַכט, אראָפּגעלאָזט טיעף אין דער אונטער־שטער קעשעני די צוויי רובעל מיט די פערציג קאָפּיקעס אויס־גאָב, אזוי, אז זיי זאָלען מאַקי ביי איהם בלייבען, מחמת ווער ווייס זיך היינט ארומקוקען, צי עס איז דאָ אויסגאָב, צי ניין? נאָר ווי איבערראַשט איז ער געווען, אז אריינגעקומען צו רב סענדער'ען אין קאַבינעט, האָט איהם זיין געפעהרליכער פּרינציפּאַל באַלד אַ חאַפּ געטהאָן:

— אויסגאָב, פּרויקע! צוויי מיט פערציג!...

„ער האָט שוין אפילו אויסגערעכענט, דער אַלטער גאַנאַמ־ניק!“ — חאָט פּרויקע געטראַכט און האָט במחילת כבודו אויסגע־לעגט אויפ'ן טיש די צוויי רובעל מיט די פערציג קאָפּיקעס און איז מיט אַ ביטער הארץ אוועק אין זיין רוה אריין.

באַלד אויפ'ן אנדערען טאָג איז געקומען סענדער'ס עלטערער זוהן, חיים בלאַנק, מיט זיין ווייב סאָני און מיט צוויי קליינע קינ־דער: פאַני — אַ מיידעל פון אַ יאָהר אכט, און מאַני — אַ קליי־נימשקע פון זעכס יאָהר.

ווי אַזוי סענדער׳ען איז נעגאַנגען אין זיינע געשעפטען גוט, אַזוי איז זיינע קינדער געגאַנגען שלעכט. אַז חיים איז אַראָפּ פון קעסט, האָט ער געהאַט זיינע עטליכע טויזענד רובל.

— געדענק, חיים, — האָט איהם דער פאָטער געזאָגט — אַז איך האָב פון מיין צד נעדן געוואָלט יוצא געוועזן: דיך אויסגעהאָדעוועט, חתונה געמאַכט, געגעבען נדן, געהאַלטען פינף יאָהר אויף קעסט אויך — און וואָס נאָך? האָסט צו מיר כלל וכלל ניט! מיט מיר קעהרסט דו זיך שוין היינט ווינציג־וואָס אָן: איך האָב נאָך קינ־דער; איך האַלט אַ טאָכטער אויף קעסט און דאַרף חתונה מאַכען אַ זוהן. פאָהר דיר געזונטערהייד און זיי מצליח! אַז דו וועסט זיך שאַנעווען, וועסט דו האָבען געלט און סע וועט דיר זיין גוט, אם ירצה שם. זעה, היט־אָפּ אַ קערבעל, וועסט דו זיין אַ מענטש!...

אַז חיים איז געבליבען אָהן געלד, האָט ער צום פאָטער ניט געוואָלט שרייבען: ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז עס וועט זיין אומזיסט. נאָר אַז מע האָט שוין אַלסדינג אויסגעפערקויפט פון שטוב, און די קינדער האָבען געבעטען ברויט און עס איז ניט גע־ווען, האָט זיך חיים געזעצט און האָט אָנגעשריבען אַזאַ מין בריעף:

„לכבוד אהובי אָבי היקר הגביר המפורסם החכם ומופלג כש״ת מוהר״ר סענדער נ״י.

„שוין מעהר אַז צוויי יאָהר, זינט איך בין געבליבען אָהן אַ קאָפּיקע, האָב איך דיר דען אפילו מזכיר געווען, זעהסט דו דאָך אַליין, אַז מסתמא האָב איך שוין קיין געלד ניט... וואָס רעד איך? די קינדער און מיין ווייב און איך שטאַרבען פאַר הונגער... איך בין דאָ אַ פרעמדער... על כן, אהובי אָבי! פערשטעהסט דו שוין... ניטאָ וואָס צו רעדען... אַזעלכע צוויי קינדער, ווי איך האָב, דאַכט מיר... און מיין ווייב איז דווקא ניט קיין אויסברענגערין, ווי אַנ־דערע... און איך ווייס? פערקעהרט, מיט אַלע מעגליכקייטען... ווען ניט אָט דער פייפערמאַן, אָט דער גזלן... ער האָט ביי מיר אויסגע־נאַרט דריי טויזענד רובעל... מזומען׳ע דריי טויזענד קאַרבען!... קיין אַנדערע געשעפטען איז דאָ ניטאָ... אפשר דאָרט, אין דיין

שטאָרט, וואו מע קען מיך, מע ווייסט ווער איך בין... מע זאָגט, אז יעקב־משה צוקערשטיין האָט געוואונען צעהן טויזענד רובל... גריס לאמי ח' היקרה מרת מרים־חיה, לאחותי היקרה מרת רבקה עם בעלה היקר מו"ה יוסף זעמעל מיט זייערע קינדער... ווי געהט עס זיי היינט? גריס לאָחי המשכיל החכם מוהר"ר מארקוס שיחיה. זייט געזונד און פיל גליקליך, ווי עס ווינשט אייך

דיין זוהן חיים בלאנק.

„גם איך האָב דיר פערגעסען מודיע זיין, אז זוגתי מרת סאָני שתחיה איז איצטער ניט בקו הבריאה, און מיין קלענערע טאָכטער מאַניטשקע פּאָקט.

חיים הנ"ל".

פון טאָג אויף טאָג איז חיים נעגאַנגען אויף דער פּאָסט, און ערשט אין צוויי וואָכען ארום איז אָנגעקומען א בריעף.

— א בריעף, סאָני, א בריעף פון דער היים!

סאָני איז שוין געזונד געוואָרען און האָט זיך קוים ארומגע־שלעפּט איבער דער שטוב, נאָר דאָס קינד איז נאָך אַלץ געווען שלאָף. מיט גרויס ציטערניש האָבען זיי זיך געזעצט לייענען דעם לאַנג־ערוואַרטעטען בריעף:

„לבני היקר הרבני מוהר"ר חיים נ"י ע"ש זוגתו היקרה מרת סאָנע תחי' עכב"ב.

„ראשית מודיעכם, אז מיר זענען אַלע ברוך השם אין בעסטען געזונד, געב גאָט דאָס נעמליכע פון אייך צו הערען ניט ערגער, אָמן! והשנית, פערשטעה איך ניט, וואָס האָסט דו געהאָט צו מיר, בני היקר, וואָס האָלסט מיר אָנטהון אזעלכע יסורים, און מיר אַלע זאָלען האָבען איבער אייך א פערשטעהרטען יום־טוב? לאָז מען פרעגען ביי דער וועלט, צי האָב איך ניט יוצא געווען אקעגען דיר, ווי דער בעסטער פאָטער? על כן, בני היקר, בעט איך דיך, זאָלסט מיר ניט מקצר ימים זיין און ניט שרייבען מיר אזעלכע בריעף, וואָס זיי זענען מיר ניט לרצון. און אהער האָסט דו ניט וואָס צו פאָה־רען, מחמת אָהן געלד קריגט מען אין ערגיץ קיין געשעפטען ניט

היינטיגע יאָהרען, און אזעלכע פּייפערמאַנס, וואָס נאַרען־אויס געלד, זענען דאָ אומעדום אויף דער גאַנצער וועלט. וואָס זאָל מען טהון? שווערע יאָהרען היינט! פון דעסטוועגען, אז מע איז א מענש, קומט מען ניט דערצו, אז מע זאָל בלייבען ווי אויפ'ן וואַסער. דיין שוואָגער מוהר"ר יוסף זעמעל האָט היינט דאָס גרעסטע געשעפט, און מע זאָגט, אז ער פּערדיענט גרודעס מיט געלד. איך זיץ שוין היער מעהר פון דרייסיג יאָהר, האָט זיך מיר נאָך איין מאָל ניט געמאַכט אזא גליקליך געשעפט, ווי חתני מוהר"ר יוסף נ"י האָט בעקומען דאָרט אין זיין שטאָדט; עס איז א סברה, אז ער קויפט זיך א דירה פאַר צוואַנציג טויזענד רובל, — לאָז איהם גאָט העלפען; איך פערגין איהם מיט'ן גאַנצען האַרצען. היינט געהט מיר א נייע סדרה: מע דאַרף א שידוך טהון מיט מאַרקוס'ען און געבען איהם א דרייסיג טויזענד רובעל נדן און א קוויטאַנציע פאַר א זעכס טויזענד רובל. היינט הלבשה און חתונה־הוצאות! איך האָב צורעכט געמאַכט מיין הויז, קאָסט מיך בלא גוזמא צעהן טויזענד רובעל! היינט איז ביי מיר געוועזען בתי מרת רבקה תחיה צו גאַסט מיט'ן קינד (א זעלטען קינד!), האָט מען איהר געמוזט שענקען ת"ק קערבלעך א מתנה! פון וואַנען זאָל זיך דאָס נעמען אַלעס? גרים לזוגתך מיט די קינדערלעך.

פון מיר אָביך ס ע נ ד ע ר ב ל א נ ק".

נאָך א יאָהר — א שווער יאָהר! — האָט זיך חיים אָפּגעמוטשעט, ביז ער האָט זיך געקריגען ענדליך א שטעלע מיט פופציג רובעל א חודש געהאַלט, און אין א יאָהר ארום האָט מען זיך ארומגעקוקט, אז חיים איז איין אָרענטליכער מאַן און איז א געטרייער מענש, האָט מען איהם מוסיף געוועזען נאָך פופציג רובעל. דערפאַר האָט ער אָבער געהאָרעוועט און איז געוועזען איינגאַנצען פערקויפט דעם פּרינציפּאַל און האָט פערבראַכט גאַנצע טעג מיט נעכט אין וואַלד (דאָס איז געוועזען זיין שטעלע).

אין דער דאָזיגער לאַגע איז ער געוועזען, ווען ער האָט פּלוצים דערהאַלטען די עקסטרע־טעלעגראַמע פונ'ם פאָטער, וואָס רופט איהם

ארויס, ער זאָל תיכּף ומיד קומען מיט די קינדער. חיים האָט ניט גע־קאָנט וואַרפֿן דעם וואַלד אַפֿילו אויף צוויי טאָג; נאָר עס איז אַ תּירוץ, אַז דער פֿאָטער איז געפֿעהרליך שלאַף און רופֿט, מע זאָל קומען?

אַז חיים איז אַריינגעקומען צום פֿאָטער אין קאַבינעט אַריין, איז ער איהם געפֿאַלען אויפֿ'ן האַלז, און אויף סענדער'ס אויגען האָבען זיך בעוויזען טרערען. ער האָט צוגערופֿען צו זיך די שנור, געפֿרעגט „וואָס מאַכסטו?" און האָט אויסגעצויגען די לינקע האַנד די צוויי אייניקלעך, אַז זיי זאָלען אַ קוש געבען דעם קראַנקען זיידען; דערפֿאַר האָט ער זיי אַ קניפּ געטהאָן אין בעקעל און גע־הייסען זיי געהן זיך שפּיעלען. די קינדער זענען מיט גרויס פֿער־גענינגען אַרויסגעלאָפֿען זיך שפּיעלען און דערווייל בעטראַכטען דעם זיידענ'ס גרויסען הויף מיט'ן שענעם גאָרטען. אונטען האָט זיי פּרויקע איבערגענומען, געשענקט צו מאַרמעלאַדען און האָט זיך גע־נומען אויספֿרעגען ביי זיי: ווי רופֿט מען זיי? וויפֿיעל זענען זיי אַלט? וואָס טהוט זייער פֿאָטער אין דער היים? וואָס טהוט די מוטער? צי האָבען זיי אויך אַזאַ גרויסע שטוב, ווי דער זיידע? צי קאָנען זיי שוין לייענען, שרייבען? די עלטערע, פֿאַני, האָט איהם געזאָגט, אַז זי קאָן שוין גיך לייענען ניט נאָר געדרוקטע, אַפֿילו געשריבענע אויך. פּרויקע האָט זיך ניט געפֿוילט זי באַלד אויפֿ'ן אָרט אָפּעקזאַמענירען. ער האָט אַרויסגעהאַפּט אַ שטי־קעל פּאַפּיער פֿון דער קעשעני און האָט מיט אַ שטיפֿטעל אָנ־געצאַראַפּעט: „מאַנפּרויקערקאָקער". די קינדער האָבען אויסגע־שאָסען אַ געלעכטער און זענען מיט אַ קוויטש אַוועק אין גאָרטען אַריין, שרייענדיג: „מאַנפּרויקערקאָקער!!" אונזער געריהמטער פּרויקע האָט דאָס געהערט, און פֿון יענער מינוט אָן האָט ער גע־טראָגען אַ שנאה אין הארצען אויף די דאָזיגע צוויי קינדער מיט זייערע עלטערען צוזאַמען.

חיים איז שפּעטער מיט צוויי שעה אַריינגעגאַנגען צו מאַר־קוס'ען אין קאַבינעט, וואו יענער האָט איהם בעוויזען אַלע זיינע אַנטיקלעך פֿון דער ביבליאָטהעק ביז די מינדסטע קליינינקייטען.

אונזער יונגער העלד איז געווען אַזוי צופריעדען, אַזוי גליקליך מיט'ן גאַסט, וואָס ער האָט זיך שוין אַזוי לאַנג מיט איהם נישט געזעהן, אַז ער האָט גאָר פערגעסען צו פרעגען חיימ'ען, ווי געהט עס איהם. און חיים האָט פון זיין זייט אויך ניט געמאַכט פון זיך קיין רעדע און האָט די גאַנצע צייט, וואָס זיין יונגערער ברודער האָט געפּלאַפּעלט, קיין איינציג וואָרט ניט געזאָגט. און סאָני? סאָני איז געזעסען מיט מרים־חיה'ן אין אַ ווינקעלע און האָבען זיך שטילערהייד געשמועסט פון היימישע זאַכען: פון די דיענסטען די הולטייקעס, פון די קינדערשע מלבושים'לעך, ווי עס קאָסט יעדע זאַך גאָלד, פון דעם יקרות בכלל און פון היהנער, גענז, קאַטשקעס, אַז צו וואָס מע ריהרט זיך צו, הייסט מען זיך אָפּגילטען!

— אַנומעלט האָב איך מיר געהייסען ברענגען אייער — האָט מרים־חיה דערצעהלט דער שנור און זיי האָבען ביידע געפּלאַמט — ביי מיר איז שוין אַ מקח זיעבעציג קאָפּיקעס; סיידען ערב פּסח צאָהל איך אַ קערבעל, אַ קערבעל מיט פינף — אָבער נישט מעהר. איך צעהל־אָפּ די אייער... פינף שאָק האָב איך זיך געהייסען ברענגען, מחמת איך האָב געוואָלט אָפּבאַקען אַ טאָרט פון צעהן פונט, האָטש אפילו יענע וואָך האָב איך אָנגעבאַקען אַ פולע שאַפע מיט צוקערלעקאַך, און עס איז אין דריי טעג פאַרשוואונדען געוואָרען; איך זאָל זאָגען אויף דער אידינע — קאָן איך נים: ביי מיר איז היינט איין עהרליכע אידינע, איך זאָל האָבען אַזאַ יאָהר... שאַ! דו דאַרפסט זי קענען, זי איז ביי מיר געווען פאַר זעכס יאָהרען, זי הייסט זלאַטע...

— אוי! זלאַטע? שוויעגער, זלאַטע איז ביי אייך?

— יאָ, זלאַטע! זי האָט זיך שוין גע'גט מיט'ן מאַן און וויעדער אַ מאָל חתונה געהאַט.

— וועמען האָט זי גענומען, שוויענער?

— ווייס איך וועמען זלאַטע האָט גענומען! אַזאַ יאָהר זאָל ער האָבען! עפּיס אַ שאַרלאַטאַן, איין אויסוואורף. ער איז כלומרשט אַ שניידער, אַ קורנאָסער שלים־מזל!...

— אפשר מרדכי צפורה׳ס? איִא איך טרעף, שוויעגער?
— יאָ, פון וואנען ווייסט דו, סאָני?
— און וואו איז היינט צפורה? זי דיענט נעבאך?
— יאָ? אוודאי! שוין לאנג געשטאָרבען!
— אוי! צפורה איז געשטאָרבען?! וואָס רעדט איהר, שוויעגער?! אי־אי־אי!!!...

און גאָט ווייסט, וואוהין די נעעהרטע דאמען וואָלטען פערקראָכען אין זייער לאַנגען שמועס, און צי זיי וואָלטען זיך אמאָל אומגעקעהרט צו די פינף שאָק אייער, צי זיי וואָלטען אזוי, שפּרינגענדיג, ניט פערפאָהרען העט־העט, אין די ווייטע לענדער אריין, — ווען פרויקע זאָל ניט געווען פלוצים אריינגעהן און אָנזאָגען אַ נייע בשורה, אַז דער הערר אָסיפּ זעמעל מיט דער מאדאם און מיט׳ן קינד, מיט נאָך עפּיס איין אַלטער אידינע, זענען געקומען צו פאָהרען.

מיינע לעזער וואונדערען זיך, וואָס אונזערע האָכגעשעצטע דאמען האָבען אין אַזאַ צייט, ווען דער אַלטער ליגט כמעט אויפ׳ן טויידטען־בעט, נישט געפונען קיין אנדער זאך אויף צו שמועסען, נאָר אייער מיט היהנער וכדומה?... שאַט! איהר האָט ניט וואָס צו וואונדערען זיך: זיי זענען אומגעהרען אריינגעפאַלען אין אַזאַ אינטערעסאנטען שמועס מכח בעל־הבית׳ישקייט, וואָס עס קומען אריין אין דעם אי היהנער, אי אייער, אי פּעטרעשקע, אי קובעבע מיט לאַקריץ. דער מחבר פון׳ם דאָזיגען בוך האָט אַליין געזעהען מיט זיינע אויגען, ווי אַ פּראָווינציאַלע דאמע האָט זיך צוגעגרייט אין טהעאטער, שען, פיין, ווי עס קעהר צו זיין; אפילו אַ בילעט גענומען אין דער ערשטער רייהע קרעסלעס פאַר דריי רובעל מיט פופציג קאָפּיקעס. פלוצים, אין מיטען וועג, געהענדיג, דערזעהט זי, ווי אַ סאָלדאַט טראָגט אַ ווייסען האָהן אונטער׳ן שינעל און קוקט זיך עפּיס אַלע מינוט אַרום אויף אַלע זייטען. דער מאדאם איז איינגעפאַלען אין קאָפּ אריין אַ פראַגע טהון דעם סאָלדאַט, עס קאָן זיין אויף קאַטאָוועס:

— טשטאָ טעביע זאַ פּיעטוחאַ?

— דוואדצאַט פיאַט קאָפּעיעק סערעבראַמ'ס!

— וואָזמי דוואדצאַט! — האָט איהם די דאַמע אויף געלעכ־טער געענטפערט און האָט זיך אַפּגעשטעלט אויף אַ רגע'לע און האָט דערווייל געכאַפּט אַ קוק אויפ'ן האָהן.

— פּאַזשאַליסטע דיענעך'ס! — האָט איהר דער יון געענטפערט אויף איין אמת. די דאַמע האָט לאַנג ניט געטראַכט און האָט זיך פערקערעוועט צוריק אהיים מיט'ן סאָלדאַט און מיט'ן האָהן.

ערשט צום דריטען אַקט, אַז איך האָב אַ קוק געטהאָן דורך מיין בינאָקל ארויף, האָב איך דערזעהען, ווי מיין דאַמע פונ'ם האָהן איז אריינגעקומען אין טהעאַטער אריין און דאָס פּנים האָט איהר צוויי מאָל אַזוי פיעל געשיינט, ווי פריהער.

געקומען אהיים פון טהעאַטער, האָב איך זיך דערמאַנט, אַז מאָרגען איז ערב יום־כפור און מע דאַרף אַ ווייסען האָהן אויף כפרות...

„גליקליכער מאַן! — האָב איך זיך געטראַכט. — דו האָסט דאָס געטרייעסטע ווייב אויף דער וועלט!“...

דאָס זעכסטע קאַפּיטעל.

רעוועקאַ, איהר געשיכטע איז קורצע, און אסיפ זעמעל מיט זיינע ירושות.

אַז די פאַמיליע זעמעל איז אריינגעקומען אין שטוב אריין, איז די מאַדאַם רעוועקאַ זעמעל ארויפגעפאַלען דער שטיפמאַמע און דער שוועגערין אויפ'ן האַלז אָהן ווערטער, און פון זיי איז זי מיט דעם אָנטהון מיט אַלעמען אוועקגעפלויגען צום קראַנקען פאָטער אין קאַבינעט אריין, און דער מאַן איהרער מיט די קינדער, מיט דער שוויגער און מיט דער שוועגערין זענען געבליבען דאָ. פאַר וואָס דער הערר אָסיפּ זעמעל איז אויך ניט אריינגעגאַנגען באַלד מבקר־חולה זיין דעם שוועהר — וועלען מיר גיך געוואָהר ווערען; און דערווייל וועלען מיר זיך בעקענטען מיט דער דאָזיגער געלעגענהייט צו בעקענען זיך מיט דעם הערר זעמעל.

ער איז אַלט אַכט און צוואַנציג יאָהר, און מע קאָן בשום אופן ניט וויסען, צי איז ער אַ שענער, צי אַ מיאוסער יונגערמאַן, ווייל די אויגען זענען פערשטעלט מיט אַשקאַלירענע ברילען, די האָר מיט דער געראַזירטער באָרד זענען אָפּגעפּאַרבט, אַנגעפּאָמאַדעט און לאָזען פון זיך אַ שרעקליכען אַראָמאַט. דער קאָלנער פון העמדעל איז אַזוי אָנגעקראָכמאַלעט, אַז דער הערר זעמעל קאָן זיך קיין ריהר ניט טהון מיט'ן קאָפּ און מוז זיך דרעהען מיט'ן גאַנצען קאָרפּוס פון זיין דינעם, לאַנגען שטאַלט. אויף זיין קלאָר־ווייסען קאַמזויל הענגען עטליכע קייטעלעך מיט מעדאַליאָנען, און אויף דריי פינגער — פּיער פערשיעדענע פינגערלעך מיט אַ גרויסען סיגנעט, און די שטיוועל סקריפּען ביי איהם אויף אַזאַ קול, אַז מע דאַרף אָפּטרעטען די שטוב. אונזער זעלטענער פּאַרשוין אָסיפּ זיצט ניט איין אויף איין אָרט, און אפילו ווען ער רעדט מיט עמיצען, האָט ער אויך ליעב אַרומשפּאַנען אַהין און צוריק און קוועטשען די סקריפּקעס פון די שרייענדיגע שטיוועל, האַלטענדיג די הענד אין די קעשענים. מיר האָבען שיער ניט פערגעסען בעמערקען, אַז אין דעם טייערען האַלזטוך ביי איהם שטעקט אַ גילדענע שפּילקע מיט אַ קעפּעל פון אַ חזיר, מיט זעהר שענע אָפּגעאַרבייטע חזיר'שע אויהערלעך, און אויפ'ן קליינעם פינגער פון דער לינקער האַנד איז ביי איהם אַ לאַנגער, גאַנץ לאַנגער נאָגעל.

— וואָס זשע מאַכט איהר עפּיס, סאָפיא אַבראַמאָוונאַ? — האָט זיך אָסיפּ געווענדעט צו זיין געעהרטער שוועגערין און האָט זיך צוגעזעצט צו איהר; מרים־חיה איז אַוועקגעגאַנגען מיט די קינדער אין זאַל אריין. — שוין אַ לאַנגע צייט האָבען מיר זיך ניט געזעהען!

— יאָ, אָסיפּ מאָיסעיעוויטש, — האָט סאָני געענטפערט, בעטראַכטענדיג דעם געשעצטען שוואָגער, — שוין גאַנץ לאַנג! אַ סך וואַסערען זענען אָפּגעלאָפען פון יענער צייט. גענוג צרות האָבען מיר איבערגעטראָגען! ווי געהט דאָס עפּיס אייך אין אייערע געשעפטען? דער שוועהר האָט אונז אַמאָל געשריבען, אַז דאָס גליק

·אָגט אייך פּשוט נאָך. איך ווייס ניט, ווי אזוי היינט? מע זאָגט עפּים, אז אייערע שותּפים האָבען אייך ניט שען באהאַנדעלט, אזוי ווי אונז... דער געוויסער מערדער פּייפּערמאַן...

— אָ, סאָפּיאַ אבראַמאָווּנאַ! — האָט איהר אָסיפּ גענטפערט און האָט זיך אויפגעחאַפּט פונ׳ם בענקעל, ווי איין אָפּגעבריהטער, און האָט אָנגעהויבען ארומשפּאַנען איבער דער שטוב, סקריפּענדיג מיט די מייערע שטיוועל. — אָ, איהר ווייסט גאָר ניט, וואָס פאַר א שווינדלער עס איז דאָ אויף דער וועלט! זיי האָבען מיך גע־וואָלט אומגליקליך מאַכען אויף טויזענדער, אויף הונדערט טוי־זענדער, אויף מיליאָנען! טשעסטנאָיע סלאָוואָ! נאָר איך האָב זיך יאַקאָש אויסגעדרעהט פון זייערע הענט און האָב מציל געווען א גרויסען קאַפּיטאַל. און הגם דאָס געשעפט האָט זיך צוגעשטעלט אויף א קליינער צייט, פון דעסטוועגען שלאָף איך ניט און וועל מיט גאָט׳ס הילף אויספיהרען מיינס. איך רעכען, אז היינטיגס יאָהר זאָל מיר אומקעהרען דאָס, וואָס מיינע שותּפים האָבען ביי מיר צוגענומען... א חוץ האָט ביי מיר דאָס הויז, וואָס איך האָב געקויפט, צוגענומען גוטע פופציג טויזענד רובעל... דער גאָרטען אליין קאָסט מיך א קאָסע געלט... דער גערטנער נעמט ביי מיר ת"ק קערבלעך א יאָהר. היינט וואו איז דער עקיפּאַזש מיט די פערד? וואו איז זייטיגע הוצאות? וואָס מיך קאָסט אָפּ א יאָהר אונטערהאַלטען קרובים און פרעמדע, וואָלט מען זיך, איך ווייס?... טשעסטנאָיע סלאָוואָ!

— נו, אין קאָרטען שפּיעלט איהר היינט אויך? — האָט איהם סאָני נעפרעגט מיט א זיס שמייכעלע אויף די ליפּען.

— חס ושלום! — האָט איהר אָסיפּ גענטפערט מיט א גע־פּיהל פון א מענשען, וועלכען מע בעלעדיגט אומזיסט. — לאָז מיך גאָט היטען! סיידען אמאָל אין א פרייהער צייט, אין א לאַנגער ווינטער־נאַכט, אז סע איז ניטאָ וואָס צו טהון, זעצט מען זיך אמאָל צום „גרינעם טישעל". אי דאָס, דאַרפט איהר געדענקען, אז איך פאַרשפּיעל קיין מאָל ניט; פאַרקעהרט, איך געווין שטענדיג,

טשעסטנאָיע סלאָוואָ! (דאָ האָט זיך אָסיפּ צונעשטעלט און האָט זיך צעלאַכט, בעוויזען זיינע שווארצע צייהן). אָט דאָ ניט לאַנג געפאָהרען פון אדעס, האָב איך זיך בעקענט מיט אַ יונגענמאַן אין וואַגאָן ערשטער קלאַס. ער פרעגט מיך, ווער איך בין? זאָג איך איהם: דער און דער. זאָגט ער מיר: אַזוי? קען איך דאָך אייך! פרעג איך איהם: ווי ארום? ענטפערט ער מיר: מיין פאָטער האָט ביי אייך פאראיאָהרען געהאנדעלט ווייץ אויף הונדערט טויזענד רובעל. ווער זשע איז אייער פאָטער? — פרעג איך איהם. האָט ער אָנגערופען זיין נאָמען. בקיצור, אהין — אהער, מיר האָבען זיך געזעצט שפּיעלען, און ביז קיעוו האָט ער מיר אנידערגעלעגט פופצעהן טויזענד רובעל און איז געווען טוידט ווי די וואנט, און איך האָב איהם נאָך געמוזט לייהען אויף הוצאות אַ פופציגער. חאַ־חאַ־חאַ! טשעסטנאָיע סלאָוואָ!...

ביי די לעצטע ווערטער איז רעוועקאַ אריינגעקומען צוריק פונ'ם פאָטער'ס קאָבינעט און האָט זיך ווייטער ארומגעהאַפּט קר־שען מיט סאָני'ן לאַנג־לאַנג, ווי צוויי געטרייע שוועסטער. וואָס האָבען זיך שוין פון צעהן יאָהר ניט געזעהן, און דער גוטער גאָט האָט זיי געבענשט, אַז זיי קאָנען זיך ווידער זעהן און, קושענדיג און האַלזענדיג, קאָנען זיי אויסגיסען זייערע הערצער... אך! אין דעם דאָזיגען מאָמענט האָבען אונזערע צוויי געעהרטע דאַמען גאָר פערגעסען, אַז בשעת זיי זענען געווען אויף קעסט, האָבען זיי זיך געריסען, ווי די קעץ, און זענען געווען אַ גאַנץ יאָהר ברוגז דער־פאַר, וואָס רעוועקאַ האָט געזאָגט אויף סאָני'ן, אַז זי האָט ביי איהר אוועקגע'גנב'עט אַ נאָזטיכעל, און סאָני האָט איהר אויסגעוואָרפען דעם מאַן דעם „קארטיאָזשניק“. עס קאָן זעהר זיין, אַז אין דער דאָזיגער מינוט האָבען זיי זיך מיט'ן גאַנצען הארצען מוחל געווען, וואָס זיי האָבען זיך אמאָל געקריגעט, געזידעלט, געיאָגט, און אזעל־כע צוויי גוטע פריינד, ווי אונזערע געשעצטע דאַמען, רעוועקאַ און סאָני, אין דער מינוט, זענען אויף דער גאַנצער וועלט גאָר ניט געווען. עס איז שווער געווען צו חאַפּען אלץ, וואָס זיי האָבען גע־

רערט; ווי די פויגעלעך, האָבען זיי געשמשעבעטשעט, און האָבען „אנטפּלעקט“ און פערגלויבט איינע פאר דער אנדערער אזעלכע זאכען, וואָס פאר זייערע געטרייע מאַנען וואָלטען זיי דאָס געוויס ניט געטרויעט! סע איז נאָר אַ תענוג צו זיצען פון דער ווייטענס און קוקען אויף אזא שענער קארטינע, וואו שענהייט, גראציע, אויפ־ריכטיגקייט און אומשולדיגקייט ווערען צענויפגעגאָסען אינאיינעם, און איהר קוקט דערויף מיט פערגעניגען און מיט קנאה אינאיינעם...

ערשט אין אַ האַלבע שעה ארום איז רעוועקאַ אויפגעשטאַנען, האָט אוועקגערופען אַסיפ'ען אויף אַ זייט און האָט איהם געזאָגט אויפ'ן אויהער:

— געה נאָר אריין צום טאַטען, אַסיפ; נאָר זעה האַלט צונג, וואָרום ער קען דיך שוין, — גלויב מיר! טאַמער וועט ער דיך זידלען, שווייג איהם אָפּ הייגטיגס מאָל, בכדי זאָלסט קיין חרטה ניט האָבען. געדענק זשע!

אַסיפ האָט זיך כלומרשט צעלאַכט, און רעוועקאַ האָט איהם געזאָגט אויף אַ קול:

— געה, אַסיפ, דער פּאַפּאַשאַ וויל זיך מיט דיר זעהן! — און אַסיפ האָט מיט אַ פערריסענעם קאָפּ און סקריפּענדיג מיט די שטי־וועל אוועקגעשפּאַנט ווייטער.

ווי אזוי סענדער בלאַנק האָט איהם צוגענומען און וואָס זיי האָ־בען גערעדט — ווייסט נאָר איין פּרויקע, וואָס איז די גאַנצע צייט געשטאַנען הינטער דער טיר און האָט זיך צוגעהערט צום שמועס פון דעם געשעצטען שוועהר מיט זיין געעהרטען איידעם אַסיפ זע־מעל.

אונזערע לעזער זענען אומזיסט אין כעס אויף דעם פאַלשען משרת, וואָס האָט אַ העזה צו אונטערהערען זיך, וואָס די פּרינצי־פּאַלען רעדען צווישען זיך. איהר דאַרפט מוחל זיין דעם עלענדען משרת, וואָס איז ניט מעהר ווי אַ פערקויפטער מענש, איין „אומ־גליקליכער קנעכט“, וואָס מוז יעדען פאָלגען: — איהם האָט גע־שיקט אונזער געעהרטעסטע דאַמע סאָפיאַ אַבראַמאָוונאַ, ער זאָל

זיך אונטערהערען, וואָס זיי רעדען דאָרט, און דערפאַר וועט ער בעקומען אין יד אריין וויפיעל ער האָט זיך קיינמאָל ניט געריכט...

שפּעטער מיט עטליכע שעה האָט שוין בליומקע (פּרויקע׳ס כלה) אויך געוואוסט, אַז רב סענדער האָט קראַנקערהייד געזידעלט דעם איידעם, ווי אַ הונד, און אָסיפּ האָט איהם דאָס אַנדערע וואָרט ניט געענטפערט און איז די גאַנצע צייט געשטאַנען, ווי אַ גולם מיט גלעזערנע אויגען, און נאָך אַ סך אינטערעסאַנטע זאַכען האָט פּרויקע דערצעהלט זיין געליעבטער כלה, פּערבייסענדיג מיט שטיקער טאָרט פון דער קעשעני, מיט ניס און מיט נאָך גוטע זאַכען.

לאָזען מיינע לעזער ניט מיינען, אַז אונזער אָסיפּ האָט קיין שכל ניט געהאַט ענטפערען דעם שוועהר צוריק, אָדער ער האָט אויף איהם געלעגט כבוד; אָבער גאָר לאו! אָסיפּ האָט געקאָנט פערדרעהן צעהן מענשען מיט אַ מאָל. און וועגען אָפּגעבען כבוד איז אויך אַ ספק. וואָרום סע איז געוועזען אַ צייט, ווען אָסיפּ איז געזעסען ביי׳ם שוועהר אויף קעסט און האָט געהאַט אַ סך געלד, האָט, פערקעהרט, דער שוועהר איהם אָפּגעגעבען כבוד. און ווער שמועסט, אַז אָסיפּ מיט רעוועקאַ׳ן זענען אַראָפּ פון קעסט, און סענדער האָט דערהערט, אַז זיין איידעם מאַכט אַזעלכע גרויסע, גליקליכע געשעפטען, איז ער געוועזען צופריעדען גאָר אויף איין אַנדערען אופן; ער פלעגט זיי שיקען גאַנץ אָפטע בריעף און שענקען רעוועקאַ׳ן אַמאָל די שענסטע מתנה, און אויף אָסיפּ׳ען האָט ער געזאָגט, אַז איהם פּאַסט צו זיין אַ גרויסער גביר, אַז ער האָט אַ פנים פון אַ „מיליאָנשטשיק“.

די ערשטע שפּעקולאַציע, וואָס אָסיפּ האָט זיך צו איהר גענומען, איז געוועזען דער האַנדעל פון ברויט, ווען עס האָט גראָד געגאָלטען, — האָט ער, געוועהנליך, פערדיענט אַ סך געלד; נאָך זאָגען האָט ער זיך ערלויבט צוויי מאָל אַזוי פיעל, און אַזוי איז ער אויסגעוואַכסען געוואָרען ביי יעדען אין די אויגען. דער מסחר פון ברויט האָט געפלאַמט, און אָסיפּ האָט נאָך מעהר געפלאַמט און האָט איינגעקויפט אַ היבשען טראַנספּאָרט ווייץ אויף אַ יאָהר און

אויף צוויי יאָהר; ווייץ איז געפאַלען, נאָר אַסיפּ איז ביי זיך ניט געפאַלען: ער האָט אָפּגעשאָטען דאָס ברויט אין די שפּייכלערס און האָט דאָס געהאַלטען אַזוי לאַנג, ביז האַלב איז כפּרה געוואָרען, און די אַנדערע האַלב האָט ער נעבאַך געמוזט פערקויפען פאַר האַלב געלד. אַז סענדער איז געוואָהר געוואָרען פון אַזאַ מעשה, האָט ער איהם אַריינגעשריבען אַ בריוועל, פול מיט שטעכווערטלעך, אַז ניט אַזוי האַנדעלט מען: מע דאַרף קאָנען טרעפען אַ צייט, מע דאַרף זיין געהיט, מע דאַרף ניט לאָזען קריכען ווייט. אַסיפּ האָט איהם אָפּגעענטפערט, אַז אַזוי האַנדלען, ווי ער, אַסיפּ, האַנדעלט, קאָן קיינער ניט, און סע וואונדערט איהם, אַז אַזאַ מענש, ווי זיין שוועהר, וואָס האָט קיינמאָל ניט אָנגעקוקט קיין פּוד ווייץ, לעהרענט איהם, אַסיפּ'ען, ווי אַזוי צו האַנדלען... דעם דאָזיגען ענטפער האָט סענדער צעריסען און איז געווען ברוגז אַ קליינע צייט, ביז ער האָט פּלוצים מקבל געווען אַ דעפּעש פון רעוועקאַ'ן, אַז אַסיפּ'ס באָבע, אַ רייכע אלמנה, איז געשטאָרבען און האָט איהם אָפּגעשריי־בען הונדערט זעכציג טויזענד רובעל. סענדער איז אויפגעמונ־טערט געוואָרען און האָט אַוועקגעשיקט אַזאַ מין בריעף צו די קינ־דער:

„לכבוד חתני הגביר המפורסם החכם המשכיל היקר ומהולל מוהר"ר יוסף נ"י הער זעמעל.

ולכבוד בתי הגבירה המפורסמת החכמה המשכלת היקרה המהוללה מרת רבקה שתחי' עכב"ב. מיט פיעל עגמת־נפש האָב איך איבערגעלייענט אייער טעלעגראַמע, און סע טהוט מיר הערצ־ליך לייד, וואָס דיין געריהמטע באָבע, מיין הויכגעשעצטע מחותנת'־טע, איז נאָך גאָר יונג פון דער וועלט געגאַנגען. תנצב"ה! נאָר וואָס קאָן אַ מענש העלפען מיט זיין וויינען און טרויערען, מסתמא הייסט גאָט אַזוי, און דיין געטרייהע באָבע וועסט דו שוין ניט לעבעדיג מאַכען; לאָז זי האָבען אַ ליכטיגען גן־עדן, און איהר זענט נאָך יונגע קינדער און דאַרפט נאָך לעבען אויף דער וועלט. לכן, חתני היקר ובתי היקרה, נעמט זיך ניט צום האַרצען און פער־

געסט, און לאָז גאָט געבען, מיר זאָלען שוין מעהר פון קיין צער ניט וויסען מיט דעם כלל ישראל, און קיין יונגערע זאָלען ניט שטארבען — אָמן! מיין דעה איז, קינדער, אז דאָס געלד זאָל לעת־עתה ליגען אין באנק, ביז גאָט וועט העלפען, איהר וועט זיך ארומ־קוקען און סע וועט זיך אייך מאכען עפּיס א רעכט געשעפט. איך רעכען, אז דאָס פריצענט פון אזא קאפּיטאל דארף אייך טראָגען צום לעבען, ובפרט איהר ווייסט, אז איך האָרעווע אויך פון אייערט־וועגען און וועל מיין געלד אין קבר אריין ניט מיטנעמען, און א מענש לעבט ניט אייביג... בלייבט אייך געזונד און פיעל גליקליך, און איך זאָל האָבען פון אייך א גרעסערען נחת, ווי פון מיין זוהן חיים נעבאך, וואָס האָט מיך ניט געוואָלט פאָלגען... גריסט אייער טהייער ליעב קינד נאָר פריינדליך.

פון מיר אייער געטרייער פאָטער

ס ע נ ד ע ר ב ל א נ ק.

גם זוגתי מרת מרים־חיה גריסט אייך אלע הערצליך.

ס ע נ ד ע ר ה נ " ל".

דאָס דאָזיגע בריוועל איז געווען ביי אָסיפ'ען שטארק אָנגע־לעגט: ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געזעהען, אז זיין שוועהר זאָל איהם שרייבען: „הגביר המפורסם החכם המשכיל". האָט ער איהם צוריק אָפּגעענטפערט, דוקא אויף העברעאיש, א מליצה־בריעף מיט זעהר א סך גרייזען, און פון דעמאָלט אָן זענען זיי געוואָרען שלום אויף א היבשע צייט, ביז וואנען אונזער פיינער אָסיפ זעמעל האָט אָנגעוואָרען דאָס געלד, און ביז וואנען ער האָט דאָס ניט גע'פטר'ט איינגאנצען, האָט ער זיך ניט בערוהיגט. און אז ער האָט דאָס גע־פטר'ט, איז איהם געוואָרען גרינגער אויף דער נשמה און ער איז פון דעסטוועגען ביי זיך ניט אראָפּגעפאַלען דאָמיט; ...ונזער דאָ־זיגער פיינער העלד איז געבאָרען געוואָרען אונטער אזא גליקליכען שטערן, אז כמעט זיין גאנצען לעבען האָט ער גענומען איין ירושה נאָך דער אנדערער, און ביז ער האָט צעטראָנזשירט איין ירושה,

איז איהם שוין אונטערגעשפּרונגען אַ נייע ירושה; דאָס פון אַ באָבע, דאָס פון אַ פעטער, דאָס פון אַ מוהמע! און איך מיט אייך, ליעבער לעזער, האָבען גאָר קיין זכיה ניט ביי גאָט צו האָבען אַזעלכע באָבעס, פעטערס מיט מוהמעס, וואָס זאָלען אונז אויך דערמאַנען פאַר'ן טוידט צו גוטען... ניין! איך מיט אייך האָבען אַנדערע גליקען: איין אָרעמע פלימעניצע חתונה מאַכען... אונטערהאַלטען אַ געפאַלענעם „שני שבשלישי“... צענויפלעגען זיך אויף אַ „נשרף“ נעבאַך פונ'ם ווייב'ס צד, אָדער פיהרען צום פּריזיוו אַ גליער־גליעדשוועסטער־קינד, עפּיס אַ שלים־מזל, אַ דער רוח ווייסט וואָס!... ניטאָ וואָס צו רעדען, לעזער! מע דאַרף צומאַכען די אויגען און מע מוז שווייגען.

. . . .

מע קאָן ניט זאָגען, אַז רעוועקאַ האָט תמיד געלעבט גוט און פיין מיט איהר מאַן. אמת, אַז רעוועקאַ איז אַ כלה געוואָרען פאַר אַסיפ'ען, איז זי געווען כמעט איינגעליעבט אין איהר שענעם, רייכען חתן. רעוועקאַ איז נאָך געווען אַ קינד פון פופצעהן יאָהר, דאָך האָט זי פערשטאַנען, אַז עס ערוואַרטעט זי אַ גרויס גליק; דאָס האָט געזאָגט די גאַנצע שטאָדט, און ס'איז ניט געווען קיין ליגען: מ ש ה ז ע מ ע ל איז געווען אַ גרויסער גביר. און די מתנות, וואָס ער האָט איבערגעשיקט דער כלה, זענען טאַקי געווען גרויסאַרטיג, און די בריעף, וואָס דער חתן האָט איהר געשיקט אַ יאָהר כסדר, זענען געווען אַזוי שען, מיט אַזאַ פייער געשריבען, אַז די יונגע, שענע, נעזונדע רעוועקאַ, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסען בעגריעף אין די שענסטע ראָמאַנען אויף דער וועלט, האָט זיך, ניט ווילענדיג, איינגעליעבט אין איהר חתן, וואָס איז שוין דענסטמאָל אַלט געווען צוואַנציג יאָהר. ניט איין נאַכט פלעגט די פערליעבטע רעוועקאַ אויסלינען אוים'ן בעטעל מיט טרערען אויף די אויגען און איהר פאַנטאַזיע האָט איהר פאָרגעשטעלט איהר חתן, אָסיפ זעמעל, פאַר אַזאַ שענעם העלד, פאַר אַזאַ גרויסאַרטיגען, הויכען, קלוגען מאַנס־

פארשוין, אז יעדער טאָג, יעדע שעה, יעדע מינוט האָט זיך געצווי־
גען ביי איהר אין די אויגען אזוי לאַנג, אזוי לאַנג!... אמת, זי האָט
זיך א מאָל דריי געזעהען מיט איהר חתן, האָט ער ביי איהר אויס־
געוויזען ניט אזוי, ווי די פאַנטאַזיע האָט איהר געמאָהלט. רע־
וועקא האָט פון איהם קיין גרויס קלוגשאַפט, שענקייט און בילדונג
ניט ארויסגעזעהען. פערקעהרט, זי האָט בעמערקט אין איהם איי־
ניגע קליינינגקייטען און נידעריגע תנועה׳לעך, און אפּטמאָל געחאפּט
אין א ליגען. דאָך האָט זי גערעכענט, אז דאָס איז דערפאַר, ווייל
ער איז א געבאַלעוועטער, א ציטעריגער און אויף ראַסקאַש אויפגעצ־
צויגען, און אז אַסאַך פלעגט אוועקפאָהרען און ווייטער שיקען זיינע
הייסע, פייערינגע בריוולעך, פלעגט זי ווידער אָנהויבען פאַנטאַזי־
רען, אזוי אז דער אמת׳ער אַסאַך איז ארויסגעפלויגען פון איהרע
געדאַנקען, און אויף זיין אָרט איז אויסגעוואַכסען ווייטער א גרוי־
סער, א שענער, א גוטער, א טייערער אַסאַך, א ווירקליכער העלד!

מיט גרויס ציטערניש האָט רעוועקא געצעהלט די טעג צו דער
חתונה, און דאָ האָט מען גענייהט אויף איהר די טייערסטע און
שענסטע מלבושים אויף דער וועלט: אונזער הויכגעשעצטער סענ־
דער בלאַנק האָט זיך צעבייטעלט, בכדי ער זאָל חלילה ניט פער־
שעמט ווערען פאַר אזא מחותן, ווי משה זעמעל. אָט נאָך א חודש,
נאָך א וואָך, נאָך צוויי טאָג, נאָך א טאָג, נאָך א נאַכט, נאָך א
שעה, נאָך א מינוט — דער חתן איז שוין דאָ!... די חתונה... די
כלי־זמר... דער באַל... די טענץ... דאָס ווייסע קלייד... די חברתהם...
די חופּה־וועטשערע... דאָס געזעגענען זיך... אוים חתונה...

דער ערשטער חודש, דער „האָניג־חודש“, ווי מע רופט דאָס,
דאָס איז דער פריהלינג ביי דעם יונגען פּאָרפאָלק. די גאַנצע וועלט
איז בעשאַפען געוואָרען פון זייער כבוד וועגען, זיי צו פריילילך מאַ־
כען; און אפילו אָט דער וואַסער־פיהרער, וואָס האָט געלאָזט אין
דער היים א קראַנק ווייב מיט הונגעריגע קינדער, בעקומט ביי זיי
אין די אויגען עפּיס אויך א מין חן, און דער בעטלער, וואָס שטעהט
מיט א הוילען קאָפּ, אָנגעלעהנט אויפ׳ן שטעקען, מיט איין אויס־

געשטרעקטער האַנד — אַך, ווי שען דאָס איז!... אַך, עס זאָל זיך ציהען אייביג אַזוי!...

ניטאַ, ניטאָ קיין אייביגע זאַך אונטער'ן הימעל! דער פריה־לינג געהט אַוועק, דער „האָניג־חודש" געהט אַוועק, — אַלץ געהט אַוועק! רעוועקאַ האָט פינף וואָכען נאָך דער חתונה בעמערקט איהר געליעבטען אָסיפ'ען, אַז ער געהט, קוועטשט ער אויף די סקריפּקעס, בכדי זיי זאָלען שרייען, און סע זשומעט איהר פּשוט אין די אויהערען, און סע דרעהט זיך איהר דער קאָפּ... אָסיפּ האָט איהר געענטפערט, אַז סע ווייזט זיך איהר אויס, אַז סע איז ניט מעהר ווי אַ נארישער קאַפּריז, טשעסטנאַיע סלאָוואָ!... רעוועקאַ האָט איהם געענטפערט, אַז זי ווייסט ניט, ווער איז צווישען זיי דער נאַר און ווער איז דער קלוגער. אָסיפּ איז אַנגעצונדען געוואָרען און האָט איהר מיט כעס געענטפערט, אַז אַזעלכע קלוגע, ווי זי, האָט ער געזעהען, אַז שטעכווערטלעך האָט ער פיינט, אַז דאָס, וואָס זי ווייסט, האָט ער שוין לאַנג פערגעסען, טשעסטנאַיע סלאָוואָ!... רעוועקאַ איז שוין אויך בייז געוואָרען און האָט איהם געזאָגט, אַז זי פערשטעהט ניט, אין וואָס ליגט זיין חכמה מיט זיינע קענטעני־שען, אַז זי האָט זיך מעהר אַנגעלייענט פון איהם, אַז עס איז קיין מלאכה ניט זיין אַ פּוסטער גרלן מיט אַ שענעם, גלאַטען העמד און מיט אַ לעדיגען קאָפּ... אָסיפּ איז שוין אונטערגעשפּרונגען פאַר הארצוועהטיג און האָט איהר אויסגעוואָרפען איהר פאָטער דעם גראָבען יונגאַטש, וואָס פערמאָגט ניט דאָס מיסט, וואָס וואַלגערט זיך ביי זיין פאָטער אויפ'ן הויף, טשעסטנאַיע סלאָוואָ!... רעוועק־קאַ'ן האָט דאָס שטאַרק פערדראָסען, האָט זי איהם געזאָגט: אויב עס שטעהט איהם ניט אָן צו זיין ביי איין אָרעמען שוועהר, קאָן ער זיך פאָהרען געזונדערהייד צו זיינע רייכע עלטערען אפילו היינטי־גען טאָג, און זי, רעוועקאַ, וועט איהם כלל ניט נאָכלויפען... אָסיפּ האָט מיט גרויס קוראַזש אָנגעהויבען אָרומשפּאַנען איבער דער שטוב, מיט די הענד אין די קעשענים און מיט גרויס גדלות; ער וועט טאַקי אַוועקפאָהרען צו זיינע פיינע עלטערען, סע אַהרט איהם ניט,

אז רעוועקאַ וועט איהם ניט נאָכלויפען; אזעלכע פיינע בריות, ווי זי, האָט ער שוין געזעהען אַ סך, און דוקא שענערע, קליגערע און מעהר געבילדעט פון איהר, טשעסטנאָיע סלאָווא!... דאָס האָט שוין רעוועקאַ ניט געקאָנט איבערטראָגען און האָט זיך בענאָסען מיט טרערען און האָט, ווי אַ צעמישטע, געשריגען אויף אַ קול:

— וואָן, וואָן, שאַרלאַטאַן! וואָן פון מיינע אויגען! איך קאָן דיך ניט אָנקוקען! וואָן!!!

נישט מעהר ווי אין אַ האַלבער שעה אַרום איז שוין אונזער העלד אָסיפּ געשטאַנען פאַר זיין טייערער רעוועקאַ'ן אויף די קניעס, זי געבעטען מחילה, אז ער איז שולדיג, אז ער האָט געזינדיגט פאַר זיין טייערער, טייערער רעוועקאַ, אז ער איז ניט ווערטה איהרע טריט, איהר מינדסטע פינגערעל, איהר נאָזטיכעל, אז ער מעג זיין די כפרה פאַר איהרע שענע ליכטיגע אויגען, אז ער מעג אַ מיתה־משונה איינגעמען פאַר איהר איין שמייכעלע, אז וואָס ער האָט גערעדט האָט ער געבילט, טשעסטנאָיע סלאָווא!...

אזעלכע און אַנדערע סצענעס זענען געווען עפּטער און עפּטער, ביז אָסיפּ האָט געמוזט מאַכען פּליטה צום פאָטער אויף אַ דריי חדשים, און חאָטש ער האָט זיך אַמאָל געשוואָרען, אז צוויי שעה אפילו קאָן ער אָהן רעוועקאַ'ן ניט לעבען, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם חלילה ניט געשאַדט און ער האָט דאָס, דאַנקען גאָט, אויסגע־האַלטען און איז ניט געשטאָרבען. פערקעהרט, מע זאָגט, אז ער האָט זיך נאָך אַביסעל פערגעכט דאָרט אין זיין שטאָדט, צווישען זיינע אַלטע בעקאַנטע, און שלעכטע מענשען, שונאים, האָבען אונ־טערגערעדט, אז ער שדכנ'ט זיך יאַק־בי צו זיינער אַ קוזינע, זעהר אַ שען פריילין, וואָס וואָרט נאָר ביז אָסיפּ וועט זיך גט'ען מיט רעוועקאַ'ן (אַ בייזע מיילער!)... די דאָזיגע רכילות'ען האָבען גע־גרויכט צו דער וויסטער עגונה — רעוועקאַ בלאַנק, אָדער רעוועקאַ זעמעל, — וואָס עס האָט זי גענוג געקרענקט און פערשאַפט גענוג שמערצען, צי פאַר גרוים ליעבשאַפט, צי פאַר שנאה — ווען קאָן דאָס וויסען?... גאָט ווייסט, וואָס וואָלט דערפון אַרויס, ווען עס

וואלט ניט אנגעקומען אזא מין דעפעשע צו דער מאראם רעוועקא זעמעל:

,,Передать Ревеккѣ, скончался папенька, оставилъ 300,000. Сердечно сокрушенъ. Пріѣзжай. Осипъ Земель.''

אויף אידיש הייסט דאס:

„איבערגעבען רעוועקא'ן, געשטארבען מיין פאטער, געלאזט דריי הונדערט טויזענד. הערצליך דערשלאגען. קום צו פאהרען. אסיפ זעמעל".

אונזער נעריהמטער סענדער בלאנק האט געהאלטען סאמע אין מיטען מיטאג, ווען עס איז אנגעקומען די דאזיגע טעלעגראמע; פון דערסטוועגען איז דער פאטער אוועקגעגאנגען מיט דער טאכטער אין קאבינעט אריין, און זיי האבען זיך דארט פערזאמט אקעגען א האלבער שעה, און אז זיי זענען ארויסגעגאנגען, איז רעוועקא געווען פערוויינט... פאר קיין געלד וואלט רעוועקא ניט געפאהרען צום מאן! נאר ווער ווייסט ניט, אז די פרויען זענען ווייכהערציג און האבען רחמנות אויף אונז, מאנספערשוינען, אפילו ווען מיר טהוען זיי שלעבטס?... אסיפ איז נעבאך געבליבען א יתום און איז נעבאך דארט איינער אליין ביי אזא צופאל, ביי אזא שווערען נסיון!... רעוועקא האט זיך זעהר שען אנגעטהאן, און פונ'ם וויי־נען האבען איהר געפלאמט די בעקלעך. פערבייגעהענדיג אין זאל, האט זי דערזעהען איהר שטאלט אין שפיעגעל, און די האט בשום אופן ניט געקאנט ניט אפשטעלען זיך אקעגען שפיעגעל און בע־טראכטען זיך אביסעל. אויף איהר שען מיילכעל האט זיך בעוויזען א שמייכעל, ווי איינער רעדט: „קיין מעשה ניט?"... שפעטער, אז רעוועקא איז געזעסען אין וואגאן, און דער קוריער־צוג האט זי געטראגען אהין, אהין, צו איהר געליעבטען מאן, צו איהר עלענ־דען אסיפ'ען, האט זיך איהר געטראפען א צופאל, וואס מיר קאנען ניט פערדעקען פון אונזערע לעזער און מוזען איהם אין קורצען דער־צעהלען.

אריינגעקומען אין וואגאָן אריין, האָט רעוועקאַ אָנגעהויבען זיך זוכען אַ רעכטען אָרט און איז אַ פּאָר מאָל דורכגעגאַנגען אהין און צוריק איבער'ן וואַגאָן; ענדליך האָט זי זיך געפונען איין אָרט ביי'ם פענסטער — אַקעגען אַ יונגענמאַן, וואָס איז געווען פערטיעפט אין אַ בוך. דער צוג איז שוין לאַנג אָפּגעפאָהרען, און דער יונגערמאַן האָט ניט אויפגעהויבען די אויגען פונ'ם בוך. רעוועקאַ איז בטבע געווען אַ פרייליכע און האָט פיינט געהאַט זיצען און שוויינגען; דאָך האָט זי ניט געוואָלט די ערשטע פערבינדען אַ שמועס מיט איהר שכן, איהר Vis-à-vis. זי האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט'ן עלענבויגען אויפ'ן פענסטער און האָט זיך פערטראַכט. רעוועקאַ איז געווען געמליך שען אין דער דאָזיגער מינוט. דער יונגערמאַן האָט פערמאַכט דאָס בוך און האָט זיך געקלויבען חאַפּען אַ דרימעל; נאָר זיינע אויגען האָבען זיך, ניט ווילענדיג, אָפּגעשטעלט אויף רעוועקא'ן, אויף איהר קלאָר ווייס הענטעל, וואָס איז געווען אינגאַנצען נאַקעט. דער יונגערמאַן איז וואַכענדיג געוואָרען און האָט פשוט אויפגעגעסען מיט די אויגען די יונגע שענע פרוי.

— איהר פאָהרט ווייט, מאַדמואַזעל?

רעוועקאַ האָט דערהערט דאָס וואָרט „מאַדמואַזעל“, איז זי רויט געוואָרען און האָט נאָך שענער אויסגעזעהען ווי פריהער. זי האָט איהם געזאָגט, וואוהין זי פאָהרט, און צווישען זיי האָט זיך גיך פערבונדען אַ לאַנגער שמועס, פון וואָס רעוועקאַ איז געוואָהר געוואָרען, אַז דער יונגערמאַן איז אַ איד, אַ סטודענט, זעהר אַ פיינער, אַ קלוגער און אַ פרייליכער יונגערמאַן. דער סטודענט האָט דערצעהלט טויזענדער אַנעקדאָטען, און רעוועקאַ האָט ערנסט, ערנסט געלאַכט, צום גרויסען פערגעניגען פונ'ם יונגענמאַן, וואָס האָט ליעב געהאַט זיין פרייליך און אויך יענעם פרייליך מאַכען. רעוועקאַ האָט אויך ניט געשוויגען און האָט, פון איהר זייט, אויך דערצעהלט עטליכע שענע מעשיות — און די יונגע מענשען האָבען שטאַרק־שטאַרק געלאַכט צוזאַמען. אויף די וואָקזאַלען זענען זיי

ביידע אָראָפּגעגאַנגגען, געגעסען, געטרונקען, גענאַשט — אויך צו־זאַמען. אויף איין וואָקזאַל האָט מען בעדאַרפט וואַרטען אויפ׳ן צוג דריי שעה. אונזערע יונגע רייזענדער זענען אַרומגעגאַנגגען — גע־אָרעמט — אויף דער פּלאַטפאָרם, און דער סטודענט האָט געהאַל־טען עפּיס זעהר אַ לאַנגע און אַ שענע רעדע. רעוועקאַ האָט דאָס ערשטע מאָל דערהערט אַזעלכע זאַכען, וואָס זי האָט אין איהרע בעסטע ראָמאַנען ניט געלייענט. אַ נייע וועלט האָט זיך פאַר איהרע אויגען געעפענט, אַ שענע, אַ גרויסע, אַ ליכטיגע וועלט!... און די זון האָט געשיינט, געקוקט פון אויבען. עס האָט אַלץ געבליהט, געזונגגען, געלעבט — עס איז געווען תחילת מאַי, איהר פער־שטעהט?... רעוועקאַ האָט אויפגעהויבען איהרע אויגען אויף דעם יונגען סטודענט און האָט זיך בעגעגענט מיט זיינע גרויסע, שוואַר־צע, פייערדיגע אויגען. זי האָט דערפיהלט, אַז זי איז רויט גע־וואָרען, און אויפ׳ן האַרצען איז איהר געווען אַזוי גוט, אַזוי ליכ־טיג, אַזוי וואַרעם, ווי אין דער נאַטור. דער קאָפּ האָט איהר ווי געברענט... רעוועקאַ האָט נאָך קיינמאָל אַזעלכעס ניט געפיהלט, ווי אין דער דאָזיגער מינוט. זי געדענקט ניט, ווי אַרום איהר האַנד איז געלעגען אין די גרויסע וואַרעמע הענד פונ׳ם יונגען סטודענט. זי געדענקט ניט, וואָס ער האָט איהר אַזעלכעס געזאָגט. זי האָט נאָך אַ מאָל זיך בעגעגענט מיט זיינע שענע אויגען און האָט פּלו־צים אויסגעריסען איהר האַנד פון זיינע הענד און זי האָט זיך דער־מאָנט, אַז אויף איהר קוקט־אַרוים איהר מאַן אָסיפּ, איהר עלטער־דער אָסיפּ!... נאָך איין מינוט איז זי געשטאַנען און האָט געקוקט אויף דעם יונגענמאַן, גלייכענדיג איהם מיט איהר אָסיפּ׳ען, זיי־נע שענע אויגען מיט אָסיפּ׳ס קליינע רויטליכע אויגעלעך אונטער די אשקאָלירענע ברילען, זיין ליכטיגען קלוגען פריילישען קאָפּ מיט אָסיפּ׳ס שאָפּען־קעפּעל, וועלכעס איז לעדיג, ווי אַ מיאַטשיק, דעם יונגענמאַנ׳ס גרויסאַרטיגע רעדע מיט אָסופּ׳ס ליגינים... „אוועקט, אוועקט, שלעכטע מחשבות! אוועקט, אוועקט, פאַלשע געדאַנקען!... אהין, אהין דאַרף איך פאָהרען!... איך דאַרף, איך מוז, איך קאָן

ניט אנדערש!... ווער אנדערש? וואס אנדערש?... אהין! אהין!!!..." — האט רעוועקא געטראכט און האט זיך מיט א קלאפ־פענדיג הארץ אפגעזעגענט מיט'ן סטודענט.

אז רעוועקא איז געקומען וואוהין זי איז געפאהרען, האט זי נאך דורך דעם פענסטער דערזעהען אסיפ'ען שטעהן אויף דער פלאטפארם שטארק אויסגעפוצט; און אין איהר קאפ איז, ווי א וויר־בער, דורכגעפלויגען דער יונגער סטודענט, וואס זי האט זיך מיט איהם אפגעזעגענט פריהער מיט צוויי שעה, און זי האט נאך ניט אויסגעקוקט אפילו א קלער טהון, ווי עס געהער צו זיין, איז שוין אסיפ געווען מיט איהר אין וואגאן און האט זי געהאלזט און געקושט און גערעדט מיט היץ, מיט פייער. רעוועקא האט ניט געהערט גאר־ניט... נאר אין פאעטאן (אסיפ איז ארויסגעפאהרען מיט'ן פאטער'ס גרויסארטיגען עקיפאזש אקעגען רעוועקא'ן) האט זי זיך אנגע־שפארט מיט איהר הייסען קאפ אויף אסיפ'ס פלייצעס און האט זיך צעוויינט, ווי א קליין קינד... אסיפ האט זי געטרייסט און איינגע־נומען, ווי ווייט ער האט געקאנט, און אזוי זענען זיי געקומען אהיים. די נייע שטאדט, דאס נייע הויז, נייע קענטשאפט, נייע קאמפלימענטען מיט נייע געדאנקען האבען מיט גוואלד ארויסגע־טריבען פון רעוועקא'ס קאפ דאס בילד פונ'ם יונגען סטודענט.

אין דער דאזיגער צייט זענען צווישען מאן און ווייב פארגע־קומען עטליכע מיאוסע סצענעס, וואו אסיפ האט געשפיעלט די ראלע פון א פערזינדיגטען, וואס האט אויף די קניעס געבעטען מחילה, און רעוועקא פלעגט איהם, פאר רחמנות, מוחל זיין... איינ־מאל אין א פריהמארגען האט זיי דאס שטובמיידעל געטראפען אין א טרויעריגער לאגע: די מאדאם רעוועקא איז געשטאנען אין איין העמד און האט אויף זיך געריסען די האר, און דער הערר אסיפ איז געשטאנען מיט א שטיוועל אין איין האנד און מיט א פאר אש־קאלירענע ברילען אין דער אנדערער האנד. ווי אזוי אבער זענען זיי אלע מאג ארויסגעפאהרען מיט'ן קנאק און מיט'ן פייף! ווי גרויסארטיג איז רעוועקא געווען געקליידט! וויפיעל דאמען און

מאַמזעלען האָבען איהר מקנא געווען אויף איהר רייכטהום, אויף איהר גרויסקייט! א כפרה, לעזער, א גוטער איידעלער געבילדעטער מאַן פאר א פּאָר גרויע פערדלעך! א כפרה, לעזערין, א גליקליך לעבען מיט דעם אָרעמען ליעבענדען מאַן פאר א לאָזשע אין טהעאַטער! א כפרה, קינדער, אַלע אידעאַלען פאר א גרויסאַרטיגען אָבענד, פאר א גלענצענדען באַל, פאר א טאַנץ מיט איין אָפּיציער!...

אז דער ערשטער טרויער איז איבערגעגאַנגען, און אָסיפּ האָט אויפגעהערט צו קלאָגען נאָך זיין טייערן פאָטער, האָט ער אין א יאָהר אַרום אויפגעבראָכען זעהר א גרויס געשעפט פון ערד־קויהלען מיט עטליכע שותּפים, און אויף אָסיפּ'ס הויז איז פּלוצים, אין א שענעם פריהמאָרגען, אויסגעוואַכסען א גאַנץ גרויסע טאַבליצע, מיט גילדענע אותיות, מיט די דאָזיגע ווערטער:

„Главная Контора Каменоугольнаго Товарищества Земеля, Файфермана и Ко."

אין דער דאָזיגער קאַנטאָר זענען תּמיד געזעסען דריי בוכהאַלטערס, צוויי קאָרעספּאָנדענטען, א סעקרעטער מיט א קאַסיר און האָבען פון זייגער נייען אין דער פריה ביז פינף בייטאָג געשפּיעלט אין פּרעפערענס; און זעמעל, פייפערמאַן מיט דער קאָמפּאַניע זענען געזעסען אין פּעטערבורג — נאָט ווייסט צו וואָס, צו ווען! רעוועקאַ איז זיך געזעסען אין דער היים, זעהר אין א שען הויז, און די פיינסטע יונגע לייט פון דער שטאָדט פלעגען זיך דאָרט כמעט אַלע נאַכט צענויפקלויבען „חאַפּען א קערטעל". אַזוי איז אוועקגעגאַנגען דריי יאָהר; דריי גוטע, בערוהטע יאָהר פאַר זעמעל'ס בוכהאַלטערס מיט די קאָרעספּאָנדענטען, דריי פריילּיכע יאָהר פאַר רעוועקאַ'ן מיט איהרע בעקאַנטע, — און דריי ביטערע יאָהר פאַר דעם אומגליקליכען הערר אָסיפּ זעמעל, וואָס האָט נעבאַך גע'פּטר'ט איננאַנצען זיין קאַפּיטאַל און האָט נאָך געהאַט א פּראָצעס מיט זיין שותּף פייפערמאַן, וואָס האָט איהם אָנגעפּייפט מחילה אין די ערד־קויהלען. שטיל, אָהן צערעמאָניעס, איז די גילדענע טאַבליצע

ארויף, און שטיל, אָהן צערעמאָניעס, איז זי אראָפּ פון זעמעל'ס הויז און ארויפגעטראָגען געוואָרען אויפ'ן בוידעם. דאָרט, צווישען אלע אלטע חאָליעוועס, ליגט זי נאָך עד היום הזה; שפּינען בויען אויף איהר זייערע קונציגע שטיבעלעך און מייז טאנצען אויף איהר ארום מיט גרויס עזות... אויף איהר אָרט הענגט היינט איין אנדער טאבליצע, שוין נישט מיט קיין גילדענע אותיות:

,,Механическое Прачешное Заведенiе.''

דער נאָמען „זעמעל" שטעהט שוין ניט ארויסגעשטעלט; נאָר מיר ווייסען, אז די וועש־פאבריק איז זיינע, און ס'איז נאָר קיין עולה ניט, אבי פערדיענען געלד. דער חסרון איז אָבער, וואָס סע פערדיענט זיך ניט. אונזער אָסיפּ זעמעל האָט געעפענט די פאב־ריק, ווי א גרויסער פריץ, און מיט אזא שיק, אז נאָט ווייסט. אויב זי וועט זיך האלטען נאָך א חודש, אָדער העכסטענס צוויי חדשים.

ביי די דאָזיגע אומשטענדען און ביי דער דאָזיגער לאגע פון זייערע געשעפטען האָבען זיי, אָסיפּ מיט רעוועקאַ'ן, פלוצים ערהאל־טען די טרויעריגע דעפּעשע, און אָט אזוי זענען זיי געקומען צו סענ־דער'ען אין שטוב אריין, וואו מיר האָבען געהאט די עהרע זיי שוין צו זעהען.

דאָס זיעבעטע קאפּיטעל.

וואו דער לעזער בעקענט זיך מיט צוויי זייטיגע פּארשוינען אינ'ם דאָזיגען ראָמאַן.

די אלטע לייט האָבען שוין אזא מזל, משטיינס געזאָגט, אז ווי באלד זיי האָפען זיך נאָר אריין צווישען יונגוואַרג, אזוי פערגעסט מען נאָר אָן זיי, גלייך ווי זיי זענען גאָר ניטאָ אויף דער וועלט.

צווישען אלע אונזערע פּארשוינען, וואָס דרעהען זיך דאָ ארום ביי אונזער פיינעם סענדער'ען אין הויז, האָבען מיר נאָר דורכגעלאָ־זען די מוהמע דאָבריש, סענדער'ס איינענע שוועסטער, איין

אַלטע אידינע פון אַ יאָהר זיעבעציג, מיט אונטערגעבונדענע צייהן, אַ הויכע און אַ גראָבע, אויף סענדער'ס מאַניער.

— ווי קומט איהר אהער, מוהמעניו? — האָבען זי די יונגע דאַמען געפרעגט. — ווען קומט איהר אָן? ווי אַרום, און פון וואַנען?

— אַך! — האָט זיי די מוהמע דאָבריש געענטפערט, קרעכצענדיג און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ. — אַך! איך האָב דערהערט די גוטע בשורה פון אַ היגען בעל־עגלה, וואָס פאָהרט צו אונז אַלע וואָך; פון איהם בין איך געוואָהר געוואָרען פונ'ם שלאַג! אַך! איין ברודער! איין־און־איינציגער ברודער! און וואָסער אַ ברודער! אזא ברודער! אַך! אַך!

— וואָס אָכקעט איהר, דאָבריש? — האָט זיך מרים־חיה אָנגערופען. — גאָט וועט געבען, וועט ער, אם ירצה השם, זיין געזונט.

— יאָ, מיין קינד, יאָ, ביי גאָט איז אַלץ מעגליך, יאָ! ער איז אודאי אַ גרויסער בריה! ער איז אַ דאָקטער איבער אַלע דאָקטוירים!

דער בעריהמטער אָסיפּ זעמעל, וואָס האָט נאַר־וואָס געהאַט דעם שענעם פסק פון זיין שוועהר, האָט פערבונדען אַ שמועס מיט דער מוהמע דאָבריש און האָט אויסגעשאָטען איהר זיין סאַמירע, אַלע זיינע וויצען מיט די ווערטלעך איבער איהר, און דערמיט צעלאַכט דעם גאַנצען עולם. ערשט אין אַ פּאָר שעה אַרום נאָך איהר קומען האָט מען זי אַריינגערופען צום קראַנקען ברודער, וואו זי איז אָפּגעזעסען עטליכע מינוט און איז צוריק אַרויסגעגאַנגען, שנייצענדיג די נאָז און ווישענדיג די אויגען. דער ניט־געפּאַלענער אָסיפּ האָט זי בעגעגענט מיט אַ הילכינען געלעכטער און האָט איהר אין די אויגען איבערגעקרימט, ווי זי וויינט און שנייצט די נאָז. דער עולם האָט אויסגעשאָסען אַ געלעכטער, און אָסיפּ האָט געשיינט פאַר שמחה.

— לאַכט, לאַכט, קינדערלעך! — האָט זיי די גוטע מוהמע

נעענטפערט מיט גרויס הכנעה. — איהר וועט אמאל אויך אלט ווערען, וועט מען אייך אויך אויסלאכען!

דער לעבעדיגער אסיפ האט נים אויפגעהערט צו שפעטען פון דער אלטער מוהמע, צום גרויסען פערגעניגען פון דער גאנצער פא־מיליע. און די גוטע מוהמע דאבריש האט ניט איבערגערעדט דאס צווייטע ווארט און האט געלאכט גלייך מיט זיי אלע.

שווער צו פערשטעהן די פראסטקייט און די ווייכקייט פון דער דאזיגער אלטער: צי ווייל זי איז טאקי בטבע אזא גוטע פרוי, צי איבער איין אנדער זאך? מיר קענען די מוהמע דאבריש פאר א אידינע, וואס האט ביז פופציג יאהר עקספעדירט דריי געזונדע מאנען אויף יענער וועלט און איז געבליבען א „קטלנית“, ווי עס ווערד ביי אונז אנגערופען, און קיין קינדער האט זי נים געהאט.

די מוהמע דאבריש האט, ווי עס ווייזט אויס, געוואוסט, אז אויף דער עלטער וועט זי בלייבען עלענד, ווי א שטיין, האט זי פון פריהער צוגעגרייט א שטיקעל פערמעגען, עטליכע הונדערט רובעל מיט א קליין שטיבעלע און מיט איין אייג קלייטעל פון „באקא־ליע“, פון וואנען זי ציהט זיך איהר בעדערפעניש. אין שטאדט הייסט זי ביי איטליכען „די מוהמע דאבריש“. און כריסטען רופען זי „דאברוכא“. א חוץ וואס זי האט א קלייטעל, איז די מוהמע דאבריש א שטיקעל רופא'טע אויך; ביי איהר קריגט מען אלערליי רפואות, פערשיעדענע גראזען, סם, מישיאק, ראזמארין, שאלווי, ראמאשקעס, און זי איז א ווילדע מומחה'טע אויף אפשפרעכען איין עין־הרע, צייהנוועהטיג, א „בעשיכע“, אפקוועטשען „זובישטשעס“, אויסגיסען אויף וואכס, ווארפען אויף קארטען, ברענגען איין אנט־לאפענעם מאן אויף א קאטשערע, פערטרייבען מכשפות, שדים, לצים, „דאמאוויקעס“ און א סך אנדערע תחבולות און סגולות. פאר דער מוהמע דאבריש האט יעדערער אפשיי, און די ג'ריסטען גע־בען איהר אפ גרויס כבוד, נאך איהר ווערטה נאך. זומער קאן מען זי אפט בעגעגענען גאנץ פריה, איידער די זון געהט אויף, אין פעלד, קלויבען איהרע גראזען, און ווינטער, שפעט אין דער נאכט,

אקענגען דער לבנה, מאַכען מיט די הענד און שעפּטשען מיט די ליפּען. אין דער שטאָדט, וואו די מוהמע דאָבריש וואָהנט, דערצעהלט מען וועגען איהר עטליכע זעהר ניט קיין שענע מעשיות, און „נאַטשאַלסטווע“ האָט אויף איהר שוין לאַנג איין אויג, נאָר אין די קליינע שטעדטלעך ווערד אַלץ אָפּגעטהאָן פּערנייהט און פּערדעקט.

— איהר זענט דאָך עפּיס יאָ אַ מומחה׳טע, — האָט זיך צו איהר אָסיפּ ניט אויפגעהערט צו טשעפּען, — ווי זשע קומט דאָס, אַז איהר זאָלט ניט געבען קיין רעכטע רפואה דעם שוועהר?

— גאָט, גאָט וועט איהם צושיקען אַ רפואה שלמה, מיין קינד! ער איז אַ רופא כל בשר, מיין קינד! ער איז אַ מפליא לאַיינסעס (לעשות), מיין קינד!...

די מוהמע דאָבריש קאָן אַ גוזמא לשון־קודש־ווערטער, און דערפאַר גילט זי פאַר אַ למדנ׳טע, אַ וואָהלקענענדיגע, אַ מאַנסבילשער קאָפּ.

— נו, און אָפּשפּרעכען העלפט דען ניט? — האָט איהר אָסיפּ ווייטער דעקוטשעט מיט זיין סאַטירע.

— ניין, מיין קינד! אין אַ פרעמדער שטאָדט קאָן מיין שפּרעכען ניט עולה יפה זיין, מיין קינד.

אונזער העלד אָסיפּ האָט לאַנג געטריבען קאַטאָוועס מיט דער מוהמע דאָבריש, וואָס האָט איהם גערופען „מיין קינד“ און איז ניט ברוגז געווען, וואָס מע שפּעט איבער איהר אַזוי אָפּענטליך; נאָר אָסיפּ׳ס סאַטירע האָט זיך סוף־כל־סוף צוגענעסען איטליכען, האָט איהם רעוועקאַ געזאָגט:

— גענוג שוין, אָסיפּ! — און האָט אויף איהם אַזאַ קוק געטהאָן, אַז אָסיפּ איז אַנשטומט געוואָרען אויף אַ היבשער ווייל׳ע, ביז דער דאָקטאָר קלוגער איז געקומען בעזוכען דעם חולה, און ביי׳ם געזעגענען זיך האָט זיך מיט איהם אָסיפּ צערעדט מכח זיינע געשעפטען. ער האָט איהם דערצעהלט וועגען דעם גרויסען פּראָצעס, וואָס ער פיהרט מיט זיין געוועזענעם שותף פּייפּערמאַן, וואָס

האָט איהם בעראַבעוועט אויף אַנדערהאַלבען מיליאָן, און וועגען דער אַמעריקאַנישער וועש־פאַבריק, וואָס געהט ביי איהם זעהר גוט — טשעסטנאָיע סלאָווא!

דער דאָקטאָר קלוגער האָט זיך תחילת שטאַרק פעראינטערע־סירט מיט אָסיפ'ס מעשיות און איז זעהר נייגיעריג געווען צו בעקו־מען א בעגריף וועגען דעם אינטערעסאַנטען פּראָצעס אויף אַנדער־האַלבען מיליאָן און וועגען דער אַמעריקאַנישער וועש־פאַבריק. אונ־זער העלד האָט זיך פשוט מחיה געווען, וואָס נאָט האָט איהם צו־געשיקט אַזאַ מענשען, וואָס אינטערעסירט זיך מיט איהם, האָט ער ארויסגענומען א גאַנצען פּאַק פּאַפּיערען: פּראָשעניעס, קאָפּיעס, חשבונות, פּלאַנען, וועכסלען, קוויטלעך און גלאַט אַזוי פּאַפּיערען. דער דאָקטאָר קלוגער האָט נעבאַך געמוזט איבערקוקען דעם גאַנצען פּאַק מיט פּאַפּיערען, און א קאַלטער שוויים האָט איהם בעשלאָ־גען. וואָס האָט ער געקאָנט טהון, אַז ער האָט זיך אַליין אָנגע־פרעגט איין אומגליק? עטליכע מאָל האָט ער זיך געריסען פון זיי־נע הענד, געקוקט אויפ'ן זייגער, נאָר אומזיסט: אָסיפ איז איהם ארייגעפאָהרען מיט זיינע געשעפטען גלייך אין הארצען אריין און האָט איהם אָפּגעמוטשעט א גוטע שעה צייט, ביז רעוועקאַ האָט איהם מיט איהר אריינקומען איבערגעשלאָגען (פאַר איהר האָט אונזער העלד געהאַט דרך־ארץ).

אַז דער דאָקטאָר קלוגער איז ארויסגעפאָהרען פון סענדער'ס הויף, האָט ער ארויסגעלאָזט א פרייען זיפץ פונ'ם הארצען, ארומ־געקוקט זיך, צי עס לויפט איהם ניט נאָך דער הערר זעמעל מיט זיינע דאָקומענטען.

— א זעלטענער קאָפּ! — האָט דער דאָקטאָר קלוגער דער־צעהלט ביי זיינע אַנדערע פּאַציענטען. — אַנדערהאַלבען מיליאָן! איך בין געווען ביי א פּאַציענט, ביי דעם הערר בלאַנק; איהר קענט דאָך דעם הערר בלאַנק? האָט ער איין איידעם, א זעלטענער קאָפּ. שטעלט אייך פאָר, ער פיהרט א פּראָצעס אויף אַנדערהאַלבען מי־ליאָן!

— אזוי ? וואָס זשע מאַכט עפּיס אייער חולה ? ווי געהט עס דעם הערר בלאַנק'ען אין געזונט ?

— עס ! דערווייל אָהן אַ שום פאַרענדערונג. סטאַטוס נער־וואָזוס... איך רעכען, אז מאָרגען אָדער איבערמאָרגען — ניט שפּע־טער — דאַרף זיין דער קריזיס, אָדער אהער, אָדער אהין... — און דער דאָקטאָר קלוגער האָט בעוויזען מיט'ן גאַנצען גוף אהער און אהין.

— אר־וואַ ! איין עבירה אזא מענטש, ווי רב סענדער, כלעבען. ווי זאָגט איהר, הערר דאָקטאָר ?

— אָ, אָהן אַ שום ספק ! אַ פיינער מענטש, אַ לייטישער מענטש, אַ פּאַטשטיענע מענטש, אַ זעלטענער מענטש !

— נו, און דאָס ווייב מיט די קינדער, הערר דאָקטאָר ?

— אָ, פרעגט גאָר נישט ! אודאי, אַ גרויסער בראָך, אַ גרוי־סער בראָך, אַ גרויסער אומגליק פאַר'ן ווייב מיט די קינדער נע־באַך. גוטע מענטשען, עהרליכע לייט. אַלע, די גאַנצע פאַמיליע ! וואָסער אַ פּאַסטוך, אזעלכע שאָף. דאָס עפּעלע פאַלט נישט ווייט פונ'ם בוימעלע... לייטישע מענטשען ! נאָר וואָס זאָל מען טהון ?

— אַ דימענטענער מענטש, אַ גילדענער מענטש, אָט דער דאָק־טאָר קלוגער !

אזוי זאָגען איהם נאָך זיינע פּאַציענטען, און אזוי זאָגען מיר איהם אויך נאָך דעם זעלבען שבח : אַ דימענטענער, אַ גילדענער מענש ! אַלע קענען איהם. אומעטום איז ער דאָ. וואוהין מע זאָל איהם נישט רופען, פאָהרט ער ; וועקט איהם אויף אין האַלבע נאַכט, וועט ער מיט אייך פאָהרען אין עק וועלט אריין, אבי דאָס האַלבע קערבעל... אוי, האָט ער ליעב דאָס האַלבע קערבעל !

זייט זשע מוחל, וואָס האָט איהר געוואָלט : אומזיסט זאָל ער צו אייך פאָהרען ? פון די דאָזיגע אידעאַליסטען איז ניט אויסצו־שטעהן !

דער דאָקטאָר קלוגער האָט ליעב דאָס האַלבע קערבעל ; ער האָט דאָס אזוי שטאַרק ליעב, אַז ער לויפט נאָך דעם נאָך, און

דינגט זיך מיט'ן אָרעמאַן, וואָס קאָן עס איהם נישט געבען, אַזוי לאַנג, ביז ער מוז עס איהם געבען. און איך זעה דאָ בפירוש נים אַרויס קיין שום עולה פון זיין זייט, ובפרט, אַז מע טרייבט איהם:

— גערה, נשמה מיינע, איך האָב געהערט אין מאַרק, אַז ער ליגט אויף אַ טיפוס, און ביי דעם מאַזועלט אַ קינד! גערה, מיין לעבען, ניכער. דאָרט קאָנסט דו נעמען אַ קערבעל, און אפשר טאַקי צוויי, מחמת איך וויים, וויפיעל פלייש מע נעמט אהין יעדען טאָג. און דו זאָלסט זעהן, וואָסער אַ טואַליעט זיין ווייב מיט זיינע טעכ־טער טראָגען, וואָלסט דו אַליין געזאָגט, האַרץ מיינס, אַז דער רוח וועט זיי נים נעמען! נישקשה, מאַמע מיינע, האָסט געגוג געהאַ־רעווען, ביז דו האָסט בעקומען דעם דיפּלאָם צו מזל! שעם זיך נים, מיין קרוין, דאָס איז דיין פרנסה; דאָס איז מיין קלייט, מיין קראָם, און דאָקטוירים איז היינט דאָ גענוג...

איך רעכען, אַז מיין לעזער שטויסט זיך שוין אָן, אַז אַזעלכע זיסען רעד קאָן נאָר זאָגען אַ ווייב — אַ ווייב, וואָס איז איבערגע־געבען צום מאַן מיט'ן גאַנצען לעבען. אַז וואָהל איז דיר, הערר דאָק־טאָר, אויף דער וועלט, און אַז וואָהל איז דיין ליעבען נאָמען, געָ־בענשטער, דער גליקליכסטער פון אַלע, פון אַלע מאַנען! מיר פער־גינען דיר מיט'ן גאַנצען, גאַנצען האַרצען!...

איך מוז וויעדער אַ מאָל בעטען מחילה פון מיינע לעזער און לעזערין, וואָס איך האָב אָוועקגעוואָרפען אונזער ליעבסטע פאַמי־ליע בלאַנק און האָב זיך אביסעל פערנומען מיט זייטיגע פאַרשוי־נען: ערשטענס, איז די גוטע מוהמע דאָבריש אונזער סענדער'ס איין איינענע שוועסטער, בלוט און פלייש; און אַזוי ווי די דאָ־ווינע בארמהערציגע שוועסטער האָט געקאָנט קומען מבקר חולה זיין דעם ברודער, האָט זי געוויס פערדיענט אַ שטיקעל אָרט אין אונזער כראָניקע; און צווייטענס, דעם דאָקטאָר קלוגער האָבען מיר אהער נים געבראַכט; איהם האָט געבראַכט צו פיהרען פרווי־קע דער משרת.

ווי באַלד דער דאָזיגער גוטער דאָקטאָר איז געקומען צו פאָה־רען דאָס ערשטע מאָל, האָט ער אָנגעהויבען צו פאָהרען אהער פינף מאָל אין טאָג און האָט געמאַכט פון סענדער'ס בויכוועהטיג אַ גאַנ־צען יריד, און זיין געטרייע פרוי, די דאָקטאָרשע, האָט צעקלונגען איבער דער גאַנצער שטאָדט, אַז דער אַלטער בלאַנק איז פערביי, איין אומגליק, אַ מין חלירע! סע געהט אַרום אַ חלירע אין שטאָדט! מע דאַרף זיין געהיט זעהר, זעהר! מע דאַרף זיך זעהן בעצייטענס מיט'ן דאָקטאָר, נישט אָפּלעגען אין דער לאַנגער באַנק אריין!...

דאָס אַכטע קאַפּיטעל.

דער זאַטער גלויבט ניט דעם הונגעריגען, די געזונדע פערגעסען אין'ם חולה, און עפּיס נאָך.

דער זייגער האָט געקלונגען צעהן, אַז סענדער בלאַנק'ס משפחה האָט זיך געזעצט עסען וועטשערע.

אויבען־אָן, אויף מרים־חיה'ס אָרט (מרים־חיה איז געזעסען אין קאַבינעט נעבען איהר מאַן דעם חולה), איז געזעסען רעוועקאַ; נעבען איהר, פון דער רעכטער האַנד — סאָני, ביי דער לינקער האַנד — חיים; נעבען חיימ'ען איז געזעסען אַסיפּ, נעבען סאָני'ן איז געזעסען מארקוס, נעבען אַסיפּ'ען — די אַלטע מוהמע דאָבריש. דער מאָהלצייט איז צוגעגאַנגען גאַנץ געוועהנליך; אַלע זענען גע־זעסען סטאַטעטשנע, ווייל סענדער'ס שטוהל איז געשטאַנען לעדיג, און עס איז עפּיס געווען ניט פריילוך. אונזער ניטפערלאָרענער העלד אַסיפּ האָט יאָ אַ פּאָר מאָל אַ לאַך געטהאָן איבער דער מוהמע דאָבריש, נאָר זיין סאַטירע האָט אָבער דאָ ניט געווירקט. די מוהמע דאָבריש האָט געגעסען מיט גרויס דרך־ארץ, דהיינו: זי האָט נאָך יעדען זופּ אוועקגעלעגט דעם לעפעל און אָפּגעווישט די ליפּען, און אזוי ווייטער. פרויקע האָט דערלאַנגט צום טיש מיט גרויס קוראַזש: ער האָט זיך געוואָלט אויספּיינען פאַר די געסט, און פאַר גרויס אימפּעט האָט ער אויסגעגאָסען אויף דעם הערד זעמעל אַ טעלער

יויך; אתזוער פּראַנט האָט זיך אויפגעהאַפּט פונ׳ם אָרט און האָט אָפּגעשטעקט דעם געטרייען משרת עטליכע פייערדיגע פּעטש און האָט מיט טרערען אויף די אויגען זיך גענומען ווישען, בערשטלען, רייניגען און שעלטען פּרויקע׳ן מיט טוידטע קללות, און פון יענעם אָבענד אָן איז צווישען אונזער אריסטאָקראַט זעמעל מיט פּרויקע דעם משרת געוואָרען אַ ברענענדיגע שנאה אויף טוידט.

נאָך דער וועטשערע זענען אַלע געגאַנגען זאָגען דעם קראַנקען פּאָטער „אַ גוטע נאַכט“. מרים־חיה איז געבליבען ביי סענדער׳ען אין קאַבינעט. די מוהמע דאָבריש האָט זיך געלעגט שלאָפען ער־גיץ אין אַ ווינקעלע מיט גרויס הכנעה און עניוות. די קליינע קינ־דער זענען שוין לאַנג געשלאָפען מיט׳ן זיסען, טייערען שלאָף, און חיים, מאַרקוס, רעוועקאַ, אָסיפּ און סאָני האָבען זיך אַלע בעזעצט אין דער שענער, גרויסאַרטיגער זאַל — און איך וויים ער היום ניט, ווי אַרום, פון וואָס און פון וואַנען זענען אַלע פּלוצים מוסכם גע־וואָרען צו שפּיעלען אין קאָרטען? — נאָך איידער מע האָט זיך אַרומגעקוקט וואו מען איז אין דער וועלט, האָט שוין אָסיפּ געהאַל־טען אַ פּעשעל קאָרטען אין די הענד און דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט פאַר שמחה. נאָר אָסיפּ׳ען איז היינטיגען אָבענד ניט בעשערט געוועזען צו טיילען קאָרטען, ווייל רעוועקאַ האָט זיך ניט געשעמט און אויסגעשריען אויף אַ קול צו איהר געליעבטען מאַן:

— זייט זשע מוחל, אָסיפּ מאַיסעיעוויטש, גיט אַהער די קאָר־טען, מחמת איהר זענט צו אַ גרויסער מזיק אויף פינף טייז...

דער עולם האָט זיך צעלאַכט, און אָסיפּ האָט זיך נעבאָך גע־ביסען די נעגעל פאַר דאָסאַדע; ער האָט אויסגעלאָזט זיין ביטער האַרץ צום אומגליקליכען פּרויקע׳ן, וואָס האָט אין דער מינוט אַריינ־געטראָגען ליכט מיט אַ שטיקעל קרייד. פּרויקע האָט דערלעבט אַ נקמה אין זיין שונא און האָט שוין כמעט פערגעסען, אַז פון אָסיפּ׳ס פּעטש איז איהם אויפגעלאָפען אַ באַק.

רעוועקאַ האָט געטיילט קאָרטען, און דער גאַנצער עולם האָט כלומרשט געשפּיעלט אָהן חשק, אָהן ווערטער; נאָר ביסלעכווייז,

וואָס ווייטער, איז מען געוואָרען אַלץ מונטערער, לעבעדיגער ; יע־
דער האָט גערעדט, געקוקט, גערעכענט, געצעהלט און געשטעלט
געלד, געהאַפּט אַ קוק צו יענעם אין די קאָרטען אַריין, געוויאונקען,
געשמייכעלט, חוץ איין חיים, וואָס איז געזעסען, ווי אַ פרעמדער,
און האָט כסדר צעביטען איין קערבעל נאָך דעם אַנדערען. מעהר
פון אַלע האָט געלעבט דער הערר אָסיפּ זעמעל : זיינע האָר זענען
געווען צעקאָשמעט, דאָס פּנים פערפלאַמט, דער שטערן פערשוויצט,
און אַליין איז ער אַלע מאָל אונטערגעשפּרונגען :

— וואַליאַי !... איך קויף !... שנייד !... געב איהם אַהער, דעם
חברה־מאַן !... איך בראַק ווייטער !... דער מלכה אַ קניפּ אין בעקעל,
און דעם מלך אַ פייג אונטער דער נאָז !... צוויי טייז, ווי די מייז !...
אַ פליאַסק אין פּיסק !... אהא, רעוועקאַ !... געב נאָר, געב !... גוט־
גוט !... נאָך ! נאָך ! נאָך !... אָט אַזוי לערענט מען ביי אונז !...
האַק אַ צדיק!... דו פּייפסט, ברודער?... קריך, קריך, חיים־סערצע !...
סאָפיאַ אַבראַמאָוונאַ ! לעגט זיך שלאָפען !... אָט־אָט־אָט־אָט־אָט־
אָט !... האַק ! טפּרררררו ! לויף ניט !... מארקוס, שטעל געלט !...
זוך, זוך, חיים !... רעוועקאַ, מאַלאַדיעץ !...

אונזער געעהרטער אָסיפּ האָט אַזוי לאַנג געסמאַליעט אַ וועלט,
ביז ער האָט זיך אויסגעביימעלט ביז גאָר, איז ער אויפגעשטאַנען
און האָט עפּיס איינגערוימט רעוועקאַ'ן אַ סוד אויפ'ן אויהער.

— איך וויל ניט, איך וויל ניט ! — האָט איהם זיין ליעבסטע
פרוי געענטפערט אויף אַ קול. — בעסער הער־אויף צו שפּיעלען, אז
דו האָסט קיין געלט ניט !

אָסיפּ איז געווען אויסער זיך פאַר כעס ; פון דעסטוועגען האָט
ער זיך איינגעהאַלטען און האָט געזאָגט הויך אויף אַ קול :

— דו מיינסט, אַז איך האָב קיין געלט ניט ? איך האָב,
טשעסטנאָיע סלאָוואָ ! אָט וועל איך באַלד ווייזען.

און אונזער העלד איז אוועקגעלאָפען גלייך צו פּרויקע'ן אונ־
טען, ביי די טרעפּ, און ביי איהם געבעטען אַ הלואה ביז מאָרגען
זייגער אַכט אין דער פריה, טשעסטנאָיע סלאָוואָ !... פּרויקע האָט

איהם דערמאָנט די פייערדיגע פעטש און האָט לאַנג ניט געוואָלט געבען; נאָר ער האָט אויף איהם רחמנות געהאַט (פּרויקע האָט זעהר אַ גוט הארץ!) און האָט איהם געליהען צעהן רובעל, בתנאי, אַז ניט שפּעטער ווי מאָרגען זייגער אַכט זאָל ער איהם דערפאַר געבען פופצעהן רובעל.

אָסיפּ איז אַריין מיט גרויס קוראַזש אין זאַל אַריין:

— אַ פיינע שטאָדט! זייגער צוועלף ביינאַכט קאָן מען שוין ניט צעבייטען קיין הונדערטער. טשעססטנאַיע סלאָוואָ!

עס איז איבערגעגאַנגען נאָך אַ האַלבע שעה, און ביי אָסיפּ'ען האָבען די צעהן רובעל געטאָגט, און חברה וואָלט זיך אפשר צע־גאַנגען פון די קאָרטען בשלום יעדער אין זיין רוה אַריין, ווען דער צעהיצטער הערר זעמעל וואָלט פלוצים זיך ניט אויפגעהאַפּט פונ'ם אָרט, ווי איין אָפּגעבריהטער, מיט אַ גוואַלד:

— סאָפּיאַ אַבראַמאָווגאַ! איהר דאַרפט געדענקען, אַז איהר שפּיעלט ניט מיט קיין זשוליקעס! איך האָב פיינט אַזעלכע אָפּע־רעס! טשעססטנאַיע סלאָוואָ!

סאָני איז געוואָרען אַלערליי פאַרבען, און דער עולם איז אָנ־געפאַלען אויף אָסיפּ'ען:

— האַ? וואָס איז דאָרטען? וואָס? ווי אַזוי? וואו? ווען?

— סטייטש! — האָט אָסיפּ געשריגען ניט מיט זיין קול. — ווי אַזוי דערלאָזט איהר גאָר אַזעלכעס? מיר זענען ניט קיין קאָר־מאַנשטשיקעס! דאָ שפּיעלען אָרענטליכע מענטשען, ניט קיין קאָר־טיאָזשניקעס! סאָפּיאַ אַבראַמאָווגאַ! איך פּראָטעסטיר פאַר אַלע־מען, אַז איהר האָט געשמעלט אַ נילדען און האָט אַרויסגענומען אַ פערציגער אויסגאָב! זייט זיך מודה! טשעססטנאַיע סלאָוואָ!

— אַך, איהר קאָרטיאָזשניק! — איז אויף איהם סאָפּיאַ אַבראַ־מאָווגאַ אָנגעפאַלען. — איהר זענט אַליין דער גרעסטער אַפּעריסט! איהר מיינט, אַז איך זעה ניט, ווי איהר טרעט־אָן רעוועקאַ'ן אַלע מאָל אויף די פיס אונטער'ן טיש?

— אַ, דו מערזאַווקע איינע! — איז רעוועקאַ אויף איהר אָנ־געפאַלען. — דו האָסט שוין אָנגעהויבען דיינע אַלטע שטיק?... — און רעוועקאַ האָט איהר אַ וואָרף געטהאָן די קאָרטען אין פּנים אריין און איז ארוים פּונ׳ם טיש.

— דו ביזט אַליין אַ מערזאַווקע! — האָט איהר סאָני געענט־פערט מיט כעס. — און דיין פראַנט האָט פארשארלאַטאַנעוועט אינ־גאַנצען זייך ירושה אין פעטערבורג אויף גוטע זאכען...

— האַ?! וואָס??! איך????!! איך????!!! איך?????!!! טשעסטנאָיע סלאָוואָ!!!!

— לאָז זיין שטיל!

— וואָס זאָגסט דו אויף דער קאַטאַסטראָפע, אויף אזא טראַ־געדיע? — האָט מארקוס געזאָגט צו זיך אַליין.

— שששששששאַ! דער בעל־הבית האָט באַפוילען, עס זאָל זיין שוין שטיל! — האָט פרויקע געזאָגט, אריינגעלאָפען אַ דערשראָ־קענער.

ווי דער כח פון עלעקטרי, האָבען דאָ פרויקע׳ס ווערטער גע־ווירקט, און חברה האָט זיך ערשט דערמאַנט, אז ניט איצט איז די צייט אין קאָרטען שפּיעלען — און יעדער איז זיך צעגאַנגען אָנגע־בלאָזען, מיט איין אראָפּגעלאָזטער נאָז, צו זיך אין זיין רוה אריין, אָהן ווערטער, אפילו אָהן אַ „גוטע נאַכט", שטיל, אויף די שפּיץ פינגער...

* * *

ליגענדיג אין בעט, האָט חיים אַ פרעג געטהאָן זיין סאָני׳ן: „וואָס הייסט דאָס?" — און סאָני האָט זיך געשוואָרען ביי איהרע קינדער, אז זי ווייסט ניט „פון קיין פותר און פון קיין חלום", און זי וועט גערן שווערען ביי אַ ספר־תורה, אז זי האָט אַליין געזעהען, ווי אָסיפּ האָט אונטערגערוקט עטליכע מאָל זיינע קאָרטען רעוועק־קאַ׳ן, און ווי רעוועקאַ האָט געוואונקען אויף מארקוס׳ען...

— מעגסט זיך טאַקי איבערנעמען, חיים, מיט דיין משפחה! ביי מיין טאַטען וואָלט אויך אזוי געווען, איאָ, חיים? האָטש דיין

שוועסטער איז א טאָכטער, ניט קיין זוהן, וועט זי נעמען מעהר ווי דו! איך האָב פאַרשפּיעלט צוויי און צוואַנציג קערבלעך, און רע־וועקאַ האָט זיי אָפּגעוואונען, און ירושה וועט זי אויך נעמען מעהר פון אונז, חאָטש זי איז א טאָכטער און דו ביזט א זוהן!... רעוועקאַ האָט תמיד געקאָנט מאַכען דעם שוועהר חניפה'לעך מיט חנ'דלעך, דערפאַר וועט זי זיין א גרעסערע יורש'טע פון דיר. דאָס זאָג איך דיר פריהער, חיים! דו מעגסט זיין אויף מיר ברוגז וויפיעל דו ווילסט!...

* * *

— וויפיעל האָסט דו געוואונען, רעוועקאַ? — האָט אָסיפּ א פרעג געטהאָן, ארומגעהענדיג איבער'ן צימער האלב אויסגעטהאָן און נאָך אַלץ שטאַרק פערפלאָמט.

— דו דאַרפסט דאָס טאַקי נויטיג וויסען, אָסיפּ? — האָט איהם רעוועקאַ געענטפערט און האָט זיך גענומען איבערצעהלען איהר קאַפּיטאַל: — פערציג, פופציג, זעכציג, פינף און זיעבעציג, אכציג, דריי און אכציג, זעכס און אכציג, זיעבען און אכציג, נייענ־ציג, צוויי און נייענציג מיט פערציג קאָפּיקעס... צוויי און נייענ־ציג רובעל מיט פערציג קאָפּיקעס... אָסיפּ! געב נאָר אהער מיין שקאַטולקע! — אָסיפּ האָט איהר צוגעטראָגען די שקאַטולקע, און רעוועקאַ האָט אהין אריינגעלעגט איהר ביסעל פֿערמעקיים, האָט פערשלאָסען און געגעבען אָסיפּ'ען צוריק דאָס קעסטעלע, ער זאָל דאָס אוועקשטעלען. מיט גרויס קנאה האָט נעבאָך אָסיפּ געקוקט אויף רעוועקאַ'ס קעסטעלע.

— עס וואָלט שוין, כלעבען, א יושר געווען, רעוועקאַ, אז דיין „אַלטער" זאָל...

— וואָס מאַכט ער דיר קאַלי, אז ער לעבט, אָסיפּ?

— איך מיין פון דיין טובה וועגען, רעוועקאַ! טשעסטנאָיע סלאָווא...

— איך בעט דיך, זאָלסט ניט זאָרגען פאַר מיר, אָסיפּ!

— המ...

— ווי אַזוי ווייזט „ער“ דיר אויס, אַסיפּ?

— שלעכט, זעהר שלעכט, רעוועקאַ. היינט, מאָרגען... טשעסט־נאַיע סלאָוואָ!

— נו, נו! בייס זיך אָפּ די צונג!

— המ...

— וואָס זאָגט דער דאָקטאָר, אַסיפּ?

— ער זאָגט, אַז „ער“ דאַרף שרייבען אַ צוואה, מחמת...

— דער דאָקטאָר איז אַזאַ שוטה, ווי דו!

— המ...

— איך מיין, אַז ביי איהם ליגט ערגיץ אַ גרייטע צוואה! ווי מיינסט דו, אַסיפּ?

— לאָם איך דיר דערצעהלען, רעוועקאַ, נאָר דו וועסט דאָך מיר אויף קיין שבועה ניט גלויבען, — שווער איך דיר, אַז ווען ניט, זאָל איך אַ מיתה משונה איינגעמען דאָ אויפ'ן אָרט, איך זאָל ניט דערלעבען אויפשטעהן, טשעסטנאַיע סלאָוואָ!...

— אַ? דו שווערסט זיך שוין? איז דאָס געווים אַ ליגען! נענוג, גענוג, אַסיפּ!

. . . .

אַ גוטע נאַכט! מיר האָבען בעלעגט אַלע אונזערע העלדען, וואָס דאַרפען אַצינד רוהען און געניסען דעם זיסען שלאָף נאָך אַלע נאַרישקייטען מיט די שטות'עררייען פונ'ם גאַנצען טאָג. איך מיין, אַז עס דאַרף זיין אַ גרעניץ פאַר דעם ראָמאַניסט אויך, ביז וואַנען איהם איז ערלויבט נאָכצוגעהן מיט'ן לעזער פיס־טריט נאָך זיינע העלדען. פון אונזער זייט איז דאָס אַליין שוין אויך ניט אַזוי שען און איידעל, וואָס מיר האָבען זיך ערלויבט אונטערהערען, וואָס אונזערע פיינע העלדען שמועסען צווישען זיך פאַר'ן שלאָף. אַרויס־געהענדיג פון סענדער'ס הויז, האָבען מיר דאָס רעכט ביי זיך און צווישען זיך רעדען, שמועסען, בעדויערען און חוזק מאַכען פון אַלע.

מיט וועלכע מיר האָבען זיך דאָ בעקענט — קיינער קאָן אונז נישט שטעהרען; דערוויף בין איך אַ שרייבער, און איהר, מיין ליעבער פריינד, אַ לעזער, אז מיר זאָלען רעדען פון „יענעם“ — און „יענער“ לאָז רעדען פון אונז, וואָס ער וויל און וויפיעל ער וויל... אַ גוטע נאַכט!

דאָס נייענטע קאַפּיטעל.

אַט דאָ הויבט זיך אַן דאָס רעכטע שפּיעל, וואו די אַקטיאָרען קאָנען בעווייזען איינגאַנצען זייער קונסט.

עס מאַכט מיר פּערגעניגען, וואָס איך האָב די געלעגענהייט אָנצוהויבען דאָס דאָזיגע קאַפּיטעל, ווי איין עכטער ראָמאַניסט, און פאָרשטעלען מיין ליעבען לעזער אויך הארצרייסענדיגע סצענעס מיט ריהרענדיגע בילדער, גלייך מיט אַלע מיינע חברים די ראָמאַניסטען, וואָס האָבען שוין לאַנג קונה־שם געווען און וואָס איך קאָן זיך צו זיי בשום אופן נישט גלייכען, דען זייער קליין פינגערעל איז גרעבער פון מיינע לענדען, און אז איך זאָל אפילו לעבען נאָך הונדערט יאָהר, וואָלט איך אויך נישט געקאָנט אָנשרייבען אזוי פיעל שענע ראָמאַנען, מיט וועלכע אונזער נייזשאַרגאָנישע ליטעראַטור האָט זיך נישט וואָס צו שעהמען אקעגען אנדערע ליטעראַטורען, און איך פערהאָף אויף דעם וואָס לעבט אייביג, אז עס וועט, אם ירצה השם, קומען אַ צייט, וואָס מע וועט די דאָזיגע שענע זשאַרגאָנישע ראָמאַנען אָנגרוזען גאַנצע וואַגאָנעס און מע וועט זיי עקספּעדירען ווייט־ווייט, און איך האָב מורא, אז דער, וואָס וועט זיי אָוועקהאַנדלען, וועט געוויס פערדיענען אַ גוזמא געלד אינ'ם דאָזיגען „פּאַפּיער־מסחר“... איך שטעל מיר פאָר די טרויעריגע לאַגע פון די דאָזיגע ראָמאַניסטען (אויב זיי וועלען דאָס דערלעבען) מיט זייערע אויסגעצווינגענע פּנים־ער, אז זיי וועלען דערזעהען, ווי אזוי זייערע אינטערעסאַנטע ווערק ווערען געפּאַקעוועט אין זעק און אין טיוקעס, ווי אזוי אַ באַסיאַק תּאַפּט אַ גאַנצען טיוק מיט

„העכסט־אינטערעסאַנטע" ראָמאַנען פון פיער טהייל מיט איין עפּי־לאָג און מיט אַ „שיר" און טהוט איהם אַ שליידער אין וואַגאָן אריין! אוועק־אוועק אָט די אַלע בלאָנדע העלדען, די שרעקליכע מערדערס, די אידישע גראַפען מיט די באַראָנען, די ווילדע מיליאָ־נערען, די אומגעלומפּערטע אידישע פּראָצענטניקעס, וואָס זענען ניט געשטוינען און ניט געפלויגען, אָנגעצויגען אויף הויכע דרוקעס אין דער ווילדער פאַנטאַזיע פון די דאָזיגע בעהעלפער, וואָס האָבען זיך אַ נאָמען געגעבען שרייבערס, פערפאַסערס, ראָמאַניסטען!...

נאָר אַזוי ווי ביז דעמאָלט דאַרף נאָך אַוועקגעהן אַ היבשע צייט, ביז וואַנען דאָס אידישע פּובליקום וועט זיך אַרומקוקען, אַז מע האָט זיי געהאָדעוועט אַ לאַנגע צייט מיט שמאַטעס, געגעבען קייען שטרוי, פּשוט ווי בהמות, און די בעהעלפערס וועלען זיך נעמען צו זייער אַלטער מלאכה און וועלען אויפהערען צו פּאַטשקען ריין פּאַפּיער, — ביז אָט די דאָזיגע גליקליכע צייט וועט קומען, וועלען מיר זיך אויך פּרובען האָטש אויף אַ מינוט נעמען זיך אויף דעם דאָזיגען שניט און געבען די לעזער אַ ראָמאַנטישע סצענע, ווי אַ סורפּריז, ווי אַ פּרעמיע צו דעם דאָזיגען ווערק.

בכן, איז געוועזן איין אויסגעצייכענטע, אַ זעלטענע זומער־נאַכט: אויפ'ן הימעל איז אַרומגעשוואומען די שענע לבנה (וואָס אַלע פּערליעבטע זענען זעהר געהרען), און האָט מיט איהר בלאַס געזיכט אַראָפּגעקוקט אויף דער ערד, צו זיין איין עדות אויף די אַלע נידעריגקייטען, וואָס ווערען אָפּגעטהאָן צווישען די זינדיגע מענשען. די שטערען זענען געווען, ווי בריליאַנטען, אויסגעשאָטען אויף דעם ריינעם בלויען הימעל, און אַ שרעקליך שטילשווייגעניש האָט געטהאָן הערשען אויף דער ערד, גלייך ווי די גאַנצע נאַטור מיט אַלע איהרע בעשעפענישען זענען אָנשלאָפען געוואָרען מיט אַ זיסען, אַ שרעקליכען שלאָף, גלייך ווי אַלץ איז אויסגעשטאָרבען אויף דער ערד. מע האָט נישט געהערט קיין קול פון קיין מענשען, קיין געזאַנג פון קיין פויגעל, קיין בילען פון קיין הונד, קיין שאָראָך פון קיין גרעזעלע, קיין בעוועגונג פון קיין צווייגעלע. אַלץ איז

געשלאָפֿען מיט'ן טייערען, מיט'ן זיסען שלאָף אין דער שענער שטאָדט .N, וואו עס קומט־פֿאַר אונזער פֿיינע געשיכטע.

און איך, דער פּערפֿאַסער פֿונ'ם דאָזיגען בוך, נאָר איך אליין בין געווען דער איינציגער מענש אין דער גאַנצער שטאָדט, וואָס האָט געוואַכט די דאָזיגע שענע זומער־נאַכט; איך האָב מיר גע־שפּאַציערט איינער אליין איבער אלע גאַסען, פּערטיעפֿט אין גע־דאַנקען, און געזוכט מאַטעריאַל צום שרייבען, און וויפֿיעל איך האָב ניט געטראַכט און געקלערט, האָב איך גאָרנישט געקאָנט אויסקלע־רען אַזעלכעס, וואָס זאָל טויגען אין אַ ראָמאַן אריין, ביז גאָט האָט רחמנות געהאַט אויף אַ יונגען שרייבער, און מיינע אויגען האָבען דערזעהען עפּיס אַ רעדעל פֿון שוואַרצע פֿיגורען... די פֿיגורען זענען צוגעגאַנגען אלע מאָל נעהענטער צו מיר, און מיר האָט זיך אויס־געוויזען, אַז איך זעה מתים, אָנגעטהאָן אין שוואַרצע קליידער; די מתים האָבען עפּיס ווי גערעדט צווישען זיך, גע'טענה'ט און געקריעגט זיך; זיי זענען געשטאַנען ארום אַ מיטה, און איך וואָלט געקאָנט שווערען, אַז זיי האָבען געהאַלטען אַ מין זאַך, ווי אַ פּלע־שעל, אַ בוטעלקע, וואָס יעדער בעזונדער האָט זי אָנגעבויגען צו זיך אין מויל אריין און איבערגעגעבען דעם צווייטען, דער צווייטער דעם דריטען, און אַזוי ווייטער. אַ פּראָסט איז איבערגעגאַנגען איבער מיין לייב, און די האָר האָבען מיר זיך געשטעלט קאַפּויר. איך האָב געוואָלט זיך לאָזען לויפֿען, האָבען מיך די פֿיס ניט גע־פֿאָלגט. עד היום הזה קאָן איך עס ניט פֿערשטעהן, ווי אַזוי איך בין ניט געשטאָרבען פֿאַר שרעק, פֿאַר פּחד! נאָר שטעלט אייך פֿאָר מיין איבעררעאַשונג, אַז די דאָזיגע מתים מיט דער מיטה זענען צוגעגאַנגען נאָהענט צו מיר, און איך האָב זיי דערקענט!

— אַ גוטען אָבענד! דאָס זענט איהר, חברה שמשים? חברה מקברים?

— גוט יאָהר! יאָ, דאָס זענען מיר, מיר.

— פֿון וואַנען? וואוהין?

— פונ׳ם בית־הקברות צו רב סענדער דעם נגיד... זלמן! וואו זענען די כלים? ביי לוי־מרדכי׳ן? שטעלט אנידער די מיטה און גיט אהער דאָס פלעשעל. ועלען מיר נעמען צו קאָפּעטשקעלעך.

— רב רפאל! וואָס רעדט איהר? רב סענדער איז גע־שטאָרבען?

— יאָ געשטאָרבען, ניט געשטאָרבען — ס׳איז נישט אונזער עסק: מע האָט געשיקט רופען, געהען מיר. מסתמא ניט פאר וואוילטאָג. פאַרשטעהט זיך! ווען קומט מען אָן צו רפאל דעם אויבער־שמש? אז מע געהט אויף יענער וועלט.... מיכאל, האָסט, דאכט זיך, א שמעק טאַבאַק?

— אזוי? הייסט דאָס, איז רב סענדער אויך אָפּגעשטאָרבען, רב רפאל? איין עבירה, כלעבען.

— איין עבירה? וואָס איז? געהאַט א גראָבען בויך? לאָזען זיך די ווערעם פרייהען.. אויסבאַהאַלטען זיך פונ׳ם טוידט איז אביסעל שווערליך, און אויפ׳ן בית־עולם איז דאָ אָרט גענוג, טאַטע מיינער!... חברה, נו? גענוג אייך שוין צו חלעפּטשען, לאָזט איין אָרט אויף שפּעטער. סענדעריכ׳ע איז א גאַנץ וואוילע אידינע, און איין עמער שפּירעט וועט מסתמא זיין, האַ? מיר זאָלען איהם חאַטש קאָנען ביז טאָג מאַכען זיין רעכט... ווי מיינט איהר, ס׳איז שוין שפּעט?

— זייגער צוועלף, רב רפאל.

— האַ? צוועלף? קינדער! קינדער! די נאַכט שטעהט ניט! היידא!

די פּלוצימדיגע בשורה פון סענדער׳ס טוידט האָט אויף מיר אזוי שטאַרק געווירקט, אז איך האָב זיך געלאָזט געהן מיט דער חברה שמשים, נישט געפרעגט זיך, וואוהין און צוליעב וואָס. אז סענדער האָט געלעבט, איז ער מיר וועניג־וואָס אָפּגעגאַנגען, און אז איך האָב דערהערט, אז ער איז געשטאָרבען, האָט דאָס מיך עפּיס ווי א ציפּ געטהאָן, א ריס אין הארצען: וואָס פרענט איהר? א מענש לעבט, עסט, געהט ארום, און פּלוצים — נאָ דיר! ווי

אזוי זאָל דאָס נישט אננעמען ביי׳ם הארצען? ובפרט נאָך אזא סענדערע, וואָס... וואָס...

נאָר לאָמיר בעסער הערען, וואָס זאָגט די שטאָדט, וואָס רעדט דער עולם, אָט די אַלע רעדלעך, וואָס שטעהען דאָ ארום דעם הערר בלאנק׳ס הויז, ביי דעם הערר בלאנק אין הויף, ביי׳ם הערר בלאנק אין שטוב?...

דער ערשטער אקט.

— וואָס פאַר א גרויסער עולם, קיין עין־הרע ניט!
— ניט אומזיסט זענען מיר אידען, רחמנים בני רחמנים.
— וואָס זשע מיינט איהר? ער האָט אודאי פארדיענט, אז מע זאָל איהם אָנטהון א כבוד.
— וואָס איז דאָרט אזעלכעס? מיט וואָס?
— יאָ, די גרויסע טובות, וואָס די שטאָדט האָט פון איהם דאָ געהאט? די גליקען?
— טובות ווילט איהר? וואָס פאַר טובות?
— צי אפשר א בעל־צדקה א גרויסער?
— וואָס הייסט ביי אייך, רב מאיר, א בעל־צדקה?
— צי גלאט אזוי א גרויסער נדבן?
— איך וויים ניט, וואָס איהר ווילט האָבען?
— און דערצו א גרויסער למדן מסתמא?
— יאָ, א גאון־עולם, חוץ זיין שאָדען...
— דערפאַר איז ער אָבער געווען א גרויסער ירא־שמים!
— יאָ, א גוואַלדאָוונע זאַך!
— א למד־ואו׳ניק, חא־חא־חא!
— איהר זענט אַלע זעהר פרום!
— פרום, זאָגט איהר? אונזערע קינדער געהען אויך אָהן היט־לען, ווי רב סענדער׳ס קינדער. הא? וואָס זאָגט איהר, רב חיים? מיין איידעם רויכערט אויך א פאפּיראָס אים שבת, איאָ?

— און אונזערע טעכטער טראָגען מסתמא אויך די אייגענע האָר, הא?

— קומט אייך אַ דאַנק!

— וואָס טויגען אונז אָט די אַלע שטות'ערייען, איך בעט אייך? וואָס זאָגט עפּיס אונזער גבאי?

— אונזער גבאי פון חברה־קדישא?

— יאָ, יאָ, אונזער רב קלמן פלאַקען?

— איך ווייס? איך מיש מיך שוין ניט אין קהל'שע זאַכען... לאָזען זיי זיך דאָרט שלאָגען קאָפּ אין וואַנט!

— וואָס זאָגט איהר אויף איהם? ער מישט זיך שוין ניט אין קהל'שע זאַכען!... גוטע יאָהרען? הא?

— איך מיין, וואָס טויג אונז אָט די דאָזיגע פּוסטע מחלוקת'ען? זאָגט בעסער, מע וועט עפּיס געבען געלט?

— וואָס הייסט געלט?

— וויפיעל געלט? געלט צו געלט איז ניט גלייך!

— איך מיין אַ צעהן זעקלעך...

— פאַר וואָס ניט קיין צוואַנציג, איך בעט אייך?

— צוואַנציג טויזענד קערבלעך? וועה איז מיר! וואָס ווילען מיר טהון מיט אַזאַ סומע געלט?

— טפו זאָלסט דו ווערען, אַז אָך און וועה איז דיין שכל!... וואָס זאָגט איהר אויף אַזאַ שאלה פון אַ תם?...

— איך זאָג אייך דעם אמת, צוואַנציג טויזענד קערבלעך איז גאָר ניט אַזאַ אי־אי־אי! וואָס איז דאָרטען? וועט אָנקומען ווינ־ציגער אביסעל די יורשים! אַ גרויסער אומגליק!...

— ער האָט אָנגעזאַמעלט געגוג, נישקשה!...

— כשר געלט!

— מיט פרעמדע הענט!

— אידיש בלוט!

— שאַ!... וואָס איז דאָרט אַזאַ גוואַלד?

— וואו? אין שמוב? מע קעהר איהם שוין „אויפהויבען"? ניין! מיר דאכט, אז עס איז געצעל'ס קול?

— וואסער געצעל'ס?

— געצעל דעם שניידער'ס!

— וואס וויל ער? דאס איז א שייגעץ! אומעטום מישט ער זיך אריין!

— א שניידערעל, א פאלגע! איהר ווייסט דען נים?

— אזוי טאקי? און איהר קאנט דאס נים סובל זיין? ווי באלד א נאשבראט זאגט א ווארט, אזוי חאפט אייך אוועק דער רוח!... אז געצעל איז א שניידער, איז אייך וואונד און וועה? איך בין אויך א שניידער און שעם מיך כלל נישט מיט מיין מלאכה! אבי נים קיין פוסטעפאסניק, קיין בלוטזויגער, קיין שבתי־צבי'ניק! א רוח אין אייער טאטענ'ס ביינער אריין, פאר וואס זאל מען טאקי דא נישט אפלעקען קיין ביינדעל?... איהר האט א סך אזעלכע רב סענדערס? פאר וואס זאל מען טאקי נישט נעמען אויפ'ן שניי־דערשען שוהלכעל אויך א מטבע? פרעסערס! זויפערס! שקצים! הולטאיעס!...

— איהר האט זיך אפגעזוכט כבוד, וואס טויג מיר מעשיות...

— וואס שרייט מען דארט אזוי?

— דאס טענה'ט א טרעגער; ער שרייט — דרייסיג טויזענד! דרייסיג טויזענד, און גענוג!

— דרייסיג! פערציג! דרייסיג!

— פערציג! פערציג!

— וואס פערציג?

— פערציג טויזענד קערבלעך!

— פערציג! פערציג! פערציג!...

— שרייט, קינדער, פערציג!

— פערציג! פערציג! פערציג!!!...

דער צווייטער אקט.

— איך פרעג אייך אליין, רב קלמן, איהר זענט איין עהרליכער איד: ווי קומט דאָס, איהר זאָלט אזעלכעס זאָגען?...

— וואָס זאָג איך, וואָס? איך זאָג דען חלילה עפּיס? וואָס זענט איהר מיך דאָ חושד, רב חיים? אייער פאָטער — לאָז איהם גאָט געבען יאָהרען, גאָט איז אַ גרויסער קינצלער — נאָר ווען חלילה וחס, די שעה זאָל ניט זיין, ער מאַכט־צו איין אויג, וועט מען אייך צעטראָגען די שטוב אויף שטיקלעך! איהר זעהט? טהוט אַ קוק, זייט מוחל, דורך דעם פענסטער, וואָס פאַר איין עולם עס קלויבט זיך!

— וואָס זשע ווילט איהר, רב קלמן?

— וואָס וויל איך? וואָס זאָל איך וועלען? איך וויל גאָר־ניט! פּראָמענע — לאָז זיין ווי איהר ווילט! איך בין אייך, גלויבט מיר, דער בעסטער גוטער פריינד, און מיט אייער פאָטער — איז איך וויים? מיט׳ן שענסטען אופן! מיט אַ הלואה, מיט אַ גמילות־חסד, מיט, מיט אלץ... איך מיין אייער טובה דאָ. איהר מוזט דאָ יוצא זיין. פאַרט, ווי זאָגט מען, אַ קאַפּיטאַל... דער ערשטער גביר אין שטאָדט... דער ראש וראשון!... און למאי זאָלען מיר זיך דאָ טאַקי נאַרען? אייער פאָטער איז אודאי געווען אַ פיינער מענטש, איין עהרליכער מענטש... אויב ער לעבט נאָך, לאָז איהם גאָט געבען יאָהרען... און אויב ניט, לאָז ער מיר מוחל זיין... ער האָט פאָרט נישט יוצא געווען פאַר דער שטאָדט!... איז אַ יושר, אַז איהר, אַ יורש, איין עלטערער זוהן... אַ... אַ... ווי זאָגט מען...

— וואָס האָט איהר צו אונז, רב קלמן, גאָט איז מיט אייך? דער טאַטע איז טאַקי פאַרביי... ער איז דאָך אָבער נישט געשטאָר־בען — ער לעבט דאָך נאָך! עס איז דען נישט קיין שפיכות־דמים? איך פרעג אייך, רב קלמן? איהר האָט גאָר קיין מורא ניט פאַר גאָט?...

— ע, רב חיים, איהר שמועסט זיך מיט מיר אוים גאָר אויף איין אנדער אופן! ווער איז שולדיג? איהר זענט אליין שולדיג!... איהר האָט געמאַכט א גוואלד: „אידען, ראטעוועט!“ איז זיך דער עולם ביסלעכווייז צענויפגעלאָפען... מע הערט אזא געוויין!... מע זעהט אלע לויפען, אלע שרייען: „געשטאָרבען! געשטאָרבען!“... מע האָט געפרעגט דעם דאָקטאָר, זאָגט ער: „שלעכט! שלעכט!“... אייער משרת זאָגט: „איין עק! א סוף!“... און דאָ ווייגט מען, — נו, איז מען דאָך אידען, לויפט מען! אייער פאָטער איז דאָך פאָרט, ווי זאָגט מען... און פרובט זאָגט דעם עולם, אז ער איז נאָך ניט געשטאָרבען, וועט מען אייך דען גלויבען? שוין צו שפּעט!... אָן געהען די חברה נושאי המיטה, — נו גערה, טענה מיט זיי!... שקצים! ווער האָט געשיקט נאָך אייך?... שכורים, ארוים, אין אייער טאַ־טענ׳ס מאַמע׳ס טאטען אריין!...

דער דריטער אקט.

— אוי, א דונער האָט מיך דערשלאָגען! זעלדע, איהר הערט א געוויין? איהר הערט, ווי די בעל־הבית׳טע רעוועט?

— וויסט איז מיר! זלאַטקע, אָט דאָס איז ער אויסגעגאַנגען, אפּנים! וואונד איז מיר! נימאָ שוין מיין בעל־הבית!... מלכה! זלאַטקע! לויפט ארויף און טהוט א פרעג ביי פּרויקע׳ן, א מכה איז מיר א גרויסע!

— אָן לויפט פּרויקע.

— וואו? וואָס טראָגט ער דאָס? עפּיס א פּעקעל?

— פּרויקע־סערדצע, וואָס הערט זיך דאָרט? שוין, צי נאָך ניט? פּרויקע! וואָס שטומסט דו? רעד! שוין, צי נאָך ניט?...

— שוין... נאָך ניט... געפעלט דיר אביסעל, ווי זי האָט גע־עפּענט א מויל! ליגט אין דער ערד אלע! ווערד די כפּרה פאַר מיר און פאַר מיין בליומקע׳ן! א שענע פּאַדיאַקע! גערינגט און גערינגט — זאָלסט זאָגען, אפילו אין האַנט אריין אָנגעשפּיגען...

ווער? וואָס? וועמען? איין אויבערשטע העמה, איין אַלטען זשילעט — מכות־בכורות אייך אַלע מיט אייער בעל־הבית'טע צו־זאַמען! זי האָט דערזעהען ביי מיר די שליסלעך, האָט זי זיי ביי מיר צוגענומען... געוועז זיעבען יאָהר, האָב איך קיין פּאָדעם נישט גענומען, וועל איך געהן היינט צו דער שאַפע, געהן זאָלט איהר אויף קוליעס!... האָרעווע פון אייערטוועגען טאָג מיט נאַכט, ווי אַ פאַרקויפטער, קיין חיי־שעה, — און וואָס?... ברענען זאָלט איהר אויפ'ן פייער! איין אומגליק וואָלט געוועז, ווען פרויקע זאָל האָבען נאָך אַ גאַרניטער מיט נאָך אַ פּאָר שטיוועלעטען!... און אַ זייגער? ווער האָט היינט ניט קיין זייגער? אַ ליאַדע פאַרך טראָגט זיך היינט אַרום מיט אַ זייגער: נאַ, זעה, קוק מיך אָן! און פרויקע דאַרף ניט! פרויקע דאַרף גאָרניט! פרויקע דאַרף נאָר דיענען יעדען באַזונדער, ווי אַ הונט!... די שטיוועל פוץ, צום טיש דער־לאַנג, גענג לויף, אַ בריעף טראָג־אָפּ, אַהין געה, דאָרט שטעה — טפו זאָלט איהר ווערען אַלע מיט אַנאַנדער!... זעלדע! די לע־פעל! גיט אַהער די לעפעל!

— וואָסערע לעפעל? וואָס טשעפּעסט דו זיך?

— אָנאָ, די זילבערנע לעפעל! אַ טוץ לעפעל! גיט נאָר אַהער, זייט מוחל, די זילבערנע לעפעל, זעלדע! נו, גיכער, גיכער!...

דער פיערטער אקט.

— אוי, מיין קרוין, מיין סענדער! אויף וועמען לאָזט דו מיך איבער? ביי נייען און דרייסיג יאָהר איין אַלמנה — וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אזעלכעס?...

— וויינט ניט, שוויגער, גאָט איז אַ פאָטער, און דער שוועהר קאָן נאָך לעבען בלייבען, שוויגער!

— אוי, זאָג עס ניט, סאָניטשקע, זאָג עס ניט! דו האָסט איהם נישט געזעהן היינטיגע נאַכט, סאָניטשקע! סע איז נאָר ניט דער סענדער, וואָס פריהער!

— אַט וועלען מיר הערען, וואָס וועט דער דאָקטאָר זאָגען, שוויעגער! דער דאָקטאָר איז דאָרט?

— אוי, וואָס קאָן איהם דער דאָקטאָר העלפען, סאָניטשקע, אז איך בין אַזוי זינדיג ביי גאָט און אַזוי אומגליקליך, עלענד און אומ־גליקליך?...

— אוי, אַזאַ ברודער, איין־און־איינציגער ברודער, ווי איין אויג אין קאָפּ! קינדערלעך, בעט גאָט, ער איז אַ גרויסער גאָט, אַ שטאַר־קער גאָט, אַ גוטער גאָט, ער קאָן אַלץ, ער קאָן פון טוידט אויך לע־בעדיג מאַכען!... אוי, מיין טייערער סענדער! געדענקסט דו, ווי טייער דיין איינציגע שוועסטער, דיין דאָבריש, איז ביי דיר געווען? נעדענקסט דו, סענדער מיינער, ווי געטריי, ווי גוט איך בין געווען צו דיר, אַז דיר איז, ניט היינט געדאַכט, די צייט געווען ניט אין בעסטען, און איך האָב דיך, סענדער, אונטערגעהאַלטען מיט אַלץ, ווי ווייט איך האָב געקאָנט, און דו האָסט מיר צוגעזאָגט, אַז גאָט וועט דיר צושיקען אַ שטיקעלע הצלחה, וועסט דו מיר אָפּדאַנקען מיט'ן גרעסטען כבוד, און צום סוף, סענדערעל, האָסט דו פאַרגעסען אָן דיין איינציגע שוועסטער דאָבריש, וועלכע איז דיר אפשר גע־טרייער פון איין אַנדערען, סענדערעל, לאָז דיר גאָט מוחל זיין, ווי איך בין דיר מוחל מיין קריוודע, סענדערעל! מסתמא וועלען מיר דיינע טייערע קינדערלעך ניט פאַרלאָזען אויף דער עלטער, און עמיצער וועט זיך אפשר דערמקוקען אויף מיר אויך, דיין איינציגע שוועסטער, אַ פאַרוויסטע אַלמנה און אַ קראַנקע, סענדערעל! נאָר איך האָב נאָך אַ בטחון אויף דעם, וואָס איך בין ניט ווערטה זיין הייליגען נאָמען צו דערמאָנען אָט דאָ, אַז אויב איך האָב ביי זיין שטוהל אַ שטיקעלע זכות, וועט ער איהם נאָך צושיקען אַ רפואה־שלמה, אם ירצה השם, חאָטש אַנדערע קוקען אַרויס, סענדערעל, אויף דיין טוידט, און איך וועל נאָך האָבען די זכיה צו רעדען מיט דיר, אם ירצה השם, און דאָס אַלץ דערצעהלען אין פריידען!...

דער לעצטער אקט.

דער דאָזיגער לעצטער אקט קומט־פאָר אין אַ צוגעשלאָסענעם חדר, וואוהין מיר קאָנען בשום אופן נישט אריין. איך האָב נאָר געקאָנט זעהען דורך דעם פענסטער אונזער געעהרטעסטע מאדאם רעוועקאַ זעמעל, וועלכע איז געזעסען מיט זעהר אַ פערפלאָמט פּנים ביי אַ קיילעכיגען טיש, אָנגעשפּארט דעם קאָפּ אויף איהר שענער ווייסער האנד, און איהרע גרויע אויגען האָבען אומגעבלאָנזעט פער־טראכט.

נאָר איין גאָט ווייסט, וואָס טראכט אצינד די דאָזיגע פיינע פרוי? ארום איהר דרעהט זיך ארום איהר ליעבליכער מאַן, דער געריהמטער אָסיפּ זעמעל, מיט די הענד אין די קעשענים, קוועטשענ־דיג די סקריפּענדיגע שטיוועל; ער וויל צוגעהן צו רעוועקאַ׳ן און וויל איהר עפּיס זאָגען, נאָר, ווי עס ווייזט אויס, קאָן ער ניט...

וואו איז אונזער מארקוס, דער יונגסטער פון אַלע יורשים?... סע קאָן זיין, אַז ער איז דער איינציגער, וואָס זיצט אצינד איבער׳ן פאָטער׳ס קאָפּ. סע קאָן זעהר געמאָהלט זיין, אַז מארקוס איז דער איינציגער, וואָס האָט אין דער מינוט לחלוטין פערגעסען אָן זיך און טרעט נישט אָפּ פון׳ם קראַנקען פאָטער, וואָס איז פארביי. אַלץ קאָן זיין אויף דער וועלט, און מיר זענען נישט מחויב אריינ־קריכען יעדען בעזונדער אין הארצען אריין. גיט אהער אייער האנד, לעזער, און לאָמיר אוועקגעהן פון דעם דאָזיגען הויז אין דער דאָ־זיגער נאכט, מחמת קיין פערגעניגען, ווי איהר זעהט ארוים, קאָנען מיר דאָ היינטיגע נאכט נישט געניסען... לאָז גאָט געבען פריילי־כערע און מעהר איינגענעמענע סצענעס אין אונזער לעבען!

דאָס צעהנטע קאַפּיטעל.

וואו אונזער געשיכטע בעקומט גאָר אַ גאנץ אנדער פּנים.

שווארצע וואָלקענס האָבען זיך אָנגערוקט אויף סענדער בלאַנק׳ס הויז און אַ פינסטערע, אַ שרעקליך פינסטערע נאכט האָט זיך דאָ

אויסגעצויגען: אַ גאָט'ס שטראָף האָט זיך אויסגעגאָסען אויף סענ־דער'ס קאָפּ מיט זיין גאַנץ הויזגעזינד. נאָר... למאַי זאָלען מיר זיך נאַרען? איהר האָט שוין געווים געלייענט געננג ראָמאַנען און זענט שוין מסתמא גוט בעקענט מיט די אַלע אָנשטעלען, מיט די קונצען פון דעם ראָמאַניסט, וואָס פיהרט אייך און פיהרט אייך, און איהר מיינט, אַז איהר זענט שוין מיט איהם איננאַנצען פאַרטיג! צום סוף — סטאָפּ! אייערע נערוועז זענען שטאַרק אָנגעצויגען און ביז'ן סוף געפינט איהר זיך אין איין ציטערניש, אין איינע פחדים. ניין, רבותי! איך בין אַ שלעכטער ראָמאַניסט, איך קאָן ניט אָט די מלאכה, און סודות האָב איך פיינט: אונזער פיעל־געליעבטער העלד סענדער איז ניט געשטאָרבען, הגם איך וואָלט געקאָנט אויס־פיהרען גאַנץ לייכט, אַז ער זאָל יאָ שטאַרבען, אַזוי ווי עס שטאַרבען פיעל העלדען ביי'ם פערפאַסער אונטער דער האַנד און ווערען ביי איהם דערטרונקען אין איין טראָפּען טינט. נאָר, איך פרעג אייך, איז דאָס אַ קונץ אַ גרויסער — אַזוי זיך בעגעהן מיט אַ פרעמד לעבען? מע דאַרף האָבען יושר, מיינע ליעבע פריינד, און מע דאַרף בערעכענען יענעם אויך. סענדער בלאַנק האָט טאַקי געשרי־בען אַ צוואָה, געזאָגט ווידוי, זיך פיין געזעגענט מיט דער פאַמי־ליע, נאָר שטאַרבען האָט ער פונקט אַזוי געוואָלט, ווי איך מיט אייך ווילען שטאַרבען.

— נו? וואָס האָב איך געזאָגט? ווער איז גערעכט? האָב איך אייך דען ניט געזאָגט, אַז עס מוז קומען אַ קריזיס? אָט קאַ־עזאַר אָט ניהיל — אַהין אָדער אַהער! דאַנקען און לויבען גאָט, וואָס אַהער!

אַזוי האָט געזאָגט אונזער געטרייער דאָקטאָר קלוגער מיט אַזא רוהיגער שטימע, אַז די מוהמע דאָבריש האָט זיך צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, און האָלטענדיג די הענד איבער'ן קאָפּ, האָט זי צע־שטופּט דעם גאַנצען עולם און האָט זיך געלאָזט צום חולה אין קאַ־בינעט אריין.

— אוי, לאָזט מיך! לאָזט מיך! לאָזט מיך! לאָזט מיך צו איהם! איך וויל איהם זעהען מיט מיינע אויגען! איך וויל איהם אַנקוקען! לאָזט מיך! לאָזט מיך!

ביי די דאָזיגע ווערטער האָבען זיך אַלע אונזערע בעקאַנטע פרויען איבערגעקוקט צווישען זיך. אונזער געליעבטער סאַטיריק אָסיפ זעמעל האָט אַזוי אָנגעטראָטען מאַרקוס'ען אויפ'ן פוס, אַז יענער האָט אַזש אויסגעשריגען פאַר ווערטיג.

דאָס גאַנצע געזינדעל האָט זיך צענויפגעקליבען אַרום דעם קראַנקען סענדער'ען, וואָס איז פון טוידט לעבעדיג געוואָרען — מזל טוב!

— וואָס זאָגט איהר אויף מיין מאַן? — האָט די גוטע דאָק־טאָרשע געקלונגען אין אַלע גאַסען. — וואָס זאָגט איהר עפּיס? איאָ, מע מעג בעטען נאָט פאַר אַזאַ דאָקטאָר? פון טוידט לעבעדיג געמאַכט! וואָס? ניין אפשר? וואָס, איך בעט אייך? אַ מענטש האָט עפּיס אַ ווערטה? אַט לעבט ער, און אַט — טפו!

און די גוטע דאָקטאָרשע שנייצט די נאָז און ווישט די אויגען, און אַלע גוטע ווייבער שנייצען די נעז און ווישען די אויגען.

. . . .

אַך, ווי שען, ווי איינגענומען, ווי זיס דאָס איז אָנצוקוקען פון דער ווייטען אַזאַ אידיליע, ווען די גאַנצע פאַמיליע טאַנצט־אַרום אַרום דעם קראַנקען, וואָס האָט איבערגעלעבט די שווערע קראַנק־הייט, איבערגעקומען, אָפּגעשוויצט, איבערגעטראָגען דעם קריזיס, און אַצינד הויבט ער אָן קומען צו זיך, ביסלעכווייז ווערען אַ מענש, איבער־אַ־נייעס לעבען, לעבען צוזאַמען מיט אַט די אַלע איבערגע־געבענע, ליעבע, געטריייע, וואָס קוקען איהם אין די אויגען אַריין און קאָנען זיך גאַר זאַט ניט אָנקוקען, גלייך ווי מע האָט איהם ניט געזעהען שוין פון צוואַנציג יאָהר, גלייך ווי ער האָט זיך אומגע־קעהרט פון אַ ווייט לאַנד, און יעדער לויפט איהם מקבל־פּנים זיין, און ביי יעדען אין די אויגען בעקומט ער גאַר איין אַנדער חן, און

וואָס ער זאָל ניט זאָגען, איז דאָס אַ חכמה. אַלע דרעהען זיך אַרום איהם, נאָר מעהר פון אַלע איז דאָס ווייב. מיר דאַכט זיך, אַז די ווייבער זענען דערויף בעשאַפען געוואָרען, אַז זיי זאָלען וויינען, ווען מיר ליגען שלאַף, און פרייהען זיך און אַרומטאַנצען אַרום אונז, ווען מיר הויבען־אָן געזונד צו ווערען.

דער מחבר פון׳ם דאָזיגען בוך האָט ערגיץ אַ חבר און זעהר אַ נאָהענטען גוטען פריינד, וואָס איז אָפּגעלעגען דריי וואָכען אויף אַ היציגע שלאַפקייט, און אַז ער האָט אָנגעהויבען קומען צו זיך, און איך בין געקומען איהם צו בעזוכען, האָט מיך בעגעגענט אין פאָרצימער זיין ווייב, זעהר אַ צערטליך בעשעפעניש, וועלכע איז איהם געווען אַזוי שטאַרק איבערגעגעבען, טאַקי נאָר ווי אַ גוט, אַ געטריי ווייב קאָן זיין איבערגעגעבען איהר מאַן אַ יאָהר דריי נאָך דער חתונה.

— נו, וואָס מאַכט ער, דער פיינער מענטש?

— אָ, ער האָט אויסגעטרונקען אָט ערשט דריי לעפעל זופּ, דריי גאַנצע לעפעל זופּ!... — און דאָס יונגע ווייבעלע האָט זיך בעגאָסען מיט טרערען.

— איך פאַרשטעה ניט, וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו וויינען, אַז אַ מענטש טרינקט־אויס דריי לעפעל זופּ? איך בין אייך מבטיח, אַז שפּעטער מיט עטליכע טעג וועט ער קאָנען אויסטרינקען אַ סך מעהר פון דריי לעפעל, ניט נאָר זופּ, אפילו באָרשטש, און נאָך בעסערס פון באָרשטש!

— אָ, וואָס ווייסט איהר? וואָס ווייסט איהר? פריהער מיט דריי טאָג האָט ער מיך שוין כמעט־כמעט גאָרנישט דערקענט!... און רעדען? וואָס ווייסט איהר?...

— פּע, כלעבען, אַ חרפּה, אַ בושה אייך צו וויינען אַצינד! פרייהען דאַרפט איהר זיך, פרייהען, לאַכען, זינגען, טאַנצען, ניט וויינען!

— וואָס איז, איך וויין דען? — האָט מיך דאָס דאָזיגע נאַרישע ווייבעל געפרעגט, און טרערען האָבען זיך געגאָסען פון איהרע שענע

אוינגען, וואָס איז איין עבירה געווען, זיי זאָלען זיין רויט און נאַס פון געוויין.

— אוי, פּאַוואָלי! פּאַמעליך! — האָט זי אָנגעשריגען אויף מיר, אַז איך האָב מיין חבר אַ גרינגען קוועטש געטהאָן ביי דער האַנד. — זעצט זיך אַט דאָ, ביי דער זייט, אַט שטעהט אַ בענקעל, איהר קאָנט איהם חלילה אומגעהרען אַ זעץ טהון מיט דער האַנט, אָדער מיט׳ן פוס... — און אַליין האָט זי זיך געשמעלט אויף די קניעס ביי איהם צוקאָפּענס און האָט אָנגעהויבען צו איהם רעדען, ווי מע רעדט צו אַ ברעקעלע קינה, וואָס ליגט נאָך אין וויעגעלע און עס שפּיעלט זיך מיט די פּיסעלעך:

— נו, מוציקעל? וואָס ווילסט דו? ווי אַזוי איז דיר, מוּ־ציקעל?

און „מוציקעל" איז געלעגען, פערוואָרפען דעם קאָפּ אַרויף, און האָט זיך געפּעסטעט, געמאַכט חנ׳דלעך, ווי אַ קליין קינד, און אַז איך האָב געוואָלט מיט מיין חבר, וואָס איז אַצינד געווען אין בעסטען געזונד, אביסעל שמועסען וועגען אונזערע געשעפטען, האָט דאָס דאָזיגע ווילדע ווייבעל אַנידערגעלעגט איין הענטעל אויף איהר מאַנ׳ס מויל און דאָס אַנדערע הענטעל אויף מיין מויל און האָט אונז מעהר קיין וואָרט נישט געלאָזט אויסרעדען.

דאָס אַנדערע מאָל, אַז איך בין געקומען צו מיין חבר און האָב נאָך ניט אוספּעיעט אָראָפּוואָרפען די קאַלאָשען פון די פיס, איז שוין זיין ווייבעל געלאָפען אַקעגען מיר מיט פּאַרטיגע קולעקעס; איך האָב געמיינט, אַז זי וויל מיך דאָ טוידטען אויפ׳ן אָרט.

— וואָס איז ביי...?

— שששששששאַ! ששאַ! שאַ! ער שלאָפט. נאָר־וואָס אַנשלאָפען געוואָרען. ששאַ!

— ער שלאָפט? לאָז ער שלאָפען געזונטערהייד! לאָז...

— שששששאַ!!! אוי, איך בעט אייך, ששששאַ!...

און אויף איהר פּנים איז געווען אויסגעגאָסען אַזוי פיעל רחמנות מיט געבעט, אַז איך האָב געמוזט אַנטרונען ווערען פון דאַנען און

ניט שטעהרען דעם זיסען שלאָף פון מיין גליקליכען חבר, וואָס, איך בין זיך מודה, איך האָב שטאַרק־שטאַרק מקנא געווען איהם אין דער דאָזיגער מינוט!...

איינער פון די דאָזיגע געבענשטע לייט, וואָס אויף זייער דאָלי איז אָנגעצייכענט געוואָרען צו פערזוכען דעם טעם פון'ם דאָזיגען גליק, איז געווען, בלתי ספק, אונזער געשעצטער סענדער בלאַנק, בשעת ער איז אינגאַנצען געזונד געוואָרען און איז אויפגעשטאַנען פון'ם בעט. דער ערשטער, וואָס איהם איז בעשערט געווען אָנצו־קוקען איהם פריהער פאַר אַלע, איז געווען אונזער בראַווער משרת; מיט ציטערענדיגע הענד האָט פרויקע גענומען אַרויפציהען אויף זיין בעל־הבית די מלבושים, און אַז עס איז געקומען צום גילדענעם זייגער מיט דער שווערער קייט, האָט זיך פון פרויקע'ס האַרץ אַרויס־געהאַפט אַ שווערער, שווערער זיפץ.

מיט גרויס פאַראַד איז אונזער העלד אַריינגעקומען און האָט זיך געזעצט צום טיש מיטאָג עסען, אַרומגערינגעלט מיט זיין גאַנ־צער פאַמיליע. סענדער'ס האַרץ איז אַזוי צעווייקט געוואָרען, קו־קענדיג אויף זיינע קינדער מיט די אייניקלעך, אַז ער האָט אָנגע־הויבען צו לאַכען, זאָגען ווערטלעך, אויספרעגען און אויסהערען יע־דען בעזונדער, און דערמיט האָט ער פריילין געמאַכט דאָס גאַנצע הויז, און יעדערער האָט דערצעהלט, ווי איבערראַשט, דערשראָקען ער איז געווען, אַז ער האָט דערהאַלטען די טרויעריגע טעלעגראַמע. און רעוועקאַ האָט, דערצעהלענדיג, זיך אַזש צעוויינט. האָט זי דער פאָטער בערוהיגט:

— וואָס וויינסט דו, טאָכטער? אַט בין איך שוין געזונט, נאַרעלע!...

— יאָ, פאַפאַשאַ! — האָט איהם די געטרייע טאָכטער גע־ענטפערט. — איך דערמאָן זיך אָבער, אין וואָס פאַר אַ טרויעריגער לאַגע איך האָב דיך געטראָפען, וויינט אין מיר מיין האַרץ... אַך, פאַפאַשאַ!...

— ווייַן ניט, נאַרעלע! אבי גאָט האָט געהאָלפען, איך קאָן זיצען גלייך מיט אייך אַלע ביי'ם טיש, עסען און טרינקען, ווי אַ מענטש. דאַנקען גאָט דערפאַר, נאַרעלע!

— קיין עין־הרע ניט! — האָט די מוהמע דאָבריש אַריינגע־שטעלט איהר וואָרט.

— ווען קאָן איך אייך זעהען נאָך אַ מאָל, קינדערלעך? — האָט זיך סענדער געווענדעט צו דער גאַנצער פאַמיליע מיט זעהר אַ ריהרענדיגער שטימע. — איהר וועט זיך אַלע צעפאָהרען, יעדער אין זיין שטאָדט אַריין, און איך וועל ווייטער בלייבען אַליין! אַך, ווען איך זאָל אייך אַלעמען קאָנען האַלטען דאָ אַרום זיך! (סענדער האָט בעוויזען מיט זיינע גרויסע הענד אַרום זיך, ווי אַ קוואָטשקע מיט די פליגעל, וואָס שיצען אונטער זיך אַ סך היהנדעלעך).

— איהר קאָנט דאָס דען ניט אויספיהרען? — האָט זיך די מאַדאַם סאָני בלאַנק איינגעשטעלט פרעגען דעם גוטען, באַרעמ־הערציגען שוועהר.

— ניין, קינדער, איך קאָן דאָס ניט אויספיהרען: יעדער האָט זיך זיינע געגנג און איטליכער לעבט זיך מיט זיין שכל, און עס איז זעהר שווער, אַז מיר זאָלען זיך אַלע קאָנען אויסגלייכען. גאָט זאָל מיר העלפען, איך זאָל שוין פטר'ען, חתונה מאַכען מיין בן־זקונים, וואָלט איך שוין מעהר ניט באַדאַרפט האָרעווען און וואָלט מיר געלעבט מיט מיין אַלטיטשקער, ווי זאָגט מען, דיד דאַ באַבאַ. הא? וואָס זאָגסט דו, מרים־חיה'ניו?

— נו, און מיט'ן געלט וואָס וועט איהר טהון? — האָט זיך אָסיפ ניט ווילענדיג אַרויסגעהאַפּט און איז פאַרטיג געווען די רגע נעמען דאָס וואָרט צוריק, נאָר עס איז שוין געוועזן שפּעט: סענדער איז אָנגעצונדען געוואָרען פאַר כעס און האָט איהם מיט אַ שטאָך געענטפערט:

— וואָס איך וועל טהון מיט'ן געלט? איך וועל דאָס געבען, געוויינטליך, דיר, און דו וועסט שוין מסתמא מאַכען דערמיט גרויסע געשעפטען פון ערד־קויהלען מיט גרויסע אַמעריקאַנישע פאַבריקען...

דער גאַנצער עולם איז געבליבען זיצען ווי אויף נאָדלען, און אונזער פיינער אָסיפּ האָט אַראָפּגעלאָזט די נאָז און האָט אָנגע־הויבען רייבען איין פוס אָן דעם אַנדערען. אַלע האָבען דערפיהלט, אַז דערפון קאָן אַרויס זעהר אַ מיאוסע סצענע, און האָבען, ווי מע זאָגט, נעגאַפּט אויף די נעגעל. נאָר איין מאַרקוס, וואָס איז עפּיס היינט געוועזען זעהר אויפגעלעגט און פריילִיך, האָט פּלוצים אויסגע־שאָסען אַזאַ שטאַרקען געלעכטער, אַז אַלע זענען פּערציטערט גע־וואָרען. דאָס געלעכטער האָט זיך אָפּגעצויגען היבשע עטליכע מי־נוט, און מאַרקוס האָט זיך פערגאַנגען און איז געוואָרען ברוין און בלוי, אַזוי, אַז אַלע האָבען געמיינט, אפשר איז ער געריהרט...

— ערד־קויהלען!... חאַ־חאַ־חאַ! חאַ־חאַ־חאַ־חאַ!... — האָט מאַרקוס קוים אויסגערעדט און האָט זיך ווייטער פערגאַנגען אויף אַ לאַנגע צייט.

— און דאָס געלט פאַרטעכערען — זאָגט זיך סענדער ווייטער — און פיהרען נאָכדעם אַ פּראָצעס מיט פייפערמאַנ׳ען?...

— פיי... חאַ־חאַ־חאַ! פייפ... חי־חי־חי־חי! פייפער... חאַ־חאַ־חאַ! פייפערמאַנ׳ען?... — האָט מאַרקוס קוים אויסגעשריגען און האָט זיך פערגאַנגען פשוט אויף צו שטאַרבען.

מיר ווייסען ניט, וואָס איז דאָ פאַרהאַן וואָס צו לאַכען אויף ערד־קויהלען, אָדער אויף אַ פאַמיליע פייפערמאַן? ניט אַנדערש, אַז מאַרקוס׳ען האָט געגומען אויף צו לאַכען דער הערר זעמעל אַליין מיט זיינע געשעפטען און פּראָצעסען, און ווייל דעם פאַ־טער׳ס ווערטער האָבען דאָ געהאַט דעם גרעסטען עפעקט, דעריבער האָט זיך מאַרקוס ניט געקאָנט איינהאַלטען און האָט געמוזט איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַרויסלאָזען דאָס, וואָס האָט איהם עטליכע טאָג כסדר אַזוי געשטיקט. אַקעגען זשע אָבער, פאַר דעם הערר זעמעל איז דאָס געוועזען די גרעסטע בעלעדיגונג, און מיר קאָנען איהם, על־פי יושר, בשום אופן ניט שולדיג מאַכען, וואָס ער האָט זיך אויפגעכאַפּט פונ׳ם אָרט און האָט אָפּגעשטעקט זייז געליעב־

סטען שוואַגער אַ פלאַם־פייערינגען פאַטש, אַזוי, אַז די פענסטער האָבען אַזש געקלונגען.

דער דאָזיגער אומגעריכטער פאַטש האָט ווי אַ דונער דער־שלאָגען יערען בעזונדער, און קיינער האָט קיין וואָרט ניט געקאָנט אויסרערען. סענדער איז געוואָרען מלא כעס וחמה און די אויגען זענען ביי איהם אָנגעגאָסען געוואָרען מיט בלוט — און ער איז טאַקי גערעכט געווען: וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַזאַ עזות, אַז מע זאָל פאַטשען פאַר איהם אין די אויגען, ביי זיין טיש, אין זיין הויז, זיין קינד, זיין פלייש און בלוט?!... ווי אַ צערייצטער בער, ווי אַ לייב, ווען ער האַפּט זיך אויף פונ׳ם שלאָף, ווי אַ בייזער לעמפּערט, איז אונזער סענדער אויפגעשטאַנען פונ׳ם אָרט, האָט אָנגעוויזען מיט דער האַנד אויף דער טיר און האָט אויסגעברומט אויף דער גראָבער שטימע:

— וואָן!... וואָן פון מיין טיש!... וואָן פון מיין שטוב!... אַלע וואָן!... אַלע!... איהר האָט געמיינט, איך שטאַרב שוין, זענט איהר געקומען מיך ירש׳ענען?!... וואָן!!!...

. . . .

גוואַלד, וואו נעמט מען אַזאַ פעדער צו בעשרייבען די דאָזיגע סצענע? וואו נעמט מען אַזאַ פאַרב אויסצומאָהלען דאָס דאָזיגע שענע בילד, ווי עס זיצען פערשטיינערטע מענשען מיט גלעזערנע אויגען און מיט אָפענע מיילער, און אויף זייערע פּנים׳ער שטעהט אָנגעקריצט שרעק, ציטערניש און פערשטומונג? וואו נעמט מען אַזאַ כח אַראָפּצולאָזען זיך צום גרונד פון יעדענ׳ס האַרץ, וואָס יעדער האָט געפיהלט, וואָס יעדער האָט געטראַכט אין די דאָזיגע עטליכע שווערע מינוטען?... לאָזען זיך אונזערע לעזער אַליין פאָר־שטעלען, איטליכער ווי ער קאָן, נאָך זיין השגה נאָך.

דאָס לעצטע קאַפּיטעל.

דער פֿאַרהאַנג לאָזט זיך אַראָפּ און דאָס שפּיעל נעמט איין ענדע.

אַ טאַרעראַם, אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער! מרים־חיה האָט זיך געקושט מיט די געסט, געזעגענט מיט די קינדער. סאָני האָט גע־וויינט. דער הערר אָסיפּ זעמעל איז אַרומגעגאַנגען שטאַרק צע־רודערט און האָט געסקריפּעט מיט גרויס רעש. מאַרקוס האָט זיך בעהאַלטען ביי זיך אין צימער און האָט עפּיס אַלע מאָל אַרויס־גענומען אַ קאָנווערט און האָט איהם צוגעטראָגען צום מויל, צום האַרצען און ווייטער צום מויל. די קליינע קינדער האָבען צענויפּ־געלעגט זייערע קוקלעס, וואָס די באַבע האָט זיי געקויפט. נאָר איין רעוועקאַ איז אַרומגעגאַנגען זעהר צערודערט און איין באַק האָט איהר אַזוי געפּלאַמט, אַז זי האָט זיך געמוזט פֿערשטעלען מיט'ן נאַזטיכעל. נאָר מעהר פֿון אַלעמען איז געווען פֿערנומען אונזער פֿיעלגעליעבטער געטרייער משרת פּרויקע: ער האָט דאָס נעבאַך געהאָרעוועט מיט אַלע זיינע כחות, לויפענדיג אויף די טרעפּ — טאַ אַראָפּ, טאַ אַרויף, און האָט געשלעפּט פֿון די קע־שענים לעקאַך, ניס און קאָנפעקטען, און האָט געקנייפּט זלאַטקע די שוואַרצע און מלכה דאָס מיידעל און האָט זיי געזאָגט:

— נו, קינדער? מאַרש! מאַרש! וואָס האָב איך אייך גע־זאָגט? חאַ־חאַ־חאַ! מאַרש אין אייער רוה אריין, פֿון וואַנען איהר זענט געקומען! און מיר, זעלדע, וועלען בלייבען פּאָסטאַראָמו אויף אונזער מיסט — טראַ־לאַ־לאַ! טראַ־לאַ־לאַ! טראַ־לאַ־לאַ!...

* * *

סענדער בלאַנק האָט זיך געזעגענט מיט די קינדער זעהר ליעב־ליך. ער האָט זיך צעקושט מיט רעוועקאַ'ן, מיט חיים'ען, מיט חיים'ס קינדער, און האָט עטליכע מאָל איבערגערעדט, וואָס ער האָט פֿערגעסען שענקען זיי עפּיס אַ מתנה.

— אוי־וואַ! אוי־וואַ! פֿאַר וואָס האָט איהר מיך נעכטען, איי־ערנעכטען ניט דערמאַנט? אוי־וואַ!...

נאָר אַז עס איז געקומען צום געשעצטען הערר זעמעל, האָט איהם סענדער זעהר קאַלט געזאָגט „פאָהר־געזונט“ און האָט איהם אויסגעצויגען דעם גראָבען פינגער, וואָס אָסיפּ האָט שטאַרק־שטאַרק געדריקט און האָט מיט זעהר אַ ריהרענדיגער שטימע געזאָגט צום שוועהר:

— איך פאַרהאָף, אַז איהר וועט אונז געווים פאַרצייהען. איהר ווייסט, אַז אונזער גאַנצער ווילען איז... אַז מיר... אַז איהר... אַז אייער געזונט... אַז דאָס, וואָס איהר זענט, דאַנקען גאָט, אין בעסטען געזונט... אַז מיר אַלע... אַז... אַז... אַז...

מיט דעם לעצטען „אַז“ האָט זיך דער שענער העלד זעמעל דערוואָרגען און איז געוואָרען רויט ווי פייער פאַר חרפּה, וואָס ער איז פערקראָכען דער רוח ווייסט וואוהין!...

אָנגעצויגען, שטאַרק אָנגעצויגען איז געווען דאָס געזעגענען זיך און דאָס אָפּרייזען פון דעם הערר בלאַנק׳ס קינדער, און יעדער האָט דאָס געפיהלט, און סע איז עפּיס יעדען געווען אַזוי ביטער, אַזוי שלעכט אויפ׳ן הארצען, אַזוי לעדיג אינווענינ!... נאָר ארויסרעדען, אויפרעקען דאָס איינער פאַר דעם אַנדערען האָט קיינער ניט געוואָלט און ניט געקאָנט. יעדער האָט זיך געהאַט זיינע געדאַנקען, יעדער איז געווען פערנומען מיט זיך זעלבסט. נאָר די קליינע קינדער האָבען פערטרויט איינס דעם אַנדערען זייערע געפיהלען מיט זייערע געדאַנקען.

— זעה נאָר זעה, מאַני, וואָס פאַר אַ הויכער מויער! אי־אי־אי! ביי אונז איז ניטאָ אַזאַ שטוב! אי־אי־אי! וויפיעל פענסטער! וויפיעל קוימענס! וואָס איז דאָס? פּאַפּאַשאַ! מאַמאַשאַ! וואָס איז דאָס? ווער זיצט דאָ? וואָס פאַר אַ גראָז! וואָס פאַר בוימער!

גליקליכע קינדער! קוועלט־אָן, קוועלט־אָן פונ׳ם גרינעם גראָז, פון די שענע בוימער, פון דער גרויסאַרטיגער רייכער נאַטור! גיך־גיך וועט איהר אפשר געוואָהר ווערען פון אַנדערע זאַכען, וואָס וועלען אייך פערשלאָגען דעם קאָפּ, און איהר וועט פערגעסען די נאַטור מיט איהרע שענע בילדער, גלייך מיט אייערע עלטערען.

אצינד, וואָס זענען אויך אַמאָל געווען קינדער און האָבען אויך געקוקט אויף דעם דאָזיגען גראָז, מיט די דאָזיגע בוימער, מיט דער דאָזיגער זון, מיט די זעלבע אויגען, וואָס איהר קוקט אצינד... גליק־ליכע קינדער! געב גאָט אויף לאַנג, אויף לאַנג אייער גליק!...

נאָר ווי וויסט און פינסטער עס איז אונזערע רייזענדער געווען אויפ'ן הארצען, אַזוי, פערקעהרט, ליכטיג, פריש, ווארעם, גרין און פריילּיך איז געווען אין דרויסען. אין די לעצטע טעג פונ'ם חודש מאַי איז דאָס געווען, און די זון האָט נאָך ניט אַזוי געבראָ־טען, ווי געוואַרעמט, געלייכט, געמאַכט לעבעדיג אַלץ, אי דאָס גראָז, וואָס אויפ'ן פעלד, אי די שעפעלעך, וואָס אין פעלד, אי די מענשען מיט די קליינע מענשעלעך, די קינדער, וואָס קריכען־ארוים גאַנץ פריה פון די פינסטערע האלב־צעוואַלגערטע שטיבעלעך, פונקט ווי די טאַראַקאַנעס פון די שפּאַלטען — אַלע און אַלץ בענשען, לוי־בען און דאַנקען די שענע ווארעמע ליכטיגע זון, וואָס שטעהט אצינד אין האַלבען הימעל און גיסט פון זיך איהר צערטליכע ווארעמקייט אויף דעם גרויסען ברייטען פעלד, וואָס האָט דאָ ניט לאַנג ארויפ־געצויגען אויף זיך דאָס גלאַטע גרינע קלייד. ווי אַ לויטערער שפּיעגעל איז ריין דער הימעל; עס שווימען ארום ערטערווייז שי־מערע שטיקער וואָלקענס, נישט אויף אַ רעגען, נאָר אַזוי שווימען זיי, אַזוי לאַנג, ביז זיי ווערען צעקראָכען, צעגאַנגען, און מע ווייסט נים, וואוהין זיי זענען אוועק. ווייט־ווייט אויפ'ן האָריזאָנט זעהט זיך ארוים אַ שפּיץ קלויסטער, אָדער אַ גרינער דאַך פון אַ פּריצ'יד־שען הויף, עס בעווייזט זיך אויף אַ מינוט און עס ווערד ווייטער פערשוואונדען. דער וועג איז אַ פּאָסט־וועג און איז גלייך, ווי אויף אַ ברעט. דער שטויב איז נאָך ניט אַזוי גרויס, ווי אין חודש תמוז. די סטאָיפּעס פונ'ם טעלעגראַף פליהען פארביי! פארביי! און עס שווינדעלט אין די אויגען, און מע הערט אַ געזאַנג פון פויגעלעך, און מע זעהט דעם גערודער, וואָס עס טהוט זיך צווישען די קליינע בעשעפענישען אין דער נאַטור. גויים מיט זייערע אָכסען און מיט זייערע אקער־צייג בעגעגענט מען גאַנץ אָפט; אייניגע פון זיי גער

מען־אַראָפּ דאָס היטעל און געבען־אָפּ דעם גוט־מאָרגען פון דער
ווייטען.

פלוצים, מע קוקט זיך גאָרנישט אַרום, אָט איז שוין דער וואַלד!
פלוצים איז ווי פינסטערער געוואָרען און עס האָט מיט אַ מאָל
אַ זעץ געטהאָן אַ גרינער, אַ פרישער אַראָמאַט אין נאָז אַריין, און
עס איז עפּיס ווי קיהלער געוואָרען אויפ'ן לייב. מע הערט כמעט
יעדען קלאַפּ פון די פיס פון די פערד און פון די רעדער. ווי אַ
לאַנג, שמאָל שנירעל ציהט זיך דער וואַלד; פון ביידע זייטען
יונגע בעריאָזעס, ווי מיט קרייד אָפּגעווייסט; קיין ווינט איז ניטאָ,
און זייערע גרינע בלעטלעך געפינען זיך בערוהיגט, שטיל; צווישען
דעם ים מיט בוימער לייכט זיך דורך די ליכטיגקייט — לויטער,
פונקט ווי אַ שפּיעגעל. פון ווייט הערט מען אַ קול: „אַאו!“ און
דער ווידער־קול ענטפערט אויך „אַאו!“... נאָר אָט האָט זיך שוין
דער וואַלד אויך געענדיגט, און מע איז אַריינגעפאָהרען אין אַ זאַמד,
אַ געדיכט, טרוקען זאַמד, וואו די פערד געהען געמאָסטענע טריט,
און דער וואָגען קאַטשעט זיך פּאַמעליך, און אָפטמאָל האַפּט זיך
אַרוים פון איין אַקס אָט ווי אַ זיפץ, אָדער אַ קרעכץ. די פערדלעך
איז נישט גרינג צו שלעפּען די פיס פונ'ם זאַמד. דער רייזענדער איז
רעמאָלט אויפגעלעגט אָנצושפּאַרען זיך אויף אַ זייט און חאַפּען אַ
דרימעל, אָדער אַזוי ליגען אויסגעצויגען און קוקען אַהין, אין דער
ווייטקייט, און קלערען, טראַכטען, אָדער גאָר ניט קלערען, אַזוי לאַנג,
ביז דער בעל־עגלה טהוט אַ געשריי אויף די פערד מיט אַ פייף,
און די פערד טהוען פלוצים אַ שלעפּ דעם וואָגען און הויבען־אָן
ווייטער לויפען, ווי פריהער, ביז עס קומט צום טייך, וואו די פערד
שרעקען זיך פריהער און נאָכדעם געהען זיי טריט ביי טריט, און
דאָס וואַסער זשומעט, רוישט אונטער די רעדער. און אַז מע קוקט
אַראָפּ, זעהט מען דעם אָפּשיין פון דער זון, וואָס ציטערט אין
וואַסער און וויעגט זיך אַהין און אַהער, גלייך ווי מע וואַרפט זי
אונטער אין אַ ליילעך... נאָך דעם טייך איז נאָך אַביסעל זאַמד,
און ווייטער — דער זעלבער ברייטער פּאָטשטאָווער שליאַך מיט די

גרינגע פעלדער פון ביידע זייטען און מיט די סטויפעס פון דעם טעלעגראַף, גלייך צום וואָקזאַל, וואָס מע זעהט אַרויס פון דער ווייטען.

אויפ'ן וואָקזאַל, אין הויף, האָבען אונזערע פּאַרשוינען שוין געטראָפען עטליכע דראָזשקעס מיט פּאַטאַנעס, און די זון האָט זיך שוין אָנגעהויבען אַראָפּלאָזען נידעריגער און נידעריגער. אַראָפּ־געשפּרונגען פונ'ם וואָגען, האָט אָסיפ געחאַפּט די דאַמען אונטער די הענד, ווי איין עכטער קאַוואַליער, און האָט זיי אַראָפּגעטראָגען אויף דער פּלאַטפאָרמע, אויסגעשריגען אויף אַ קול: „נאָסיל־שטשיק!“, האָטש דער נאָסילשטשיק (טרעגער) האָט שוין גאָר ניט געהאַט וואָס צו נעמען, מחמת חיים בלאַנק האָט אין זיינע ברייטע אָרעמס אַריינגעחאַפּט אַלע חפצים מיט די קינדער, אפילו די בולקעס מיט די בייגעל, וואָס האָבען בעדאַרפט פאַרנעמען איין אָרט כמעט ווי אַ פּאַסאַזשיר; נאָר אונזער געעהרטעסטער אָסיפ זעמעל האָט געהאַט אַ „ברייטען כאַראַקטער“, און האָט ליעב געהאַט אין וועג אויסשטעלען זיך לייטיש, ווי אַ פיינער מענש, אַזוי, אַז אַלע זאָלען אַרום איהם פּעדריענען... אַריינגעלאָפען אין זאַל ער־שטער קלאַס, האָט דער הערר זעמעל אַ געשריי געטהאָן זעהר ברייט: „עי, טשעלאָוויעק! טשאַיו!“ — האָטש עס איז געוועזען צעהן מינוט צום צוג, און קיין טיי האָט זיך לחלוטין קיינעם ניט געגלוסט. דער הערר זעמעל האָט נישט געקאָנט ליידען, וואָס דער בופעטשיק שטעהט צענויפגעלעגט די הענד. קיין טיי האָט ער אַליין נישט געטרונקען, ווייל ער האָט בעדאַרפט אַוועקלויפען נאָך בילעטען, און בדרך הליכה איז ער צוגעלאָפען צום בופעט, האָט גיך בעט־טראַכט דורך די אשקאָלירענע ברילען און אויסגעשמעקט מיט דער נאָז אַלע גוטע זאַכען, וואָס אויפ'ן בופעט, האָט אויסגעטרונקען (ווייטער אָהן חשק) און פאַרביסען, זיך צעצאָהלט אָרענטליך, גע־נומען בילעטען, מיט אַ צוויי־דריי בעקאַנטע זיך געוויטעט, שטאַרק געסקריפּעט מיט די שטיוועל, געקוקט דורך די אשקאָלירענע ברילען אויף אַ יונגע דאַמע אַזוי שטאַרק, אַז די דאַמע האָט געמוזט אָפּ־

טרעטען אין איין אַנדער זייט, און האָט זיך גענומען אריינצוזעצען די דאַמען, רעוועקאַ'ן מיט סאָני'ן, אין וואַגאָן אריין אַזוי געטריי, גלייך ווי ער וואָלט דערפאַר גענומען גאָט ווייסט וואָס פאַר א געהאַלט !...

אין צוויי מינוט אַרום איז שוין קיין צוג נישט געווען; נאָר א ווייסער צעגאַנגענער רויך האָט זיך געקויקעלט־געקויקעלט און איז אויך פערשוואונדען ווייט־ווייט, אין דעם אונטערגעפאַרבטען הימעל, און א שטאַרקער פייף מיט א טויבען געדויש האָט נאָך אָביסעל געקלונגען אין די אויהערען פון דעם פערשוואונדענעם צוג. נאָר גיך איז אַלץ שטיל געוואָרען. דער בופעטשיק פערמאַכט שוין זיין קרעמעל; דער סטאַראָזש פערקלאַפּט שוין די טיר; די נאָ־סילשטשיקעס מיט די זשאַנדאַרמען צעגעהען זיך, דער אהער, דער אהין; און עס ווערד אומעטיג, — פונקט ווי אין א אידישער שוהל פרייטאָג צו־נאַכטס, נאָך מעריב, אַז אַלע צעגעהען זיך אהיים, נאָר אהרן־משה דער שמש דרעהט זיך נאָך אַרום צענויפקלויבען די איבערגעלאָזענע סידורים אויף די סטענדערס, און יאַרעמע דער שוהל־סטאָראָזש קריכט פערלעשען די לאָמפען מיט'ן מויל און די ליכט מיט צוויי בעשפּיגענע פינגער, און קוקט־אַרום, אַז עס זאָל שוין זיין נאָך וועטשערע, בכדי ער זאָל שוין קאָנען געהן פערלעשען די ליכט ביי עטליכע בעלי־בתים און חאַפּען דערפאַר א טרונק בראָנפען מיט א שטיקעל „שבת'קאָווע" קוילעטש.

נישטאָ קיין צוג, נישטאָ קיין פאַרשוינען, נישטאָ קיין העלדען. אפשר ווע‏לען מיר זיך נאָך א מאָל מיט זיי בעגעגענען?

עס קאָן זיין.

דערווייל לאָמיר זיך געזעגענען.

אויף ווידערזעהן!

סטעמפעניו

אַ אידישער ראָמאַן.

געשריבען אין יאָהר 1888

לכבוד מיין ליעבהארציגען זיידען

רב מענדעלי מוכר־ספרים.

טייערער, געטרייער זיידע לעבען!

„סטעמפעניו“, מיין ערשטער אידישער ראָמאַן, וואָס איז אָנגעשריבען לכבוד אייער ליעבען נאָמען, — איז אייערער; ער איז אייערער ניט נאָר דערפאַר אַליין, וואָס איך האָב איהם לכבוד אייך געשריבען, נאָר אויך דערפאַר, וואָס איהר האָט מיר אריינ־גענעבען אַ חשק אַזאַ ראָמאַן צו שרייבען.

אין איינעם פון אייערע בריעף זאָגט איהר צו מיר:

„איך וואָלט אייך געראַטהען קיין ראָמאַנען גאָר ניט צו שרייבען, דען אייער גוסט, אייער זשאנר איז גאָר עפּיס אַנדערש; און איבער־הויפּט, אויב עס איז גאָר דאָ אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק ראָמאַנען, זענען זיי עפּיס גאָר אַנדערש, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. מען מוז עס גוט פערשטעהן און גאָר אַנדערש שרייבען“...

אייערע ווערטער זענען מיר טיעף אין מוח אריין, און איך האָב אָנגעהויבען צו פערשטעהן אויף וויפיעל אַ אידישער ראָמאַן דאַרף זיין אַנדערש פון אַלע אַנדערע ראָמאַנען, מחמת דאָס אידישע לעבען בכלל און די אומשטענדען, ביי וועלכע דער איד קאָן ליעב האָבען, זענען גאָר ניט גלייך, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. היינט אויסער דעם האָט דאָך דאָס אידישע פאָלק זיין איינענעם כאראקטער, זיין

אייגענעם אידישען גייסט מיט בעזונדערע מנהגים און רגילות׳ען, וואָס זענען גאָר פערענדערט ווי ביי אַנדערע אומות. אַט די נאַציאָנאַל־סימנים אונזערע, וואָס בלייבען תמיד עכט אידיש, מוזען זיך אַרויסווייזען אין אַ אידישען ראָמאַן, אויב ער איז נאָר באמת גענומען פונ׳ם לעבען. דאָס האָב איך אָפּגעלעהרענט פון אייערע רעד און דאָס האָב איך געוואָלט אַרויסזאָגען דורך דער א י ד י ש ע ר ט אָ כ ט ע ר, רחל׳ע די שענע, וואָס שפּיעלט די גרעסטע ראָלע אינ׳ם דאָזיגען ראָמאַן, און דורך אַלע אַנדערע פּאַרשוינען, וואָס דרעהען זיך דאָ אַרום איהר. אויף וויפיעל דאָס איז מיר געראָטען — דאָס איז אַ בעזונדערע שאלה; נאָר מיין רצון איז געווען צו געבען אַ אידישען ראָמאַן, ווי איהר פאָדערט עס מיט רעכט פון יעדען אידישען ראָמאַן־שרייבער.

אויך דאָמיט איז ס ט ע מ פּ ע נ י ו אייערער, ליעבער זיידע, ווייל דער נאָמען איז אייערער און די אידעע איז אייערע: ביי אייך, זיידע לעבען, אין איינעם פון אייערע לעצטע ווערק, האָב איך בעגעגענט פערבייגעהענדיג דעם נאָמען ס ט ע מ פּ ע נ י ו מיט אַ פּלעשעלע „ליעבע־טראָפּען“, וואָס אַלע משרתים און דיענסט־מיידלעך קויפען עס ביי איהם אויף אָפּצוטהון... דאָס איז שוין געווען גענוג אויף אויפצוּוועקען אין מיין זכרון די אַלע וואונדערליכע מעשיות, וואָס איך האָב זיך אָנגעהערט יונגעלווייז אין חדר אויף ס ט ע מ פּ ע נ י ו ׳ן — און מיין פאַנטאַזיע האָט מיר שוין אונטערגעהאָלפען צו בעשאַפען דעם דאָזיגען ראָמאַן.

עס קאָן זיין, אַז אין פיעל מקומות, ווי למשל אין דער ליטאַ, האָבען אידען פון קיין סטעמפּעניו גאָר ניט געהערט, און דעריבער וועט דער נאָמען אַליין עפּיס אויסקומען ביי זיי משונה־ווילד; דערפאַר אָבער איז דער דאָזיגער נאָמען זעהר גוט בעקאַנט ביי אונז, אין דער גאַנצער גלופּסקער סביבה פון מאַזעפּעווקע ביז יעהופּעץ, און ווער שמועסט דאָרט, אין אייערע שטעדטלעך, אין גניל־אָפּיאַטסק, צוויאַטשיץ און טונעיאַדעווקע — דאָרט ווייסט אַ קינד אויך, ווער

סטעמפעניו איז געווען, פון וואנען ער שטאמט און וואס איז מיט איהם דער יחוס.

נאר נישט סטעמפעניו אליין איז דא אינגאנצען דער מיוחס. מיין כונה איז געווען מיט דעם דאזיגען ראמאן צו בעשאפען דריי פערזאנען, אדער, ווי מע רופט עס אן, „הויפט־העלדען": ד ע ם א י ד י ש ע ן ק י נ ס ט ל ע ר ס ט ע מ פ ע נ י ו מיט זיין פיעדעלע, ד י א י ד י ש ע ט א כ ט ע ר ר ח ל ׳ ע די שענע מיט איהר אידישער עהרליכקייט און ד א ס א י ד י ש ע ו ו י י ב ע ל פ ר י י ד ע ל מיט איהר סוחר׳ישען גייסט און מיט איהר ציי־טערען איבער׳ן קערבעל — יעדער מיט זיין בעזונדער וועלטעל. סטעמפעניו, רחל׳ע און פריידעל — דאס זענען מיינע פארשוינען די מיוחסים, וואס זיצען אויבען־אן אין בויד, און די אלע איבעריגע זענען שוין גלאט אזוי זייטיגע פארשוינען, וואס האפען זיך איבער, ווי עס איז, זיצען תמיד אקעגען. דערפאר בין איך אפגעקומען די איבעריגע חברה מיט א צוויי־דריי ווערטער, און מיין גאנצע הארע־וואניע האב איך אוועקגעגעבען יענע דריי מיוחסים.

איך מיין, אז אידישע מוזיקאנטען, דאס הייסט, אונזערע חברה כלי־זמר, זענען פאר זיך גאר א בעזונדערע וועלט, און ס׳איז כדאי אריינצוקוקען אין זייער לעבען אריין פיעל טיעפער, אלס איך האב עס געטהאן אינ׳ם דאזיגען ראמאן. מע בעדארף דערצו האבען אייער אויג, זיידע לעבען, אייער פעדער מיט אייער התמדה.

אך, וואו נעמט מען התמדה, ישוב־הדעת? גערולד וואו נעמט מען?

„איבער א ווערק — זאגט איהר מיר אין איין אנדערען בריעף — איבער א ווערק, ליעב איינניקעל, בעדארף מען שוויצען, מען בעדארף ארבייטען, פיילען איטליכס ווארט; געדענקט, וואס איך זאג אייך — פיילען, פיילען!"

פיילען! אט דאס איז טאקי די צרה מיט אונז, יונגוואר(ג), וואס מיר האבען קיינמאל קיין צייט ניט און האפען־אפ דאס גאנצע ווערק, שטעהענדיג, ווי מע זאגט, על רגל אחת, טאקי אין איין

אָטהעם, נישט אָפּגעשטעלט זיך אויף יעדען געדאַנק, אויף יעדען וואָרט בעזונדערע, צו אַ ר ב ײ ט ע ן און פ ײ ל ע ן, ווי איהר טהוט. איך וויים, ליעבער זיידע, איך פיהל עס, ווי נויטיג עס איז געוועזן איבערצולייטערען „סטעמפּעניו'ן" אין עטליכע וואַסע־רען. אודאי ביי אייך וואָלט סטעמפּעניו בעקומען גאָר איין אַנדער פּנים; פון אייערע הענד וואָלט ער אַרויס אַנדערש, גאָר אַנדערש; ביי אייך, זיידעניו, וואָלט שוין דאָ געוועזן אַ „מעשה איבער אַ מעשה", אַ „מעשה אין אַ מעשה" און „די מעשה אַליין".

„איך האָב ליעב, — זאָגט איהר ווידער אין אַ בריעף — אַז חוץ דעם שענעם פּנים'על זאָל אין אַ קאַרטינקע אויך זיין לעבען, שכל און ג ע ד אַ נ ק, ווי אין אַ לעבעדיגען מענשען; אַ קאַרטינקע בעדאַרף, חוץ שענע מליצה, אויך מ י ך ל אָ ז ע ן ע פּ י ס ה ע ר ע ן"...

אָט דער סוד איז אָבער אַנטפּלעקט נאָר אייך אַליין און ווייטער קיינעם נים; בעשאַפען בילדער, וואָס זאָלען האָבען אין זיך צוויי געשטאַלטען, אַ רעכטע זייט מיט אַ לינקער זייט, איין אויבערצייג מיט איין אונטערשלאַג, אַזוי אַז אינ'ם אָפּענעם זאָל ליגען בעהאַל־טען אַ פערבאָרגענעס, אַ תוך־זאַך — דערויף, זיידע לעבען, זענט איהר נאָר אַליין דער איינציגער קינסטלער אין אונזער ליטעראַטור, און ווער קאָן זיך צו אייך גלייכען? מיר, יונגוואַרג, דאַנקען גאָט, ווען די מעשה אַליין קומט ביי אונז אַרויס בשלום, אָהן אַ מום, מיט אַלע אברים פון אַ ליטעראַריש בעשעפעניש.

נעמט זשע אויף, ליעבהאַרציגער זיידע לעבען, די מתנה — מיין ערשטען אידישען ראָמאַן, ויהי רצון, און ס'זאָל זיין דער גוטער ווילען פון זיין ליעבען נאָמען, אַז מיין סטעמפּעניו זאָל געפינען לייטזעליגקייט אין אייערע אויגען, און איהר זאָלט האָבען נחת, ווי איהר ווינשט זיך אַליין, פון אייער איבערגעבענעם איינִיקעל

ד ע ם מ ח ב ר.

קיעוו, 1886.

I.

סטעמפעניו׳ס יחוס.

סטעמפעניו — דאָס איז אַ מין צונעמעניש, וואָס איז איהם איבערגעגאַנגען בירושה פון זיין טאַטען; זיין טאַטע, עליו השלום, איז געווען אַ כלי־זמר, האָט געהייסען בערעל באַס, אָדער „בערעל סטעמפּעניר“, פון סטעמפּעני, אַזאַ דאָרף אינ׳ם געגענד פון מאַזע־פּעווקע, געשפּיעלט אויפ׳ן באַס און איז אויך געווען אַ גוטער בדחן, אַ שענער גראַם־זאָגער, אַ פּערשלעפּטע קרענק, האָט זיך פערשטעלט אויף אַלע חתונות פאַר אַ בעטלער, איבערגעקעהרט די אויגען, גע־טאַנצט ווי אַ בער, נאָכגעמאַכט ווי אַ אידינע געהט צו קינד און שרייט: „באַבעניו, איך שוועהר אייך ביי אַ פּאָר תפלין, אַז עס וועט מעהר אַזוי נישט זיין!“... אָדער געלאָזט פלוצים אַ וואַסער אין מיטען שטוב, אַזוי אַז אַלע אידען האָבען פערקאַטשעט די פּאָלעס און די ווייבער האָבען אונטערגעהויבען די קליידלעך; אָדער גאָר אויפגעהאַנגען אַ לונג־און־לעבער דער מחותנת׳טע אויפ׳ן פּאַרטוך, און נאָך אַזעלכע אָנשטעלען און קונצען לרוב.

כלי־זמריי איז ביי זיי געגאַנגען בירושה פון אַ סך דורות: בערעל באַס, אָדער בערעל סטעמפּעניר, ווי מיר ווייסען שוין, האָט געשפּיעלט אויפ׳ן באַס; בערעל׳ס טאַטע, רב שמואל׳יק טראָמייט, האָט געשפּיעלט אויפ׳ן טראָמייט; זיין זיידע, רב פייביש צימבלער, האָט געשפּיעלט אויפ׳ן צימבעל, און זיין עלטער־זיידע, רב אפרים פּאַיאַל... הכלל, סטעמפּעניו קומט־אַרויס פון כלי־זמרים ביז צעהן דורות — און ער שעמט זיך דוקא ניט דערמיט, ווי ביי אידען, צווישען אונז רעדענדיג, שעמט זיך דער בעל־מלאכה מיט זיין גראַד; און עס איז גאָר קיין חידוש ניט: אַזאַ נאָמען, ווי סטעמפּעניו האָט געהאַט אין מאַזעפּעווקע, אַזאַ שם, ווי ער האָט זיך געקויפט אויף דער גאַנצער וועלט כמעט, איז ניט קיין קלייניגקייט. אַ ווערטעלע אויסצורעדען — סטעמפּעניו!

אַ זכיה איז געווען אומעדום ביי אידען, אַז מע האָט געהאָרכט ניסי בעלזער זינגען, גדיק בדחן — זאָגען, און סטעמפּעניו'ן — שפּיעלען. דערפון קאָנט איהר זיך שוין מעלדען, אַז סטעמפּעניו איז ניט געווען קיין פּשוט'ער כלי־זמר, קיין אַבי־ווער, און מסתמא האָט ער זיך פערדיענט אַזאַ שם צווישען אַלע גרויסע נישט אומ־זיסט. אידען האָבען ליעב מוזיק און פערשטעהען נגינה — דאָס וועלען אונזערע שונאים אויך ניט אָפּלייקענען, און הגם, אַז מע וויל שמועסען צוריק, קומט דאָך דעם אידען אויס צו הערען מוזיק עפּים ניט אַזוי אָפט, דען וואָס איז מיט אונז אַזוי די שמחה, מיר זאָלען זיך פּלוצים פערנעמען מיט שפּיעלען אָדער טאַנצען? דאָך, איהר מעגט אייך זאָגען וואָס איהר ווילט, זענען מיר פּאָרט מבינים, שאַרפע מבינים הן אויף זינגען, הן אויף שפּיעלען, הן אויף אַלע אַנדערע זאַכען. צו אונז אַז עס קומט אַראָפּ אַ חזן, לויפען מיר אויף בילעטען איהם הערען, און כלי־זמר אויף אַ חתונה איז דאָך אוודאי ביי אונז אַ חיוב. הערען ווי די „קאַפּעליע" שפּיעלט אַ „שטיקעל" צו דער נילרענער יויך, געוועהנליך, נישט קיין פריי־ליכס (אַ פריילינכס אויף שפּעטער) — דערפאַר וועלען מיר אוועק־געבען אַ זאַק באָרשטש. דער עולם זיצט מיט גרויס דרך־ארץ, און די כלי־זמר שפּיעלען איין אומעטינס, אַ „מאָראַלנע", אַ וויינענדיגס. דאָס פיעדעלע וויינט, פערנעהמט זיך אויף דער גראָבער סטרונע, און די איבעריגע חברה האַלט איהם אונטער אויך גאַנץ טרויעריג. עס פאַלט־אָן אויפ'ן עולם אַ שטיקעל מרה־שחורה, און יעדער ווערד ווי פערזאָרגט, אפילו גאַנץ אנגענעהם, נאָר פערזאָרגט: יעדער פערטראַכט זיך, לאָזט־אַראָפּ די נאָז, און רייבענדיג מיט'ן פינגער אין טעלער, אָדער קנעטענדיג קייקעלעך פון דער פרישער חלה, פערטיעפט זיך יעדער אין זיינע געדאַנקען, אין זיינע טרויעריגע געדאַנקען, דען יעדער האָט זיך מסתמא זיין זאָרג, און קיין צרות דאַרף אַ איד ניט געהן לייהען. און אַזוי ווערד צענויפגעגאָסען דאָס אומעטיגע שפּיעלען מיט די טרויעריגע מחשבות אינאיינעם, און יעדער קרעכץ פונ'ם פיעדעלע „טיאָך־טיאָך־טיאָך" רופט זיך אָפּ

ביי די חתונה־לייט אין הארצען און געפינט דארט א וויעדער־קול. דאס הארץ בכלל, און דאס אידישע הארץ בפרט, איז א פיערעלע: מע קוועטשט די סטרונעס און מע ציהט פון דעם ארויס פערשיע־דענע, און צום מיינסטען טרויעריגע, וויינענדיגע ליעדער... מע דארף נאר האבען דערצו א רעכטען מוזיקאנט, א בריה, א כלי־זמר, אזא בריה, ווי סטעמפעניו איז געווען.

אוי, איז סטעמפעניו געווען א בריה! ער פלעגט א חאפ טהון דאס פיעדעלע און א פיהר טהון מיט'ן סמיק, איין פיהר טהון, נישט מעהר, פלעגט דאס שוין אנהויבען ביי איהם צו רעדען. אבער ווי אזוי, מיינט איהר, רעדען? טאקי מיט ווערטער, מיט א צונג, ווי, להבדיל, א לעבעדיגער מענש. רעדען, טענה'ן, זינגען מיט א געוויין, אויפ'ן אידישען שטייגער, מיט א גוואלדערניש, מיט איין אויסגע־שריי פונ'ם טיעפען הארצען, פון דער נשמה. דעם קאפ פלעגט סטעמפעניו פערווארפען אויף א זייט, די לאנגע שווארצע פאטלע האר צעווארפען אויף זיינע ברייטע אכסלען, די אויגען, די שווארצע ברענענדיגע אויגען, פערריסען ארויף, און דאס שענע ליכטיגע פנים פלעגט ביי איהם ווערען מיט א מאל בלייך, ווי דער טוידט; אט נאך איין מינוט — אויס סטעמפעניו! מע זעהט נאר, ווי א האנד פליהט ארויף און אראפ, ארויף און אראפ, און עס הערען זיך פער־שיעדענע קולות, און עס גיסען זיך אלערליי מיני געזאנגען, און אלץ אזעלכע אומעטיגע, טרויעריגע, אז עס נעמט־אן ביי'ם הארצען, עס ציהט ביי דער נשמה, עס נעמט־ארויס דאס געזונד. דער עולם נעהט־אויס מיט אלע כחות, מע שטארבט, מע שטארבט מיט אלע אברים. דאס הארץ ווערד פול, צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרערען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויינען. און סטעמפעניו? — ווער סטעמפעניו? וואס סטעמפעניו? פרעגט איהם בחרם, וואו ער איז אין דער וועלט? ער טהוט זיך ווינס: „טיאך־טיאך־טיאך“ — און גענוג! און אז ער הערט־אויף צו שפיעלען, טהוט עס א שמיץ דאס פיעדעלע און נעמט זיך אן ביי'ם הארצען; די אויגען ברענען איהם דעמאלט ווי צוויי הבדלות,

און זיין שען פּנים שיינט, ווי די גאַנצע וועלט. דער עולם האַפּט זיך אויף ווי פון אַ שלאָף, פון אַ טרויעריגען נאַר אַ זיסען שלאָף, און אַלע אידען הויבען־אָן אַרויסצוזאָגען זייער התפּעלות. אַלע אין איין קול. מע אַכקעט, מע אָכקעט, מע לויבט, מע שמוצערט, מע וואונדערט זיך, מע קאָן זיך גאָר ניט אָפּלויבען.

— נננו, סטעמפּעניו! אַי, סטעמפּעניו!

און די ווייבער? פון די ווייבער איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדען. ס'איז אַ גרויסער ספק, אויב עס ווערד אין שוהל ערב יום־כפּור צו קנויטלעך לעגען פערגאָסען אַזוי פיעל טרערען, ווי־פיעל טרערען עס פלעגט דאָ אויסגעגאָסען ווערען ביי סטעמפּעניו'ס „שטיקלעך"; אויף חורבן בית־המקדש דאַרף מען אַזוי פיעל ניט וויינען, ווי די ווייבער האָבען געוויינט בשעת סטעמפּעניו'ס שפּיעלען.

— לאָז מיך גאָט בענטשען, אַז אויף מיין קלענערער טאָכטער'ס חתונה זאָל איך קאָנען אַראָפּברענגען סטעמפּעניו'ן, רבונו של עולם!

אויף אַזאַ אופן האָבען זיך געווינשעוועט די ווייבער, אויסגע־ווישען זיך די פערשוואָלענע רויטע אויגען און אויסגעשנייצט זיך דאָס איבעריגע ביסעל נאָז, און דערנאָכדעם, בשעת ווינשעווען, האָ־בען זייערע העלזער פערעל מיט די גילדענע אויהערינגלעך, מיט די פינגערלעך, מיט די בראָשען, גאָרנעל־קייטען און מיט דער איבע־ריגער אידישער ציערונג געשיינט און געבלישטשעט און געפינקעלט מיט פייער.

און ווער שמועסט די מיידלעך, די „מאַמזעלען", — די זענען גאָר געבליבען שטעהן צוגעקאָוועט צו זייערע ערטער, ווי די טאָקען, געקוקט אויף סטעמפּעניו'ן מיט זיין פיערעלע, נישט גערירט מיט קיין אבר, נישט געפּינטעלט מיט קיין אויג; נאָר וואו ניט וואו, דאָרט ערגיץ אויף יענער זייט קאָרסעט, קלאַפּט דאָס הערצעל: טיק־טיק־טיק, און עס האַפּט זיך אַרויס אָפּטליך פון דאָרט אַ פער־באָרגענער זיפץ...

II.

סטעמפעניו מיט זיין „קאפעליע“.

דעם רעש, וואס סטעמפעניו האט אנגעמאכט, קומענדיג ערגיץ אין א שטעדטעל מיט זיין קאפעליע (ארקעסטער), און דאס קאַ־כעניש, וואס עס האט זיך בשעת מעשה געקאכט, איז גאר ניט צו בעשרייבען.

— שאט, אן שניידט זיך עפיס א בויד פון הינטער די מיהלען מיט פיער פערד; דאס זענען אודאי די מחותנים, הא?

— ניין, דאס זענען די כלי־זמר. דאס פאהרט סטעמפעניו מיט זיין קאמפאניע.

— א? סטעמפעניו? סטעמפעניו איז שוין דא? אט דאס וועט עס זיין א פריילִיכע חתונה ביי חיים־בנציון גלאק, א מכה איהם!

אידישע ווייבלעך ווערען רויטליך. די אידישע מיידלעך חאפען זיך צו פערקעמען און פערפלעכטען די לאנגע צעפּ. יונגלעך פער־קאטשען די הויזלעך אריבער די פולקעס און מע לויפט מקבל פנים זיין סטעמפעניו'ן. און אפילו אידען, בעווייבטע אידען, שוין מיט בערד, בעווייזען אויך מיט א שמייכעלע, אז עס טהוט זיי ווילד הנאה, וואס סטעמפעניו איז געקומען שפּיעלען די חתונה צו חיים־בנציון גלאק; מהיכא־תיתי, וואס אהרט דאס זיי? עס קאסט זיי געלד?

ביז די בויד פאהרט־צו צו דער אכסניה ווערד דערווייל די גאס פול מיט מענשען; יעדער איז נייגיערינג א קוק טהון אויף סטעמ־פעניו'ן מיט זיין קאמפאניע און שטעלט זיך אפּ אויף א רגע'לע.

— זעה נאר, ווי מע שפּארט זיך! — שרייט יעדער בעזונדער, און שפּארט זיך ארויס צום אויבען־אן, ווי דער שטייגער איז ביי אידען. — זעהר נאר זעה, ווי ער ארבייט מיט די עלענבויגענס און וויל דוקא זיין דער ערשטער! וואס האט איהר דא ניט געזעהען? כלי־זמר ווי אלע כלי־זמר!

אזוי טענה'ט איטליכער פאַר זיך און שטופּט זיך ארויס צו דער בויד, פון וועלכער די חברה כלי־זמר הויבן זיך אָן ארויסצו־רוקען איינציגווייז.

פריהער פון אַלע קריכט־ארויס רב יאָקעל קאָנטרבאַס (וואָס שפּיעלט אויפ'ן קאָנטרבאַס), א בייזער איד מיט א צעפּלעצטער נאָז און מיט שטיקלעך וואַט אין די אויהערען. נאָך איהם רוקט זיך רב לייביש מיט'ן קלאַרנעט, א שלעפּעריג אידעל מיט א פּאָר גראָבע ליפּען. שפּעטער בעווייזט זיך חייקעל האַרבעטש, דער גע־ווימער חייקעל בדחן מיט'ן האַרב. שפּעטער — א שוואַרצער קאָל־טענעוואַטער איד, שרעקליך בעוואַכסען, כמעט ווי א ווילדער מענש פון די מדבריות, מיט אזעלכע לאַנגע ברעמען, אז עס פאַלט־אָן א פּחד. דאָס איז רב שניאור־מאיר דער אונטערהאַלטער (סעקונדע). נאָך איהם שפּרינגען־ארויס א צוויי־דריי יונגען, משונה־ווילדע פער־זעהענישען מיט פערשוואָלענע באַקען, אונטערגעשלאָגענע אויגען, מיט שרעקליכע צייהן, ווי די לאָפּעטעס. דאָס זענען חברה לערענ־יונגלעך, וואָס ארבייטען נאָך דערוויייל אומזיסט, און שפּעטער, מיט דער צייט, קאָן פון זיי ארויס לייטישע כלי־זמר. און גאָר צו לעצט קאַטשעט זיך ארויס מיט קרומע אויסגעבויגענע פיסלעך דער געלער מעכטשי פּייקלער מיט א באַראַבאַן, וואָס איז גרעסער פון מעכטשי'ן א גוזמא. ביי מעכטשי'ן הויבט זיך אָן אויסצושיטען א בערדעל, א געל בערדעל, נאָר אויף איין זייט פּנים, אין דער רעכטער זייט, און די אַנדערע זייט, די לינקע זייט פּנים, איז נאַקעט, הויל ווי א סטעפּ. ער, מעכטשי פּייקלער, מוזט איהר וויסען זיין, האָט חתונה געהאַט צו דרייסיג יאָהר און האָט גענומען, ווי מע שמועסט, א ווייב איין אַנדרוגינוס...ווייסע־חברה'ניקעס שווייגען ניט מסתמא, אז סטעמפּעניו קומט־אָן מיט זיין קאַפּעליע. יעדעס מאָל פער־גנב'עט זיך א חדר־יונגעל און טהוט א זעץ אין באַראַבאַן, אָדער א ציה די גראָבע סטרונע פונ'ם קאָנטרבאַס. דער חברה־מאַן בע־קומט א שנייד אין האַלז און נאַקען פון רב יאָקעל קאָנטרבאַס דעם בייזען. און די נאַס הויבט־אָן ביסלעכווייז צו רודערען און צו

קאַכען, דען דער חתן איז שוין אויך צריינגעפאַהרען אין שטאָדט אריין מיט א האלבער מאה בחורים, וואָס זענען ארויסגעפאַהרען אקעגען דעם חתן ביז צו יענער זייט מיהלען — והעיר יאַמפּעלי, און דאָס שטעדטעל יאַמפּעלי, צהלה ושמחה, — קלינגט און פרעהט זיך גאָר אויף איין אַנדער אופן...

אזוי איז אין יאַמפּעלי, אזוי איז אין סטריסטש, אזוי איז אין אַלע שטעדטלעך, וועלכע האָבען א זכיה אראָפּצוברענגען סטעמ־פעניו'ן אויף א חתונה, און אזוי איז אויך דאָ, אין מאַזעפּעווקע, וואו סטעמפעניו האָט זיך בעזעצט אויף תמיד. הכלל, עס קאָכט מיט סטעמפעניו'ן די גאַנצע וועלט!

III.

סטעמפעניו'ס הכנות.

וואָס איז אין מאַזעפּעווקע אזוי גרויס די שמחה?

רב חיים־בנציון גלאָק מאַכט חתונה די קלענערע טאָכטער, די מיזינקע רבקה'לע, — נו, פאַר וואָס זשע זאָל מען זיך ניט משמח זיין מיט איהם? עס איז כדאי צו זיין אויף אזא חתונה: פּאָרט, ווי זאָגט מען, א נגיד אין שטעדטעל. אַלע וועלען זיין אויף דער חתונה: ווער פאַר גוט־פריינדשאַפט, ווער פאַר קנאה, ווער פון יוצא וועגען, און ווער צו בעווייזען דעם ווייב'ס פּערעל, די אויהער־רינגלעך, אָדער די נייע גאָרגעל־קייט, וואָס ער האָט געבראַכט דעם ווייב פונ'ם יריד, און נאָך מעהר — צוליעב סטעמפעניו'ן. הכלל, אַלע זענען דאָ אויף דער חתונה! גאַנץ מאַזעפּעווקע פרעהט זיך ביי חיים־בנציון גלאָק אויף רבקה'לע'ס חתונה! און ווער שמועסט אייזיק־נפתלי מיט'ן ווייב און מיט די קינדער אודאי, דען אייזיק־נפתלי איז חיים־בנציון גלאָק'ס א שותף אין קלייט, א שותף אין דער מיהל, און דערצו א שטיקעל קרוב אויך, סע הייסט, אייזיק־

נפתלי׳ס ווייב קעהר זיך אָן אַ שטיקעל איינגעגע מיט דער מחותנת׳־טע, עפּיס אַ שטיקעל שני שבשלישי פון דער מאַמע׳ס צד.

דעריבער דרעהט זיך אַרום אייזיק־נפתלי׳ס ווייב, דוואָסי־מלכה, אויסגעשלייערט, ווי איין אמת׳ע מחותנת׳טע. זי דרעהט זיך אַרום און טהוט גאָר ניט, נאָר זי מאַכט מיט די הענד און שרייט און פּילדערט, גלייך ווי זי טהוט עפּיס. און דוואָסי־מלכה׳ס שנור, רחל׳ע די שענע, שטעהט נעבען דער כלה אויסגעצוויקעלט, ווי אַ בת־מלכה, און איהרע גרויסע בלויע אויגען שיינען, ווי צוויי בריליאַנטען, און איהרע רויטע בעקלעך שפּיעלען איהר, ווי צוויי בליהענדיגע רויזען. מיט איין האַנד האַלט זי דער כלה׳ס צעלאָזטע האָר, וואָס די ווייבער האָבען איהר צעפלאָכטען פאַר׳ן „בעדעקענס" מיט גרויס געוויין, און מיט דער אַנדערער האַנד גלעט זי זיך איהר ווייסען האַלז, גאָרנישט צו בעמערקען, ווי אַ פּאָר שוואַרצע ברע־נענדיגע אויגען קוקען אויף איהר די גאַנצע צייט גלייך אָהן אַיין אויפהער... די סאַרוועס מיט די סאַרווערקעס לויפען אַרום, ווי די פּער׳סמ׳טע מייז. די מחותנים ליאַרעמען: „אוי, גוואַלד! שוין צייט צו באַדעקען די כלה! ביז וואַנען איז דער שיעור צו מוטשען די קינדער, וואָס פאַסטען נעבאַך אַזאַ זומער־טאָג?" אַלע שרייען: „שוין צייט! שוין צייט!" — נאָר טהון טהוט מען גאָרניט. איי־זיק־נפתלי דרעהט זיך אַרום מיט אַ סאַמעטען קאַשקעטעל, די הענד פערלעגט אַרונטער, ווי אַ מגיד, און דוואָסי־מלכה פּילדערט אויף קולי־קולות. די איבעריגע מחותנים פון ביידע צדדים לויפען איינער איבער׳ן אַנדערען מיט די הענד אויף־צו־פריהער, גלייך ווי זיי וואָל־טען עפּיס געוואָלט טהון אַזעלכעס, נאָר מע נימ זיי קיין אַרבייט ניט.

— נו, פאַר וואָס טהוט מען שוין עפּיס ניט? — פרעגט חתנ׳ס צד.

— פאַר וואָס הויבט מען שוין עפּיס ניט אָן צו טהון? — ענט־פערט כלה׳ס צד.

— האָסט דו געזעהען, מע זאָל האַלטען אַזוי לאַנג הונגעריגע קינדער? — שרייט חתנ׳ס צד.

— האָסט דו געהערט, מע זאָל אזוי לאַנג האַלטען הונגעריגע קינדער? — שרייט כלה'ס צד.

— וואָס לויפט מען ארום הין און צוריק?

— וואָס איז פאר א לויפען, וואָס מע לויפט?

— אַלע לויפען, אַלע פילדערען און מע שטעהט אויף איין אָרט, — שענע פּאַראַדקעס!

— אבי מע לויפט און מע פילדערט — און טהון וויל קיינער פון דאַנען אהין.

— טאָמער וואָלט שוין גענוג געווען צו רעדען? שוין צייט עפּיס טהון! עס מוז דאָך אמאָל האָבען איין עק!

— נו, גענוג שוין רעדען! לאָז מען שוין אָנהויבען טהון! איין עק לאָז דאָס האָבען!

— וואו זענען די כלי־זמר? — פרעגט חתנ'ס צד.

— די כלי־זמר וואו זענען? — ענטפערט כלה'ס צד.

און די כלי־זמר זענען זיך פערנומען מיט זייער ארבייט: מע שמירט די סמיטשקעס, מע שטעלט־אָן די כלים. רב יאָקעל באַס טראָגט א יונגעל פאר איין אויהער און טיילט איהם איין שטילער־הייד: „הער, ממזר, איך וועל דיר ווייזען ווי אזוי צו ציהען סטרו־נעס!“ מעכטשי פּייקלער קראַצט זיך דאָס בעוואַכסענע האַלבע פנים, נישט קוקענדיג אויף קיינעם. רב חייקעל בדחן רעדט מיט א בעקאַנטען מלמד, נעמט ביי איהם א שמעק טאַבאַק מיט צוויי פינגער און שיט ווערטלעך, ווי פון א זאַק. און די איבעריגע כלי־זמר, די פערשוואָלענע יונגען מיט די גרויסע ציהן ווי די לאָפּעטעס, שטעהען ארום סטעמפּעניו'ן און שמועסען זיך מיט איהם אויס אויף זייער לשון וועגען א וויכטיגען ענין.

— ווער איז אָט די דאָזיגע שעבטע[1], וואָס שטעהט נעבען דער סמיסאַנקע[2]? — פרעגט סטעמפּעניו אויף כלי־זמר־לשון, אָנווייזענדיג מיט די אויגען אויף רחל'ע דער שענער. — געה נאַר,

---

[1] שעבטע — נקבה. [2] סמיסאַנקע — כלה.

ירחמיאל, — זאָגט ער צו איינעם פון די געשוואָלענע כלי־זמר־יונגען, — געה נאָר און פראַבע־אוים [3] מהטאם [4], אָבער חידקע [5], ירחמיאל, חידקע!

ירחמיאל קומט גיך צוריק מיט אַ קלאָרער תשובה:

— דאָס איז ניט קיין שעכטעל [6], דאָס איז שוין אַ יאַלדראָווקע [7]. דאָס איז אייזיק־נפתלי'ס שנור, פון סקווירע איז זי, און אָט דאָס איז איהר יאָלד [8] — זעהט איהר? אָט דרעהט ער זיך ארום מיט אַ סאַמעטענער קאַטערוכע. [9]

— די כפרה זאָלסט דו ווערען, ירחמיאל! — זאָגט סטעמפעניו גאַנץ אויפגעלעגט. — אזוי גיך ביזט דו געוואָהר געוואָרען? ע, זי איז דאָך טאַקי גאָר אַ קליווע [10] יאַלדראָווקע! זע נאָר, זעה, ווי זי מאַטרעט [11] מיט די זיקרעס [12]!

— אויב איהר ווילט — פרעגט ירחמיאל דער פערשוואָלענער ביי סטעמפעניו'ן — אויב איהר ווילט, וועל איך געהן מיט איהר טירען [13]...

— ליג אין דער ערד! — ענטפערט איהם סטעמפעניו. — מע בעט דיך ניט פאַר קיין שילאַטען־שמש. איך וועל אַליין טירען מיט צוזעניכע [14].

— אנו, וואַרף נאָר ארויס פון דער פיעדעל אַ פּאָר שוואַרצע אויגען! — רופט זיך אָן שניאור־מאיר אויף זייער לשון. — שלעפּ נאָר ארויס פון דער פיעדעל אידישע קישקעס!...

סטעמפעניו נעמט זיך צום פיעדעלע, טהוט אַ וואונק צו דער חברה, און מע נעמט זיך אָנשטעלען די כלים.

---

[3] פראַבע אוים — ווער געוואהר. [4] מהטאם — ווער איז זי. [5] חידקע — געשווינד. [6] שעכטעל — מיידעל. [7] יאַלדראָווקע — ווייבעל. [8] יאַלד — מאַן. [9] קאַטערוכע — היטעל. [10] קליווע — שענע. [11] מאַטרעט — קוקט. [12] זיקרעס — אויגען. [13] טירען — שמועסען. [14] מיט צוזעניכע — מיט דער דאַזיגער.

IV.

סטעמפעניו׳ס פיעדעלע.

בקיצור, גאָט האָט געהאָלפען, און סטעמפעניו האָט זיך גע־נומען בעזועצען די כלה.

אַך, איך פיהל, אַז מיין פעדער איז שוואַך צו בעשרייבען, ווי אַזוי סטעמפעניו האָט בעזועצט אַ כלה! דאָס איז נים געווען גלאַט אַזוי געשפּיעלט, געקלימפּערט; דאָס איז געווען אַ מין „עבודה“, אַ גאָט׳ס דיענסט מיט עפּיס זעהר אַ הויכען געפיהל. מיט עפּיס זעהר איין איידעלען גייסט! סטעמפעניו האָט זיך אוועקגעשטעלט אַקעגען דער כלה און האָט איהר געהאַלטען אַ דרשה אויפ׳ן פּיע־דעל, אַ שענע אַ לאַנגע דרשה, אַ ריהרענדיגע דרשה, איבער דעם פריי און גליקליך לעבען פון דער כלה ביז אהער, פון איהר מיידעל־שטאַנד, און איבער דעם פינסטערען ביטערען לעבען, וואָס ער־וואַרט זי אויף שפּעטער, שפּעטער: — אוים מיידעל! איבערגע־דעקט דעם קאָפּ, פערשטעלט די שענע לאַנגע האָר אויף אייביג... נימאָ די פרייליכקייט! זייַ געזונד, יוגענד. אָט ווערסט דו אַ איי־דינע!... עפּיס זעהר נישט פרייליך, גאָט זאָל נישט שטראָפען פאַר די רעד!...

אָט אַזעלכע ווערטער הערען זיך כמעט אַרוים פון סטעמפּע־ניו׳ס פיעדעלע. אַלע ווייבער פערשטעהען גוט דעם פשט פון דער דאָזיגער שטומער דרשה, אַלע ווייבער פיהלען עס; זיי פיהלען דאָס, און וויינען דערויף מיט ביטערע טרערען.

— ווי לאַנג בין א י ך אַזוי געזעסען — קלערט זיך אַ יונג ווייַ־בעל, שלינגענדיג די טרערען — ווי לאַנג בין א י ך אַזוי געזע־סען מיט צעלאָזטע צעפּלאָכטענע צעפּ און האָב נאָר געמיינט, אַז מלאכים שפּיעלען זיך נאָר מיט מיר, אַז איך בין איינע אַ גליקלי־כע? צום סוף... אַך, צום סוף!...

— בעשער איהר, גאָט, — טהוט בעטען איין אַלטע אידינע, אַ מוטער פון דערוואַכסענע טעכטער — בעשער איהר, גאָט, מיין על־

מערער טאָכטער איהר זיווג אין ניכען, נאָר מיט מעהר מזל ווי מיר, נאָר מיט אַ שענערער דאָליע ווי איך האָב ביי מיין מאַן, גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען פאַר די רעד!...

אָט אין אַזעלכע מחשבות פאַלען־אריין די ווייבער, און סטעמ־פעניו טהוט זיך זיינס: ער ארבייט מיט אַלע כלים, און דאָס פיעדעלע רעדט. דאָס שפּיעלט סטעמפּעניו אַ וויינענדיגס, און די קאַפּעליע האַלט איהם אונטער. עס ווערד שטיל, אוים ליאַרם, אוים געפּילדער. אַלע, אַלע ווילען הערען סטעמפּעניו'ן. אידען ווערען פערטראַכט, ווייבער ווערען אנשוויגען, יונגלעך, מיידלעך קלעטער־רען אַרויף אויף בענק און אויף טישען — יעדער וויל הערען סטעמ־פעניו'ן.

— ששאַ! שטילער! עולם, לאָז זיין שטיל!!

און סטעמפּעניו צעגיסט זיך אויפ'ן פיעדעלע און צעגעהט זיך, ווי אַ וואַכס: טיאַך־טיאַך־טיאַך — מעהר הערט מען נישט; אַ האַנד פליהט אויף און אַפּ — מעהר זעהט מען ניט. און עס הערען זיך אַלערליי קולות, און עס גיסען זיך פערשיעדענע מיני געזאַנגען, און אַלץ אומעטיגע, טרויעריגע, אז עס נעמט אָן ביי'ם הארצען, עס ציהט די נשמה, עס נעמט אַרויס דאָס חיות. דער עולם געהט־אוים מיט אַלע כחות, דער עולם שטאַרבט, שטאַרבט מיט אַלע אברים. דאָס האַרץ ווערד עפּיס אַזוי פול, אַזוי צעוויייקט, און עס שטעלען זיך טרערען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויינען... און סטעמפּעניו?—ווער סטעמפּעניו? וואָס סטעמפּעניו? מע זעהט איהם גאָרניט, מע זעהט ניט קיין סטעמפּעניו, מע זעהט ניט קיין פיעדעלע; מע הערט נאָר זיסע קולות, געטליכע געזאַנ־גען, וואָס פילען־אָן די גאַנצע שטוב... און רחל'ע די שענע וואָס האָט נאָך ביז איצט נישט געהערט קיינמאָל סטעמפּעניו'ס שפּיע־לען, רחל'ע, וואָס האָט געהערט, אַז ס'איז דאָ אַ סטעמפּעניו. נאָר זי האָט נאָך נישט געהערט אַזאַ מין שפּיעלען, שטעהט און הערט זיך צו צו די כשופ'דיגע געזאַנגען, צו די זעלטענע קולות — און פערשטעהט ניט וואָס דאָס איז? עפּיס ציהט דאָס איהר דאָס

הארץ, עפּיס גלעט דאָס זי ביי דער נשמה, נאָר וואָס דאָס איז — פערשטעהט זי נים. זי הויבט אויף די אויגען, אהין, פון וואנען עס גיסען זיך די זיסע קולות, און דערזעהט א פּאָר וואונדערשענע שווארצע אויגען, פייערדיגע אויגען, וואָס קוקען גלייך אויף איהר, און נעמען זי דורך, ווי שפּיזען, ווי שארפע שפּיזען. די וואונדער־שענע שווארצע פייערדיגע אויגען קוקען אויף איהר און ווינקען צו איהר און רעדען מיט איהר. רחל'ע וויל אראָפּלאָזען איהרע אוי־גען אראָפּ — און קאָן נים.

„אָט דאָס איז סטעמפעניו ?"

אזוי קלערט זיך רחל'ע די שענע, ווען דאָס „בעזעצען" האָט זיך שוין געענדיגט און די מחותנים הויבען אָן צו טראַכטען מכח פיהרען צו דער חופּה.

— וואו זענען ערגיץ די ליכט ? — פרעגט חתנ'ס צד.

— די ליכט וואו זענען ? — ענטפערט כלה'ס צד.

און אזוי ווערד ווידער דער אייגענער געפּילדער, וואָס פריי־הער. אלע לויפען און מע ווייסט נים וואוהין. מע קוועטשט זיך, מע שטופּט זיך, מע טרעט־אָן אויף מאַזאָלים, מע צערייסט קלייד־לעך, מע שוויצט, מע זידעלט די סאָרווערס מיט די שמשים, און זיי זידלען צוריק די מחותנים, און די מחותנים אמפּערען זיך צווי־שען זיך — עס איז, ברוך השם, גאַנץ לעבעדיג !

אין דער מהומה, וואָס עס ווערד בשעת מע געהט צוריק פון דער חופּה, חאַפּט זיך סטעמפּעניו ארוים פון דער קאַפּעליע, און אָט איז ער שוין אויסגעוואַכסען צווישען די ווייבער, אָט דאָ, נע־בען אייזיק־נפתלי'ס שנור, רחל'ע דער שענער. ער ווארפט זיך איבער מים איהר מיט א פּאָר ווערטער, צושמייכלענדיג און קרייז־לענדיג זיך זיינע שענע לאַנגע האָר. רחל'ע ווערד רויטליך, לאָזט־אראָפּ די אויגען אויף דער ערד און ענטפערט איהם דאָס צעהנטע וואָרט. עס פּאַסט נים עפּים זיך שטעלען פּלוצים אויסשמועסען מיט א כלי־זמר, און נאָך פאַר אזא עולם !...

V.

דאָס ערשטע בעגעגעניש פון סטעמפעניו'ן מיט רחל'ען.

דערצעהלען דערצעהלט מען פון סטעמפעניו'ן פיעל פערשיע־דענע מעשיות. מע דערצעהלט פון איהם, אז ער קען זיך מיט אלע מכשפים און מיט אלע „גוטע לייט“, אז קוים וויל ער אָפּרערען א כלה פון א חתן — קאָן ער, אז ער קען אזא מין „שפּרוך“, אז ער דאַרף נאָר א קוק טהון, א רעכטען קוק טהון אויף א מיידעל, — איז זי שוין אָפּגעקאָכט, — מע זאָל גאָר בעהיט ווערען! א סך מאַמעס וויסען פון דעם סוד און היטען דעריבער זייערע קינדער, די כלה'ס, אז ווען זיי רעדען מיט סטעמפעניו'ן, שטעהט ביי דער זייט איין עלטערע שוועסטער, א מוהמע, א שוועגערין, אָדער אזוי א ווייבעל, וואָס האָט א מאַן... אמת, דאָס איז פאר אונזער העלד נישט אזא שענער קאָמפּלימענט, נאָר וואָס מאַכט דאָס אוים? וואָס קעהר זיך אָן שלום צו מחלוקת? דערפון ווערד סטעמפעניו'ס נאָ־מען חלילה נישט קלענער. אלע וויסען, אז סטעמפּעניו איז א גוטער „ימח־שמו'ניק“, — נו, בכן איז וואָס? קיין שידוך טהוט מען דאָך נים מיט איהם, כלעבען, און סטעמפעניו בלייבט סטעמ־פּעניו.

געבענשט זענט איהר, אידישע ווייבלעך, וואָס האָבען מאַנען, און געבענשט זאָלען זיין די מאַנסבילען, וואָס האָבען אייך גע־שענקט אזא טייערע מתנה — פרייהייט — און וועה איז צו די מיידלעך נעבאַך, וואָס זענען געבונדען און געפּענטעט, געהיט און אָפּגעהיט, ביז מע דעקט צו דעם קאָפּ — און ערשט דאַן ווערען די מיידלעך אויך ווייבלעך, אויפגעבונדענע, פרייע, גליקליכע ווייב־לעך...

רחל'ע, אלס ווייבעל, האָט שוין נים געהאַט וואָס צו אנט־לויפען פון סטעמפּעניו'ן, ווען ער איז צוגעגאַנגען צו איהר מיט'ן פיעדעל אונטער דער האַנד און מיט א שמייכעלע אויף די ליפּען, —

וואָס האָט זי מורא? פאַר וועמען דאַרף זי זיך בעהאַלטען? דער שוועהר, רב אייזיק־נפתלי, איז פערטראָגען מיט דער חתונה: ער געהט זיך אַרום פערלעגט די הענד אַרונטער און גיט אַכטונג אויף די סאַרווערס, אַז זיי זאָלען זיך ריהרען גיכער, און די שוויעגער, דוואָסי־מלכה, איז דאָך אַזוי פערפאַרעט, אַז מע זאָל ביי איהר אַראָפּנעמען דעם שלייער פון׳ם קאָפּ, וואָלט זי אויך ניט געפיהלט. פערביילויפענדיג, האָט זיך דוואָסי־מלכה אפילו יאָ אָפּגעשטעלט אַ קוק טהון, וואָס טהוט דאָ עפּיס סטעמפעניו נעבען איהר שנור? נאָר זי האָט זיך באַלד בעקלערט: „וויים איך וואָס, נאַרישקייטען, זייערע זאַכען, נאַט אייך אַ גראָשען!“... און איז אַוועקגעלאָפען ווייטער קאָמאַנדעווען מיט די סאַרווערקעס, זיי זאָלען טהון גיכער. רב אייזיק־נפתלי מיט דוואָסי־מלכה׳ן האָבען געקאָמאַנדעוועט אויסגעצייכענט. די סאַרווערס מיט די סאַרווערקעס זענען אַרומ־געפלויגען, ווי די משוגעים, די מחותנים פוןביידע צדדים האָבען געפּילדערט, ווי דער שטייגער איז, דער עולם האָט זיך געוואַשען און האָט אָנגעהויבען צו פערהאַפּען ערטער אויף די לאַנגע בענק אַרום די לאַנגע טישען, אויף וועלכע עס זענען דערווייל געלעגען אָנגעגרייט פרישע בולקעס אַ גאַנצע שורה, — פּלוצים איז געוואָרען אַ גוואַלד: עס איז אויסגעגאַנגען וואַסער פון דער דייזשקע!

— וואו קריגט מען ערגיץ וואַסער? — האָט געפרעגט חתנ׳ס צד.

— וואַסער וואו נעמט מען? — האָט געענטפערט כלה׳ס צד.

— וואַסער! — האָט געשריגען דוואָסי־מלכה, שוין אַביסעל הייזעריגליך.

— וואַסער, וואַסער! — האָט איהר אונטערגעהאָלפען שרייען אייזיק־נפתלי, פערקאַטשעט די פּאָלעס און געמיינט, אַז ער טהוט עפּיס.

אין דער דאָזיגער נייער מהומה האָט סטעמפעניו געהאַט די גע־לעגענהייט צו שמועסען נאָך אַביסעל מיט רחל׳ען, וואָס איז גע־ווען ערנסט און עפּיס ווי פערטראַכט. איהרע שענע בלויע אויגען

האָבען נעקוקט ווייט־ווייט, נים אויף סטעמפעניו'ן, און איהרע אויהערען האָבען אויסגעהערט פון איהם אַ גאַנץ לאַנגען שמועס.

און רעדען האָט סטעמפעניו געקאָנט. ער האָט גערעדט גוט, דער כל־בו'ניק! מיט די רעד האָט ער ארומגענומען ארום און ארום, ווי אַ גוטער מזיק, געקוקט גלייך אין די אויגען אריין... וואָס זאָג איך? אין הארצען אריין, טיעף־טיעף אין הארצען אריין.

סטעמפעניו האָט גערעדט, און רחל'ע האָט געהערט, און דער רעש פון די חתונה־לייט איז געווען אַזוי גרויס, אַז מע האָט נים געקאָנט הערען זייער שמועס, אַ חוץ די לעצטע עטליכע ווערטער:

— אָט דאָס איז אייער משה־מענדעל? — האָט זי סטעמפעניו אַ פרעג געטהאָן, אָנגעוויזען מיט די אויגען אויף אַ יונגענמאַנטשיק, וואָס האָט געהאַלטען אַ לאַץ פון אַ אידישער קאַפּאָטע און האָט גע'טענה'ט צו יענעמ'ס לאַץ מיט אַלע חושים, מיט אַלע אברים.

— דאָס איז ער... — האָט איהם רחל'ע געענטפערט און איז אָפּגעטראָטען אויף אַ זייט, ווי בעלעדיגט.

רחל'ע האָט זיך נעפונען בעלעדיגט און האָט שוין מעהר נישט געקוקט אפילו אין יענעם ווינקעל, וואו די כלי־זמר זענען געזעסען. סטעמפעניו האָט נאָכדעם לאַנג ארומגעפּאַרקעוועט ארום איהר, — נאָר עס האָט איהם גאָרנישט געהאָלפען. מע קאָן בפירוש זאָגען, אַז ער איז איהר נמאס געוואָרען, נמאס ומאוס, אָט דער סטעמ־פעניו מיט זיין עזות'דיגען קוק און מיט זיינע אַלע גענג... „פע, ס'איז אַ חרפה, אַ בושה, אַז אַ אידישע טאָכטער זאָל גאָר שטעהן אין זיינע דל"ת אמות"...

אַזוי קלערט זיך רחל'ע, צוגעהענדיג צוריק צו דער כלה, און איז שוין פאַרטיג צו פערגעסען, אַז ס'איז דאָ אַ סטעמפעניו אויף דער וועלט. נאָר — שאַ! וואָס איז דאָרט פאַר אַ גערודער פלו־צים? סטעמפעניו שפיעלט שוין ווידער אַ וויינענדיגס, און די קאַפּעליע האַלט איהם אונטער; אוים ליארעם, אוים געפילדער! אידען ווערען פערטראַכט, וויבער ווערען אַנשוויגען, יונגלעך, מייד־לעך קלעטערען־ארויף אויף די בענק און אויף די טישען — אַלע וויר־

לען הערען סטעמפעניו׳ן. אייזיק־נפתלי האלט דעם קאָפּ אויף אַ זייט און הערט זיך איין, ווי אַ גוטער מבין. דוואָסי־מלכה, ווי זי איז געשטאַנען מיט׳ן זיידען טיכעל פערבונדען אַרונטער, מיט אַ טעלער אין דער האַנד, אַזוי איז זי געבליבען שטעהן אין דער פּאָזע. און אַפילו די סאַרווערס מיט די פערקאַטשעטע פּאָלעס און די סאַרווערינס מיט די אונטערגעשטעקטע קליידלעך זענען אויך גע־בליבען, ווי פערגליווערט, אויף זייערע ערטער אין מיטען שטוב. און סטעמפעניו האָט זיך צעגאָסען אויפ׳ן פּיעדעלע מיט אַזעלכע טרויעריגע אומעטיגע געזאַנגען, אַז דער עולם איז געבליבען אָהן אָטהעם, געשטאָרבענע, טאַקי פּשוט געשטאָרבענע, טוידטע מענ־שען!... דאָס האַרץ ווערד פול, צעווייקט, און עס שטעלען זיך טרע־רען אין די אויגען. אידען זיפצען, אידען קרעכצען, אידען וויי־נען... און סטעמפעניו? — ווער סטעמפעניו? וואָס סטעמפעניו? מע זעהט איהם גאָרניט, מע זעהט ניט קיין סטעמפעניו, מע זעהט ניט קיין פּיעדעלע; מע הערט די זיסע קולות, געטליכע געזאַנגען, וואָס פילען־אָן די שטוב... און רחל׳ע די שענע, וואָס האָט נאָך ביז היינט ניט געהערט סטעמפעניו׳ס שפּיעלען, שטעהט און הערט זיך צו צו די כשופ׳דיגע געזאַנגען, צו די זעלטענע קולות — און פער־שטעהט נישט, וואָס דאָס איז? עפּיס ציהט דאָס איהר דאָס האַרץ, עפּיס גלעט דאָס זי, נאָר וואָס דאָס איז — פערשטעהט זי ניט. זי הויבט־אויף די אויגען און קוקט אַהין, פון וואַנען עס גיסען זיך די וואונדערליכע מעלאָדיען, און דערזעהט אַ פּאָר וואונדערשענע שווארצע אויגען, וואָס קוקען גלייך אויף איהר, גלייך אויף איהר, וואָס נעמען זי דורך, ווי צוויי שאַרפע שפּיזען; די וואונדערשע־נע שווארצע פייערדיגע אויגען קוקען אויף איהר און ווינקען צו איהר און רעדען מיט איהר... רחל׳ע לאָזט־אַראָפּ דעם קאָפּ און זעהט די וואונדערשענע שווארצע פייערדיגע אויגען, רחל׳ע קוקט אויף אַלע זייטען — און זעהט אַלץ אָט אַ יענע וואונדערשענע שווארצע פייערדיגע אויגען...

VI.

נאָך דער „חופּה־וועטשערע".

די „חופּה־וועטשערע" האָט זיך שוין לאַנג נעענדיגט, עס איז שוין נאָך אַלע „וויוואַטען", נאָך דעם „דרשה־געשאַנק", נאָך דעם „כשר־טאַנץ" — דער עולם הוליעט, יעדער דינגט אַ טאַנץ, מע כאַפּט אַ פרייליכס; רב יאָנטעל דער שוחט געהט אַ „קאַזאַקעל", און אַקעגען איהם צעלאָזט זיך מיט גרויס קוראַזש די מחותנת׳טע אַליין מיט איהר גראָבען בויך, מחילה, און דער גאַנצער עולם פּליעסקעט־אונטער רב יאָנטל׳ען, וואָס זעהט גאָר ניט, אַז ער טאַנצט מיט אַ נקבה און מאַכט „פּריסיאַדקעס", ווי אַ חוואַט, און אַקעגען איהם העצקעט זיך די מחותנת׳טע מיט די הענד „פּאָדבאָקאָם" און שמייכעלט צו רב יאָנטל׳ען מיט אַ ברייטען שמייכעל איבער׳ן גאַנצען ברייטען פּנים, ווי די לבנה אין האַלבען חודש... שפּעטער ווערד נאָך פרייליכער. מע טאַנצט שוין, מחילה, אין איינע תחתונים. אייזיק־נפתלי שטעהט שוין אָהן אַ קאַפּאָטע, מיט די ברייטע ווייסע אַרבעל. מע האָט איהם לאַנג געשלאָגען, ביז ער האָט מסכים געווען אויסצוטהון די קאַפּאָטע, און אויפ׳ן קאָפּ האָט איהם עמיצער אָנגערוקט אַ קאַפּעליש ביז דער נאָז — און אַלע לאַכען פון איהם מיט פער׳שכור׳טע אויגען, אפילו זיין אייגענער זוהן משה־מענדעל (רחל׳עס מאַן) שלעפּט אויך דעם טאַטען פאַר איין אַרבעל „אין קאָהן אַריין".

— פּולקעס, פּולקעס! — שרייט משה־מענדעל, שפּרינגט ביז דער סטעליע.

די כלי־זמר שפּיעלען שוין אַליין, אָהן סטעמפּעניו׳ן. צווישען דער דאָזיגער חברה איז געוואָרען גאָר הפקר. דאָס גאַנצע רעדעל פיהרט איינער פון די געשוואָלענע יונגען מיט די גרויסע צייהן. דער שוואַרצער קאָלטענעוואַטער רב שניאור־מאיר דער אונטער־האַלטער (סעקונדע) דרימעלט, רב יאָקעל קאָנטרבאַס שלאָפט. נאָר יונגוואַרג אַרבייטען אויף אַלע כלים, און מעהר פון אַלע האָרעוועט

נעבאך מעכטשי פייקלער: ער קאָכט אויפ'ן פויק, ווי א גזלן; זיין געל קעפעל האָט ער בעהאַלטען אין באַראבאַן אריין, און מע זעהט נאָר, ווי ער אַרבייט מיט די פּלייצעס, צוטופּענדיג מיט די קרומע פיסלעך. און סטעמפּעניו? סטעמפּעניו שאַרט זיך אַרום די יונגע ווייבלעך, און נאָך מעהר — אַרום רחל'ען.

— שוויעגער, קומט לאָמיר געהן אהיים! — זאָגט רחל'ע צו דוואָסי־מלכה'ן, וואָס שטעהט און בעטראַכט אייזיק־נפתלי'ן מיט די ווייסע אַרבעל און מיט'ן קאַפּעליש.

— קום, טאָכטער, קום! מאָרגען איז אַ מאַרק, דאַרף מען זיך אָפּרוהען. זעה נאָר, ווי זיי האָבען זיך אַביסעל צעהוליעט!

און דוואָסי־מלכה געהט מיט רחל'ען אהיים.

דער טונקעלער־בלויער הימעל ווערד אין איין זייט אַביסעל העלער, ליכטיגער. עס שאַריעט אויף טאָג. עס טהוט אַ קרעה איין האָהן, און צעהן אַנדערע האָהנען ענטפּערען איהם. ווייט־ווייט לאָזט זיך הערען דאָס בילען פון אַ הונד. אַלע שטיבעלעך, אפילו ביי די גויים, זענען נאָך צוגעמאַכט, נאָר ביי איין הערש־בער דעם שוחט לייכט זיך: הערש־בער דער שוחט שטעהט־אויף אַ שעה פאַר טאָג לערנען „פאַר זיך".

— וואָס זאָגסט דו, רחל'ע, אויף גנעסי'ס טאָכטער, ווי זי האָט זיך עס אַביסעל אויסגעסטראָצעלט? ביזט אַ מבין אויף איהר?

נאָר רחל'ע ענטפערט איהר ניט דערויף. רחל'ע איז פערנומען מיט איהרע אייגענע געדאַנקען. ווער ווייסט, וואָס און וועגען וועמען זי טראַכט אצינד?...

— שוויעגער! — זאָגט רחל'ע פּלוצים. — אָט דאָס הער איך דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לעבען סטעמפּעניו'ס שפּיעלען.

— נעה שוין געה, קינד, נא דיר גאָר דאָס ערשטע מאָל! — ענטפערט איהר די שוויעגער. — נו, און ביי אייער גביר רב לייבצי אברהם־הערש'ס? און ביי רב נחמיה ביק? און ביי שרה בן־ציונ'ס? און ביי'ם רבי'ן אַליין?

— איך גערענק נישט, — ענטפערט רחל'ע, — איך האָב נאָר געהערט — סטעמפעניו, סטעמפעניו, און געזעהען האָב איך איהם נים.

— נו, ס'פארשטעהט זיך, ביזט נאָך דעמאָלט געווען... וואָס ביזט דו געוועזן? א פּיסקליא ביזט דו געווען, ווען סטעמפּעניו האָט געשפּיעלט אין סקווירע ביי'ם רבי'ן די חתונה. א חתונה איז דאָס געווען — אויף אַלע מיינע ליעבע, רבונו של עולם! א היבש שטיקעל חתונה! קאָנסט זיך מעלדען, אז איך האָב דעמאָלט גע־טראָגען, סאַמע מיט יאָסעל'ען האָב איך געטראָגען, און בין געווען, הייסט דאָס, און בין געווען, אַזוי גרויס, ווי אין זעכסטען... הא? ניין, אין אַכטען חודש טאַקי... וואוהין געהסט דו דאָס, רוזל'ע? אָט איז דאָך אונזער שטוב, און דו ביזט פאַרקראָכען גאָר צו גנע־סי'ן, — ס'א גראַם, חע־חע!

— זעהט נאָר! — ענטפערט רחל'ע, ארומקוקענדיג זיך אויף אַלע זייטען. — א שענע מעשה, כלעבען, חא־חא־חא!

און לאַכענדיג זענען די שוויעגער מיט דער שנור אריינגעקומען צו זיך אהיים, זיך צולעגען אויף א פּאָר שעה אָפּרוהען, דען מאָרגען פריה שטעלט זיך אוים א גרויסער מאַרק אין מאַזעפּעווקע, גמעט א גאַנצער יריד.

VII.

רחל'ע קאָן נים אנשלאָפען ווערען.

האָט איהר געהערט איין אומגליק? — רחל'ע קאָן נים שלאָ־פען! זי קאָטשעט זיך אויף אַלע זייטען, זי דעקט זיך צו און דעקט זיך אָפּ — נימאָ קיין שלאָף אויף איהר! וויפיעל זי פּלייסט זיך, אשטיינגער, נישט צו טראַכטען וועגען איהם, וועגען סטעמפּעניו'ן מיין איך, — און ער קריכט איהר אַלץ פאַר די אויגען, דער גוטער יאָהר ווייסט איהם וואָס און ווען! זי מאַכט־צו די אויגען שטאַ'ק שמאַרק — און דערזעהט איהם מיט זיינע וואונדערשענע שוואַ'צע

פייערדיגע אויגען, ווי זיי קוקען גלייך צו איהר, ווי זיי ווינקען צו איהר, ווי זיי רופען זי צו זיך... „אַ, ניט געדאַכט זאָל ער ווערען!... משה־מענדעל זאָל חאַטש זיין!“ — קלערט זי זיך. זי עפענט־אויף די אויגען און דערזעהט סטעמפעניו׳ן מיט׳ן פיערעלע, און עס מאַהלט זיך איהר אויס, אז זי הערט נאָך דאָס שענע זעלטענע שפּיעלען... „אָך, א מין שפּיעלען, נו, נו! ניט אומזיסט דער־צעהלט מען זיך אָן וועגען איהם אזעלכע וואונדערליכע מעשיות“... און רחל׳ע דערמאַנט זיך אָן אַלע יענע שענע מעשיות, וואָס זי האָט זיך אָנגעהערט וועגען איהם נאָך בשעת זי איז געגאַנגען אין חדר זיך לערנען שרייבען צו מאַטעל שפּרייז דעם מיידעלשען שרייבער, בשעת זיי זענען געזעסען אין סקווירע. אָט דאָרט האָט זי זיך דאָס אָנגעהערט פון איהרע חבר׳טעס מעשיות, ווי אזוי סטעמפּעניו האָט אמאָל אָפּגערעדט א כלה פון א חתן, און די כלה איז פאַר בזיון געשטאָרבען, און מע האָט געשטעלט אויף איהר א שוואַרצע חופּה... ווי אזוי סטעמפּעניו האָט אמאָל אָפּגעטהאָן א מיידעל דערפאַר, וואָס זי האָט איהם אָנגערופען מיט׳ן נאָמען שאַרלאַטאַן... ווי אזוי סטעמ־פעניו האָט אמאָל געשפּיעלט א חתונה ביי א גרויסען פּריץ, א גראַף; ווי דעם גראַפ׳ס טאָכטער, די פּאַניענקע, א זעלטענע שענ־הייט, האָט זיך אין איהם איינגעקאָכט און האָט געזאָגט: איין מאָל פאַר אַלע מאָל — דער טוידט זאָל איהר זיין און סטעמפּעניו׳ן וויל זי... דער גראַף, אז ער האָט דערהערט אזא מעשה, האָט ער מיט איהם איינגע׳טענה׳ט, פריהער מיט בייזען, דערנאָך מיט גוטען, און לסוף האָט ער איהם צוגעזאָגט דריי דערפער, אבי ער זאָל זיך איבערקעהרען און נעמען זיין טאָכטער, די פּאַניענקע, פאַר א ווייב. נאָר סטעמפּעניו האָט איהם געענטפערט אויף פראַנצויזיש (סטעמ־פעניו האָט געקענט דייטש און פראַנצויזיש), אז ער מעג איהם אָנ־שיטען א פולע שטוב מיט רענדלעך, וועט ער זיין רענדעל נישט אויסבייטען (און דערפאַר איז ער געווען ביי אַלע עהרליכע אידען, אפילו ביי׳ם רבי׳ן, אזא חשוב). און די פּאַניענקע, אז זי האָט דאָס דערהערט, האָט זי זיך מיט׳ן אָנטהון אריינגעוואָרפען אין טייך

אריין... און נאָך פיעל וואונדערליכע מעשיות, וואָס עס נעמט־אָן אַ שרעק, נאָר אויסהערענדיג זיי...

נאָך האָט זיך רחל'ע דערמאַנט, וואָס זי האָט געהערט פון איהרע חבר'טעס, אַז סטעמפּעניו האָט אַזאַ מין פּלעשעלע „ליעבע־טראָפּען“... „ליעבע — ליובקע, קאַך לאָקשען! — האָט זיך רחל'ע געקלערט, דערמאַנענט זיך אָן די אַלע שענע מעשיות. — נאַ דיר אַ גראָשען פאַר דער גאַנצער ליעבע! מיין משה־מענדעל, נישקשה, האָט מיך ליעב אָהן „ליעבע־טראָפּען“. און איך איהם? איך משה־מענדל'ען?“...

און רחל'ע קעהרט זיך איבער אויף דער אַנדערער זייט, מיט'ן פּנים צו דער וואַנד, און טראַכט וועגען דעם גאַנץ שטאַרק. דאָס ערשטע מאָל איז איהר אַרויפגעקומען אויפ'ן קאָפּ אַזאַ מחשבה: „אָט האָסט דו דיר די אַנדערע טעג יום־טוב! וואָס עפּיס מיצקע־דרינען ליעב־שמיעב? פיינט געווים ניט!“...

און באמת טאַקי, פאַר וואָס זאָל זי איהם פיינט האָבען? משה־מענדעל איז, חלילה, ניט קיין מיאוסער יונגערמאַן, אביסעל פון דער נייער וועלט, די פּאות פערשאַרט אַרונטער, לייענט אַ בלאַט, מאַכט שען קידוש, האָט ליעב צו זאָגען אַ ווערטעל, מיט יונגעלייט אַ שטיפעלע טהון — נאָר אַ פיינער יונגערמאַן. אמת, צו איהר, צום ווייב, איז ער נאָך אביסעל ווילד, רעדט מיט איהר קיינמאָל נישט קיין צוויי גאַנצע ווערטער, עפּיס נאָר מיט אַ ווערטעל און מיט אַ דרעה־זיך־אויס אָדער אין בית־המדרש, אָדער אין מאַרק. ער זאָל זיך עס אַ מאָל, אויף אַ ציקאַוועסט, אַנידערזעצען מיט'ן ווייב, ווי ביי לייטען פיהרט זיך, רעדען, שמועסען, גלאַט אַזוי, — דאָס ניין. אַ ווילדע ציעג!

אוי, ניט דאָס האָט רחל'ע געמיינט כלה'ווייז! רחל'ע, אַז זי איז אַ כלה געוואָרען, האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אַז אַלע זענען איהר מקנא אויף איהר חתן; אַז אַזאַ משה־מענדעל (אַך, איז ער געווען שען חתנ'ווייז!) איז נאָר דאָ איינער ביי גאָט און דער אַנדערער ביי איהר — און זי וועט דאָס זיין איינע אַ גליקליכע...

און צום סוף? צום סוף זעהט זי, אז איהרע אלע חבר'טעס לעבען טאקי א גוטען טאג: די איז ערגיץ מיט איהר מאן אין א גרויסער שטאָדט און שרייבט פון דאָרט אזעלכע בריוולעך, וואָס עס לאָזט זיך אוים די וועלט, און יענע איז שוין אליין א בעל־הבית'טע; אפילו חנה־מירעל, וואָס האָט חתונה געהאט פאר איין אלמן מיט פינף קינדער און וואָס האָט אזוי איינגעלעגט די וועלט, איז אויך גליקליך. און זי? און רחל'ע?... אָך, ניטאָ וואָס צו רעדען. א גאנצע וואָך זיץ פערשפּארט, ווי איין עוף אין א שטייג: עס, טרינק און שלאָף! דער שווער און שוויגער לאָזען ניט אָטהע־מען: טאָג און נאכט נאָר רחל'ע און רחל'ע! און משה־מענדעל מיט זיינע גענג, מיט זיינע ווערטלעך, גלייך ווי זי וואָלט געווען ביי איהם א וויים איך וואָס... שאָ! אָן קלאָפּט עמיצער אין דער טיר. דאָס קעהר אוראי זיין משה־מענדעל. די שוויגער געהט איהם עפענען.

— משה־מענדעל!

— הא, וואָס?

— ס'איז דו, משה־מענדעל? — פרעגט איהם די מוטער.

— נו, א טענצעל, ימח שמו, בררררר... — ענטפערט איהר דער זוהן.

— וואָס לעפּעטשעסט דו, משה־מענדעל? — זאָגט ווידער צו איהם די מוטער. — טהו זיך אוים און לעג זיך שלאָפען.

— ימח שמו, גוט געטרונקען, בערעל־מנשה, חא־חא־חא!

— גאָט איז מיט דיר, משה־מענדעל! וואָס פּלאַפּעלסט דו? — זאָגט צו איהם דוואָסי־מלכה, אויסרייבענדיג א שוועבעלע.

— איהר הערט דען נים, שוויגער, אז ער איז שכור־לוט? — זאָגט צו איהר רחל'ע. — צינדט איהם דאָרט אָן א ליכט, זייט מוחל, ער וועט זיך ברעכען רוק און לענד.

— חיללל... נאָך א גלעזעל, ימח שמו!...

מיט די דאָזיגע האלבע ווערטער פאלט משה־מענדעל אנידער ביי זיך אין בעט און ווערד גיך אנשלאָפען מיט א שרעקליך חראַ־

פעריי. דוואָסי־מלכה ווערד אויך אנשלאָפען. די קליינע קינדער שלאָפען שוין לאַנג. עס סווישטשעט און עס פייפט אין אַלע ווינ־קעלעך. אַלע שלאָפען געשמאַק אינ׳ם דאָזיגען שטיבעל, נאָר איין רחל׳ע קאָן נים אנשלאָפען ווערען, האָטש נעם טהו זיך אָן א מעשה — נימאָ קיין שלאָף!... די לבנה שיינט־אריין דורך א פענסטער, און א לאַנגע ווייסע פאַסמע פון איהר ליכטיגקייט פאַלט אויפ׳ן בעטעל, אויף וועלכען משה־מענדעל ליגט צעוואָרפען מיט׳ן פנים ארויף, דאָס מויל אָפען, די אויגען פערגלאָצט, דער האַלז פעררייסען, און א קנאָפּ, א שאַרפער קנאָפּ, שטעקט־ארויס פונ׳ם נאַרגעל, אז עס איז א מיאוסע זאַך צו קוקען.

רחל׳ע וויל נישט קוקען — און קוקט פאַרט; קיינמאָל האָט איהר משה־מענדעל נישט אויסגעוויזען אזוי העסליך, ווי אצינד, ווי אין דער דאָזיגער נאַכט. און, נישט ווילענדיג, האָט זי איהם פערגלייכט מיט איין אנדערען, מיט א יענעם ימח־שמו׳ניק סטעמ־פעניו... און דאָס איז דער אייגענער משה־מענדעל, וואָס פריהער? וואָס אמאָל, בשעת חתנ׳ווייז, מיט זיין שען ווייס פנימ׳על, מיט זיין זים שמייכעלע, מיט זיינע פריילכע אויגעלעך, מיט זיין גלייך שטעלטעל, מיט זיין גענגעל און מיט אַלע זיינע בנעימות׳דיגע פאַ־סטעמקעס, מיט זיינע קלוגע גלייכווערטלעך? אָט דאָס איז יענער משה־מענדעל?...

און דאָ האָט איהם רחל׳ע, נים ווילענדיג, ווייערער א מאָל פערגלייכט מיט איין אנדערען, מיט סטעמפעניו׳ן!...

אוועקט, אוועקט, פינסטערע מחשבות, פון א אידישער טאָכטער!

VIII.

צום „שלייער־וואַרמעס".

אויף מאָרגען, אז חיענע די שמש׳טע איז געקומען צו דוואָסי־מלכה׳ן זאָגען, אז די מחותנת׳טע מיט׳ן חתן, מיט דער כלה, מיט

אַלע מחותנים האָבן געלאָזט בעטן צום שלייער־וואָרמעס, איז שוין רחל׳ע געווען אויסגעשלייערט און אָנגעטהאָן נאָך דער לעצטער מאָדע פון רב דוד מעכאַניק דעם זשענסקי שניידער: אַ בלוי זיידען מלבוש, הימעל־קאָליר, מיט ווייסע קרוזשעווקעס און מיט גאַנץ ברייטע אַרבעל, ווי מע האָט דעמאָלט געטראָגן אין מאַזע־פעווקע, וואו די מאָדע האָט פערשפּעטיגט אויף עטליכע יאָהר; אויפ׳ן קאָפּ אַ בלוי זיידען טיכעל, אַזשורנע אַרבייט, אַזוי, אַז מע האָט געקאָנט אַרויסזעהן דעם גאַנצען שלייער מיט די צעפּ... נאָר פרעמדע צעפּ; די אייגענע בלאָנדע האָר זענען שוין ביי רחל׳ען פון לאַנג בעהאַלטען, פערבאָרגען אויף תמיד, אויף אייביג! עטליכע שנירעלעך פּערעל אויפ׳ן האַלז, אויפ׳ן ווייסען, אויפ׳ן שענעם האַלז, אַ גרויסע גאָלדענע קייט, אַ בראָש, בראַסליעטען, פינגערלעך, אויהערינגלעך — די גאַנצע אידישע ציערונג, דער גאַנצער אידישער מאַיאָנטעק.

איין אויסגעשלייערטע איז רחל׳ע געזעסען ביי זיך אין חדר, וואו משה־מענדעל איז נאָך געלעגען אין דער נעכטיגער פּאָזע, מיט׳ן גאָרגעל אַרויף און מיט איין אָפען מויל, און האָט געהאַלטען אין איין חראָפּען.

„אַך, וואָס פאַר אַ גרויסער חילוק עס איז צווישען די צוויי משה־מענדלען, דאָס הייסט, צווישען משה־מענדעל דעם חתן און משה־מענדעל דעם מאַן: יענער משה־מענדעל איז עפּיס געווען מיט אַזוי פיעל חן, זיינע אויגען האָבן געלייכט, ווי הבדלות, זיין קול איז געווען צוקער־זיס, זיינע אַלע פּאָסטעמקעס זענען געווען אַזוי אַנגענעהם, אַזוי ליעבליך! און דער משה־מענדעל? עפּיס אַזוי משונה־לאַנג און שמאָל און סאָטולעוואַטע, און אַ געל בערדעל שיט זיך איהם. פון וואַנען האָט זיך צו איהם גענומען אַזאַ צאַפּען־בערדעל?

און נישט ווילענדיג, שטעלט זי זיך פאַר אַלץ אָט אַ יענעם כל־בו׳ניק, וואָס האָט זי אַ גאַנצע נאַכט ניט געלאָזט שלאָפען — אַ ריינער אומגליק! „איך בין אַליין שולדיג — קלערט זיך רחל׳ע —

איך בין אליין שולדיג: פלוצים נא דיר גאַר אזא שלים־מזל, א סטעמפעניו! ווער שטעלט זיך דאָס אָפּ פּלוצים רעדען מיט א כלי־זמר? פע, בזיונות! און וואָס וואָלט מען געקאָנט אויף מיר זאָגען, ווען מע זאָל מיך זעהן שטעהן און רעדען מיט איהם? א מערכה, וואָס ס'איז געווען אזא געפּילדרער. און וואָס וואָלט משה־מענדעל געזאָגט?"...

און מיט א שמייכעל איז רחל'ע צוגעגאַנגען צו משה־מענדעל'ס בעט און האָט זיך איינגעבויגען איבער זיין קאָפּ און האָט איהם אָנגערופען ביי'ם נאָמען. משה־מענדעל האָט אויפגעעפענט די גרויע אויגען און האָט לאַנג געקוקט און האָט ניט פערשטאַנען וואָס ער זעהט פאַר זיך.

— משה־מענדעל! — האָט איהם רחל'ע געזאָגט, אָנגעבויגען זיך אינגאַנצען צו איהם. — משה־מענדעל! דו דערקענסט מיך ניט, צי וואָס? קוק איהם אָן, ווי ער באַטראַכט מיך אביסעל! איך בין דיר, אפּנים, געפעלען אין שלייער?

— אי, לאָז צורוה, וויל שלאָפען!... — און מיט די ווערטער דרעהט זיך משה־מענדעל אוים מיט'ן פּנים צו דער וואַנד און לאָזט־אַרויס א משונה־ווילד חראַפּעריי.

— די מחותנת'טע און חתן־כלה און אַלע מחותנים האָבען גע־לאָזט בעטען אייך מיט אייער שוויעגער און מיט אייער מאַן אויפ'ן „שלייער־וואַרמעס".

אזוי רופט־אוים חיענע די שמש'טע, אריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין דער טיר אריין, נאָר דערזעהען, ווי רחל'ע שטעהט איבער'ן מאַנ'ס צוקאָפּענס, טהוט זי זיך א וואָרף צוריק.

* * *

רחל'ע האָט געטראָפען די כלה נאָך ניט קיין אויסגעשלייערטע. ביידע חבר'טעס האָבען זיך צעקושט, און עס איז צווישען זיי גיך פערבונדען געוואָרען א גאַנץ וואַרעמער שמועס, ווי עס דאַרף צו זיין צווישען צוויי יונגע ווייבלעך.

דער עולם האָט זיך געקליבען ביסלעכווייז, און די סאַרווערס מיט די סאַרווערקעס האָבען בעדעקט די טישען מיט כל־טוב: מיט לעקאַך און מיט איינגעמאַכטס, מיט קומיש־ברויט און מיט מאַנדעל־בייגעלעך און מיט שטרודלען אַלערליי. די נעכטיגע שמשים מיט די נעכטיגע אָרעמע לייט זענען שוין אויך דאָ. דער מחותן, חיים־בנציון, לויפט־אַרום איין אויסגעצוואָגענער, מיט אַ סאַמעטען קאַש־קעטעל, און די מחותנת'טע איז שוין הייזעריג, ווי די וואַנד; דאָך הערט זי ניט אויף צו פּאַראַדקעווען, טרייבט דעם אהער און דעם אהין און שרייט מיט די לעצטע כחות:

— איהר ווילט מיך אומגליקליך מאַכען, שונאי־ציון! איהר נעמט און שטעלט־אַוועק אַ בעקען מיט טאָרט און מיט איינגעמאַכטס דאָרט, וואו עס דאַרף גאָר שטעהן דאָס פלעשעל בראָנפען מיט די גלעזלעך. וואונד איז מיר און וועה איז מיר! געה צעריים זיך! נאַ דיר אַ חתונה! קאָסט אַ גרודע גאָלד, און צום סוף — נאַ דיר! אפילו די כלי־זמר זענען נאָך אויך ניטאָ! טאַקי נאָר אַ מעשה קומט זיך אָנצוטהון און געננוג!

— שאַ, לאָז זיין שטיל! —'שרייט חיים־בנציון דער מחותן. — וואָס פילדערסט דו אזוי? מע ווערד פון דיר ניט גליקליך! זי טהוט גאָרניט און שרייט! וואָס שרייסט דו וואָס? אַ נאָווינע ביי דיר אַ קינד חתונה מאַכען? דאָס ערשטע מאָל, צי וואָס? קוק זי אָן, זי חריפעט אזש! צענויפגערופען געסט מיט קרובים אַ גאַנצע שטאָדט און לויפט־אַרום און שרייט! טאָמער ווייסט דו וואָס?

— ווער שרייט, משוגענער כהן? ווער שרייט?

— איך וויים ווער סע שרייט? אדרבה, זאָג שוין אַליין!

— איך שריי ניט; סע דו שרייסט.

— איך שריי שוין? אזוי? גאָר פאַרקעהרט?

— אָט שרייסט דו דאָך, חיים־בנציון, וואָס איז דאָס דיר אָנגעקומען אזעלכס?

— אַ גוטער מאָרגען זאָל קומען אויפ'ן מחותן מיט דער מחותנת'טע, אויפ'ן חתן מיט דער כלה, אויף אַלע מחותנים פון ביידע צדדים און אויף אַלע ליעבע פריינד, וויוואַט — גאַנץ פיין אויסגעשפּיעלט!

מיט דעם הילכיגען אויסרוף פון חייקעל בדחן האָבען זיך די כלי־זמר גענומען צו די כלים, און די חתונה איז געוואָרען ווידער אַ חתונה! דער עולם האָט זיך גענומען אויסווישען די הענד אין די פּאָלעס, פערקאַטשען די אַרבעל, און ערשט נאָכדעם זיך וואַשען, געזעצט זיך צום טיש פּראַווען דעם „שלייער־וואַרמעס" — און דאָ האָט זיך סטעמפּעניו גענומען דאָס פיעדעלע און האָט איבער־אַ־נייעס געמאַכט אַלע נעכטיגע קונצען נאָך מיט עטליכע צוזעצלעך און מיט אַ צוויי־דריי נייע שטיקלעך, פון וועלכע דער עולם האָט געגאַפט אויף די נענעל און איז געווען אויסער זיך. אַלע אויגען האָבען געקוקט אויף איהם, אויף סטעמפּעניו'ן; נאָר איין רחל'ע האָט נישט געקוקט אין יענעם ווינקעל — און דאָך האָט זי איהם געזעהען, און דאָך האָט זי געפיהלט, אַז ער קוקט אויף איהר... ערשט דעמאָלט, אַז סטעמפּעניו האָט דאָס פיעדעלע אַוועקגעלעגט, און צווישען עולם איז געוואָרען אַ הו־האַ, — ערשט דעמאָלט האָט רחל'ע אויפגעהויבען איהרע בלויע אויגען און האָט דערזעהן... סטעמפּעניו'ן.

— וואָס זאָגט איהר אויף איהם? — האָט זיך צו איהר גע־ווענדט די כלה, וואָס האָט ביז אַהער געשוויגען.

— אויף וועמען? — האָט זי רחל'ע געפרעגט בתמימות.

— אויף סטעמפּעניו'ן; אַ שענער כל־בו'ניק?...

רחל'ע האָט איהר גאָרנישט געענטפערט דערויף. זי האָט דער־פיהלט, אַז די פאַרב קומט איהר צו אין פנים אריין. די כלה האָט דאָס בעמערקט און האָט זי אַ פרעג געטהאָן:

— ס'איז אייך היים, רחל'ע? איאָ, ס'איז אייך היים?

— יאָ, היים, שרעקליך היים! איך וועל אַרויסגעהן אויף אַ מינוט אין דרויסען זיך אָפּקיהלען. — האָט איהר רחל'ע געענטפערט

און איז אַרויסגעגאַנגען פֿון'ם טיש, בעגעגענט זיך אויף יעדען טריט מיט אַ סאַרוועטקע, וואָס האָבען איהר אָפּגעטראָגען דעם ווענ מיט גרויס כבוד, נישט אַזוי צוליעב איהר, ווי צוליעב איהר זיידען מלבוש. נאָר נישט אַזוי גיך האָט זי געטראָפען צו דער טיר, דען, ערשטענס, האָט זי בעדאַרפט דורכשפּאַרען זיך דורך די כלי־זמר, וואָס האָבען זי בעטראַכט „מיט אויגען" און האָבען זיך דורכגעוואָרפען אויף זייער לשון: „קליווע יאָלדאָווקע, מע דאַרף טירען מיט צוזעניכע"... און אַז זי האָט זיך בעגעגענט מיט סטעמ־פעניו'ס אויגען, האָט זי דערפיהלט עפּיס אַ מין האַרצקלאַפּעניש, וואָס זי האָט נאָך ביז אַהער קיינמאָל נישט געפיהלט; דערפון איז זי געוואָרען נאָך רויטער און האָט דערפיהלט אַ שרעקליכע היץ אין פּנים, ווי אַ מענש, וואָס געהט אויף אַ שרפה סאַמע ביי'ם רעכטען פייער. צו די צרות האָט זי זיך נאָך געדאַרפט בעגעגענען מיט'ן מחותן רב חיים־בנציון, שוין כמעט ביי דער טיר, און דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ נייע חתונה: רב חיים־בנציון איז געווען אַ איד אַ חסיד און האָט געציטערט פאַר אַ נקבה שרעקליך. אַז ער האָט זיך בעגעגענט פּלוצים מיט רחל'ען, האָט זיך רב חיים־בנציון בעדאַרפט, איינענטליך, אַ וואָרף טהון צוריק, ווי דער שטייגער איז. נאָר, מעשה שטן, האָט ער זיך גאָר אַ נעם געטהאָן רעכטס, און אַזוי ווי זי, רחל'ע, איז אויך נעגאַנגען רעכטס, איז אָפּגעגאַנגען אַ האָר, זיי זאָלען זיך צעבוצקען. לכן איז רב חיים־בנציון געפאַלען אויף איין עצה און האָט זיך באַלד אַ חאַפּ געטהאָן לינקס; צום אומגליק, איז זי אויך געפאַלען אויף דער זעלבער עצה און האָט אויך גענומען לינקס. דאָ האָט רב חיים־בנציון באַלד פערשטאַנען, אַז מע דאַרף זיך ראַפּטאַם אַ לאָז טהון טאַקי נאָר רעכטס, נאָר ביז ער האָט זיך אַ ריהר געטהאָן, איז איהם שוין רחל'ע געשטאַנען אַקעגען, ווי אויף צו־להכעיס — און גאָט ווייסט ביז וואַנען זיי וואָלטען אַזוי אוועק־געטאַנצט, ווען אויף זייער גליק זאָל ניט געווען אָנגעקומען די היי־זערינע מחותנת'טע און ניט שטעלען זיך אויס'טענה'ן מיט'ן מחותן, אויף זייער געוועהנליכען שטייגער, און דערווייל האָט זיך רחל'ע

ארויסגעחאפט אין דרויסען ארויס, אביסעל אפקיהלען זיך פון דער שרעקליכער היץ.

IX.

רחל'עס ביאגראפיע און חיה־עטעל'ס ראמאן.

אין דרויסען איז אבער געווען נאך הייסער. עס איז געווען א תמוז'דיגער טאג. די זון האט געהאלטען אין מיטען הימעל און האט געסמאלעט און געבראטען גאר אהן רחמנות. אויף די היל־צערנע און שטרויענע דעכער פון די מאזעפעווקער הייזער האט זיך דער אפשיין פון דער זון צעגאסען מיט טויזענדער פאסען, וואס צי־טערען און שוועבען, ווי די חוואליעס פונ'ם טייך; חדר־יונגלעך רופען דאס אן: „די שכינה רוהט".

אקעגען רחל'ען שטעהט דער מארק: ער איז ברייט און פוסט. די קלייטען מיט די רויטע פארטיכלעך זענען אפען, און די ווייבער זיצען אויף פיערעקעכיגע בענקלעך און ארבייטען א זאק מיט א שרעקליכער געשווינדקייט. ביי דער זייט שטעהען מולטערלעך מיט יאגעדעס, מיט קיכלעך און מיט קארזשיקלעך, און א ציעג גנבה'ט זיך אונטער און האט חשק צו מאכען א שטיקעל אומגליק, נאר מע דערלאזט זי נים. ווייט־ווייט געהען א פאר אכסען מיט א גרויסער פוהר סנאפעס קארן; די פוהר מאכט־אן א מורא'דיגען פאראך ארום זיך, און הינטען געהט־נאך א קליין שייגעצעל מיט א גרויס ווארעם היטעל, מיט א טארבע, מיט א לאנגער בייטש און באר־פיס, און א גרויסער הונד לויפט איהם נאך מיט איין ארויסגעשטעלטער צונג.

רחל'ע שטעהט און בעטראכט דאס גאנצע וואכעדיגע אויסזיכט און פערגלייכט דאס מיט איהר בלוי־זיידען מלבוש, הימעל־קאליר, און מיט די פערעלעך, בראסליעטען, אויהערינגלעך, פינגערלעך — און זי פיהלט, אז זי איז עפיס גאר ווילד־פרעמד מיט דעם ראזיגען

בילד, מיט דער גאַנצער נאַטור, עפּיס ניט אַהין, ניט אַהער, ניט מאַרק־אידינע, ניט גראַפינע — גלאַט אַ אידיש קינד, אַ אידישע טאָכטער, פּטור פון אַלץ. אַט האָט זי זיך אַ מאַן, עסט זיך קעסט ביי די שוועהר־און־שוויעגער, טהוט נישט קיין האַנד אין קאַלטען וואַסער, און דער מאַן איז אָדער אין בית־מדרש, אָדער אין מאַרק, געהט־אַרום מיט'ן שטעקעלע און זאָגט ווערטלעך.

אַצינד, שטעהענדיג אָט דאָ, נאָהענט צו דער נאַטור, האָט זי זיך כמעט דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען גענומען רעכט בעטראַכטען, ווער זי איז, און עס איז איהר אַרויפגעקומען אויפ'ן זינען אַ נייע מחשבה, אַז עס פעהלט איהר עפּיס. וואָס — ווייסט זי נישט, נאָר עפּיס פעהלט איהר, עפּיס נעהמט איהר אָפּ...

רחל'ע איז געווען אַ פּשוט אידיש ווייבעל אָהן אויבערקעפּלעך, אָהן שפּיצלעך. מיט איינעם וואָרט — דאָס, וואָס מע רופט־אָן ביי אונז אַ א י ד י ש ע ט אָ כ ט ע ר. געוואַכסען צווישען אַ סך קינדער, איז זי ביי פאָטער און מוטער אין סקווירע געווען ניט אַזאַ אַנטיק: „וויים איך, אַ מיידעל, לאָז זי זיך וואַכסען געזונטערהייד"... און בכדי זי זאָל זיך ניט אַרומבלאָנקעווען פאַר די אויגען און עס זאָל זיין ווינציגער מיט אַ קינד אין שטוב, האָט מען זי אָפּגעשיקט גלייך מיט אַלע איהרע ברידערלעך אין חדר אריין. נאָכדעם, אַז זי איז שוין אַביסעל אונטערגעוואַכסען, האָט מען זי אָפּגעגעבען לערנען זיך שרייבען צו מ אָ ט ע ל ש פּ ר י י ז, דעם „מיידעלשען שרייבער". דאָרט, ביי מאָטעל שפּרייז, דעם „מיידעלשען שרייבער", האָט זיך רחל'ע געהאַט, געוועהנליך, איהרע חבר'טעס, קליינע און גרויסע מיידלעך, נאָר מעהר האָט זי ליעב געהאַט צו שאַרען זיך אַרום די עלטערע מיידלעך, פון וועלכע זי האָט ליעב געהאַט צו הערען מעשיות, שענע וואונדערליכע מעשיות. די מיידלעך וויעדער האָבען ליעב געהאַט רחל'ען פאַר איהר זינגען, פאַר איהר שען זינגען.

— זינג אונז, רחל'ע, הארצעניו! זינג, נישקשה, אַצינד איז ניטאָ קיין יונגלעך.

פאַר יונגלעך און פאַר עלטערע האָט זיך רחל׳ע געשעמט צו זינגען, בפרט נאָך פאַר גרויסע יונגלעך האָבען איהר די חבר׳טעס אליין געזאָגט, אז ס׳איז ניט שען, מע טאָר ניט...

— נו, זינג שוין, רחל׳ע. קוק זי אָן, מע דאַרף זי בעטען.

און רחל׳ע פאָלגט די גרויסע מיידלעך און פערציהט אויף איהר דינער, ווייכער שטימע א ליעדעל, א אידיש ליעדעל.

אויפ׳ן בארג שטעהט א טויב,
און טהוט זיך טרויעריג ברומען,
ערגיץ האָב איך א ליעבען פריינד —
און קאָן צו איהם נישט קומען...

רחל׳ע זינגט דאָס דאָזיגע ליעבע ליעדעל מיט גרויס געפיהל, גלייך ווי זי וואָלט פערשטאַנען דאָס וואָרט „ליעבע“. יענע אָבער, איך מיין די עלטערע מיידלעך, האָבען דאָס, אפּנים, יאָ פערשטאַנען, מחמת זיי פלעגען זיך דערביי פערזאָרגען, זיפצען, און אמאָל לאָזען א טרער אויך...

מעהר פון אַלע האָט ליעב געהאָט צו הערען די דאָזיגע ליעדע־לעך, וואָס רחל׳ע האָט געזונגען פאַר איהרע חבר׳טעס, איינע פון זיי מיט׳ן נאָמען חיה־עטעל, זעהר א שען מיידעל, א יתומה. חיה־עטעל איז געווען איינע פון א סך מיידלעך. איהר ביאָגראַפיע איז די ביאָגראַפיע פון פיעלע אידישע טעכטער און קאָן דערצעהלט ווערען אזוי קורץ און אזוי גיך, ווי מאַכען א ברכה „שהכל נהיה בדברו“. אָט האָט איהר זי איגנאַנצען:

אמאָל (נישט זעהר לאַנג) זענען געווען צוויי ברידער אין דער שטאָדט סקווירע, איינער האָט געהייסען אהרן און דער אנדערער האָט געהייסען לייב. אהרן איז יונג געשטאָרבען און נאָך איהם איז נאָכגעשטאָרבען זיין ווייב, און עס איז פון זיי איבערגעבליבען א טאָכטער חיה־עטעל. האָט זיך אויף איהר דערבאַרעמט דער פעטער לייב און האָט זי צוגענומען צו זיך מיט איהר ירושה. דער פעטער לייב האָט זיך אפילו מיט דער יתומה נישט אזוי שען בע־

גאַנגען, די גאַנצע ירושה האָט ער זיך צוגענומען (אַ דריי טויזענד קערבלעך, זאָגט מען), און איהר, דער יתומה, האָט ער געגעבן, מחילה, אַ פייג, און האָט זי חתונה געמאַכט פאַר אַ חניאַק, אַ כלב שבכלבים, וואָס איז איהר דערגאַנגען די יאָהרען, און חיה־עטעל איז יונג, צו צוויי און צוואַנציג יאָהר, געגאַנגען פון דער וועלט.

אָט מיט דער חיה־עטעל איז אונזער רחל׳ע געווען אַ לייבליכע חבר׳טע, און זיי האָבען זיך ביידע זעהר ליעב געהאַט. און אָט מיט דער חיה־עטעל איז אַמאָל געזעסען רחל׳ע שבת בייטאָג ביי׳ם פענ־סטער, גאַנץ פיין אויסגעקעמט און אָנגעטהאָן שבת׳דיג, ווי עס גע־הער צו זיין. ווי דער שטייגער איז, האָט רחל׳ע געזונגען איהרע ליעדעלעך, און חיה־עטעל האָט געהערט. רחל׳ע האָט געזונגען:

אוי, דו פאָהרסט אוועק,
אוי, דו פאָהרסט אוועק,
און מיך לאָזט דו איבער!...

— רחל׳ע, הארצעניו, נשמה׳ניו! — זאָגט חיה־עטעל. — זינג דאָס נאָך אַ מאָל!

— איבערזינגען דאָס נאָך אַ מאָל? — פרעגט זי רחל׳ע פער־וואונדערט. — נו, איך קאָן דאָס דיר אָנהויבען נאָך אַ מאָל פון אָנהויב:

אוי, דו פאָהרסט אוועק,
אוי, דו פאָהרסט אוועק,
און מיך לאָזט דו אי־אי־איבער!...

פלוצים דערזעהט רחל׳ע, ווי חיה־עטעל די יתומה ליגט מיט׳ן פנים אויף דער האַנד און איהר קאָפּ מיט די פלייצעס וואַרפען זיך. רחל׳ע בלייבט שטיל און הערט, ווי חיה־עטעל חליפעט.

— גאָט איז מיט דיר, חיה־עטעל, דו וויינסט? וואָס עפּיס אין מיטען דרינען געוויינט? זאָג מיר, וואָס איז דיר, חיה־עטעל, אַזעלכעס געשעהן? פלוצים גאָר, נאַ דיר אַ געוויין!

— אוי, רחל'ע! — ענטפערט זי איהר מיט א געוויין. — אוי, רחל'ע, דאָס ליערעל, דאָס ליערעל דיינס!

— דאָס ליערעל? וואָס זשע איז דאָרט אזעלכעס? וואָס דארף מען וויינען דערויף?

— אוי, רחל'ע, פרעג מיך נישט, פרעג נישט קיין פארביטערט הארץ! א פייער ברענט אין מיר! עס ברענט אין מיר א העליש פייער אָט דאָ, זעהסט דו, אָט דאָ־אָ!

און חיה־עטעל ווייזט איהר אָן ביי זיך אויפ'ן הארצען. רחל'ע קוקט אויף איהר פערוואונדערט און צעמישט.

— וואָס קוקסט דו אויף מיר אזוי, רחל'ע? דו פארשטעהסט נים, דו קאָנסט נים פיהלען וואָס מיר איז; מיין הארץ איז מיר אזוי שווער, איך בין אזוי עלענד, אזוי פארוויסט, איך טראָג אזעלכע מכות, אז איך מוז דיר אַלסדינג דערצעהלען — אַלסדינג!

און חיה־עטעל דערצעהלט רחל'ען א גאנצע געשיכטע, א טרויעריגע מעשה, אפילו א געוועהנליכע, וואָס טרעפט זיך גאנץ אָפט ביי אידען, נאָר זעהר א טרויעריגע מעשה, ווי אזוי איהר פעטער לייב האָט זיך מיט איהר מיאוס בעגאנגען, און צומיינסטען — זי, די מרשעת, די מוהמע, און ווען נים דעם פעטער לייב'ס יונגער זוהן בנימין, וואָלט זי שוין לאנג אנטלאָפען אין דער וועלט אריין, אָדער אין טייך ארייגעוואָרפען זיך. אָט דער בנימין איז געוועזן איהר איינציגע נחמה אויף דער וועלט; מיט איהם איז זי דאָס אויפגע־וואכסען אינאיינעם; ער איז צו איהר געוועזן ווי א ברודער, ווי איין אייגענער ברודער — און צום סוף איז ער אוועקגעפאָהרען, האָט זי איבערגעלאָזט אויף צרות, ווי א פרעמדער, גאָר ווי א ווילד־פרעמדער.

— איך פארשטעה ניט, חיה־עטעל, וואָס באדארף מען דאָ אזוי איינלעגען די וועלט, ווען אפילו איין אייגענער ברודער פאָהרט־אוועק, בפרט נאָך ניט קיין אייגענער!

— אוי, רחל'ע, דו ווייסט נישט, ווי היימיש ער איז מיר געוועזן, ווי איינגעבאקען אין הארצען, טאקי נאָר ווי איין אייגענער. נאָך

מעהר ווי איין איינענער, זאָג איך דיר! אז איך האָב געזעהן פאַר זיך בנימינ׳ען, איז מיר געווען א ליכט אין די אויגען, און אז ער איז אוועקגעפאָהרען...

— בנימין האָט דאָך געמוזט אוועקפאָהרען, חיה־עטעל, ער האָט דאָך חתונה געהאַט.

— אוי, רחל׳ע־קרוין, זאָג עס מיר ניט, איך קאָן דאָס ניט הערען! דאָס וואָרט „חתונה־געהאַט" נעמט ביי מיר ארויס מיין גאַנץ חיות! ווען איך דערהער, אז מע זאָגט: „בנימין האָט חתונה געהאַט", עקט זיך מיר דאָס לעבען. דו ווייסט דאָס ניט, רחל׳ע, הלואי זאָלסט דו דערפון נישט וויסען אייביג... וואָס קוקסט דו אויף מיר אזוי? בנימין האָט מיר צוגעזאָגט, געשוואָרען, אז ער וועט מיך נעמען.

— נו, למאי זשע האָט ער דיך ניט גענומען, חיה־עטעל?

— דו פרעגסט, ווי א קינד, רחל׳ע. מסתמא איז מיר ניט באשערט. מסתמא איז דאָר א י ה ר מזל.

— ער האָט דאָך דיר אָבער געשוואָרען, אז ער וועט דיך יאָ נעמען.

— נו, מילא, האָט ער געשוואָרען! ער האָט זיך אלץ געקליבען זאָגען דעם פעטער, אָפּגעלעגט פון טאָג אויף טאָג: ער האָט מורא געהאַט פאַר איהם (דו קענסט דאָך מיין פעטער לייב), ביז ער איז א חתן געוואָרען פאַר איהר. און אז איך האָב געמאַכט מיט איהם א שמועס מכח דעם, האָט ער מיר געזאָגט, אז ביז דער חתונה איז נאָך ווייט, ער וועט נאָך קאָנען רעדען — און אזוי זענען אוועקגע־גאַנגען די טעג מיט די יאָהרען, ביז ס׳איז געקומען די צייט, אָט א יענע פינסטערע צייט, אויף מיין שלים־מזל... איך בין אליין געווען ביי דער חופה, איך האָב אלסדינג געזעהן מיט מיינע אויגען, אלסדינג, ווי אזוי ער האָט איהר אָנגעטהאָן דאָס פינגערעל, געזאָגט וואָס מע באדאַרף... דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען, און בנימין האָט אראָפּגעלאָזט די אויגען אויף דער ערד, ער זאָל

מיך ניט זעהן — נאָר איך ווייס, אַז ער האָט מיך געזעהן... אַך, רחל'ע, ווי אַזוי לעב איך? ווי אַזוי האַלט איך דאָס אויס?

— ווי באַלד אַזוי, חיה־עטעל, איז דאָך בנימין אַ גרויסער לינ־נער און איז ניט ווערטה, וואָס די ערד טראָגט איהם.

— ניין, זאָג דאָס ניט, רחל'ע, דו קענסט ניט בנימינ'ען; דו ווייסט ניט, וואָס פאַר אַ דימענט דאָס איז, וואָס פאַר אַ טייער האַרץ ער האָט!... דאָס איז ער אינגאַנצען שולדיג, דער פעטער לייב, דער רוצח, מיין טאַטענ'ס בלוט זאָל איהם נאָר אָקעגען קומען, רבונו של עולם!

— איך זעה אַרוים, חיה־עטעל, אַז ער טהוט דיר, אפנים, גוט באַנג.

— באַנג, זאָגסט דו? איך שטאַרב, איך געה־אויס מיט די כחות — און זי זאָגט נאָר באַנג־שמאַנג!

— נו, און זי, חיה־עטעל, זי איז עפּים אַ שען ווייבעל?

— ווער זי?

— זי, בנימינ'ס ווייב מיין איך.

ביי די ווערטער האָט רחל'ע דערזעהן, ווי חיה־עטעל ווערד רויט און נאָכדעם בלייך, אַלערליי פאַרבען. רחל'ע האָט נאָך נישט געקאָנט פערשטעהן, פאַר וואָס חיה־עטעל וויל איהר דערויף ניט ענטפערען; נאָר פיהלען האָט זי געפיהלט, אַז נאָך אַ מאָל איבער־פרעגען זי דאַרף מען ניט. „מסתמא פּאַסט איהר ניט, אַז זי מאַכט אַ שווייג; מסתמא טהוט איהר וועה, אַז זי וויל דערפון ניט רעדען“...

אין אַ צייט אַרום האָט זיך רחל'ע בעגעגענט מיט חיה־עטל'ען אויף אַ חתונה, טאַקי ביי חיה־עטל'ען אויף דער חתונה. חיה־עטעל איז געווען אַ כלה, ווי אַלע כלות; געזעסען, ווי אַ כלה דאַרף זיצען, געשווינען, געגאַנגען צו דער חופּה, אויף מאָרגען אויסגעשלייערט זיך, געווען אפילו בלייכליך אויפ'ן פּנים, אביסעל ווי פערטראַכט,

נישט פריילין... נאָר נישקשה, עס מאַכט ניט אויס: אַ כלה דאַרף אַזוי זיין. וואָס זשע? טאַנצען זאָל זי געהן?...

ווער ווייסט, וואָס ביי חיה־עטל׳ען איז געוועזן אויף דער מחשבה, אויפ׳ן הארצען? דאָס הארץ פון אַ אידישער טאָכטער איז אַ סוד, אַ גרויסער סוד. אַ קאַסטען, אַ פערשלאָסענער קאַסטען, און דערצו פּאַסט טאָקי ניט פאַר קיין מאַנסביל אריינצוקוקען אַהין — עס איז עפּיס נישט קיין דרך־ארץ...

X.

און ווייטער אַ מאָל רחל׳ע.

אויף דער שאלה: „וואָס טהוט זיך ביי חיה־עטל׳ען אינוועניג אין הארצען?" — אויף דער שאלה האָט זיך רחל׳ע פערטראַכט ביי חיה־עטל׳ען אויף דער חתונה. רחל׳ע האָט וועגען דעם מיט קיינעם נישט גערעדט; דאָך האָט זי פערשטאַנען מיט׳ן שכל און אַביסעל געפיהלט מיט׳ן הארצען, אַז חיה־עטל׳ען דאַרף אַצינד זיין ניט אין בעסטען, זיצענדיג מיט איהר בעשערטען, אַ ווילד־פרעמדען בחור, און ווען איהר אייגענער בנימין איז דאָרט ערגיץ מיט זיין ווייב... רחל׳ען האָט זיך אפילו שטאַרק געגלוסט אַ פרעג טהון אַצינד חיה־עטל׳ען, וואָס הערט זיך מיט בנימינ׳ען, וואָס מאַכט ער, צי שרייבט ער בריוולעך? נאָר, צוגעגאַנגען נאָהענט צו חיה־עטל׳ען און אריינגעקוקט איהר אין איהר בלייך פּנים אריין און דערהערט, ווי זי זיפצט גאַנץ אָפּטליך, — האָט איהר דאָס הארץ נישט פערטראָגען צו רעדען מיט איהר פון אַזעלכע זאַכען.

מיר קאָנען דענקען, אַז דאָס איז געוועזן דאָס ערשטע מאָל אויף איהר לעבען, וואָס זי, רחל׳ע, האָט זיך פערטראַכט וועגען אַזעלכע ענינים. עס קאָן זיין, אַז איין רעכטער פּאַקט פונ׳ם לעבען זאָל אַרויסרופען אַ סך מעהר מחשבות און אויפוועקען אַ סך מעהר געפיהלען, ווי צעהן גוטע ביכער. אמת, רחל׳ע איז געוועזן אַ פּשוט אידיש מיידעל, אָהן חכמות, נאָר קיין נאַריש מיידעל איז זי נים

געווען; פאר וואס זשע זאל זי נישט בענעמען א זאך מיט איהר איינענעם געבארענעם שכל? אמת, רחל'ע האט נישט געוואוסט פון קיין העלדען, פון קיין ראמאנען, אבער א ריין הארץ, א ריין אידיש הארץ האט זי געהאט; פאר וואס זשע זאל זי נים פיהלען קיין פרעמדע צרות, נישט פערשטעהן קיין פרעמדע יסורים? אין דעם פרט, קאן מען זאגען, איז רחל'ע מיט א מאל עלטער געווארען אויף עטליכע יאהר, א דאנק חיה־עטל'ען מיט איהר אידישען ראמאן.

אין יענער צייט איז שוין רחל'ע אויך געווען א כלה, און פון איהר חתן משה־מענדל'ען האט זי זיך אנגעהערט אזעלכע שבחים מיט אזוי פיעל מעלות, אז זי האט געקוקט אויף זיך, ווי אויף איינע א גליקליכע אין דער וועלט.

— קיין עין־הרע, אזא גליק! — האט זי געהערט פון אלע זייטען.

— א שמאלץ־גרוב! איין אנקומעניש! רב אייזיק־נפתלי איז א איד א בעל־הבית, דער פיינסטער פון אלע מאזעפעווקער בעלי־בתים, און האט איין זוהן, איין־איינציגען זוהן, און נאך וואס פאר א זוהן. נו, א מזל!

און באמת איז משה־מענדעל מאקי געווען א פיין בחור'על און האט געקאנט געפעלען יעדען: א וואהלס, א לעבעדיגס, א גמרא־קעפעל, א שענער בעל־תנ"ך, דערצו נאך א כתבא־רבה אויף עטליכע הענד, אזוי, אז מיט זיינע כתבים האט זיך גאנץ מאזעפעווקע ארומגעטראגען, און אפילו מאטעל שפרייז אליין, דער „מיידעלשער שרייבער" אין סקווירע, האט אנגעזאטעלט זיין רויטע נאז מיט א פאר שפאקולען, האט עטליכע מאל בעטראכט דעם חתנ'ס כתב, ווי איין עבטער מבין, און האט מודה געווען, אז דער חתן האט א גאלדען הענטעל, און אז ער וועט זיך מיט דער צייט אויסשרייבען די האנד, וועט ער, אם ירצה השם, קאנען שרייבען.

נערערט האט רחל'ע מיט איהר חתן זעהר ווינציג, דען וואו איז ער געווען און וואו איז זי געווען? פון מאזעפעווקע קיין סקווירע איז גאנץ ווייטליך, און געזעהען האבען זיי זיך בסך־הכל איין מאל.

אי דאָס — נאָר אַ צוויי שעה, אי דאָס — פאַר אַ גאַנצען מנין אידען, אי דאָס — איז דער חתן געווען אין איין חדר און די כלה — איג׳ם אַנדערען חדר. דערפאַר אָבער האָבען זיי זיך איבערגעשריי־בען מיט בריוולעך כמעט אַלע וואָך, אַ קיילעכיג יאָהר כסדרה, ביז דער חתונה. אמת, אין דעם איבערשרייבעכטס — וואָס דאַרף מען דאָ לייקענען? — האָט מאָטעל שפּרייז געהאַט אַ גרויסען חלק. דען אַזוי ווי דעם חתן׳ס בריוולעך זענען געווען געשריבען אין דריי שפּראַך: העברעאיש, רוסיש און דייטש, דערום האָט מאָטעל שפּרייז נעמוזט זעהן, אַז זי, די כלה, זאָל אויך עפּיס ניט פער־שעמט ווערען. און בכדי צו בעווייזען בעשיינפּערליך, אַז פון מאָטעל שפּרייז׳ס חדר געהען ניט אַרויס קיין מיידלעך גלאַט אַזוי, ווי ביי אַנדערע שרייבערס, האָט ער זיך געפּלייסט, אַז אין דער כלה׳ס בריוולעך זאָל זיין צוגעזעצט נאָך פראַנצויזיש אויך, דאָס הייסט, פראַנצויזישע אותיות. אין וועלכע מאָטעל שפּרייז איז געווען נאָר אַ גרויסער בקי. בכלל קאָן מען זאָגען, אַז אַ גאַנץ יאָהר כסדר האָבען זיך חתן־כלה געשפּיעלט אין כתבים, און נאָר דעמאָלט האָבען זיי אויפגעהערט דאָס דאָזיגע שפּיעל, ווען מען האָט זיך שוין אָנגעהויבען רעכט גרייטען צו דער חתונה.

די חתונה איז אָפּגעלאָפּען, ווי אַלע אידישע חתונות; אביסעל האָט כלה׳ס צד ניט יוצא געווען, נישט לייטיש זיך אויסגעשטעלט, גאַנץ אידישליך... און אביסעל האָט זיך חתנ׳ס צד געבלאָזען, גע־ווערטעלט און שטילערהייד אָנגערופען דעם מחותן מיט׳ן נאָמען „דבר־אחר“, ווי ער האָט דאָס אָרענטליך פערדיענט. נאָר גאָר־נישט, עס מאַכט ניט אויס: מע מאַכט, ווי דער שטייגער, אַ כוסה, מע בעט זיך איבער, די כלה געזעגענט זיך אָפּ מיט אַלע איהרע ליעבע, מע בעגלייט זי ביז אַרויס דער שטאָדט, מע קושט זיך, מע וויינט, מע פּטר׳ט אַרויס אַ טאָכטער — און מע פיהרט זי אוועק אַהין, צו די שוועהר־און־שוויעגער אויף קעסט.

XI.

און ווידער א מאָל רחל׳ע.

דאָרט, ביי שוועהר־און־שוויגער, האָט זיך אָנגעהויבען פאַר רחל׳ען א נייע וועלט. ווי א שנור, און איין־איינציגע שנור, און א געראָטענע שנור, האָבען זי אַלע גיך ליעב געקריגען און מע האָט זי אָפגעהיט, געפּאַנקעוועט, געבלאָזען דאָס אָרט פאַר איהר. און ווער שמועסט די שוויגער, דוואָסי־מלכה, וואָס האָט קוים דערלעבט אַזא נחת, האָט פשוט דאָס לעבען אַוועקגעלעגט צוליעב איהר: נאָר „רחל׳ע און רחל׳ע!“ וואו ערגיץ א פעט שטיקעל פליישׁ, א מאַר־בעדיגׂ ביינדעל, א געשמאַקע זאַך — אַלץ רחל׳ען. גאַנץ פריה, רחל׳ע האָט נאָר־וואָס געעפענט די אויגען — אהא, דאָס קריגעל ציקאָריע שטעהט שוין אויפ׳ן טיש, און דוואָסי־מלכה, וואָס איז, אייגענטליך, א פערנומענע, א מארק־אידינע, דרעהט זיך אַרום און זעהט, אַז די שנור זאָל האָבען אַלץ צו דער צייט.

— וואָס דאַרפט איהר זיך מטריח זיין, שוויעגער?

— נישקשה, טרינק, רחל׳ע, עס, רחל׳ע!

איין אַנדערס מאָל זעהט רחל׳ע, ווי די שוויגער לויפט פון מארק אָהן א נשמה און פאַלט־אריין אין קיך מיט קולי־קולות אויף די מענשען, שעלט און קאָרעניעט, גלייך ווי מע וואָלט זי דאָרט געקוילעט.

— וואָס איז, שוויעגער? — פרעגט זי רחל׳ע.

— איך האָב געמיינט, דו ביזט שוין לאַנג אויפגעשטאַנען, און די מילך שטעהט און זידט און זידט — זידען זאָל, רבונו של עולם, מיין מויד׳ס פּאַרע — און איך לויף, איך וויים וואו איך בין אין דער וועלט? אין קליים איז, קיין עין־הרע, איין ענגשאַפט — מע זאָל נאָר באַהיט ווערען, און ער, מיין דאַליע, שטעהט די הענט פאַרלעגט אַרונטער, ווי א מחותן! איך בעט איהם רחמים: נעם טראַנ־אַוועק אהיים אָט א צוויי פרישע ביינעל! טאָמער ווילסט דו עסען — עס, רחל׳ע, גוטע ביינעל, איך קויף תמיד ביי לייציכען

בייגעל, איך וועל ביי קיין אנדער אידינע ניט נעמען, מע זאָל מיר אָנשיטען אַ פולע שטוב מיט גאָלד — גאָט מעג איהר טאַקי העלפען! וויפיעל זי קומט נעבאך אָפּ פון איהר מאַן דעם שכור! ווי אַזוי טראָגט די ערד אויף זיך אַזאַ נפש — פאַרשטעה איך נישט, נאָר אַ בזיון דאָרט דעם טאַטען אויף יענער וועלט... יאָ, וואָס האָב איך געוואָלט זאָגען? משטיינס געזאָגט, דער קאָפּ איז מיר אַזוי פאַרשלאָגען... שאַ, אָן געהט זי שוין, די יפהפיה. מויד! וואו ביזט דו שוין געוועזן, מויד?

און דאָ געהט אַוועק אַ נייע צעטעל פון קללות מיט גוואַלדען פאַר דער מילך פון רחל'עס וועגען, פאַר דער ציקאָריע פון רחל'עס וועגען, פאַר דעם אָנבייסען פון רחל'עס וועגען — הכלל, מיט רחל'ען האַלט אין איין קאָכען די גאַנצע שטוב. אפילו דער שוועהר, וואָס איז תמיד געווען פערנומען מיט זיך און מיט זיינע געשעפטען, האָט אויך שטענדיג נאָכגעקוקט נאָך איהר, נאָכגעפרעגט אויף איהר.

דאָס גאַנצע ארומפאַרקעווען מיט'ן ארומטאַנצען ארום איהר איז רחל'ען, אייגענטליך, געווען אַביסעל פריקרע, טאַקי אריבער דער טבע; און דעם אמת מוז מען זאָגען, אַז רחל'ע איז געווען אַ סך וויינציגער צוגעלאָזט צו זיי, אַלס זיי צו איהר.

אַז מיר זאָגען „זיי", מיינען מיר דאָס די שוועהר־און־שוויעגער, און משה־מענדל'ען, דעם רעכטען פאַרשוין, וואַרפען מיר ארויס פון צעטעל, וואָרום צווישען דעם יונגען פאָרפאָלק איז געווען אַזעלכע מחזקות, וואָס מע קאָן זיי נישט אָנרופען ניט גוט, ניט שלעכט. זיי, דאָס פאָרפאָלק, האָבען צווישען זיך קיין סך נישט גערעדט, און טאַקי נישט געקאָנט רעדען: אַזאַ יונגערמאַן, ווי משה־מענדעל, וועט זיך ניט נעמען אַנידערזעצען אין מיטען בייטאָג אין דער היים רעדען מיט'ן ווייב, און אויף דער נאַכט, קוים זענען זיי שוין יאָ געבליבען אַ מינוט אַליין, האָט דאָס אָבער טאַקי מעהר נישט גע־דויערט, ווי איין רגע: באַלד איז געקומען אָדער רב אייזיק־נפתלי און האָט אריינגעקוקט צו די קינדער, אָדער עס האָט אָנגעטראָגען

דוואָסי־מלכה'ן מיט אַ קרינגעל, מיט אַ טעפּעל, מיט אַ גלאָז, אָדער מיט אַ שאָל.

— אָט נעם אויף אַ ציקאַווּעסט, רחל'ע, און פאַרזוך אָט דעם איינגעמאַכטס.

— וועה איז מיר! איך האָב דאָך שוין אַ מאָל הונדערט פאַרזוכט אָט דעם איינגעמאַכטס, שוויגער!

— ס'אַ גראַם! גּעה שוין געה, קינד, וואָס דו רעדסט! אָט דעם איינגעמאַכטס האָסט דו נאָך אַפילו נישט אָנגעקוקט אין די אויגען.

און רחל'ע נעמט ווידער אַ מאָל פאַרזוכען דעם איינגעמאַכטס, האָט קריכט איהר שוין פון האַלז.

— אַ דונער איז מיר, רחל'ע, ביזט דאָך פאַרחליאַנעט געוואָרען! טהו אַ קוק אַביסעל, ווי אַ מענטש עסט! פון וואָס דו לעבסט — ווייס איך נישט. כלעבען, מע וועט דיך דערזעהן עמיצער פון סקווירע, וועט מען דאָס מיך אַ קאָפּ אָנטעלטען: אַ שענע שוויע־גער — אַ געשוויר איהר אין דער לעבער! — וועט מען זאָגען. — פיין אויסגעהאָדעוועט אַ שנור — אַ שטריק איהר אויפ'ן האַלז! וועה איז מיר, עס האָטש עפּיס פון יוצא ווענען!

— לאָזט מיך, איך בעט אייך, צורוה, שוויגער! איך בין זאַט, הלואי ביז מיין לעבען.

— נו, טהו מיר צוליעב, טאָכטער! מע טהוט צוליעב אַ מאָל אַ שוויגער אויך; עלעהיי איך בין אַ מאַמע. נעם האָטש איין פּיצעל און טהו מיר נישט אָן קיין יסורים!

און רחל'ע ווארגט זיך מיט נאָך אַ שטיקעל און מיט נאָך אַ שטיקעל, און עס ווערד איהר נמאס אַזאַ לעבען, האָטש זי ווייסט גאַנץ גוט, אַז מע איז איהר געטריי, איבערגעגעבען ביז לעצט, און לאָז זי זאָגען, אַז זי וויל דאָס טעלערעל פונ'ם הימעל, בעקומט זי דאָס: וואָס הייסט, ס'איז אַ תירוץ? רחל'ע וויל — דאַרף עס זיין!

נאָר אַ מענש איז נים קיין אָכס, נים קיין גאַנז, וואָס זאָל צו־פריעדען זיין נאָר מיט גוט האָדעווען. אַ מענש קאָן ווינציג־וואָס

הנאה האָבען, אַז מע זאָל איהם נאָכגעהן כסדר, אומעדום, פיס־טריט, אָפּבלאָזען יעדען אָרט, וואו ער שטעלט אַ פוס, צעהלען זיינע טריט, אכטונג געבען אויף יעדען ביסען, אויף יעדען שלונג, הענגען איבער איהם, ווען ער זיצט, זיצען איבער איהם, ווען ער שלאָפט — מיט איינעם וואָרט, מע זאָל האַלטען זיין לעבען אינ־גאַנצען אין פרעמדע הענד און איהם ניט איבערלאָזען גאָרנישט...

אין אַזא טרויעריגער לאַגע האָט זיך געפונען רחל׳ע אין יענער צייט, וואָס עס קומט־פאָר די דאָזיגע געשיכטע. רחל׳ע האָט נישט געהאַט אפילו פאַר ווען זיך צו קלאָגען. איהרע פאָטער און מוטער האָבען זי געהאַלטען פאַר איינע אַ גליקליכע, און זייערע בריעף צו איהר זענען תמיד געווען פול מיט נחת, מיט תענוג און מיט ברכות צו גאָט ברוך־הוא, וואָס ער האָט זיי אַזוי בעגליקט. און איהרע בריעף צו זיי זענען אויך געווען אָנגעפילט מיט „ברכה והצלחה״, מיט „נחת און פערגעניגען״, מיט „ברוך־השם״ און מיט „הלואי אויף ווייטער ניט ערגער״, און האָבען זיך שטענדיג אויס־געלאָזט מיט „גליק און פריידען״ און „פרייליכע הערצער אָמן סלה״.

טיעף אין הארצען האָט זי געטראָגען אַ פערדראָס אויף משה־מענדל׳ען, פאַר וואָס ער האָט זיך געהאַלטען ווייטליך פון איהר און עפּיס אַזוי ווי העכער פון איהר, עפּיס ניט איהר גלייכען, ווי דער שטיינער איז פון אַ אידישען יונגענמאַנטשיק אַ תכשיט; ער קאָן זיך ניט אַראָפּלאָזען אַזוי נידעריג צום ווייב, עס קומט ביי איהם אויס עפּיס נישט גלאַט, זעהר פריקרע... אינוועניג אין הארצען אָבער האָט זי משה־מענדעלן גאָר נישט פיינט געהאַט; פערקעהרט, ער איז איהר געווען געטריי, זעהר געטריי, טאַקי מיט איין אמת, גאַנץ בתמימות. איינמאָל איז רחל׳ע עפּיס הרוב געוואָרען און איז געלעגען אַ פּאָר טאָג צו בעט; דעמאָלט איז משה־מענדעל נישט אָפּגעטראָטען פון איהר די גאַנצע צייט, געזיפצט, געהאַט יסורים, אויסגעגאַנגען באמת מיט אַלע כחות.

— אַ צער־בעלי־חיים! — האָט ער געזאָגט צו דער מוטער און אויף זיינע אויגען זענען געווען טרערען. — מע דאַרף רופען דעם

רופא אָדער דעם פעלדשער. איך קאָן דאָס גאָר נישט צוזעהן, ווי זי ליגט נעבאָך אין אַ העליש פייער — אַ צער־בעלי־חיים!

אויפ'ן דריטען טאָג איז רחל'ען גרינגער געוואָרען. משה־מענדעל איז דאָך ניט אָפּגעטרעטען פון איהר, און אָט דאָ, זיצענדיג ביי איהר צוקאָפּענס, האָט משה־מענדעל געהאַט אַ גוטע געלעגענהייט אביסעל צו פערברענגען און שמועסען מיט זיין שענער ליעבער רחל'ען. דערצו האָבען זייביידע חשק געהאַט — מע מוז דעם אמת זאָגען. משה־מענדעל האָט זיך צוגעזעצט צו איהר גאַנץ נאָהענט, אַזוי נאָהענט, אַז איהר שענער קאָפּ, וואָס איז געווען נאָר האַלב צוגעדעקט מיט אַ ווייס טיכעלע, איז געווען כמעט ביי איהם אויף די הענד... רחל'ע האָט אויפגעהויבען איהרע בלויע אויגען אויף משה־מענדל'ען און האָט געווארט, טאָמער וועט ער איהר עפּיס זאָגען. משה־מענדעל האָט אַראָפּגעלאָזט די אויגען אַראָפּ. נאָר אַז זי האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום פענסטער, האָט ער אויף איהר געקוקט, און אַז זי האָט אויף איהם אַ קוק געטהאָן, האָט ער אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום פענסטער. און אַזוי האָבען זיי זיך איבערגעוואָרפען מיט אויגען אַ היבש שטיקעל צייט אָהן ווערטער. אינ'ם גאַנצען יאָהר נאָך דער חתונה האָט דאָס דאָזיגע פּאָרפאָלק געהאַט אצינד אַ געלעגענהייט צו שמועסען צווישען זיך, נאָר זיי האָבען זיך נישט געקאָנט איינשטעלען און האָבען נישט געוואוסט, ווי אַזוי אָנצוהויבען עפּיס אַ שמועס. רחל'ע, אַלס ווייבעל, האָט געהאַט רעכט צו וואַרטען, ביז ער וועט עפּיס זאָגען, און ער, משה־מענדעל, אַלס פיינער יונגערמאַן, האָט געווארט, ביז זי וועט עפּיס זאָגען — און דערווייל האָבען זיי ביידע געשוויגען, דורכוואָרפענדיג זיך מיט די אויגען.

— וואָס איז, משה־מענדעל?

— וואָס „וואָס איז“?

— וואָס קוקסט דו?

— ווער קוקט?

— דו קוקסט.

— איך קוק?

— ווער דען קוקט?...

רחל'ע דרעהט זיך אוים מיט דעם פנים צו דער וואנד, און משה־מענדעל נעמט דאָס בערדעל אין די צייהן אריין און קוקט אויף רחל'ען לאנג־לאנג און זיפצט, ביז זי דרעהט־אוים דעם קאָפּ צו איהם און חאַפּט איהם, ווי ער קוקט אויף איהר און זיפצט.

— וואָס איז, משה־מענדעל?

— וואָס „וואָס איז"?

— וואָס זיפצסט דו אזוי?

— ווער זיפצט?

— דו זיפצסט.

— איך זיפץ?

— ווען דען זיפצט?...

און דאָס פּאַרפּאַלק ווערד ווידער אנשווייגען. משה־מענדעל רוקט זיך צו נאָך נעהענטער, הוסט זיך אוים און וויל עפּיס אָנ־הויבען צו רעדען.

— הערסט דו, רחל'ע, איך מיין עס אקעגען דעם, וואָס דו זאָגסט...

פלוצים עפענט זיך די טיר און דוואָסי־מלכה לויפט אריין מיט א ליאַרם:

— וואָס זשע? איך האָב נישט געוואוסט פריהער, אז די אינדיקעם וועלען צעברעכען וואו ס'איז דאָ ערגיץ א שאָל אָדער א טעלער? אינדיקעם האָט זיך איהם פארגלוסט אין מיטען דריי־נען!... וואָס מאכסט דו עפּיס, רחל'ע? דו ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגען? מיר דאכט, אז ביי דיר איז די „סיניע" (קדחת); איך זעה, אז ס'איז ביי דיר א מין „סיניע". איך האָב דיר גע־זאָגט — שטעה ניט אין דרויסען אָהן א שאָל! שטעה ניט אין דרויסען אָהן א שאָל! איך האָב ווידער געשיקט צו יקותיאל דעם רופא. אייזיק־נפתלי אליין איז זיך דורכגעגאנגען צו יקותיאל'ען.

— למאי, שוויגער? עס וועט איבערגעהן; עס איז ביי מיר אזא איבערגאנג.

— ביי דיר איז אלסדינג איין איבערגאנג. א שען איבערגאנג! געה שוין געה, קינד, וואס דו רעדסט! מע דארף זיך אביסעל צוזעצען...

און דוואסי־מלכה רוקט זיך צו א בענקעל צום בעט און זעצט זיך אנידער.

— ווייסט דו וואס, מאמע? — רופט זיך אן פלוצים משה־מענדעל. — ווייסט דו וואס? דו געה בעסער אין קלייט אריין און איך וועל שוין זיצען אט דא.

און זיינע אויגען האבען זיך בעגעגענט מיט רחל'עס אויגען, און ער האט איבערגעלייענט אין זיי: „אוי, האסט דו, משה־מענדעל, צוגעטראפען!"...

— ווייס איך וואס דו רעדסט! — ענטפערט איהם דוואסי־מלכה און רוקט זיך צו נאך נעהענטער צום בעט. — נא דיר נאר אין קלייט! וואס האב איך דארט אנגעווארען? די גרויסע פדיונות די היינטיגע, משטיינס געזאגט! איך פארגין זיי אלע מיינע שונאים מיט'ן גאנצען הארצען!... געה דו בעסער, משה־מענדעל, צו מיר אין ספאלנע און לעג זיך צו אויפ'ן טאטענ'ס בעטעל שלאפען. דו ביזט דאך א גאנצע נאכט ניט געשלאפען!

און אט אזוי לעבט זיך אפ דאס גליקליכע, נאר דאס געפענ־טעטע פארפאלק, אויף אלעם גרייטען, נאר אהן א פרייער מינוט, אונטער דער בעשטענדיגער אפעקע פון גוטע פאטער־און־מוטער, פון געטרייע שוועהר־און־שוויגער — און נישט דער מאן און נישט דאס ווייב מאכען דערפון איין עסק; נישט ער און נישט זי זענען דאס מזכיר איינם פאר'ן אנדערען. נאר משה־מענדל'ען איז נאך ווי עס איז: ער קוקט־אריין אין א ספר, מישט זיך אריין אין דעם פאטער'ס געשעפטען, האט זיך זיינע יונגעלייט, מיט וועלכע ער טהוט אמאל א שטיפ אין שוהל אדער אין מארק; מיט איינעם ווארט, משה־מענדעל לעבט ווי עס איז.

רחל׳ע אָבער לעבט גאָרניט: זי עסט און טרינקט, פערזוכט צוואַנציג מאָל אַ טאָג דער שוויעגער׳ס איינגעמאַכטס, טהוט נישט קיין האַנד אין קאַלט וואַסער, געהט זיך נישט צענויף מיט קיינעם, מחמת רב אייזיק־נפתלי׳ס שנור קאָן זיך נישט צענויפקומען „אַבי־מיט־וועמען", און „אַבי־ווער" וועט זיך נישט צענויפקומען מיט אייזיק־נפתלי׳ס שנור, וואָרום דער אַבי־ווער האַלט זיך פיעל לייטישער און רייכער און שענער פון אייזיק־נפתלי׳ן, און אייזיק־נפתלי האַלט זיך לייטישער און רייכער פון אַלע מאַזעפּעווקער בעלי־בתים — און אַזוי ציהט זיך רחל׳ע איהרע יאָהר און טעג, ווי אין געפּעננעניש: ווידער געגעסען, ווידער געשלאָפען, ווידער דאָס קריגעל קאַווע, ווידער די ליעבע שוויעגער מיט׳ן איינגעמאַכטס, און אַזוי ווייטער, אַ גאַנץ יאָהר כסדר.

XII.

רחל׳ע זינגט ליעדלעך.

אָט אין דער לאַנגע האָט זיך געפונען אונזער רחל׳ע אין יענער צייט, ווען מיר האָבען זי געזעהן ביי חיים־בנציון׳ס טאָכטער אויף דער חתונה, צום שלייער־וואַרמעס, שטעהענדיג אין דרויסען ביי דער טיר און בעטראַכטענדיג דעם מאַזעפּעווקער מאַרק מיט די קלייטען, מיט די סעריכעס, מיט דעם וואָגען, מיט די אומגעלומפּערטע אָכסען און מיט׳ן שיינעצעל מיט דעם גרויסען היטעל.

אָט אין דער לאַנגע האָט זיך געפונען אונזער שענע רחל׳ע אין יענער צייט, ווען זי האָט צום ערשטען מאָל דערהערט דאָס זעלטענע שפּיעלען פון׳ם געוויסען סטעמפּעניו.

הערען שפּיעלען האָט רחל׳ע ליעב געהאַט — אוי, האָט זי דאָס ליעב געהאַט! כלי־זמר איז פון תמיד אָן געוועזען ביי איהר דאָס חיות; האָט זי געהערט ערגיץ זינגען אָדער שפּיעלען אַ נייעס, האָט זי דאָס תיכף איבערגענומען און איבערגעזונגען אויף איהר שענער, גלאַטער שטימע. דערפון האָבען איהרע עלטערען געגוג

אָנגעקוועלט און געזאָגט: „אַ מאַנסבילשער קאָפּ אויף איהר; אַ מערכה, וואָס זי איז געבאָרען געוואָרען אַ נקבה, ווען ניט — וואָלט זי געסמאַלעט אַ וועלט"...

עס ווייזט אויס, אַז איהרע עלטערען האָבען דוקא יאָ פערשטאַנען, אַז עס ליגט אין זייער טאָכטער עפּיס אַ כח, עפּיס אַזאַ מין זאַך, וואָס מיר אין היינטיגע צייטען רופען־אָן טאַלאַנט; נאָר זיי, רחל'עס עלטערען, אין יענער צייט, האָט זיך אויסגעוויזען, אַז דער כח איהרער פון איבערנעמען אַ זאַך און איבערזינגען דאָס — ליגט ביי איהר אין קאָפּ, ווייל זי האָט אַ מאַנסבילשען קאָפּ. דער קאָפּ שפּיעלט ביי אונז, אידען, די גרעסטע ראָלע, מעהר אַלס אַלע צוויי־הונדערט־אַכט־און־פערציג אברים. אַ קאָפּ, אַ קעפּעלע! — אָט דאָס איז ביי אונז דער עיקר אנטיק. נאָר ווי אַזוי די מעשה איז, ביז פופצעהן־זעכצעהן יאָהר האָט רחל'ע געזונגען, ווי אַ פריי פויגעלע: וואו ערגיץ אַ חזנ'יש שטיקעל, אַ „נקדישך", אַ „כבקרת", אַזוי אויך אַ חסיד'ישער ניגון, כלי־זמר־שטיק אַלערליי, — האָט רחל'ע אויסגעזונגען אויף איהר ציכטיג קול, וואָס איז געווען אַ מחיה נפשות צו הערען. נאָר קוים איז זי אַ כלה געוואָרען, אַזוי האָט איהר די מאַמע געזאָגט:

— פע, גענוג, טאָכטער, דיר צו טערעלייקען. וועסט קומען צום שוועהר־און־שוויגער אויף קעסט און וועסט זיך נאָר פּלוצים אַנידערזעצען ברימבלען — אַ שענעם פּנים פאַר לייטען!

רחל'ע, פערשטעהט זיך, האָט פערשטאַנען, אַז ס'איז ניט לייטיש, האָט זי געפאָלגט און האָט אויפגעהערט צו זינגען... נאָר לחלוטין אויפהערען צו זינגען האָט זי ניט אויפגעהערט, דען עס פלעגט זיך ביי איהר אַליין, אָהן איהר ווילען, ארויסחאַפּען אַ געזאַנג, פון רגילות, אפנים, און וואָס איז זי שולדיג, אַז עס זינגט זיך פאַרט?... אַז מע זעהט, פון וואַנען דאָס וואַסער לויפט, קאָן מען דאָס נאָך פערשטעלען, אָבער אַז מע זעהט ניט, מע ווייסט ניט, פון וואַנען עס נעמט זיך — וואָס קאָן מען טהון?... ניט נאָר כלה'ווייז, אפילו שוין נאָך דער חתונה האָט זיך איהר עטליכע מאָל

געמאכט, אז זי האָט זיך נאָר פערגעסען, וואָס זי איז, און האָט זיך צעזונגען, ווי אַמאָל, צעלאָזט גאָר אויפ׳ן אַלטען שטייגער, ווי מיידעלווייז. רחל׳ע האָט גאָר פערגעסען, אַז די שוויגער איז דאָ אין שטוב און הערט יעדעס וואָרט, ווי אַזוי זי זינגט:

אוי, אָט דאָרט, אָט דאָרט,
אוי, אויף יענעם אָרט
שטעהען טייבעלעך צוויי — צוויי!
זיי שמועסען זיך, זיי קושען זיך...
נאָר וואָס פאַר אַ טענה האָבען זיי?
זיי קושען זיך און שמועסען זיך...

— אוי, אַ דונער איז מיר! נאַ דיר נאָך! — האָט רחל׳ע אויסגעשריגען און האָט זיך אַ חאַפּ געטהאָן, דערזעהען פּלוצים די שוויגער.

— נישקשה, נישקשה, ווייס איך! — האָט זי די שוויגער בערוהיגט און האָט זיך געמאַכט תמ׳עוואַטע, שמאָרענדיג מיט דער נאָז און אַריינקוקענדיג אין אַ סלאָי איינגעמאַכטס. — זעהסט דו, רחל׳ע, איך האָב מורא, אַז די אַגרעסען אונזערע זאָלען ניט אָנהויבען צוקערען; איך האָב שוין פאַר־אַ־יאָהרען געהאַט אַזאַ פּסק: העכער אַ האַלבער פוד איינגעמאַכטס איז פאַרפאַלען געוואָרען אָט אַזוי...

און ווער רעדט, פאַר משה־מענדל׳ען וואָלט זי ניט געזונגען פאַר קיין געלד: עס קומט אוים עפּים משונה־נאַריש און זעהר פּריקרע — נעמען עפּענען אַ מויל פאַר׳ן מאַן אין די אויגען און זינגען... עס קאָן זיין, אַז משה־מענדעל וואָלט זיך ניט אָפּגעזאָגט און וואָלט אפשר אַ גרויסער בעלן געוועזן דערויף. ער האָט זי גע־הערט אַ פּאָר מאָל אַ זינג טהון און ווייסט, אַז איהר קול איז צוקער־זיס. נאָר וואָס פאַר אַ פּנים וואָלט ער געהאַט פאַר זיך אַליין, אַז ער זאָל זיך פּלוצים אַנידערזעצען אין דער היים — הערען דאָס ווייב זינגען ליעדלעך? אַ שענע עובדא פאַר אַ לייטישען יונגער־

מאַנטשיק! עס זאָל זיך מאַכען על פּי מקרה זי הערען — מהיכי־תיתי... און עס פלעגט זיך אַמאָל מאַכען, נאָר זעהר זעלטען; דער מאָלט פלעגט משה־מענדעל בלייבען שטעהן, זיך גוט אָנהערען און נאָכדעם געבען אַ הוסט, צו בעווייזען, אַז ער קומט כלומרשט ערשט אָן, און זיך אַריינקומען אין שטוב אַריין בלא ידע...

אָט אזוי האָט זיך אָפּגעלעבט רחל'ע אַ קיילעכיג יאָהר, איינע אַליין, צווישען גוטע געטרייע לייט, איבערגעגעבענע ביז לעצט, און מע קאָן ניט זאָגען, אַז ס'איז איהר געווען גוט, און מע קאָן ניט זאָגען, אַז ס'איז איהר געווען שלעכט. זי האָט זיך געפיהלט צווישען אייגענע פרעמד, צווישען אייגענע עלענד, צווישען גוטע, טרייע — פערלאָזט. זיצענדיג אזוי פערזאָרגט איבער איין ארבייט, איין אויסנייהעכטס, פלעגט זיך רחל'ע, ווי איהר שטייגער איז, אונטערזינגען, און פלוצים פלעגט זי אָננעמען אַ הארצקלעמעניש און עס האָט זי געצויגען אהין, דאָרט, וואו זי האָט פערבראַכט איהרע קינדער־יאָהרען.

גנעפלויגען, געפלויגען
די גילדענע פויגעל
איבער אַלע ים'ען;
לאָזט זשע געריסען,
גילדענע פויגעל,
מיין ליעבער, הארציגער מאמען!
געפלויגען, געפלויגען
די גילדענע פויגעל
איבער אַלע טייכען;
לאָזט זשע געריסען,
גילדענע פויגעל,
מיין ליעבען, הארציגען טאטען...

דוואָסי־מלכה האָט ליעב געהאט גאַנץ אָפט אונטער'גנבה'נען זיך אויף די שפּיץ־פינגער און אונטערהערען זיך וועגען וואָס זינגט די שנור.

— וואָס איז דיר, רחל׳ע, דו בענגסט אהיים?
— אך, ניין, שוויעגער! גלאַט אזוי... — ענטפערט רחל׳ע שמייכלענדיג און ווישט־אוים די טרערען.

XIII.

רחל׳ע האָט שוין דאָס גוטע בריוועל.

מיר האָבען איבערגעלאָזט רחל׳ען בשעת דעם „שלייער־וואַר־מעס“ שטעהן ביי דער טיר און קוקען אויפ׳ן גרויסען מאַרק־פּלאַץ פון דער שטאָדט מאַזעפּעווקע, פערטיעפט אין איהרע מחשבות, פון וועלכע מיר האָבען אויבען געשמועסט. די מחשבות איהרע זענען אָבער גיך איבערגעריסען געוואָרען דורך אונזער וואָהלען יונג — סטעמפעניו׳ן.

דער דאָזיגער פיינער בחור, וואָס האָט געוואָרפען איין אויג אויף רחל׳ען, האָט גוט בעמערקט, ווי זי איז אַרויסגעגאַנגען פונ׳ם טיש, האָט ער אַביסעל צוגעוואַרט און איז אויך אַרויסגעגאַנגען, און האָט זיך געשטעלט אין דרויסען ביי דער טיר, און האָט תיכף פערבונדען מיט רחל׳ען אַ שמועס וועגען זיין שטאָדט מאַזעפּעווקע און וועגען איהר שטאָדט סקווירע, וועלכע ער האָט גוט געקענט מיט אַלע בריקלעך, מיט אַלע איהרע אַנטיקלעך, אויסגעטונקען, ווי מע זאָגט; און פון דער שטאָדט יעהופּעץ האָט ער מיט איהר גע־רעדט; ער האָט געהערט, אַז זי איז אַמאָל געווען אין יעהופּעץ. רחל׳ע האָט איהם געענטפערט איין וואָרט איבער צעהן.

— וואָס איז די מעשה — האָט זי סטעמפּעניו אַ פרעג גע־טהאָן — וואָס איז די מעשה, וואָס מע זעהט אייך קיינמאָל ניט געהן אויפ׳ן שפּאַציער, ניט שבת, ניט יום־טוב? איהר זענט שוין דאָ כמעט אַ יאָהר, העכער אַ יאָהר, און מע זעהט אייך נאָך ניט

אויף דער באַרדיטשעווער גאַס! און פאַרקלויבען האָט איהר זיך אַזוי ווייט, אין עק שטאָדט, און איך האָב גאָר ניט געוואוסט, אַז איהר זענט היע... ערשט נעכטען בין איך געוואָהר געוואָרען, ווען איך האָב אייך דערזעהן... איך האָב נאָך נעכטען געוואָלט מיט אייך אַביסעל רעדען, קאָן מען ניט... איהר ווייסט דען נישט אונזערע אידישע שטעדטלעך? באַלד הויבט מען אָן צו רעדען, מע נעמט אין די מיילער אריין... געהט זיך דורך, פאָלגט מיך, שבת בייטאָג אויף דער באַרדיטשעווער גאַס... דאָרט איז די גאַנצע שטאָדט... למען השם, הערט איהר? למען השם, שבת בייטאָג אויף דער באַרדיטשעווער גאַס!

רחל'ע האָט איהם קיין צייט ניט געהאַט צו ענטפערען, דען איהר געטרייע שוויעגער דוואָסי־מלכה האָט בעמערקט, אַז די שנור איז ניטאָ ביי'ם טיש, איז זי געלאָפען זי זוכען, און אַז זי האָט זי געטראָפען שטעהן אין דרויסען ביי דער טיר מיט סטעמפעניו'ן, האָט זי זיך אין פלוג אַביסעלע פערוואונדערט: „וואָס עפּיס אין מיטען דרינען אָט דאָ מיט איהם?" נאָר סטעמפעניו, וואָס איז בכלל געוועזן אַ מזיק און אַ גרויסער בריה אין אַזעלכע ענינים, האָט זיך תיכף גענומען צו דוואָסי־מלכה'ן מיט די דאָזיגע ווערטער:

— מיר שמועסען דאָ מכח דער חתונה, מכח דעם רבינ'ס חתונה אין סקווירע... אייער שנור איז נאָך דעמאָלט געוועזן אַ קינד, ווען איך האָב געשפּיעלט אויף דעם רבינ'ס חתונה. זי געדענקט ניט דעם רבינ'ס חתונה...

— עס פאַרשטעהט זיך, ווי קומט צו איהר דאָס געדענקען? — האָט איהם דוואָסי־מלכה געענטפערט. — איך געדענק אָבער גוט. איך בין דעמאָלט געוועזן מיט מיין מאַן, און האָבען געגעכטיגט אין פעלד, — אַזאַ איין ענגשאַפט איז דעמאָלט געוועזן אין שטעדטעל.

— וואָס ווייסט איהר דאָס ענגשאַפט דעמאָלט! איך וועל אייך דערצעהלען שענערס... — האָט איהר סטעמפעניו געענטפערט און האָט פערבונדען מיט דוואָסי־מלכה'ן אַ לאַנגען שמועס מכח פיעל פערשיעדענע ענינים, און אַזוי האָט ער זיך מיט איהר פער־

רעדט, און רחל׳ע האָט זיך דערוווייל ארויסגעדרעהט און איז אריינ־
געקומען צוריק אין שטוב אריין צו דער כלה. מיר האָבען נאָך
אויבען געזאָגט, אַז סטעמפעניו האָט געקאָנט רעדען; מיר דאַר־
פען דערצעהלען נאָך אַ מעלה פון איהם, היינו: אויף צו רעדען
מיט אַלטע ווייבער, פּלאַפּלען, פּעררעדען זיי די צייהן, ווען מע
בעדאַרף, האָט מען איהם אויך ניט בעדאַרפט פּיקען די צונג; ער
האָט געקאָנט די מלאכה גוט. „אַ געלערענטע מכשפה — זאָגט די
וועלט — איז ערגער, ווי אַ געבאָרענע“. סטעמפעניו איז אין זיין
ארבייט געווען אַ חריף; ער איז דורכגעגאַנגען אַ גוטען חדר, ווי
מיר וועלען זעהן ווייטער.

„אַ העזה אביסעל! — האָט זיך רחל׳ע געטראַכט אין הארצען.—
זאָגען מיר, אַז איך זאָל, למען השם, זיין שבת בייטאָג אויף דער
באַרדיטשעווער גאַס! למען השם? אַנדערש וויל ער ניט? אַ
השגה אביסעל! דאָס קאָן נאָר אַ כלי־זמר!“...

מיט אַזעלכע בייזע מחשבות איז רחל׳ע געקומען צוריק פון
דער חתונה, און אַז עס איז געקומען דער ליעבער שבת־קודש, אַז
דער שוועהר און די שוויעגער און אויך משה־מענדעל האָבען זיך
געלעגט רוהען און קלויבען אביסעל עונג־שבת פון׳ם זיסען שלאָף,
פון וועלכען אידען האלטען גאָר אַ וועלט פון כמה וכמה יאָהרען, —
דעמאָלט האָט זיך רחל׳ע, ווי איהר שטייגער איז, געזעצט איינע
אַליין ביי׳ם פענסטער און האָט געקוקט אויף דער גאַס ארויס, צו־
ברומענדיג זיך אַ ליעדעלע אונטער דער נאָז. דאָרט, אויף דער גאַס,
האָט זי דערזעהן, ווי אַלע שבת, אויסגעצוואָגענע מיידלעך, מיט
רויטע און מיט בלויע סטיינגעלעך אין די צעפּ, מיט רויטע, געלע,
גרינע, מאָדנע קליידלעך און מיט הענטשקעלעך און מיט נייע גלאַנ־
צענדיגע שיך אויף סקריפּקעס. דאָס געהען זיי אהין, „אויפ׳ן שפּאַ־
ציער“, אויף דער באַרדיטשעווער גאַס. דאָרט וועלען זיי ווייזען,
איינע די אַנדערע, זייערע רויטע, בלויע סטיינגעלעך, מיט זייערע
רויטע, געלע, גרינע קליידלעך. דאָרט וועלען זיי האַפּען אַ קוק פון
דער ווייטענס, פערבייגעהענדיג, ווי דער מנהג איז ביי אונז, אויף

די בחורים׳לעך, אויף די שענע בחורים׳לעך מיט די קאַרטענע קאַ־פּאָטקעלעך, מיט די לאַנגע הויזלעך און מיט די גלאַנצענדיגע דאַש־קעס (קאַזיראָקלעך) פון די שבת׳דיגע קאַרטוזלעך. דאָרט װעלען זיי מיט גרויס צניעות אַראָפּלאָזען די אויגען, און די בעקלעך װע־לען ביי זיי װערען רויטליך פאַר חרפה, און די הערצלעך... מיט איינעם וואָרט, דאָרט װעט זיין חי־געלעבט!

רחל׳ע װייסט דאָס גאַנץ גוט. פאַר װאָס זאָל זי דאָס ניט װיי־סען? זי איז דאָך אויך אַמאָל געװען אַ מיידעל מיט רויטע און בלויע סטיינגעלעך אין די צעפּ, און האָט אויך געשפּאַציערט מיט אַ סך מיידלעך שבת בייטאָג אויף דער גאַס. אָבער איצט?

רחל׳ע קוקט זיך אַרום. אַלע שלאָפען און חראָפּען געשמאַק. אַלע! נאָר זי אַליין זיצט דאָ, װי צװישען טוידטע, װי צװישען אמת׳ע מתים. זי שפּאַרט אָן איהר קאָפּ אויף די הענד און פער־טראַכט זיך און דערמאַנט זיך איין אַלט ליעדעלע, װאָס זי האָט געזונגען אַמאָל, מיידעלװייז:

איינע אַליין,
עלענד, װי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען,
נאָר צו זיך אַליין.
עלענד, װי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען...

— גוט שבת!...

רחל׳ע האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און האָט דערזעהן... סטעמפּעניו׳ן.

— אַ גוט שבת! זאָג איך.

„װאָס איז דאָס?! װי קומט ער אַהער?“ — האָט רחל׳ע גע־װאָלט פרעגען און אָפּטרעטען פון׳ם פענסטער.

— גוט שבת, גוט יאָהר! — האָט זי איהם געענטפערט און איז געװאָרען רויט, װי אַ צװיק.

— איהר האָט מיך ניט געפאָלגט און זענט נישט ארויסגע־גאנגען אויף דער באַרדיטשעווער גאס? איך האָב אויף אייך אומ־זיסט ארויסגעקוקט... איך האָב... איך בין... נאָט לייענט!...

און סטעמפעניו האָט איבערגעגעבען רחל'ען א צענויפגעלעג־טען בויגען פאַפּיער און איז גיך פערשוואונדען געוואָרען פון איהרע אויגען.

רחל'ע האָט לאנג, לאנג געהאַלטען דעם בויגען פאַפּיער אין איהרע הענד, ניט געוואוסט, וואָס צו טהון דערמיט, און ניט פער־שטאנען, וואָס דאָס בעדייט, „מיט וואָס עסט מען דאָס?"... אז די ערשטע איבעררא־שונג איז איבערגעגאנגען, האָט זי צענומען א גרוי־סען בויגען נאָטען־פּאַפּיער און האָט דערזעהן גרויסע אותיות, אויף פשוט אידיש געשריבען, מיט א סך גרייזען.

„מיין ליבשטיר איינגיל פין הומיל ווען איח האָב דיין
„לעחטיק שטאָלד דערזוהין איז מער געוואָרין לעחטיק אָן
„מיינע בײדה עייגין אין א לעחטיק פייאר טיט מיין האַרץ
„פרענין פין גריית ליבשעווט צי דיר מיין נעשאָמע וואָת דייי־
„נע הומיל עייגין האָבין מעח מיר דיין שיין לעחטיק שטאָלד
„צי זעת גוצוינגען פין דער אורשטיר שאָ ביסד מיין לייבין פין
„מיין לייבין פין מיין האַרץ מיין זיילי אין טי ניט שלאָפען אין
„חאָלים דיך זייהין אָן דיר דאָח די לעחטיקי זין פינסטיר אין
„מיינע עייגין אָב דעח ליב ווי מיין זים לייבין אין חשטאַרב
„מיד אלי עייווערים דעח טאָמיד זייהין פאַר מייני עייגין
„אין דעח טאָמיד ליבין אין מיד דיר טאָמיד לייבין דען דעח
„אויף אימער ליבענדיר וואָת גייט אוית נאָח דייני טרייט אין
„טיט דעח פין ווייטין קישין דייני שייני עייגין

סטעמפעניו".

XIV.

פון דער „בת־מלכה“ צוריק צום „בן־מלך“.

לאָמיר איבערלאָזען די „בת־מלכה“ און זיך אומקעהרען צום „בן־מלך“. מיר ווען פערבויגען רחל׳ען און שמועסען מכח סטעמפּעניו׳ן.

אמת, דאָס דאָזיגע בריוועל פון סטעמפּעניו׳ן, וואָס איז אויבען געקאָפּירט אות באות, איז נישט אַזוי קונציג, נאָר וואָס קאָן מען העלפען? סטעמפּעניו איז אודאי געווען אַ העלד, אַ שענער יונגאַטש, אַ ימח־שמו׳ניק אַ גוטער, נאָר קיין שרייבער איז ער ניט געווען. געהט מאַכט עפּיס! זיין פאָטער, עליו השלום, בערעל באַס, אַז ער האָט דערזעהן, ווי סטעמפּעניו האָט חשק צו שפּיעלען און לערנען וויל ער ניט קיין וואָרט, האָטש בראָט איהם, האָטש ברען איהם, האָט ער איהם גיך גענומען צו דער מלאכה און האָט איהם פריהער אויסגעפּרובט אויף אַלע כלים, ביז ער איז געבליבען שטעהן מיט דער פּיעדעל, און בערעל באַס, וואָס האָט געהאַט חוץ סטעמפּעניו׳ן נאָך קינדער מוזיקאַנטען, האָט געזאָגט בפירוש, אַז אין איהם, אין סטעמפּעניו׳ן, געפינט זיך איין אָדער פונ׳ם זיידען, רב שמואל׳קע טראָמייט (וואָס האָט זיך פערזענליך געקענט מיט׳ן גרויסען פּיעדלער פּ אַ ג אַ נ י נ י), אַזוי, אַז צו צוועלף יאָהר האָט שוין סטעמפּעניו געקאָנט „בעזעצען“ אַ כלה און טאַקי אָפּשפּיעלען אַ גאַנצע חתונה. דערפאַר האָט איהם בערעל באַס בעסער ליעב געהאַט פון אַלע קינדער, וואָס זענען געגאַנגען ביי איהם אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען, אָדער פּשוט נאַקעט און באָרפיס. און האָטש בערעל באַס איז געווען אַ שטרענגער קאָמאַנדיר און פלעגט שלעפּען סטעמפּעניו׳ן פאַר׳ן אויהער, אָדער אַזוי הרג׳ענען, שלאָגען, ממית׳ען, ברעכען די ביינער, דאָך איז סטעמפּעניו געווען ביי איהם דער אנטיק, אַ ציערונג, אַ גאַנצער מאַיאָנטעק אויף דער עלטער. בערעל האָט אַלעמען אָנגעוויזען אויף סטעמפּעניו׳ן און האָט געזאָגט מיט

גדלות, האַלב אויף כלי־זמר־לשון: „זעהט איהר, ממזרים, אַט דער פּיטיוקעל וועט מיר געבען פּאַפּע אויף דער עלטער. נישקשה, איך מעג זיך אויף איהם פאַרלאָזען".

דעם אַלטען בערעל באַס איז אָבער ניט בעשערט געווען אויף דער עלטער צו זעהן ביי זיך זיין געליעבטען זוהן. סטעמפּעניו האָט זיך צו פופצעהן יאָהר אַוועקגעלאָזט, מיט אַ דרייערעל אין בייטעלע און מיט איין אַלטער, צעבראָכענער פיערעל אונטער'ן פּאָרעלעק, וואַנדערען אויף דער וועלט. ער האָט זיך אויסגעוואַלגערט וואו איהר ווילט, אין אַ סך שטעדט און שטעדטלעך, צווישען פיעל פער־שיעדענע קאָמפּאַניעס כלי־זמר. מעהר ווי אַ האַלב יאָהר האָט זיך סטעמפּעניו ניט געקאָנט האַלטען אויף איין אָרט. עס האָט איהם אַלץ געצויגען ווייטער און ווייטער: פון מאַזעפּעווקע קיין סטעפּעווקע, פון סטעפּעווקע קיין קאָרעץ, פון קאָרעץ קיין באַלטע, פון באַלטע קיין אַלט־קאָנסטאַנטין און פון דאָרטען קיין באַרדי־טשעוו, און אַזוי ווייטער און ווייטער, ביז אַדעס. און פון אַדעס האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט צוריק — ווידער וואַנדערען איבער קליינע שטעדטלעך, וואו מע קאָן זיך לאָזען הערען, האָבען אַ נאָ־מען, זיך קונה שם זיין. און עס איז טאַקי אַזוי געווען: אין יעדען אָרט, וואוהין סטעמפּעניו איז געקומען, האָט מען שוין געהערט פון איהם פריהער. אידען האָבען געהערט, אַז עס פאָהרט אַרום אויף דער וועלט אַ געוויסער סטעמפּעניו, וואָס מיט זיין שפּיעלען לאָזט זיך אוים די וועלט. דעריבער איז גרינג צו פערשטעהן דעם רעש, וואָס עס איז געוואָרען אין יעדער שטאָדט, וואוהין סטעמפּעניו איז געקומען מיט זיין קאַפּעליע. דען סטעמפּעניו, פערשטעהט איהר, האָט צו אַכצעהן יאָהר שוין געהאַט איין אייגענע קאָמפּאַניע, און איז אַרומגעפאָהרען און האָט געשפּיעלט נאָר אויף געוויסע, רייכע חתונות, און אַזוי מיט דער צייט האָט סטעמפּעניו אַוועקגעלעגט אַלע אַנדערע קאָמפּאַניעס, ווי, למשל, די „ק א נ א ט א פּ ע ר כ ל י ־ ז מ ר", וואָס האָבען אויך גענוג גע'שמ'ט, די „ס מ י ־ ל ע ר", די „ו ו י נ י צ ע ר", די „ש א ר א ג ר א ד ע ר" און

נאָך פיעל בעריהמטע קאָמפּאַניעס, וואָס האָבען זיך געלאָזט הערען אויף דער וועלט.

עס פערשטעהט זיך, אַז קיין גוטע פריינד האָט זיך סטעמפעניו ניט געקויפט, דערפאַר, וואָס ער האָט אַרויסגעריסען דעם בעסטען ביסען פון די כלי־זמר'ס מויל, און מע פלעגט אָנווינשעווען גענוג צרות מיט שלעק אויף זיין קאָפּ. נאָר אין די אויגען האָט מען איהם געח'נפ'עט, און אין הארצען האָט מען אויך געהאַט גענוג אָפּשיי פאַר איהם. יעדער כלי־זמר האָט געוואוסט אינווענינג, ביי זיך אין הארצען, אַז קוים נעמט סטעמפעניו דאָס פיעדעלע אין האַנד אריין, אַזוי מעגען שוין אַלע כלי־זמר זיך לעגען שלאָפען.

די חברה כלי־זמר, דאַרפט איהר וויסען, האָבען פון תמיד אָן ליעב גוזמאות. ביי זיי געפינט איהר ספּורי־מעשיות, וואונדערליכע ערצעהלונגען, לעגענדעס אָהן אַ שיעור. אויף סטעמפעניו'ן האָבען זיי דערצעהלט אין יעדען אָרט שרעקליכע גוזמאות, און אויף זיין פיעדעלע האָט מען געזאָגט, אַז עס וואַכסט פון פּאַגאַניני'ן אַליין. אַז מע האָט דערהערט, אַז סטעמפעניו דאַרף אָנקומען מיט זיין „קאַפּעליע“, האָבען איהם די שטאָדט־כלי־זמר, געוועהנליך, גענוג אָנגעשאָלטען, און ווער שמועסט זייערע ווייבער האָבען פּשוט גע־רעגענט מיט קללות, מע זאָל גאָר בעהיט ווערען.

— אַ גאַנץ קיילעכיג יאָהר, מע דאַרט, מע קווארט, מע באָרגט מע משכונ'ט, מע עסט פון זיך די הויט. וואָס איז? ראש־חודש אלול וועט זיין אַ חתונה ביי'ם נגיד. צום סוף קומט אַ רוח, אַ שלים־מזל פון אַלדי שווארצע יאָהר, אַ סטעמפעניו, און רייסט־ארויס דעם ביסען פון די צייהן, פאַרחאַפּט זאָל ער נאָר ווערען!...

נאָר קיין אמת'ע שונאים האָט זיך סטעמפעניו ניט געקויפט אין ערגיץ. ער איז געווען אַ גוט ברודערעל ביז גאָר: אָפּגעשפּיעלט די חתונה, האָט ער זיך צענויפגעקאָמפּאַניעט מיט דער חברה שטאָדט־כלי־זמר און געלאָזט מאכען אַ וואַרעמעס מיט דער ברייטער האַנד, נישט געקארגט קיין שנאַפּס, פיין אונטערגעלעבט, זיך שען צעצאָהלט, און פאַר'ן אוועקפאָהרען צעטיילט דעם קליינוואַרג

מתנות. מיט איינעם וואָרט, ער האָט זיך אויסגעשטעלט מעשה־מענש, גאָר לייטיש.

— הערט איהר? — האָבען די כלי־זמר'קעס נאָכדעם גערעדט צווישען זיך. — הערט איהר? אַ אידישע נשמה טאָר מען ניט שאַצען.

נאָר מעהר ווי ביי אַלע האָט סטעמפעניו געפונען חן אין די שוואַרצע אָרער בלויע אויגען פון די כלי־זמר'ס טעכטער, די מיידלעך, צו וועלכע ער האָט זיך אומעדום גע'שדכנ'ט. און ווען ער האָט געשוואָרען דעם כלי־זמר'ס טאָכטער, אַז ער איז אין איהר איינגעליעבט ביז לעצט, האָט איהר איהם געמענט גלויבען: בשעת מעשה איז ער באמת געווען אין איהר איינגעליעבט (צום מיינסטען, זענען ביי די כלי־זמר שענע טעכטער). נאָר קוים איז סטעמפעניו אריבערגעפאָהרען איבער דער ראָגאַטקע, אזוי איז זיין ליעבע פערשוואונדען געוואָרען מיט'ן ווינד און מיט'ן רויך. און געקומען אין דער צווייטער שטאָדט, האָט ער זיך ווידער באַלד איינגעליעבט אין אַ דאָרטיגען כלי־זמר'ס טאָכטער; ווידער געשוואָרען, געחאַפּט די ערד, אַז ער ליעבט זי, אַז ער עקט זיך, געשענקט מתנות, אָפּגעזעגענט זיך, אוועקגעפאָהרען — און ווידער די אייגענע מעשה...

מע קאָן ניט זאָגען, אַז אַזעלכע ליעבעס האָבען זיך אויסגעלאָזט תמיד אָהן אַ וויסטען סוף, — געוועהנליך, פאַר איהר, פאַר דער כלה... דאָס איז אמת, אַז פיעל פון זיינע געליעבטע האָבען גיך פערגעסען אין סטעמפעניו'ן מיט זיין געביין און האָבען חתונה געהאָט פאַר אַנדערע כלי־זמר. נאָר עטליכע, זעהר איינגעשפּאַרטע מיידלעך, האָבען זיך אַזוי איינגעגלויבט אין דעם דאָזיגען ימח־שמו'ניק, אַז ער וועט קומען, ניט היינט — איז מאָרגען, ניט מאָרגען — איז איבערמאָרגען, ביז זיי האָבען אָנגעהויבען צו טריקענען און אויסגעהן, ווי אַ ליכט. אין דער צייט, ווען סטעמפעניו האָט ערגיץ בסוד, אין אַ פינסטער הייזעל, זיך געקושט מיט אַ כלי־זמר'ס טאָכטער, אין דער איינענער מינוט איז געלעגען נישט איינע פון

זיינע כלות מיט׳ן פּנים אראָפּ, בעוויינענדיג זייער פינסטער מזל, וואָס זייער „געליעבטער" האָט זיי פערגעסען, פערלאָזט און טהום זיי גאָר ניט דערמאָנען״...

אָט אַזעלכע אומגליקליכע כלות האָט סטעמפּעניו געלאָזט כמעט אין יעדער שטאָדט, וואו ער איז דורכגעפאָהרען מיט זיין קאָמ־פּאַניע. נאָר ניט שטענדיג גילט די הצלחה; עס מאַכט זיך אַמאָל — מע טרעפט אָן אויף אַ שלאַק, האָט מען דעמאָלט צו זינגען און צו זאָגען. סטעמפּעניו׳ן האָט געטראָפען איין אומגליק, וואָס ער האָט זיך גאָר אויף אַזעלכעס ניט געריכט: ער האָט געמוזט חתונה האָבען, חאָטש עס האָט זיך איהם שטאַרק ניט געוואָלט חתונה האָבען!

XV.

סטעמפּעניו פערשלייערט זיך גאָר אומגעריכט.

ויהי היום איז סטעמפּעניו געקומען מיט זיין קאַפּעליע קיין מאַזעפּעווקע און האָט אָפּגעשפּיעלט דריי חתונות מיט אַ מאָל, בשותפות מיט די שטאָדט־כלי־זמר, וואָס זענען צוגעשטאַנען צו איהם מיט חזקה־טענות און האָבען איהם פערשוואָרען, אַז באם לאו, וועט איהם חברה ברעכען די ביינער. און זיי וואָלטען עס זעהר שען מקיים געוועזען, ווען סטעמפּעניו, וואָס האָט געהאַט בכלל אַ גוט האַרץ, זאָל ניט געוועזען מרוצה ווערען אויף שותפות.

אַזוי ווי פון איין חתונה ביז דער אַנדערער האָט געדויערט אַ פּאָר טאָג, און סטעמפּעניו האָט דערווייל ניט געהאַט וואָס צו טהון, האָט ער זיך דערווייל בעקענט מיט ישעיה׳קע דעם פּיערלער׳ס טאָכטער, אַ פיין מיידעל פון אַ יאָהר צוויי און צוואַנציג, אַ שוואַרצס און אַ גראָבס, און ער האָט זיך אין איהר רעכט איינ־געליעבט, ווי דער שטיינער איז ביי איהם געוועזען: געקושט, גע־האַלזט, געליובעט, געקויפט מתנות, קוצעניו־מוצעניו, גאָר מעשה־

חתן, און אַז עס איז געקומען די צייט פון אַוועקפאָהרען, האָט איהם דאָס שוואַרצע מיידעל (פריידעל האָט מען זי גערופען) געזאָגט, אַז ער זאָל ניט מאַכען קיין שהיות און שרייבען תנאים, ווי דער מנהג איז. סטעמפעניו, וואָס איז דערצו נאָך נישט געוואָהנט געווען, האָט זיך אַביסעל געקווייקעלט, געדרעהט מיט דער צונג אַהין — אַהער, נאָר עס האָט איהם נישט געהאָלפען קיין רבונו־של־עולם. פריידעל איז געווען אַ מיידעל אַ קאָזאַק און האָט איהם גענומען אין די הענד אַריין גאָר קיין מעשה ניט, אַזוי, אַז ער האָט זיך ניט געקאָנט אויסדרעהען פון איהר, און עס איז געווען דאָס קנס־מאָל אין אַ מזל׳דיגער שעה. חברה כלי־זמר האָבען לכבוד דעם געריהמטען חתן געמאַכט אַ היבשען קנאַק, און ביי׳ם פיעדלער אין שטוב איז געווען ששון ושמחה דריי טאָג כסדר, ביז דער ליעבער חתן מיט אַלע ליעבע געסט זענען זיך אַוועקגעפאָהרען אין דער אַנ־דערער שטאָדט, אין דער דריטער, און אַזוי ווייטער.

געוועהנליך, האָט סטעמפעניו באַלד פערגעסען אין דער גאַנ־צער חתונה מיט די תנאים, מיט דעם שוואַרצען מיידעל, מיט אַלע מיט איין אַנדער, און האָט זיך געטהאָן זיינס, דאָס הייסט, גע־פיהרט זיינע ליעבעס אין אַלע שטעדט, ווי ער איז געוואָהנט גע־ווען. און אַזוי איז ער זיך געפאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט מיט זיין קאַפּעליע — חתונות שפּיעלען, און האָט זיך געלעבט אַ גוטען טאָג. נאָר פּלוצים... עס איז ניטאָ קיין אייביגע זאַך אויף דער וועלט! אַלץ איז ביז אַ צייט. אויף סטעמפעניו׳ן איז אויך גע־קומען די צייט. אַ בייזער שלאַק האָט איהם געטראָפען און אַ צרה. אַ משולחת האָט זיך אויף זיינע יונגע יאָהרען גענומען! הערט איין אומגליק:

געשפּיעלט אַזוי איינמאָל אַ חתונה אין אַ קליין שטעדטעל, ערגיץ אין מאַלאָראָסיע, און געהאַלטען סאַמע אין מיטען אַ ליעבע מיט הערשקע דעם פלייטער׳ס טאָכטער (אַ גאַנץ שען מיידעל), און סטעמפעניו האָט איהר צוגעזאָגט, אַז ער וועט זי געוויס נעמען, — איז אַריינגעקומען מעכטשי פּייקלער מיט׳ן שלעפּעריגען פּנים און

האָט אַ וואונק געטהאָן אויף סטעמפעניו'ן און אַ מורקע געטהאָן אונטער דער נאָז אויף כלי־זמר־לשון:

— געהט, סטעמפעניו, דאַרט אין הויז וואַרט אויף אייך אַ שעכטעל.

— אַ מיידעל? וואָסער אַ מיידעל?

— אַ שוואַרץ מיידעל מיט גרינע אויגען.

און סטעמפעניו האָט זיך געלאָזט אין הויז אריין און האָט דערזעהן דאָס שוואַרצע מיידעל, ישעיה'קע דעם פיעדלער'ס טאָכ־טער, זיין כלה פריידעל!

— וואָס קוקסט דו מיך אָן, סטעמפעניו? האָסט מיך נישט דערקענט? איאָ? זעה נאָר, ווי ער פינטעלט מיט די אויגען און קוקט זיך צו! דאָס בין איך, סטעמפעניו, איך, פריידעל, דיין כלה פריידעל, ישעיה'קע דעם פיעדלער'ס טאָכטער.

— האַ? איך וויים, וואָס רען? איך וויים ניט? איך וויים! איך וויים! נאָר ווי קומסט דו אהער? פון וואַנען?

— ווי קום איך אהער? מיט די פיס, סטעמפעניו, מיט די פיס. קוים דערפרעגט אהער, צו הערשקע דעם פלייטיסט. פון וואַנען, פרעגסט דו? פון דער היים קום איך אָן.

— נו, וואָס הערט זיך? ווען ביזט דו פון דער היים?

— וואָס זאָל זיך הערען, סטעמפעניו? ניטאָ קיין נייעס. ווען בין איך פון דער היים? פון דער היים בין איך, אפנים, אזוי גרויס, ווי אַ וואָך זעכס אָדער זיעבען. מיר זענען אויסגעווען וואו דו ווילסט. וואוהין מיר קומען צו פאָהרען, זאָגט מען אונז: גע־ווען און אוועקגעפאָהרען ווייטער. קוים, קוים מיט צרות געטראָפען אויפ'ן אמת'ען וועג... נו, וואָס מאַכסט דו עפּיס, סטעמפעניו?

— האַ? איך? גאָרניט! וואָס זאָל איך מאַכען? קום, פריי־דעל, וואָס שטעהען מיר דאָ? — האָט ער צו איהר געזאָגט, דער־זעהען, אז חברה כלי־זמר הויבען זיך אָן קלויבען ארום זיי און בעטראַכטען דאָס שוואַרצע מיידעל מיט די גרויסע שוואַרצע צעפּ און מיט די גרינע אויגען.

— פון מיינעטוועגען, לאָמיר גען, — האָט איהם פריידעל געענטפערט.

און סטעמפעניו האָט געחאַפּט אויף זיך דעם אויבערראָק מיט'ן שטעקעלע אין דער האַנד און האָט זיך געמאַכט אַ שפּאַציער מיט פריידעל דער שוואַרצער איבער דער שטאָדט. סטעמפעניו האָט זיך אַרומגעקוקט, צי קיינער הערט ניט זייער שמועס, און האָט זיך געווענדט צו איהר שוין מיט מעהר שטאַרקייט:

— זאָג מיר נאָר, איך בעט דיך, וואָס הייסט דאָס?

— וואָס הייסט „וואָס הייסט דאָס"?

— אָט דאָס, וואָס דו ביזט אַהער געקומען.

— ס'אַ גראַם! קוק איהם אָן, קלאָמפּערשט ווייסט ער ניט, מאַכט זיך נע'פּגר'ט.

— הערסט דו, פריידעל? — האָט איהר סטעמפעניו שוין מיט הארץ געזאָגט. — הערסט דו, פריידעל? איך האָב פיינט, אז מע מאַכט מיט מיר אזעלכע מחזקות! איך פרעג דיך, וואָס טהוסט דו דאָ, און דו טרייבסט מיט מיר קאַטאָוועסלעך?

פריידעל האָט אַ גלאַנץ געטהאָן מיט'ן פייערעל פון איהרע גרוי־נע אויגען אויף סטעמפעניו'ן, און פערוואָרפען מיט די הענד איהרע לאַנגע שוואַרצע צעפּ אַרונטער, האָט זי זיך געווענדט צו סטעמ־פעניו'ן אויך ערנסט:

— וואָס איך טהו דאָ, ווילסט דו וויסען? איך בין געקומען צו דיר, סטעמפעניו! האַסט אונז ביי'ם קנס־מאָל געזאָגט, אז נישט מעהר ווי אין צוויי וואָכען אַרום שרייבסט דו אונז אַריין אַ בריוועל מכח דער חתונה אָפּשטעלען; מיר האָבען געוואַרט און געוואַרט העבער צוויי חדשים און האָבען דערזעהן, אז פון דיר איז ניטאָ קיין שום ידיעה, האָבען מיר זיך מיישב געווען און האָ־בען זיך געלאָזט אויף דער וועלט צו זוכען דעם נעכטיגען טאָג, און אזוי זענען מיר אויסגעוועון וואו די וועלט האָט איין עק, ביז קוים, קוים מיט צרות, גאָט האָט אונז געהאָלפען און מיר...

— זאָג מיר נאָר, פריידעל, ווער זענען די „מיר“? עפּים זאָגסט דו אַלץ מ י ר זענען געפאָהרען, מ י ר זענען געקומען...

— מיר ביידע. דאָס הייסט: איך און מיין מאַמע.

— דיין מאַמע? ! — האָט סטעמפּעניו אויסגעשריגען און האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ דערשלאָגענער. — דיין מאַמע? וואָס האָט זי דאָ צו טהון?

— שאַ, וואָס שרייסט דו אַזוי, סטעמפּעניו? וואָס דען, אַליין האָסט דו געמיינט? אַ מיידעל פאָהרט ניט אַליין. אַ שענע זאַך, כלעבען!

— יאָ, אָבער וואָס קעהר זי זיך אָן מיט מיר, די מאַמע דיי־נע? — האָט זי סטעמפּעניו געפרעגט, אומקעהרענדיג זיך צוריק מיט איהר.

— אַ מחותנת׳טע, סטעמפּעניו, אַ מחותנת׳טע קעהר זי זיך מיט דיר אָן, און שפּעטער וועט זי זיך דיר אָנקעהרען אַ שוויעגער.

— דו מיינסט טאַקי, אַפּנים, איין אמת, פריידעל, חתונה האָ־בען פאַר מיר?

— נו, און דו, סטעמפּעניו, מיינסט דאָס אויף קאַטאָוועס?

— נאַרישקייטען!

— פאַר וואָס נאַרישקייטען?

— אָט אַזוי. איך האָב עס אפילו נישט אין זינען אין דער לינקער פּיאַטע.

פריידעל איז געבליבען שטעהן אַ מינוט און האָט אַ קוק גע־טהאָן סטעמפּעניו׳ן אין די אויגען אריין. נאָכדעם האָט זי זיך ארומגעקוקט אויף אַלע זייטען און האָט זיך שטילערהייד גע־ווענדט צו סטעמפּעניו׳ן מיט די ווערטער:

— הער נאָר אויס, סטעמפּעניו! מיין ניט, אַז דו האָסט אָנ־געטראָפען אויף אַ ניונקעלע, וואָס ווייסט ניט, ווער עס האָט זי געשלייערט. איך קען דיך גאַנץ גוט, סטעמפּעניו! איך וויים, אַז דו ביזט אַ היבשער שאַרלאַטאַן, האָסט ליעב כלות אַלע וואָך אַ נייע. נאָר עס מאַכט ניט אוים, אַלץ ביז אַ צייט, נישקשה... ביזט

א גוטער בטבע, האָסט א ווייך האַרץ, ביזט א פּאַרשוין איינער צווישען צעהן טויזענד, שפּיעלסט אויסגעצייכענט אויפ׳ן פּיעדעל און קאָנסט געבען א ווייב ברויט, — דערפאַר וויל איך דיך, און דער־פאַר וועל איך פאַר דיר חתונה האָבען, און טאַקי גיך! און דאָס, וואָס דו שפּאַרסט זיך, איז אומזיסט, אַרויסגעוואָרפען דיין טרחה, סטעמפּעניו, גלויב מיר, בויג זיך אָן צו מיר אהער, איך וועל דיר זאָגען א סוד...

און פריידעל די שווארצע האָט איינגערוימט סטעמפּעניו׳ן א סוד אין אויהער, און סטעמפּעניו איז פערציטערט געוואָרען מיט אַלע אברים. ער איז געבליבען שטעהן, ווי א לעהמענער גולם, אין מיטען וועג, נישט געקאָנט עפענען קיין מויל א וואָרט אויסצורע־דען. און דאָ איז אָנגעקומען מעכטשי פּייקלער מיט דעם רויטען קאָפּ און האָט איהם געזאָגט, אז מע רופט איהם צום נגיד פונ׳ם שטעדטעל בעשטעלען א חתונה. סטעמפּעניו האָט זיך מיט א וואונק אָפּגעזעגענט מיט פריידל׳ען און האָט אויסגערעדט מיט א זיפץ:

— מיר וועלען זיך נאָך זעהן, פריידעל!

— ס׳א שאלה אביסעל, אויב מיר וועלען זיך זעהן! — האָט איהם פריידעל געענטפערט און האָט זיך גאַנץ צופריעדען אָפּגע־שיידט פון איהר ליעבען חתן סטעמפּעניו.

די אַלע, וואָס האָבען אין יענער צייט געזעהן סטעמפּעניו׳ן אויף דער חתונה, האָבען זיך שטאַרק פערוואונדערט אויף זיין בלאַס פּנים מיט זיין אָפּגעלאָזטקייט: גאָר ניט דער סטעמפּעניו, וואָס פריהער, א שענערען לעגט מען אין אין דער ערד אריין! עס איז אָפּ־גענומען געוואָרען זיין פריילּיכקייט מיט זיין ברען, ווי מיט די הענד. יאָ, סטעמפּעניו האָט געפּיהלט, אז דאָס איז איין עק צו זיין זיס לעבען פון א פריי פויגעלע, אז דאָס נעמט ער אויף זיך א יאָך אויפ׳ן האלז אויף תמיד, אויף אייביג. אדיע, ליכטיגער זומער־אבענד מיט א ווייטען שפּאַציער הינטער דער שטאָדט מיט׳ן כלי־

זמר'ס טעכטערל! אדיע, לאנגע שמעקענדיגע צעפּ, צעלאָזטע האָר, גרויסע קאַרע אויגען! אדיע, זילבערנע לבנה!...

אמת, סטעמפּעניו האָט זיך נאָך אביסעל געאַמפּערט, געוואָרפען, ווי א פיש אין דער נעץ, מיט די לעצטע כוחות, געפּרובט אַלע מיטלען, נאָר עס האָט איהם געהאָלפען, ווי א טוידטען באַנקעס. פריידעל מיט איהר מוטער זענען געשטאַנען אקעגען איהם, ווי אָט יענע מתים, וואָס קומען צו אונז ביינאַכט אין חלום און שלעפּען אונז צום בית־דין של מעלה אָפּגעבען דין וחשבון... און איבערהויפּט האָט ער געציטערט פאַר איהר, פאַר דער מחותנת'טע, וואָס האָט צענויפגעשנירעוועט דאָס שווארצע פּיסקעלע, ווי מיט א בענדעלע, נאָר דאָס פּנים האָט איהר אזוי געפּייערט, אז זי איז געווען גרייט אַלע מינוט ארויפחאַפּען זיך אויף סטעמפּעניו'ן, ווי א ווילדע קאַץ, און ארויסרייסען איהםביידע אויגען, ווען ניט פריידעל, וואָס האָט זי די גאַנצע צייט איינגעהאַלטען.

— טשעפּע ניט, מאַמע, ווערסט נאָך קאַלי מאַכען. דו קוק נאָר און שווייג, דו היט איהם נאָר די טריט, ער זאָל זיך ניט אויסרייסען פון אונזערע הענט. עס וועט זיין רעכט, מאַמע, סטעמפּעניו איז מיינער, ער איז מיינער!...

XVI.

שמשון הגבור ביי דלילה'ן אויפ'ן שויס.

פריידעל האָט זיך פער'עקשנ'ט און האָט אויסגעפיהרט איהרס: זי האָט חתונה געהאַט פאַר סטעמפּעניו'ן כדת משה וישראל און האָט איהם ניך ארייננענומען אין די לאַפּקעס אריין גאָר אויף איין אנדער אופן. אביסעל האָט איהר צוגעהאָלפען די מאַמע איהרע, וואָס זי האָט קוים דערלעבט דעם נחת צו ווערען א שוויעגער, און סטעמפּעניו האָט פערזוכט דעם טעם פון גיהנם און האָט זיך נישט גענאַרט. דאָס פּאַר־פּאַלק איז אריבערגעפאָהרען קיין מאַזעפּעווקע,

און סטעמפעניו האָט זיך דאָ בעזעצט מיט זיין קאָמפּאַניע, ווי אַ שטענדיגער, אויף איין אָרט.

— שוין, אויס, אויס אַרומשלעפּען זיך! גענוג, סטעמפּעניו, גע־רייזט איבער דער וועלט, גענוג! — אַזוי האָט פריידעל געזאָגט צו איהר מאַן, וואָס איז איינגאַנצען געווען איהרער, און וואָס זי האָט געוואָלט האָט זי מיט איהם אויסגעפיהרט, און דוקא מיט גוטען.

נאָך דער חתונה האָט זיך אָנגעהויבען ביי סטעמפּעניו'ן אַ נייער לעבען, גאָר אַ שפּאָגעל־נייער לעבען. גייציג איז ביי זיך סטעמפּעניו געווען נאָר בחור'ווייז; קוים אָבער האָט ער נאָר חתונה געהאַט און איז אַריין צו פריידעל'ען אין די הענד, אַזוי האָט ער אָנגעוואָרען איינגאַנצען זיין שטאַרקייט, איינגאַנצען זיין מוטה, דעם גאַנ־צען גלאַנץ. ביי זיך אין שטוב האָט סטעמפּעניו ניט געהאַט קיין ברעקעל דעה.

— דו האָב אין זינען דיינס, דיין עסק איז די קאַפּעליע מיט די חתונות, צו וואָס טויג דיר געלט, נאַרעלע? — אַזוי האָט צו איהם פריידעל געזאָגט, צוגענומען ביי איהם וואו ער האָט פערדיענט ערגיץ אַ גראָשען.

אויף געלד איז פריידעל געווען זעהר זשעדנע. זי איז אויסגע־וואַכסען ביי זעהר אָרעמע עלטערען און האָט כמעט קיינמאָל ניט געזעהען קיין גראָשען אין די אויגען. מיידעלווייז פלעגט איהר אָנקומען אַ סטיינגעלע אָדער אַ קעמעלע זעהר שווער, מיט ביטערע טרערען. ביז פופצעהן יאָהר איז פריידעל געגאַנגען באָרפיס, גע־ווען אַ ניאַנקע דער מוטער ביי די קלענערע קינדער, געחאַפּט קלעפּ גענוג אי פון דער מוטער, אי פון דעם פאָטער, ישעיה'קע דעם פּיעד־לער, וואָס האָט ליעב געהאַט דעם טרונק. געגעסען האָט זי קרחת, מלובש איז זי געווען, ווי עס איז אָנגעשטאַנען צו די באָרפיסע פיס, און נאָר פורים פלעגט איהר אַריינפאַלען עטליכע קאָפּיקעס פונ'ם שלח־מנות, וואָס זי פלעגט טראָגען אין פרעמדע הייזער; די עט־ליכע גראָשען פלעגט זי בעהאַלטען ווייט־ווייט אין בוזעם, בכדי די מאַמע זאָל ביי איהר ניט אויסנאַרען, און אַזוי פלעגט זי שלאָפען

מיט'ן ביסעל מינץ ביז פסח, און אויף יום־טוב קויפען זיך פאר דעם א סטיינגעלע אדער א קעמעלע. און אזוי איז פריידעל גע־וואכסען ביז אכצעהן יאהר, ביז זי איז פלוצים אויסגעוואכסען א הויבע, א שענע, א געזונדע מויד — א כלה־מויד! אז פריידעל איז א כלה געווארען פאר סטעמפעניו'ן, האט זי אליין ניט געוואוסט וואס פאר א גליק עס האט זי געטראפען. נאר די מאמע, וואס האט דאס דוקא יא פערשטאנען, האט מיט איהר וועגען דעם גע־נוג איינגע'טענה'ט, אז זי זאל וויסען, אז איהר חתן איז א גאלד־שפינער, נאר א גרויסער שארלאטאן, וואס דאס קערבעל איז ביי איהם א ממזר, לכן זאל זי זיך ניט לאזען שפייען אין דער קאשע און זאל האבען ביי איהם א דעה אין אלץ, אזוי ווי זי, די מאמע, האט א דעה ביי'ם טאטען, ישעיה'קע דעם פיעדלער...

אז פריידעל האט חתונה געהאט פאר סטעמפעניו'ן, האט זי ניט פערגעסען, וואס די מאמע האט איהר אנגעזאגט, און האט ביסלעכווייז, מיט שכל, אנגעהויבען לעהרנען מיט'ן מאן הלכות „ווייב“, אז א ווייב דארף וויסען אלץ, וואס ביי'ם מאן טהוט זיך, אז א ווייב איז ניט קיין פרעמדע, אז א אידישע טאכטער איז ניט קיין „פאליובאווניצע“, — ניין, עס איז זיין בלוט און פלייש, זי איז ער און ער איז זי. הכלל, ער דארף וויסען, ער דארף פ י ה ־ל ע ן, אז ער האט א ווייב...

אז פריידעל איז געווארען אליין א בעל־הבית'טע פאר זיך און האט דערזעהן אלע מאל א ניי קערבעל, וואס סטעמפעניו פער־דיענט אזוי אפט, האט זי זיך א ווארף געטהאן אויף די קערבלעך, ווי א הונגעריגער, אז ער דערזעהט עפיס א מאכל. נאר עס איז איהר אבער דאס געלד ניט איינגעגאנגען. פריידעל האט זיך אליין געזאגט, טאמער וועט מארגען ניט זיין, טאמער וועט דער מאן שפעטער חלילה ניט פערדיענען, האט זי זיך געמאכט איין קניפעל און דאס אנדערע, און האט אנגעהויבען צו קלויבען א גראשען צו 8 גראשען.

— וואָס פראַטעסט דו אַזוי ? — האָט זי סטעמפעניו געפרעגט, בעמערקט איהרע תנועות.

— וועסט אַלץ וועלען וויסען, וועסט דו גיך אַלט ווערען. לאָז דיך ניט אהרען, סטעמפעניו ! — האָט איהם פריידעל געענטפערט מיט אַ שמייכעלע, און האָט זיך געטהאָן איהרם, אָפגעשפּאַרט, אָפגעריסען פונ׳ם מארק, פונ׳ם קליימעל און פון דער יאַטקע, מיט׳ן ווארמעס אויסגעקומען, ווי מיט קרעפּעל־פלייש, אָפטמאָל ניט דער־געסען, ניט דערטרונקען, און זיך אַלץ צענויפגעשלאָגען אַ קערבעל אום אַ קערבעל. ביסלעכווייז, אַז עס האָט זיך צענויפגעשלאָגען היבשע עטליכע גילדען, האָט זי אָנגעהויבען צו מאַכען הלואות אויף אַ משכון און נעמען פּראָצענט ; דאָס ערשטע מאָל גלאַט אַזוי, דורך אַ צופאַל, וואָס אַ שכנה האָט ביי איהר געבעטען אַ גמילות־חסד און פריידעל האָט איהר אַ טובה געטהאָן — פאַר וואָס דען ניט ? — און נאָכדעם, אַז פריידעל האָט דערזעהן, אַז דאָס געלד וואַכסט גאָר, אַז פון איין קערבעל ווערד מיט דער צייט צוויי, האָט זי אָנגע־הויבען מיט איהר ביסעל קאַפּיטאַל צו מאַכען עסקים, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז זי איז געוואָרען פּשוט אַ „וואַכערניצע“ מיט אַלע חן־גריבעלעך פון דער דאָזיגער פּראָפעסיע, מיט וועלכער אַ גרויסער טייל פון אונזערע נגידים, צווישען אונז רעדענדיג, פערנעמען זיך און האָבען דאָס גאָר ניט פיינט...

מערקווירדיג ! ווי קומט עס צו פריידלען אַזאַ חשק צו קלויּ־בען געלד ? נישט ביי איהר טאַטען, ישעיה׳קע פיעדלער, נישט ביי קיינעם פון אַלע בעקאַנטע כלי־זמר, האָט זי דאָס געקאָנט זעהן. וואו וועט איהר דען געפינען אַ גלייכען צו דער חברה כלי־זמר, מע זאָל זיך אַזוי נישט אומקוקען אויף קיין גראָשען, עס זאָל אַזוי זיין אַ קערבעל הפקר, פשוט ווי די בלאָטע ? די אידישע כלי־זמר — און ווער שמועסט אין יענע יאָהרען — קאָן מען גלייכען צו אַ מין ציגיינער, אַ בעזונדער פאָלק, מיט אַ בעזונדערען זשאַרגאָן, מיט גאָר בעזונדערע געננג ; די דאָזיגע חברה האָט שטענדיג געלעבט אַ גוטע שעה, תמיד איז געוועזן פורים, פריילין, לעבעדיג, תמיד גע־

רימפעלט, געוווערטעלט זיך, געשטיפעפט, געארבייט, זיך לוסטיג גע־מאכט, איבערגעקעהרט וועלטען, געשמועסט מכח פרייליכע זאַ־כען... געקומען אהיים צום ווייב, געטריבען קאַטאַוועס, געחלעפ־טשעט טייגלעך מיט פאַסאָלים, אָדער גאָר גענעסען מכות, נאָר פרייליך, מיט אַ טענצעל, מיט אַ ליצנות, הונגעריג זיך געלעגט שלאָ־פען, אויף מאָרגען געבאָרגט, געליהען, די קישעלעך פערזעצט, נאָכ־דעם אויסגעקויפט און ווידער אַ מאָל דאָס אייגענע. די כלי־זמר׳־שע טעכטער זענען אויך געווען, מיינסטענס, לופטיגע פרייליכע נשמות; זייער לעבען, אזוי ווי די האָר זייערע, איז נישט געווען פערדעקט מיט קיין שלייער... מיט איינעם וואָרט, ביי די כלי־זמר איז געוועזען אַ גן־עדן, מיט אַלע מעלות און חסרונות פון אַ גן־עדן... היינט אין אזאַ גן־עדן ווען קאָן ארויף אויף דער מחשבה צו זאָרגען — וואָס וועט זיין מאָרגען?

פריידעל׳ס טאַטע, פערשטעהט זיך, איז אויך נים געווען קיין פערוויינטע נשמה. ישעיה׳קע פיעדלער איז זיך געווען אַ רעכטער קבצן, נאָר אַ לעבעדיגער, אַ פרייליכער קבצן, און אז ער האָט פער־דיענט דאָס קערבעל, האָט ער דאָס גאָר גיך פערלעבט, טאַקי, ווי מע זאָגט, אין איין אָטהעם. און זי, פריידעל׳ס מאַמע, האָט אויך ליעב געהאַט צו לעבען, דאָס הייסט, גוט עסען. עס איז כמעט קיין העמד נישט געווען אויפ׳ן לייב, נאָר געגעסען האָט מען כל זמן ס׳איז נאָך געווען אַ שטיקעל קישעלע צו פערזעצען. „דאָס גאַנצע דאָברע־מזל געהט אין דער קישקע אריין“, „ווי זאָגט מען: בעסער דעם בעקער איידער דעם „רופא“, „וואָס זשע דען איז דעם מענט־שענס לעבען?“ — אזוי פלעגט זאָגען פריידעל׳ס מאַמע, וואָס איז, אייגענטליך, געווען אפילו צווישען כלי־זמר׳קעס אַ אויסברענגערין.

ווי־זשע קומט עס פאָרט צו פריידל׳ען אזאַ גוסט? פון וואַנען נעמט זיך צו איהר אזאַ קאַרגשאַפט? עס קאָן זיין, אז די דאָזיגע מעלה איז געקומען צו איהר מחמת זשעדנאָסט, מחמת זי איז תמיד געווען ביי די עלטערען הונגעריג אויף אַ גראָשען. אָדער ס׳איז אפשר געווען ביי איהר נאָר אַ טבע־זאַך: עפּיס על־פּי טעות איז

א קאָרגע נשמה מגולגל געוואָרען אין דער כלי־זמר׳שער משפחה און עס איז אויסגעוואַקסען אַזאַ פריידעל.

ווי די זאַך איז שוין, נאָר פריידעל האָט געמאַכט משונה תנועות, געשוויצט און געפּינעט, ווען זי האָט נאָר געזעהן אַפילו מכח געלד.

אויף איהר דאַליע האָבען איהר מקנא געווען אַלע כלי־זמר׳קעס. „אַט אַ מזל!“ — האָבען אויף איהר אַלע אין איין קול געזאָגט.

נאָר אין איין זאַך האָט גאָט פריידל׳ען פערזעהן: ער האָט איהר קיין קינדער ניט געגעבען. און ווער ווייסט, עס קאָן זיין, אויך דעריבער איז זי געווען אַזוי אָפּגעגעבען מיט לייב און לעבען צום געלד, ווייל דאָס בעסטע פערגעניגען, פערגעניגען פון קינדער, איז פאַר איהר געווען פערבאָרגען. בכלל זעהט מען, אַז די ווייבער, וואָס גאָט האָט זיי נישט געבענשט מיט קינדער, זענען מיינסטענס בייזע ווייבער; עפּיס פעהלט זיי די גוטסקייט, די ווייכקייט פון דעם דאָזיגען מין; אַזעלכע ווייבער קאָנען ליעב האָבען נאָר זיך אַליין.

פריידעל איז געווען פונקט אַזאַ סחורה. נאָר מע קאָן ניט זאָגען, אַז זי האָט איהם, סטעמפּעניו׳ן, פיינט געהאַט: פאַר וואָס קומט דאָס איהם? אַ פּאַרשוין, אַ בילד, אַ זעלטענהייט, אַ שפּיעלער איינער צווישען טויזענד און (אַט דאָס איז דער עיקר!) אַ פערדיענער, אַ גאָלדשפּינער!

— מיין סטעמפּעניו — האָט זיך פריידעל בערימט פאַר איהרע בעקאַנטע ווייבער — מיין סטעמפּעניו, אַז ער טהוט אַ פיהר מיט׳ן סמיק איבער׳ן פּיעדעל — איז אַ קערבעל, צוויי פיהר — איז צוויי קערבלעך, דריי פיהר — איז דריי קערבלעך. פאַרשטעהט איהר מיך?

אין דעם ענין פון „קערבעל“ איז סטעמפּעניו געווען פונקט דער היפּך: דאָס קערבעל האָט ביי איהם ניט געשפּיעלט קיין ראָלע. אַט האָט ער אָפּגעשפּיעלט אַ חתונה און אָנגעשטאָפּט פולע קעשענעס מיט געלד, און אַט — פּו־פּאַ, ניטאָ אַ שילינגער! האָט

ער געהאַט — האָט ער געגעבען, געטיילט, אַנטליהען; האָט ער ניט געהאַט — האָט ער געליהען ביי יענעם. אין דעם אופן איז סטעמפעניו געווען איין אַרטיסט. זיין עסק איז געווען נאָר די „קאַפעליע“ — אויסשטעלען עפיס אַ נייע זאַך, פונאַנדערשפּיעלען איין אַפּער־שטיק, בעשטעלען אַ חתונה און אָפּשפּיעלען זי, ווי גאָט האָט געבאָטען, אידען זאָלען לעקען די פינגער, ניט גלאַט ריפּ־סקריפּ.

סטעמפעניו האָט ליעב געהאַט מעהר פון אַלץ אין דער וועלט צוויי זאַכען: זיך און דאָס פיעדעלע. מיט זיך האָט ער געהאַט צו טהון כמעט שטענדיג, זיך געפּוצט, געשטשאָגעלט, געגרייזעלט די האָר, מיט איינעם וואָרט — זיך „גע'בחור'ט“, ווי פריידעל האָט דאָס מיט אַ שטאָך גערופען, און דעמאָלט האָט ער פערגעסען אין דעם פיעדעלע; האָט ער אָבער גענומען דאָס פיעדעלע, האָט ער פערגעסען אין זיך און אין דער גאַנצער וועלט. אַז עס איז אָנגע־פאַלען אויף איהם אַ „מרה־שחורה“, האָט ער זיך גענומען דאָס פיעדעלע, פערקייטעלט די טיר און האָט געקאָנט אוועקשפּיעלען דריי שעה כסדר איינענע פאַנטאַזיעס; וואָס עס איז איהם אַרויף אויף דער מחשבה, דאָס האָט ער געשפּיעלט. אָט האָט ער זיך צעגאָסען מיט אַ קלאָג, אַזוי יאָמערליך, אַזוי טרויעריג, אַלע מאָל שטילער און שטילער, און אָט האָט ער זיך פּלוצים צעבייזערט און איז אוועק אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער, ביז עס האָט זיך ווידער אָנגעהויבען אַרויסהאַפען ווי אַ זיפץ פונ'ם טיעפען האַרצען, און דאָס פייער איז איהם אַביסעל אָפּגעטראָטען, אָפּגעגאַנגען דער כעס, און ווייכע מעלאָדיעס, ליעבע זיסע געזאַנגען, וואָס ווייטער אַלץ טרויעריגער, האָבען זיך ווידער ווי געגאָסען אָהן איין עק, און נאָכ־דעם ווידער אַ ביסעל לעבעדיגער, פרייליכער... אמת, דאָס איז גע־ווען נישט אָפט, ניט אַלע מאָל האָט זיך איהם געשפּיעלט; נאָר קוים האָט ער זיך צעשפּיעלט, איז געווען אונמעגליך איהם אָפּ־צורייסען. סטעמפעניו'ס פאַנטאַזיע האָט זיך צעקאָכט און געזעצט, ווי פון אַ קוואַל, וואָס ווייטער מיט מעהר פרישקיים.

אַ מענש מיט געפיהל, מיט אַ נשמה, האָט זיך אין אַזעלכע מי־נוטען זאַט נישט געקאָנט אָנהערען די דאָזיגע פרייע מוזיק, וואָס לאָזט זיך גאָר ניט איבערגעבען אויף נאָטען, און עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אַז ער הערט אַ בקשה צום רבונו־של־עולם פון אַ פערביטערט האַרץ, עפּיס אַ מין תפלה צו זיין ליעבען נאָמען אויף רחמים, אויף לייטזעליגקייט, אַזאַ מין תפלה, וואָס דאַרף און מוז אָנגענומען ווערען אויבען, דאָרט פאַר גאָט'ס שטוהל... מע דערצעהלט, אַז דער ר י ז ש י נ ע ר האָט געהאַט איין אייגענעם אָרקעסטער, וואָס פלעגט שפּיעלען בשעת ער האָט אָפּגעגעבען אַ שבח צו דעם וואָס לעבט אייביג. אוודאי איז דאָס אַ געדאַנק דוקא פון אַ גרויסען מענשען, אַ השגה גאָר פון אַ הויכער פּאָעטישער נשמה.

— קיילע די גראָבע, מיינע צרות אויף איהר קאָפּ, האָט מיר אָפּגעבראַכט דאָס פראַצענט פאַר יענער וואָך; און פאַר היינטי־גער וואָך, זאָגט זי, לאָז זיין נאָך שבת!

מיט אַזאַ מין געשפרעך, למשל, האָט פריידעל מכבד געווען סטעמפּעניו'ן, ווען ער פלעגט ארויסגעהן נאָכ'ן שפּיעלען פון זיין חדר'על, אַביסעל צוגעפלאַמט, מיט אַ גלאַנץ אין זיינע שוואַרצע אויגען. דאָס איז געווען דאָס פייערעל פון זיינע אויגען, וואָס האָט אַזוי געצויגען צו זיך. דאָס פייערעל פלעגט זיך בעוויזען זעלטען, און בעגעגענט זיך מיט פריידעל'ס אויגעלעך, האָט זיך דאָס פּיי־ערעל גיך בעהאַלטען, פערשוואונדען געוואָרען.

אַז סטעמפּעניו האָט אָפּגעשפּיעלט אַ חתונה און איז געקומען אַהיים, פלעגט איהם פריידעל בעגעגענען מיט אַ שמייכעלע, זיך לאַשטשען, ווי אַ קעצעלע:

— צו וואָס טויג דיר געלט, סטעמפּעניו? — פלעגט איהם פריידעל זאָגען און אויסטרייסלען איהם אַלע קעשענעס. — אויף וואָס דאַרפסט דו געלט? וואָס פעהלט דיר? האַסט אַלסדינג, וואָס דו דאַרפסט, ביזט ניט הונגעריג, חלילה, און נאַקעט געהסט דו אויך ניט, און אַז דו דאַרפסט אַזוי עטליכע גראָשען, געב איך דיר

דען ניט ? נעב עס בעסער אָפּ מיר, נשמה מיינע, ביי מיר וועט דאָס זיין גאַנץ. גיב שוין. גיב!

און סטעמפעניו שטעהט, ווי אַ בעשטראָפּט קינד און פריידעל טהוט מיט איהם, וואָס זי וויל. ער איז אײַנגאַנצען ביי דער דאָ־זיגער שוואַרצער פריידל'ען אין די הענד. אָך, וואָס איז דאָס מיט דיר געשעהן, סטעמפעניו ? אַזאַ גאַרנישט, ווי פריידעל, זאָל דיר טאַנצען אויפ'ן קאָפּ, און דו לאָזט זיך פיהרען ביי דער נאָז, פּונקט ווי שמשון הגבור ביי זיין געליעבטער דלילה אויפ'ן שוים ?... פּע, סטעמפעניו, אַ בזיון, כלעבען!

XVII.

סטעמפּעניו ריהרט נאָך מיט איין אבר.

אַ רחמנות אויף סטעמפּעניו'ן!...

נאָר עס איז ניט אַזוי די מעשה, ווי איהר מיינט. לעגט ניט אַזוי דעם רחמנות אויף אונער העלד. אַז סטעמפעניו האָט ניט געהאַט קיין גרויסע דעה ביי זיך אין דער היים און איז געווען עפּיס גאָר מעשה אידינע, האָט ער אָבער דערפאַר זיך געהאַט זיין וועלטעל, זיין אייגענע וועלט, וואָס האָט זיך שוין מיט פריידל'ען ניט אָנגעקעהרט לחלוטין. דאָרט, אין זיין וועלטעל, איז זיך סטעמ־פעניו געווען אַ פּריץ פאַר זיך און איז געווען, ווי מיר וועלען באַלד זעהן, גאַנץ צופריעדען.

קודם כל איז ביי איהם אַוועקגעגאַנגען אַ האַלבער טאָג אויף „רעפּעטיציע", דאָס הייסט, אויף איבערשפּיעלען מיט דער גאַנצער חברה כלי־זמר אַלע נייע שטיק, דערביי טרייבען אַביסעל קאָטאָ־וועס, אויסהערען דעם ברחנ'ס ווערטלעך און לאַכען פון מעכטשי פייקלער, וואָס דער ברחן האָט אויף איהם ליעב געהאַט צו ווערט־לען זיך, און נאָכדעם גלאַט דערצעהלען מעשיות פון דער אָרער יענער חתונה. וואָרום יעדע חתונה ביי אידען האָט זיך איהר מעשה: דאָ האָט זיך דער חתן איינגעשפּאַרט, חאָטש גיב איהם

א קרענק, און וויל נישט גערן צו דער חופה, ביז מע וועט איהם אָט דאָ אויפ'ן אָרט ניט אָפּצאָהלען דעם נדן אחת ואחת. „קלאַפּ און צעהל"; דאָרט האָט די כלה גע'חלש'ט פּאַר גרויס געוויין און מע האָט זי קוים אָפּגעמינטערט (און דערביי זאָגט אָפּ דער בדחן אביסעל ליצנות); אין אַ דריטען אָרט האָט זיך געטראָפען נאָך אַ שענערע מעשה: נאָך דער וועטשערע, אַז ס'איז געקומען די צייט, וואָס מע דאַרף טאַנצען... און חברה שיסט־אויס אַ געלעכטער, ווי פון אַ הארמאַט.

— וואָס איז ביי אייך פאַר אַזאַ געלעכטער דאָרט? זעה נאָר, ווי מע ראַהאַטשעט זיך! — שרייט פריידעל פון איהר חדר.

— לאָז דיך ניט אהרען! — ענטפערט איהר סטעמפעניו מיט גדלות. — אין אונזערע ענינים זאָלסט דו זיך ניט מישען, האָב איך דיר שוין הונדערט מאָל געזאָגט!

און סטעמפעניו'ן ווייזט זיך אויס אין דער מינוט, אַז ער איז דאָ אַ בעל־הבית, אַ גאַנצער סולטאַן ביי זיך.

די איבעריגע צייט האָט סטעמפעניו פערבראַכט אויף אָנטהון זיך, אויספּוצען זיך, די מלבושים און די שטיוועל, זיי זאָלען גלאַנצען, ווי אַ שפּיעגעל, פערקעמען זיך גאַנץ שיקאַזנע, אונטערבוינען זיך די שענע שווארצע לאָקען, אויסגלעטען די ווייסע מאַנישקע פון דעם העמד, און נאָכדעם האָט ער זיך גענומען דאָס שטעקעלע אין דער האַנד, אַ שטעקעלע מיט אַ גאַלקע, אויסגעשניצט אַ פייג פון עלפענביין, און מיט אַ ברייטען שווארצען קאַשקעט אויפ'ן קאָפּ מיט אַ גלאַנצענדיגען קאָזיראָק, אַנגערוקט ביז די אויגען. דעם קאָפּ פערריסען ארויף, אַזוי, אַז די לאָקענס ליגען צעוואָרפען אויף די אַכסלען, געהט זיך סטעמפעניו און שפּאַציערט איבער דער שטאָדט. דאָרט האָט ער זיך שוין זיינע בעקאַנטע, מיט וועלכע ער בעגעגענט זיך, און געהענדיג פערביי די קלייטען, גריסט ער די יונגע ווייבלעך, די קרעמערקעס. די ווייבלעך ווערען רויטליך; זיי דערמאַנען זיך, אַז זיי זענען אמאָל געווען מיידלעך און דעמאָלט

זענען זיי מיט סטעמפעניו׳ן געווען בעקענט... דעמאָלט איז געווען א וועלט... און היינט? ווער האָט דאָס היינט אין זינען?...

דאָך געפינען זיך נאָך אַזעלכע יונגע ווייבלעך, און איבער־הויפּט מיידלעך, וואָס שטעהען־אוועק מיט סטעמפּעניו׳ן אין דרויסען ביי דער טיר א היבשע צייט; מע רעדט, מע שמועסט פון דעם און פון יענעם, מע לאַכט...

אודאי געהען אַזעלכע זאַכען ניט אָפּ גלאַט; דאָס דערזעהט א שכנה און טראָגט עס אָפּ גיך דער אַנדערער, דער דריטער, און אַזוי הויבט זיך אָן א רערעניש, און צו אידישער מיילער אַז מע חאַפּט זיך אריין, נאַרט מען זיך ניט...

— וואָס איז שוין ווייטער, סטעמפּעניו, פאַר א רעדעריי אין שטאָדט? שוין ווייטער א מעשה?

— וואָס פאַר א מעשה, פריידעל?

— דיינע מעשיות... ער פרעגט נאָך! וואו צווייי, איז ער דער דריטער! די גאַנצע שטאָדט האָט מיט אונז צו טהון.

— איך ווייס ניט וואָס דו ווילסט האָבען פון מיר, פריידעל.

— וואָס איך וויל האָבען? איך וויל, זאָלסט אוועקוואַרפען דיינע אַמאָליגע גענג... שוין צייט! וואו ערגיץ א ווייבעל אָדער א מיידעל אין שטאָדט, דאַרף ער מיט איהר זיין בעקאַנט, און אוועק־שטעלען זיך מיט איהר אויף דריי זייגער שעה — ער קאָן זיך גאָר ניט אָנרערען און גענוג!

— א? דו קעהרסט אודאי מיינען, וואָס איך האָב גערעדט מיט אסתר אברהם־יענקעל׳ס?

— נו, און אַז מיט אסתר אברהם־יענקעל׳ס, איז וואָס? וואָס איז זי, א שמיילינע, צי וואָס?

— איך האָב דאָך געשמועסט מיט איהר מכח איין עסק.

— דיינע עסקים... איך קען דיך, סטעמפּעניו!

— זאָלסט דו טאַקי וויסען! אברהם־יענקעל׳ס האָט חשק ארויסצופיהרען די חתונה קיין יעהופּעץ, אַזוי איז איהם אָנגעקו־מען דאָס משוגעת. נו, איך האָב דערזעהן אסתר׳ען, האָב איך מיט

איהר געמאַכט אַ שמועס וועגען דעם. איין עבירה, למאי זאָל איך אַרויסלאָזען אַזאַ חתונה פון די הענט?

— וואָס איז איהם עפּים אַרויסגעפאַלען יעהופּעץ, דעם משונע'־נעם כהן? — פרעגט פריידעל, און אין איהרע גרינע אויגעלעך בע־וויזט זיך אַמ אַ יענס פייערעל, וואָס בעווייזט זיך ביי איהר שטענדיג, ווען זי דערשמעקט נאָר געלד...

— פרעגסט קשיות אויף אַ משוגענעם? — ענטפערט איהר סטעמפעניו, נעהמט־אַרוים טרוקען פון דער דאָזיגער מעשה.

און אַזוי ווערד צעריבען די מעשה, יענע מעשה און אַלע מעשיות. סטעמפעניו איז אַ גרויסער בריה און ווייסט, מיט וואָס מע קאָן פריידל'ען נעמען.

אין דער פרעמר, אַז סטעמפעניו איז אַרויסגעפאָהרען מיט זיין קאַפּעליע אין דער פרעמר, האָט איהם, געוועהנליך, נאָך מעהר גע־גאַלטען. דאָרט איז ביי איהם געווען, ווי זאָגט מען, אַ כשר'ער טאָפּ מיט אַ כשר'ען לעפעל, און אַז סטעמפעניו איז געקומען ערגיץ אין אַ שטערטעל שפּיעלען אַ חתונה, האָט זיך איהם שוין נימ גע־גלוסט אוועקצופאָהרען. דאָרט זענען געווען מעשיות מיט מעשיות, פריילינבע און טרויעריגע נאָר אָהן אַ שיעור. הכלל, דאָס איז זיך געווען ביי סטעמפעניו'ן אַ בעזונדערע וועלט, זיין איינען וועלטעל, וואוהין ער האָט פריידל'ען נימ אַריינגעלאָזט בשום אופן, חאָטש זי האָט דערויף זעהר חשק געהאַט. זי האָט אַפּילו שוין געפּרובט אונטערקויפען מעבמשי פייקלער, נאָר עס איז נישט געגאַנגען. דאָ, אין זיין וועלטעל, איז סטעמפעניו געווען גאָר איין אַנדער מענש, אַ גרויסער אונטערשיעד פון יענעם סטעמפעניו'ן, וואָס איז געווען ביי פריידל'ען אין שטוב...

XVIII.

סטעמפעניו הויבט אָן זיך איינצוליעבען.

איג׳ם דאָזיגען וועלטעל האָט ביי איהם איצט רחל׳ע אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע, די גרעסטע ראָלע אין זיין לעבען. מע מעג איהם גלויבען, אַז זיין בריוועל צו איהר, וואָס מיר האָבען אויבען געזעהען, איז געווען געשריבען גאַנץ ערנסט, מיט איין אמת, דען ער האָט זיך אין רחל׳ען איינגעליעבט פון דער ערשטער שעה, וואָס ער האָט זי דערזעהען ביי חיים־בנציונ׳ס אויף דער תתונה.

נישט באַלד האָט סטעמפעניו איהר דאָס בריוועלע אָנגעשריבען. עס האָט געדויערט עטליכע טעג, ביז דאָס פייערעל, וואָס רחל׳עס בלויע אויגען האָבען אָנגעצונדען אין זיין הארצען, האָט זיך רעכט צעברענט, צעפלאַקערט, אַזוי, אַז ער האָט זיך שוין מעהר ניט געקאָנט איינהאַלטען, האָט ער זיך פערשלאָסען ביי זיך אין חדר׳על, און דאַרט, וואו ער האָט געשריבען די נאָטען, און טאַקי מיט דער אייגענער פען און אויף דעם זעלבען פּאַפּיער מיט די פּאַסען, אויף וועלכע ער האָט געשריבען זיינע נאָטען, האָט ער אויך דאָס געוויסע בריוועלע געשריבען.

סטעמפעניו האָט אַביסעל געשוויצט אויפ׳ן בריוועל. דאָס שרייבען איז איהם אָנגעקומען שווערליך. ער האָט זיך נישט געלערענט שרייבען אין ערגיץ, נאָר פון זיך אַליין. אַוודאַי איז קיין חידוש ניט, וואָס ער איז געווען שטומפּיג אויף דער פען.

עטליכע טאָג האָט סטעמפעניו ארומגעטראָגען דאָס בריוועל ביי זיך און האָט נישט געקאָנט געפינען קיין מיטעל איבערצוגעבען עס רחל׳ען. מעכטשי פייקלער איז געווען אַ גוטער שליח אויף אַזעלכע בריוועלעך נאָר אין דער פרעמד, אָבער דאָ, וואו עס געפינט זיך אַ פריידעל, איז מעכטשי אויך אַ געפעהרליכער בריעפטרעגער. סטעמפעניו האָט קוים דערלעבט שבת, האָט זיך אויסגעפּוצט, ווי אַ מויד, אָנגעטהאָן אַ הויכען קאַפּעליש נאָך דער לעצטער דעמאָלטינגער מאָדע, און איז ארויסגעגאַנגען אויף באַרדיטשעווער גאַס,

ווי אַלע שבת, צו מאַכען אַ שפּאַציערגאַנג, גערעכענט, אַז מסתמא וועט רחל׳ע אויך זיין דאָרט. נאָר אומזיסט: אַלע ווייבלעך, אַלע מיידלעך דרעהען זיך אַרום, חאַפּען אַ קוק אויף סטעמפּעניו׳ן, טהוען אַ שמייכעל און ווערען רויטליך — אַלע זענען דאָ, נאָר איין רחל׳ע איז ניטאָ! דאָס אָנגעשריבענע בריוועלע האָט איהם נישט געלאָזט רוהען. עס האָט איהם געצויגען צו איהר וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער.

„מע דאַרף זיך פּרובען דורכגעהן אַהין, אויף יענער גאַס, וואו רב אייזיק־נפתלי וואָהנט, טאָמער וועל איך זי בעגעגענען"... — אַזוי האָט זיך סטעמפּעניו געטראַכט און איז אַזוי פּאַוואָלינקע צו־געגאַנגען צום פענסטער, וואו רחל׳ע איז געזעסען פערטיעפט אין איהרע געדאַנקען און האָט זיך געזונגען דאָס בעקאַנטע ליעדעל:

איינע אַליין,
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען,
נאָר צו זיך אַליין,
עלענד, ווי אַ שטיין,
איך האָב צו קיינעם צו רעדען...

תחילת, אַז זי האָט דערהערט פּלוצים דעם „גוט־שבת" און דערזעהן פאַר זיך שטעהן סטעמפּעניו׳ן, האָט זיך איהר אויסגעד־דאַכט, אַז דאָס איז אַ מין חלום (זי האָט סטעמפּעניו׳ן שוין עט־ליכע מאָל געזעהען אין חלום...). נאָר אַז זי האָט צענומען דאָס שטיקעל נאָטען־פּאַפּיער און האָט איבערגעלייענט סטעמפּעניו׳ס בריוועלע, האָט זי זיך אויפגעהויבען פונ׳ם אָרט, אַ קוק געטהאָן אין פענסטער און געזאָגט צו זיך אַליין:

— זיין גליק, וואָס ער איז אַוועקגעגאַנגען: איך וואָלט איהם אָפּגעשפּיעלט... נאַ דיר נאָר אַ סטעמפּעניו!...

זי האָט געחאַפּט דאָס בריוועל און האָט דאָס געוואָלט אַרויס־שמייסען דורך דעם פענסטער אין דרויסען אַרויס, נאָר זי האָט זיך

פערהאפט, האט דאס נאך א מאל איבערגעלייענט, צעגויפגעקאַ־
טשעט, ווי מע קאטשעט צעגויף א מגילה, און אריינגעלעגט צו זיך
אין קעשעני אריין.

רחל׳עס כעס איז געוואָרען אלע מאל גרעסער און שטארקער,
און איהר האט זיך געוואָלט נאר זעהן איהם אליין, און פרעגען
איהם אונטער פיער אויגען: וואס הייסט דאס? ווי אזוי רופט
מען דאס? מיט וואס פאר א העזה שרייבט ער איהר אזא קווי־
טעלע? ווער איז ער און ווער איז זי?... זי האט גענומען
צו־קלערען מיטלען, ווי אזוי בעגעגענט מען זיך מיט איהם ערגיץ
אין אזא אָרט, וואו קיינער זאל ניט קאָנען הערען וואס זיי וועלען
צווישען זיך רעדען, און איז געפאלען אויף א המצאה.

XIX.

א ביימש קארעלען ביי פריידעל סטעמפעניו׳ס.

— הערט איהר, שוויגער, ווען עס זאל נישט קאסטען טייער,
וואָלט איך א בעלנ׳טע געווען אויף א ביימש קארעלען, גוטע
שווערע קארעלען.

— נו, איך האב דאך דיר שוין וויפיעל מאל געזאגט: געה
זיך דורך צו פריידעל סטעמפעניו׳ס, וועסט דו דיר אויסקלויבען
וואס דיין הארץ גלוסט. אויב דו ווילסט, קום מיט מיר באלד.
צוליעב מיר וועט זי דיר אָפּגעבען ניט טייער.

אונזער שווארצע פריידעל, וואס האט זיך פערנומען מיט פראַ־
צענט און מיט משכונות, מיינסטענס קארעלען, האט ביסלעכווייז,
אזוי, אויף א געלעכטער, אנגעהויבען אונטערצוהאנדלען מיט דער
דאָזיגער סחורה, וואס זי האט געהאט ביד גאנץ ביליג אָפּצוקויפען
ביי איהרע בעלי־חובות און נאָכדעם דאס אראָפּברענגען אויך ביר־
לינער, ווי אלע קאראלניצעס (ווייבער וואס האנדלען מיט קארע־
לען), אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז זי האט טאקי אנגעהויבען דער־

מיט צו האַנדלען אויף איין אמת מיט אַלע באַרדיטשעווער און מיט אַלע בראָדער. גאַנץ מאַזעפּעווקע האָט שוין געוואוסט, אַז אַ רעכטע בייטש קאַרעלען קריגט מען ביי פריידל'ען, ביי פריידעל סטעמפעניו'ס.

אַ וואונדערליכע זאַך! ווי קומט צו פריידל'ען אַזאַ פעהיגקייט צום מסחר, אַזאַ בענעמונג מיט די קונים, אַזוי קאָנען איינרעדען? אַז דוואָסי־מלכה מיט דער שנור זענען אַריינגעקומען צו איהר אין שטוב אַריין, האָט זיי פריידעל אָפּגעגעבען אַ ברייטען ברוך־הבא:

— סקאָצעל קומט! וואָס מאַכט איהר, דוואָסי־מלכה? איהר ווייסט, אַז איך האָב שוין אויף אייך איין אויג פון לאַנג אָן?

— וואָס זשע איז אַזעלכעס, פריידעל?

— וואָס איז, פרעגט איהר? שוין אַ יאָהר, אַז איהר האָט געבראַכט אַזאַ ציערונג צו זיך אין שטוב אַריין — און גאָרניט! איהר זאָלט דאָס אַמאָל אַריינגעהן מיט אייער שנור זיך אויסקלויבען עפּיס אַזעלכעס, וואָס איהר פּאַסט. פע, כלעבען, דוואָסי־מלכה, עס איז אַזש מיר אַ בזיון!

— איהר זענט אודאי גערעכט, פריידעל־סערדצע, נאָר וואָס בין איך שולדיג, זאָגט שוין אַליין, אַז מיין שנור וויל ניט קיין קאַרעלען, וויפיעל איך בעט זי?

— נאָט אייך גאָר אַ נייעס! וואָס הייסט, זי וויל נים? דאָס איז ביי אייך וויל מען ניט; ביי מיר, נישקשה, וויל מען!

און פריידעל האָט אין דער גיך געעפענט אַ גאַנץ גרויסען קאַסטען, גרין געפאַרבט, און האָט אָנגעהויבען אַרויסציהען פון דאָרטען איין בינטעל קאַרעלען נאָכ'ן אַנדערען און פאָרלעגען פאַר די קונים, מיט פיעל פערשיעדענע דבורים דערביי און מיט וויני־שעגישען, גאָר ווי אַ רעכטע סוחר'טע.

— זעהט איהר, דוואָסי־מלכה, אַז איהר זאָלט מיך פאָלגען, וואָלט איך אייער שנור געהייסען נעמען אָט די בייטש קאַרעלען, איך זאָל אַזוי ריין זיין פון שלעכטס מיט אייך אינאיינעם, ווי מע דאַרף גאָר האָבען נאָך אַזאַ בייטש קאַרעלען „אָרליאַנער“ פערעל!

איהר טהוט זיי נאָר אָן, זייט מוחל, אויפ'ן האַלז, אַט אַזוי אַ — אַזאַ יאָהר זאָל איך האָבען, ווי זיי פּאַסען אייך צו אייער ווייסען האַלז! טראָגט זיי געזונטערהייד און לאָז גאָט געבען, אַז אייער שוויעגער זאָל אייך קאָנען קויפען איבער אַ יאָהר אין דער צייט חאָטש אַזעלכע גרויסע פּערעל עפּיס אַ פינף שנירלעך. אַך, ווי זיי קליידען אייך צום פּנים! זאָגט שוין איהר, דוואָסי־מלכה, איהר זענט דאָך יאָ אַ מבינ'טע אויף קאָרעלען, לאָם איך האָבען אַזאַ יאָהר, רבונו של עולם!

ביי די ווערטער האָט פריידעל אַרויסגעכאַפּט אַ שפּיגעלע פונ'ם קאַסטען און האָט זיך געשטעלט אַקעגען רחל'ען, און די גרינע אוינעלעך האָבען געבלישטשעט ביי פריידל'ען פאַר גרויס נחת, און אַ שווייס איז איהר אַרויסגעטראָטען פון פיעל רעדעניש מיט שבועות און מיט ווינשעניש.

— און אייער סטעמפּעניו טהוט זיך זיינס? — האָט איהר דוואָסי־מלכה געזאָגט, אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויף דעם חדר, פון וואַנען עס האָבען זיך געלאָזט הערען זעלטענע זיסע קולות.

— יאָ, ער שפּיעלט דאָרטען, — האָט פריידעל געענטפערט און האָט גענומען בעווייזען נאָך אַנדערע מינים קאָרעלען, אַזוינע און אַזוינע, און דערווייל האָט זיך צווישען פריידל'ען מיט דוואָסי־מלכה'ן פערקניפּט אַ לאַנגער שמועס, ווי עס געהער צו זיין צווישען צוויי קרעמערקעס, אַז מע צערעדט זיך וועגען געשעפטען.

רחל'ע איז געזעסען אין אַ זייט און האָט דעם שמועס פון דער שוויעגער מיט פריידל'ען נישט געהערט. רחל'ע האָט געהערט איין אַנדער שמועס, איין אַנדער קול, נאָר אַנדערע ווערטער, וואָס האָבען זיך געלאָזט הערען פון סטעמפּעניו'ס פּיעדעלע, אַזעלכע ווערטער, וואָס זענען איהר געגאַנגען גלייך אין האַרצען אַריין, און זי איז ערשט דערמאָלט אויפגעשטאַנען פונ'ם אָרט, אַז דאָס פּיעדעלע האָט אויפגעהערט צו שפּיעלען און סטעמפּעניו האָט זיך בעוויזען אויף דער טהיר. זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט און זיי זענען ביידע רויט געוואָרען, ווי פייער... סטעמפּעניו איז געבליבען שטעהן

ביי דער טיר, ניט אהין, ניט אהער. און רחל׳ע האָט געקוקט אויף איהם, געזאָגט בשעת מעשה דער שוויגער, אז עס איז שוין צייט צו געהן אהיים. דוואָסי־מלכה האָט זיך א האפּ געטהאָן מיט א ברעך אין די הענד:

— אוי, א דונער איז מיר! זעהט נאָר, ווי מיר האָבען זיך פאררערדט! נו, וואָס וועט איהר ביי מיר נעמען, פריידעל, פאר די קאָרעלען? ביי מיר טאָרט איהר ניט נעמען טייער, פריידעל. מיט מיר דאָרפט איהר האנדלען אויף נאמנות!

— אויף ריינע נאמנות! הערט איהר, דוואָסי־מלכה, איך זאָל זיך דערווערגען מיט׳ן ערשטען ביסען, אויב איך זאָג אייך א ליגען! סאָסי האָט מיר געטיקעט פאר די קאָרעלען אכצעהן קערבלעך. איך זאָל אזוי זיין געזונט, רבונו של עולם, מיט מיין מאַן! נאָר נאָר־ניט. איך בין זיך מיישב — סאָסי איז סאָסי, און איהר זענט דוואָסי־מלכה. איך געב אייך זיי אָפּ פאר פופצעהן קערבלעך, און איך זאָל עס ניט פארמאָגען אויף מיין אייגענס, אויב איך פאר־דיען דערביי עפּיס, גאָטעניו!

— פופצעהן יאָק פופצעהן, צוועלף וועל איך אייך געבען, פריידעל. צוועלף קערבלעך מזומן געלט.

— אוי, געזונט זאָל איהר מיר זיין, דוואָסי־מלכה, דינגט זיך נישט! — האָט פריידעל אויסגעשריגען מיט גרוים היץ און האָט אָנגענומען דוואָסי־מלכה׳ן פאר ביידע הענד אויף דעם אופן, ווי צוויי ווייבער נעמען זיך פאר די הענד בשעת זיי געהען טאנצען א פריילינבס.

אין דער מינוט האָבען זיך דערווייל רחל׳ע מיט סטעמפעניו׳ן געקאָנט בחפזון איבערוואַרפען מיט א פּאָר ווערטער.

— איך האָב אייך געוואָלט עפּיס זאָגען, סטעמפּעניו.

— איך האָב אייך אויך געוואָלט זאָגען, רחל׳ע.

— איהר האָט מיר שוין געזאָגט.

— ווען?

— אינ׳ם בריוועל.

— נאָך ווינציג.
— שוין צו־פיעל.
— ניין, קיין הונדערט־חלק אפילו.
— איהר האָט אַ טעות.
— איך שווער אייך ביי מיין לעבען, איך שטאַרב! וואו קאָן איך זיך מיט אייך זעהען?
— איך ווייס ניט, וואו מיר קאָנען זיך זעהען.
— סיידען פאַרנאַכט?
— וואו?
— אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס.
— ווען?
— שבת־צו־נאַכטס. איהר וועט אַרויסגעהן פון יענער זייט צום מאָנאַסטירסקען גאָרטען.
— איך קאָן ניט, איך וויל ניט.
— איהר מוזט, רחל'ע. איך בעט אייך, געהט־אַרויס אויף איין מינוט! זייט דאָרטען, איך וועל שוין וואַרטען, שבת־צו־נאַכטס, למען השם, רחל'ע...
— איך וועל ניט זיין.
— איהר וועט זיין, רחל'ע, איהר וועט זיין!...
— נו, טאַכטער, — האָט זיך אָנגערופען דוואָסי־מלכה, — קום, לאָמיר געהן אהיים. קוים אויסגעדונגען פאַר פערצעהן קאָר־בען. אַ, איך האָב גאָר ניט געוואוסט, פריידעל, אַז איהר זענט אזא בריה אַ סוחר'טע!
— ע, דוואָסי־מלכה לעבען, געזונט זאָלט איהר מיר זיין, איהר קאָנט זיך גוט דינגען, נישקשה, אַ גוטען טאָג, געהט געזונט! טראָגט געזונט! פאַרניצט געזונט! צערייסט געזונט!

— אויף קוליעס זאָל זי געהן, ווי זי האָט דאָס מיר אויסגע־קאָכט דאָס וואַסער! — האָט פריידעל געזאָגט צו סטעמפעניו'ן,

צוגעמאכט נאָך זיי די טיר. — און זי, די שנור, די ווייסע טע־
לעצע, זיצט זיך און שווייגט. עס פּאַסט איהר אַזוי די קאַרעלען,
ווי אַ חזיר פּאַטשערקעס...

XX.

נאָך אַ מאָל קאַרעלען.

אַז רחל'ע איז געקומען אַהיים מיט דער בייטש קאַרעלען, האָט
זי די שוויעגער צוגעפיהרט צום שוועהר מיט אַזאַ גליקליכען שמייכעל, גלייך ווי זי וואָלט דאָ געוואונען מי יודע וואָס.

— וואָס זאָגסט דו, אייזיק־נפתלי, אויף די קאַרעלען? אַ
מציאה, טאַקי אַ כשר'ע מציאה!

אייזיק־נפתלי איז צוגעגאַנגען נאָהענט צו רחל'ען, האָט זיך
שטאַרק איינגעקוקט, ווי אַ רעכטער מבין, האָט אַ שמאַרע געטהאָן
מיט דער נאָז און אַ פרעג געטהאָן:

— וואָס האָסט דו באַצאָהלט פאַר זיי, וויפיעל?

— נו, טרעף, ביזט דאָך עפּיס אַ סוחר. נו, אדרבה, טרעף? —
האָט איהם דוואָסי־מלכה געזאָגט מיט אַ שמייכעלע.

— איך וויים נים, צי טייער, צי וואָלוועל?

— אַז איך זאָג דיר אַ מציאה, שוטה, אַ מציאה, ווי ביי אַ
גנב! מאָהל דיר, איך האָב זיך גענוג אָנגעהאַריקעט, אויסגעקאָכט
דאָס וואַסער מיט דער דאָזיגער מאַכליאַרקע, די כלי־זמר'קע, אַ
סיפּע איהר אין פּנים! נו־נו, זי קאָן זיך גוט דינגען, איין אמת'ע
סעריכע! דער רוח ווייסט זי, וואו און ווען זי האָט זיך עס אַזוי
אויסגעלערענט! אַ פּיסקעלע ביי איהר — טאַקי נאָר אויף שרייפּ־
לעך, פּעך און שוועבעל אוים איהר מויל. און אַז זי רעדט מיט אַ
קונה, פינעט זי, ווי אַ העכט. אַ מיתה משונה זאָל אויף איהר
קומען, אויף דער סטעמפּעניוכע!... נו, וואָס שווייגסט דו, אייזיק־
נפתלי? זאָג שוין, לאָמיר הערען דיין מבינות, וואָס, אַשטייגער,
דאַרפען קאָסטען אָט די קאַרעלען?

— אָט די קאַרעלען וואָס דאַרפען קאָסטען? — האָט אייזיק־נפתלי געענטפערט, אַנגענומען זיך ביי דער באָרד. — אָט די קאַ־רעלען דאַרפען קאָסטען אַזוי גרויס, אַזוי גרויס, — שאַ נאַר, לאָם איך דיר זאָגען אַקוראַט, איך זאָל מיך ניט אָפּנאַרען, — אַ מציאה, זאָגסט דו, אַ מציאה? אויב זיי זענען אַ מציאה, האָסט דו באַ־דאַרפט פאַר זיי באַצאָהלען נישט ווינציגער ווי זעכסטהאַלבען קערבלעך, נאָר ווערטה זענען זיי אַלע זיעבען.

— לאָקש!!! — האָט דוואָסי־מלכה אויסגעשאָסען, ווי פון אַ האַרמאַט, און אייזיק־נפתלי האָט אַזש אַ ציטער געטהאָן און אָפּגעטראָטען אין אַ זייט. — לאָקש איינער! בהמה בצורת פערד! אַזאַ ביימש קאַרעלען — זעכסטהאַלבען קערבלעך?! משוגענע לע־מעשקע! אַ שטומער וואָלט דאָך עס ניט אויסגערעדט אין אַ יאָהר! האָסט אויגען, צי ניין? נאַ, קוק זיך צו, דו אָפּגעריסענער נאַר!

און דוואָסי־מלכה האָט אָנגענומען רחל'ען פאַר אַ האַנד, האָט זי צוגעפיהרט צום שוועהר, איהר אויפגעהויבען דעם קאָפּ און בע־וויזען אייזיק־נפתלי'ן די מציאה, געשאָטען מיט שטעכווערטלעך און מיט קללות. אייזיק־נפתלי נעבאַך האָט געשמאָרעט מיט דער נאָז, געפּינטעלט מיט די אויגען און מורא געהאַט שוין אויסרעדען אַ וואָרט. ביז גאָט האָט זיך אויף איהם דערבאַרעמט און ס'איז אָנגעקומען משה־מענדעל מיט'ן שטעקעלע פונ'ם מאַרק — האָט שוין משה־מענדעל גענומען שאַצען די קאַרעלען ביי רחל'ען אויפ'ן שע־נעם, ווייסען האַלז, און האָט געטראָפען, אַז זיי דאַרפען קאָסטען, בלי נוזמא, אַ דרייערל... דאָ האָט זיך דוואָסי־מלכה אַזוי צע־פלאַמט, אַז זי האָט זיך אַזש צעוויינט, ווי אַ קליין קינד, פאַר גרויס דאָסדע, וואָס קיינער האָט נישט פערשטאַנען, וואָס פאַר אַ גרויסע מציאה זי האָט געהאַנדעלט, און אפשר פאַר האַרצוועהטיג, וואָס סטעמפּעניוכע האָט זי אַזוי גראָב אָפּגענאַרט.

— דיך אַ סוחר! — האָט זי געזאָגט צו משה־מענדל'ען. — פונקט אַזאַ מבין, ווי דער טאַטע זיינער! וואָס עפּיס אַ דרייערל, זוהנאָ? פאַר וואָס ניט ווענינער?

— דערפאַר, וואָס זיי זענען מעהר ניט ווערטה, דערפאַר, וואָס די קאַרעלען זענען זעהר פשוט'ע קאַרעלען. איך האָב אויך געזעהן אמאָל קאַרעלען, מאַמע. לאָז זיך דיר דאַכטען, אז איך האָב שוין געזעהן אמאָל א רעכטע בייטש קאַרעלען...

דעם גאַנצען טאָג האָבען זיך אַלע דריי געקריעגט און געיאָרעט פאַר די קאַרעלען.

— ער זאָל מיר בעסער געבען מיט א פּיסטויל אין הארצען, — האָט דוואָסי־מלכה גע'טענה'ט — וואָלט ביי מיר פיעל מעהר ניחא געווען, איידער הערען פון איהם דאָס וואָרט „זעכסטהאַלבען"! מילא, לאָז זיין די מאַכליארקע, די חלירע זאָל זי באַקומען הייני־טיגען טאָג, האָט מיך אָפּגענאַרט (מיך האָט נאָך קיינער ניט אָפּ־גענאַרט!), — מילא, האָפּט זי דער שוואַרץ־פינסטער־ביטער יאָהר מיט איהר סטעמפּעניו'ן אינאיינעם! אָבער צו וואָס טויג נאָך זאָלצען יענעם אויף די וואונדען און אַרויספאָהרען מיט א מקת „זעכסטהאַלבען"? נאַ דיר גאָר „זעכסטהאַלבען"! זעכסטהאַלבען טויז מכות איהר אויפ'ן לייב און זעכסטהאַלבען קרחת'ען איהר אין דער לעבער! איך וועל, מאַהל דיר, ביי איהר מיין געלט, מיין בלוט, אַרויסרייסען, ווי ביי א הונט פון די צייהן, מאַהל דיר! אָבער פאַרגינען זיך זאָגען „זעכסטהאַלבען"?!

די גאַנצע סצענע איז אונזער רחל'ען אזוי נמאס געוואָרען, אז זי האָט די קאַרעלען פאַר'ן שלאָף אויסגעטהאָן און בעהאַלטען ביי זיך טיעף־טיעף אין קאַסטען, מיט דער דעה, אז זי זאָל זיי שוין מעהר ניט אָנטהון ווייל זי וועט לעבען. מעהר פון אַלץ האָט אונזער רחל'ען פערדראָסען, וואָס משה־מענדעל האָט זיך פערנומען אָפּקריעגען מיט דער מוטער פאַר די קאַרעלען און איז אפילו נישט צוגעגאַנגען צו איהר, ווי עס דאַרף צו זיין, ווי עס פיהרט זיך, זאָגען „פאַרניץ געזונט". מע האָט זי דעם גאַנצען טאָג אַרומגעפיהרט פאַר די הענד, געקוקט אויף איהרע קאַרעלען, פונקט ווי מע בעטראַכט

א קוה; איטליכער איז צוגעגאנגען און האָט איהר אויפגעהויבען דעם קאָפּ, געטאַפּט די קאַרעלכן — און אָן איהר האָט מען נאָר פערגעסען... רחל'ע, וואָס איז בטבע ניט געווען קיין בייזע, קיין בעסנ'טע, האָט דעם גאַנצען טאָג געפּייערט אויף אַלעמען, און נאָך מעהר אויף משה־מענדל'ען. דער דאָזיגער חברה־מאַן האָט זיך גאַנץ פיין אָפּגעגעסען מיטאָג און איז זיך אוועק אין בית־מדרש אריין. און אזוי ווי עס איז געווען יענעם אָבענד אין בית־המדרש אַ שטי־קעל שמחה, אַ סיום, לכן איז שוין משה־מענדעל איבערגעבליבען דאָרט פון נאָך מעריב ביז'ן ווייסען טאָג אריין, ווי ער פלעגט עס טהון גאַנץ אָפטליך.

רחל'ע איז נאָר אינגאַנצען געווען לא־עליכם'דיג, שטאַרק צע־קאָכט. דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט, ווי אַ העליש פייער, דער קאָפּ האָט איהר געטרישטשעט און אין די אויהערען האָט איהר געקלונגען און געפייפט. זי האָט גאָר ניט געוואוסט, וואָס מיט איהר טהוט זיך... קיין וועטשערע האָט זי ניט געקאָנט עסען. געוועהנליך, האָט איהר דוואָסי־מלכה געגנוג געפּיקט אין קאָפּ אריין, פאַר וואָס זי עסט ניט, פאַר וואָס זי טרינקט ניט — נאָר אומזיסט: רחל'ע איז אוועק מיט רויטע אויגען צו זיך, האָט זיך גיך אויס־געטהאָן, אריינגעלעגט אין בעט אריין, און פון איהרע אויגען האָבען זיך מיט אַ מאָל אַ גאָס געטהאָן טרערען, — וואַרעמע, הייסע טרע־רען, און אַ סך, אַ סך.

XXI.

א שווערע נאכט.

וואָס האָט רחל'ע געוויינט? זי האָט אַליין נישט געוואוסט, וואָס זי וויינט, און האָט אפילו נישט געפיהלט, אַז זי וויינט. דאָס הארץ איז איהר שוין פון אַ צייט געווען שווער, זעהר שווער, נאָר פּלוצים האָט זיך עס צעווייקט, צעגאָסען און אויסגעגאָסען זיך דורך טרערען. רחל'ע האָט געפיהלט, ווי מיר האָבען שוין אויבען גע־

זאָגט, אז זי איז עלענד, אז עס נעהט איהר עפּיס אָפּ, אז עס פעהלט איהר עפּיס, נאָר וואָס פעהלט איהר — דאָס האָט זי ניט געוואוסט און ניט געקאָנט וויסען. רחל'ע האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אז איהרע עלטערען האָבען זי התונה געמאַכט און האָבען זי גע'פּטר'ט. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" איז שוין גענוג אויף צו פיהלען, ווי ווייט מע ווערד אָפּגעריסען: קינדער פון עלטערען און עלטערען פון קינדער. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" קומט־אויס זעהר אָפט צו הערען ביי אונז, אידען, כמעט אין יעדער משפּחה. דאָס וואָרט „גע'פּטר'ט" איז א גרויסער בזיון, א בעלעדיגונג פאַר אונזער גאַנצער אומה, וואָס פיינט זיך אויס מיט איהר באַרעמהערציגקייט... מעהר פון אַלע איז איהר דערגאַנגגען משה־מענדעל מיט זיינע נענג, מיט זיין פיהרעכטס קעגען איהר. רחל'ע האָט פערשטאַנען, וואָס פאַר א ראָלע זי שפּיעלט מיט איהר שענקייט און מיט איהר גוטסקייט, מיט איהר עהרליכקייט און מיט איהר געטריישאַפט ביי איהר מאַן דעם תכשיט. רחל'ע האָט ארויסגעזעהן, וואָס זי איז ביי איהם...

ועל כולם איז רחל'ע גלאַט געווען צעשרויפט, צערודערט און פערטומעלט די לעצטע צייט. א קלייניגקייט, וואָס זי האָט איבער־געטראָגען פון סטעמפעניו'ן? רחל'ע, די פרומע רחל'ע, וואָס האָט ניט דורכגעלאָזט אויף איהר לעבען קיין האָר פון אידישקייט, נישט איבערגעטראָטען קיין מינדסטען דין פון די אַלע דינים, וואָס זענען שייך צו דער אידינע, — רחל'ע, א אידיש ווייבעל פון טייטש־חומש, האָט אין זינען א פרעמדען, בעקומט פון איהם בריוולעך, בעגעגענט זיך מיט איהם — און גאָרנישט! אדרבה, זי פיהלט, ווי עס ציהט זי צו איהם, נישט מיט עפּיס א שלעכטער מחשבה, חלילה! נאָר גלאַט אזוי, זעהען איהם און הערען, ווי ער שפּיעלט אויפ'ן פיעדעל.

אך, זיין שפּיעלען, זיין שפּיעלען! רחל'ע וואָלט אייביג ניט נעגעסען, ניט געשלאָפען נאָר הערען סטעמפעניו'ן, הערען איהם און... זעהען איהם! זיינע אויגען, אז זיי קוקען, וואַרעמען זיי, גלעטען זיי, ניעזשען זיי... אך, זיינע אויגען!

רחל'ע האָט זיך אָן מיט ביידע הענד פאַר'ן קאָפּ און הערט זיך צו, ווי די שלייפען קלאַפּען, ווי דאָס הארץ קלאַפּט, און די נשמה ציהט, ציהט. זי ווייסט ניט, וואָס מיט איהר טהוט זיך. זי דעקט זיך איבער מיט דער קאָלדרע איבער'ן קאָפּ און דערזעהט איהר אמאָליגע חבר'טע, חיה־עטעל, עליה השלום. רחל'ע דערמאָנט זיך אָן יענער מעשה פון חיה־עטל'ען מיט בנימינ'ען, און עס גערט איהר איבער א פראָסט איבער'ן לייב. זי דעקט פון זיך אָפּ די קאָלדרע און דערהערט פלוצים זעהר א בעקאַנט געזאַנג, א בעקאַנט שפּיעלען פון א בעקאַנט פיעדעלע. רחל'ע האָט געמיינט, אז עס ווייזט זיך איהר אויס, נאָר ווייטער־ווייטער האָט זי אַלץ נעהענטער געהערט דאָס שפּיעלען, וואָס מע שפּיעלט, געוועהנליך, ביי'ם אָפּ־פיהרען פון דער חתונה די מחותנים אהיים. רחל'ע האָט שוין דערהערט און דערקענט אקוראַט, וואָס מע שפּיעלט; רחל'ע האָט אויך ־ערקענט סטעמפּעניו'ס פערגעהן זיך אויפ'ן פיעדעל, און עס איז ווין פאַר איהר ניט געווען קיין ספק, אז דאָס פיהרט־אָפּ סטעמ־פעניו די מחותנים אהיים נאָך דער חופּה־וועטשערע. נאָר ווי קומט ער אהער? אויף דער גאָס איז היינט נישט געווען קיין חופּה און דאָ זענען נישטאָ קיין מחותנים! וואָס קאָן דאָס בעדייטען? די פּויק מיט די טאַצען לאָזען זיך אָבער הערען אַלץ נעהענטער און נעהענטער. די גאַנצע חברה שפּיעלען געשמאַק; נאָר מעהר פון אַלץ לאָזט זיך הערען סטעמפּעניו'ס פיעדעלע, וואָס פערדעקט מיט'ן זיסען שפּיעלען, מיט דעם ווייכען געזאַנג אַלע אַנדערע כלים.

רחל'ע קאָן ניט איינליגען. זי שפּרינגט־אַראָפּ פונ'ם בעט, געהט־צו צום פענסטער, עפענט עס אויף און בויגט זיך איבער העכער האַלב אין דרויסען אַרויס.

רחל'ע האָט שוין לאַנג אזא נאַכט נישט געזעהען. די לבנה שפּאַציערט אין מיטען הימעל, און אַרום איהר האָבען זיך אויסגע־שאָטען אַלפי אלפים שטערען — בריליאַנטען, וואָס שעמערירען אין די אויגען. די לופט איז ווארעם, גרינג און פריש. קיין שום ווינ־טעל, אַזוי, אז די הויכע טאָפּאָלים, וואָס זעהען זיך פונ'ם גרויסען

מאַנאַסטירסקען גאָרטען, שטעהן אויסגעצויגען, ווי סאָלדאַטען אויף דער וואַך. קיין בלעטעל ריהרט זיך נישט. נאָר זעלטען־זעלטען טהוט עס אַ טראַג פון׳ם מאַנאַסטירסקען גאָרטען אַ שענעם ריח פון שמעקענדיגע גראָזען, ווי בשמים, וואָס איז אין מאָזע־פעווקע שטאַרק אָנגעלעגט, מחמת בייטאָג הערט זיך דאָרט איין אַנדער ריח...

צו דער דאָזיגער אויסגעצייכענטער נאַכט פּאַסט אַקוראַט אונ־זער רחל׳ע די שענע, — די שענע, די ריינע, די עהרליכע רחל׳ע מיט איהר גרויסען ווייסען האַלז, אויף וועלכען עס ליגען צעשאָטען איהרע רייכע בלאָנדע האָר (אַך, רחל׳ע האָט דען געקאָנט אין אַזאַ צייט נערענקען, אַז די לבנה און דער מחבר פון׳ם ראָמאַן קאָנען זעהען איהרע אייגענע האָר?). איהרע אויגען זענען געווען ניט ווינציגער בלוי און לויטער, ווי דער בלויער לויטערער הימעל, און איהר שען ליכטיג פּנים איז ניט געווען מיאוס׳ער פון דער שענער ליכטיגער נאַכט. נאָר רחל׳ע האָט ווינציג־וואָס געטראַכט וועגען דעם: איהר קאָפּ איז געווען דאָרטען, וואו עס האָט זיך געהערט דאָס זעלטענע שפּיעלען, און איהר האַרץ איז געווען דאָרט, וואו סטעמפעניו׳ס פיעדעלע.

די כלי־זמר שפּיעלען עפּיס אַזוי טרויעריג, גלייך ווי זיי וואָלטען אָט־ערשט עמיצען בעהאַלטען, אין דער ערד אריינגעלעגט. ביי אונז אַ שמחה בעווייזט זיך אַרויס דורך אַ געוויין, און מחמת גרויס פריידמיט פערגעניגען פערגיסען מיר טרערען... נאָך אומעטיגער ווייזט־אויס דאָס שפּיעלען אים האַלבע נאַכט, ווען די גאַנצע וועלט האַלט אין איין שלאָפען, נאָר איין ביסעל אידען זענען זיך משמח מיט אַ וויינענדיגס, געהענדיג צוריק פון דער חופּה־וועטשערע מיט אַראָפּ־געלאָזטע קעפּ: וואָס איז? מע האָט גע׳פּטר׳ט אַ קינד, פערשטעהט איהר מיך, פערזאָרגט, הייסט דאָס, ברוך השם, — נו, מהכתיתי... אין דער דאָזיגער שטילער שענער זומער־נאַכט הערט זיך סטעמ־פעניו׳ס פיעדעלע נאָך מעהר, ווי אַלע מאָל; עס קלעהמט דאָס האַרץ, ציהט די נשמה, נעמט־אַרויס דאָס חיות — און רחל׳ע

שטעהט א האלב־נאקעטע ביי'ם פענסטער און הערט זיך צו. זי וויל אנטלויפען פון דאנען, צומאכען דאס פענסטער און אנטלויפען, נאר עס האלט זי צו, ווי מיט אייזענס, ווי א מאגניט ציהט עס זי. זי קוקט זיך איין און הערט זיך צו אזוי ערנסט, גלייך ווי זי וואלט הערען נים זיין פיערעלע, גלייך ווי זי וואלט הערען, ווי ער רעדט צו איהר, ווי ער טענה'ט, ווי ער בעט, ווי ער וויינט... און נים נאר רחל'ע אליין הערט זיך איין אין די דאזיגע שענע מעלאדיען פון סטעמפעניו'ס פיערעלע אין דער דאזיגער ליכטיגער זומער־נאכט: די לבנה מיט די שטערען, די ווייכע, פרישע לופט, די גאנצע נאטור מיט אלע איהרע בעשעפענישען האבען ווי אויפגעוואכט פון זייער דרימלען, זיך אויפגעשטעלט אויף א רגע'לע, בכדי צו הערען, וואס איז דאס פאר א מין געזאנג אים האלבע נאכט? וואס איז דאס פאר קולות אים האלבע נאכט? דער נאכט־משורר, דער פערשפעטיגטער סאלאוויי אינ'ם מאנאסטירסקען גארטען, דערהערט אזא מין מוזיק, האט זיך געפרובירט פערקאטשען אויפ'ן העלזעל, בעווייזען זיינע שטיקלעך, ווי זיין שטייגער איז; נאר עס איז איהם אצינד, אין סוף תמוז, נישט געראטען איבערשטשעגאליאיען סטעמפעניו'ס פיערעלע, מחמת באלד נאך וועסנע האט ער נעבאך, ווי אלע מאל, אנגעוואהרען די כלי, און פון זיין זיס קול איז איהם נאר געבליבען א קוויטש, ווי ביי א חזן נאך ימים נוראים, להבדיל... דער האהן, דער שרייער, דערהערט דאס שפיעלען פון די כלי־זמר און גערעכענט, אז ס'איז שוין טאג, איז אראפ פון דער סידעלע, האט א פאטש געטהאן מיט די פליגעל, האט נעזאגט דעם פסוק, אויסגעלאזט דעם געוועהנליכען „קוקוריקו" מיט א „מונח־אתנחתא" און איז זיך אוועק צוריק אין זיין רוה אריין א ברונז'ער, וואס מע האט איהם מטריח געווען אומזיסט און אומנישט... אפילו די הינה, די כלבים, פון ווייטענס, פון דער מאנאסטירסקער גאס, דערהערט די אידישע כלי־זמר אין מיטען נאכט, האבען אנגעהויבען לכתחילה, ווי זייער מנהג איז, צו בילען און צו וואיען, און זענען אויך אנשווייגען געווארען, געזוכט זיך איין ארט וואו צו לעגען זיך אפרוהען.

אויף די קוה, דוואַסי־מלכה׳ס בורע בהמה ביי דער שטוב, האָט אויפגעהערט צו מעלה־גרה׳ן, האָט אויפגעשטעלט די אויהערען, ארויסגעלאָזט פונ׳ם בויך אַ טיעפען קרעכץ, ווי אַ זינדיגער מענש. און דעם שכנ׳ס צוויי ציעגען האָבען זיך פון גרויס התפעלות מיט אַ מאָל אויפגעהויבען פון דער ערד, זיך געביטען מיט די ערטער, בעוויזען דערווייל איינס דאָס אנדערע, אַז זיי האָבען הערנער. הכלל, אַלץ האָט אויפגעלעבט, בעוויזען, אַז עס הערט דאָס שפּיע־לען אין דער דאָזיגער שטילער, ליכטיגער, ווארעמער כישוף׳דיגער זומער־נאַכט.

אין דער זעלבער צייט איז אויף אונזער עהרליכע רחל׳ע גע־שטאַנען ביי׳ם פענסטער, ווי צוגעקאָוועט מיט אייזענס. זי שטעהט, ווי שטאַרק פערוואונדערט, ריהרט זיך נים מיט קיין אבר, ווי צו־געשרויפט, און ווייסט גאָר ניט אויף וואָס פאַר אַ וועלט זי איז. „נו, אַ נאַכט! אַי, אַ נאַכט! סאַטעניו!“... זי שטעהט און הערט זיך איין מיט אַלע חושים. זי שלינגט די פרישע לופט מיט׳ן פולען מויל. זי איז איינגאַנצען פער׳כישופ׳ט. זי קוקט אין בלויען הימעל אריין און דערמאַנט זיך אָן יענע זומער־נעכט, ווען זי פלעגט מיי־דעלווייז זיצען אין דער היים אויף דער פריזבע (זאַוואַלענקע), קו־קען־ארויף, אויף די ווייסע פאַסען, געשפּיעלט בשעת מעשה אין צייכענס (מיילעשקעס) און געזונגען דאָס בעקאַנטע ליעדעל:

די לבנה שיינט אין מיטען דער נאַכט,
און פערעלע זיצט ביי דער טיר,
זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז שוין פערטראַכט —
אוי, אַ וועהטיג איז איהר!
זי זיפצט, זי קרעכצט, זי איז דאָך פערטראַכט —
אוי, אַ וועהטיג איז איהר!...

דאָס ליעדעל האָט זי דעמאָלט געזונגען, נאָר זי האָט דאָס ניט פערשטאַנען; אַצינד פערשטעהט זי דאָס יאָ, אפילו נישט איי־

גאַנצען, דאָך פערשטעהט זי דאָס, זי פיהלט עס. זי פיהלט, אז עס ציהט זי עפּיס אהין, אין דרויסען ארויס, אויף דער פרייער לופט. זי פיהלט, אז ס'איז איהר דאָ ענג, הייס און נמאס, נמאס!... רחל'ע דערמאַנט זיך נאָך אַ ליעדעל פון יענע ליעדלעך, וואָס זי פלעגט זינגען מיידעלווייז, זומער־לעבען, אין דרויסען ביי דער טיר.

ביי'ם ברעג וואַסער טהו איך שטעהן,
און קאָן צו דיר ניט קומען;
אוי, פון ווייטענס רופסט דו מיך —
איך קאָן אָבער נישט שווימען!
אוי, פון ווייטענס רופסט דו מיך —
איך קאָן צו דיר ניט שווימען!...

„פון ווייטענס?" — ער איז דאָך שוין גאָר נאָהענט! אָט איז ער, סטעמפּעניו, מיט זיין פיערעלע, מיט זיינע לאַנגע האָר, מיט זיינע שווארצע, ברענענדיגע פייערדיגע אויגען, וואָס קוקען אויף איהר תמיד און וואַרעמען זי מיט זייער גלאַנץ, מיט זייער פייער. און עס ווילט זיך איהר אין דער מינוט אייביג שטעהן נאָהענט נעבען איהם, שטעהן און אייביג הערען זיין שפּיעלען, און אייביג זעהן זיינע שענע אויגען... נאָר איין זאַך קאָן רחל'ע נישט פערשטעהן: ווי קומט ער אהער, סטעמפּעניו, אים האַלבע נאַכט, מיט זיין פיערעלע?

ווי אָרום קומט אהער סטעמפּעניו מיט די מחותנים? — אָט דאָס האָט זי בשום אופן נישט געקאָנט פערשטעהן, וויפיעל זי האָט זיך ניט געבראָכען דעם מוח. רחל'ע האָט זיך דערמאָנט, אז ערגיץ אויף דער שוהלגאַס איז היינט געווען אַ חופּה. ווי זשע קומען אהער די מחותנים? ערשט דעמאָלט האָט זי פערשטאַנען דעם סוד, אז זי האָט דערזעהען שוין גאָר נאָהענט, טאַקי כמעט נעבען זייער שטוב, די כלי־זמר מיט די מחותנים. ערשט דעמאָלט האָט זי געטראָפען דאָס רעטעניש, אז זי האָט דערזעהען, ווי סטעמ־

פעניו האָט זיך פונקט נעבען זייער שטוב, גראָדע אַקעגען איהר פענסטער, אָפּגעשטעלט און האָט אָנגעהויבען צו שפּיעלען נאָך מיט מעהר פרישקייט, מיט מעהר חשק. ערשט דעמאָלט האָט רחל'ע פערשטאַנען, וואָס סטעמפּעניו האָט דאָ אויפגעטהאָן: ער האָט גע־שלעפּט מיט זיך די גאַנצע חברה, אַלע מחותנים מיט'ן גאַנצען עולם, פון דער צעהנטער גאַס אַהער, פאַרביי זייער שטוב. און צוליעב וועמען? — לכתחילה איז דאָס איהר אַפּילו געווען זעהר אַנגענעהם, און דאָס הארץ האָט זיך איהר אַזוי געפריידט, אַז עס איז שיער נישט אַרויסגעשפּרונגען פון דער ברוסט. און נישט ווילענדיג, האָט זיך רחל'ע צעלאַכט צו זיך אַליין מיט אַזאַ פרייליך געלעכטער, אַז זי האָט זיך איבערגעשראָקען פאַר איהר קול, האָט אַ קוק געטהאָן אויף זיך, ווי זי שטעהט דאָ האַלב־נאַקעט, מיט'ן האַלז אין דרויסען, מיט די אייגענע האָר, — און איז געשווינד אָפּגעשפּרונגען פונ'ם פענסטער, אין דער ניך עס צוגעמאַכט, און האָט זיך אַריינגעוואָרפען אין בעט אַריין.

„וועה איז מיר, וואונד איז מיר! — האָט זיך רחל'ע גע־טראַכט. — צו וואָס מע קאָן קומען, אַז מע בעקלערט זיך ניט פריהער, וואו מען איז אין דער וועלט! שטעלען זיך אין מיטען נאַכט אַ נאַקעטע אין פענסטער פאַר אַזאַ־נ־עולם מאַנסבילען; אין זינען האָבען אַזעלכע פּוסטע נאַרישע זאַכען, אַרומגעהן מיט אַזעלכע מיאוס'ע מחשבות וועגען אַ סטעמפּעניו... און סטעמפּעניו — מע דאַרף זיין אַ בעלן פיהרען אַ גאַנצע עדה אידען איבער צעהן גאַ־סען — צוליעב וואָס? צוליעב וועמען? מע דאַרף האָבען, פון רעסטווענען, איין עזות אַזעלכעס צו טהון! פון וואַנען נעמט זיך עס ביי איהם אַזאַ...? איך מוז עס איהם פרעגען. מע דאַרף זעהן, ס'זאָל האָבען אַמאָל אַ סוף. ער וויל מיך אומגליקליך מאַכען!... איין מאָל פאַר אַלע מאָל, מע דאַרף זיך מיט איהם אויסשמועסען, ווי זאָגט מען: „בעסער דער ערשטער רוגז"... ער דערצעהלט דיר אַ מעשה: „ליעב־שמיעב"! גאַנץ לייטיש, כלעבען... שבת־צו־נאַכטס, זאָגט ער, אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס, דאָרט וועט ער

מיר שוין קלאָר מאַכען אינגאַנצען זיין מיין... איך וואָלט שוין געהרען, דעם ליעבער שבת־צו־נאַכטס זאָל שוין קומען גיכער, לאָם מיר שוין הערען וואָס און ווען ? איך וועל געווים ארויסגעהן, וואָס האָב איך מורא ? פאַר וועמען ? מורא דאַרף מען האָבען נאָר פאַר גאָט !... עס איז דיר נאָר איין אָנשיקעניש, איין אָפּגעטהאָנענע זאַך, און געגנוג !... נים אומזיסט דערצעהלט מען זיך אָן אזוי פיעל מעשיות... נאָר וואָס האָט ער צו מיר? צו מיינע יונגע יאָהרען ?... און ווער איז שולדיג, ווען נים איך אליין ? מע טאָר נים ווייזען יענעם קיין וועג... משה־מענדעל זאָל אַצינד זיין, וואָלט איך איהם אלסדינג דערצעהלט. נאָר וואו איז ער ? ער הערט מיך זעהר ? וואָס געהט דאָס איהם אָן, וואָס איך מוטשע מיך, ווי איינער פאַר'ן טוידט ?... אָך, מע דאַרף לייענען קריאת־שמע. נישט גוט, אז מע לייענט נישט קיין קריאת־שמע !"...

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי"...

רחל'ע בעהאַלט זיך טיעף־טיעף אין די קישענס אריין, דעקט זיך איבער שטאַרק מיט דער קאָלדרע, זי זאָל נישט הערען דאָס שפּיעלען פון די כלי־זמר, און לייענט קריאת־שמע אויף אַ קול: „לישועתך קויתי ד'"... נאָר דורכ'ן פענסטער גנבה'נען זיך אריין די זיסע געזאַנגען פון סטעמפעניו'ס פיעדעלע, וואָס ווערען אַלע מינוט שטילער, זעלטענער און ווייטער. און רחל'ע לייענט קריאת־שמע:

„לישועתך קויתי ד',
קויתי ד' לישועתך,
ד' לישועתך קויתי"...

און סטעמפעניו'ס פיעדעלע קוים־קוים וואָס עס הערט זיך שוין פון ווייטען, און די לעצטע קולות ווערען ווי פערשטאַרבען. און

רחל'עס אויגען ווערען ביסלעכווייז צוגעשלאָסען, און איהרע ליפּען שעפּטשען נאָך, קוים־קוים וואָס מע הערט:

„לישועתך . . . .
קויתי . . . . לישועתך
. . . . קויתי . . . ."

און רחל'ע ווערד אנשלאָפען.

* * *

רחל'ע ווערד אנשלאָפען, און עס חלומ'ט זיך איהר, אז סטעמ־פעניו טהוט איהר אָן א בייטש קאָרעלען... אין איין זייט שטעהט דער שוועהר אין טלית־ותפילין, און פריידעל שלאָגט איהם, פּאַטשט איהם אויף וואָס די וועלט שטעהט... משה־מענדעל איז טוידט־שכור, פאָהרט רייטענדיג אויף א קאָטשערע, מאכט משוגענע העויות, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן א בייטש קאָרעלען... אין דער אנדערער זייט שטעהט חיה־עטעל, אָנגעטהאָן שבת'דיג, אויס־געציערט, ווי א בת־מלכה, שמייכעלט אזוי פריינדליך, אזוי ליעב־ליך, און צינדט־אָן א סך ליכט.

„וואָס טהוסט דו, חיה־עטעל? — פרעגט זי רחל'ע. — למאי צינדסט דו אָן אזוי פיעל ליכט?"

„וואָס פאַר א שאלה? — ענטפערט איהר חיה־עטעל מיט א געלעכטער. — עס איז דאָך ערב שבת: שוין צייט ליכט בענ־טשען!"...

רחל'ע קוקט אויף די ליכט, ווי העל זיי ברענען און זיי לייכטען, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן א בייטש קאָרעלען... ער שטעהט נעבען איהר אזוי נאָהענט, אז זי הערט, ווי ער אָטהעמט. ער שטעהט און קוקט איהר גלייך אין די אויגען אריין און ווארעמט זי מיט זיין קוקען אויף איהר. רחל'ע קוועלט, לאכט און זינגט, און סטעמפעניו טהוט איהר אָן א בייטש קאָרעלען...

פלוצים ווערען די ליכט פערלאָשען. חיה־עטעל און אַלץ ארום און ארום ווערד פערשוואונדען. עס ווערד פינסטער־חושך און שטארק קאַלט, ווי אין א קעלער, ווי אין א קבר... דער ווינד בלאָזט און פייפט, און עס הערט זיך א געזאַנג, א טרויעריג געזאַנג: עס הערט זיך, ווי א פיידעל שפיעלט, שוין ווידער א בעקאַנט פיידעלע, סטעמפעניו׳ס פיידעלע. סטעמפעניו אַליין איז שוין ניטאָ, נאָר זיין פיידעלע לאָזט זיך הערען, אָבער אזוי טרויעריג, אזוי אומעטיג, ווי דער נוסח פון „נעילה“. און עס הערט זיך עפּיס, ווי עמיצער וויינט, חליפעט. דאָס וויינט חיה־עטעל אויף איהרע יונגע יאָהרען, וואָס זענען איבערגעלאָפען, ווי א חלום, אויף איהר ליעבהארציגען בנימינ׳ען, וואָס ער האָט זי פערביטען אויף איין אנדערע, פערגעסען חיה־עטל׳ען, פערגעסען...

„אוי, מאַמעניו!“ — שרייט־אויס רחל׳ע און כאַפּט זיך אויף, קעהרט זיך איבער אויף דער אנדערער זייט, ווערד אנשלאָפען און זעהט ווידער אַלערליי חלומות. א גאַנצע נאַכט פּלאָנטעט זיך איהר, און עס דאַכט זיך איהר, אז זי פיהלט, ווי סטעמפעניו שטעהט נעבען איהר און טהוט איהר אָן א בייטש קאַרעלען... נאָכדעם קומט ווידער חיה־עטעל מיט שווארצע ליכט, וויינט, טרויערט, לייענט אויף א קול תחינות פון מענה־לשון: „אַלמעכטיגער פאָטער אין הימעל, דו שטאַרקער גאָט! הערר איבער אַלע העררען, דו מלך איבער אַלע מלכים, וואָס פון אייביג ביז אייביג ביזט דו נאָר גאָט! צו דיר זאָל קומען און פון דיר זאָל בעוויליגט ווערען אונזער הייס געבעט. דו זאָלסט פערנעמען די תפלות פון די ריינע נשמות, וואָס טהוען שטעהן פאַר דיין כסא־הכבוד און בעטען רחמים פון פאַר דיר פאַר אונז, און פאַר די לעבעדיגע, וואָס אויף דער ערד, וואָס זענען פול מיט זינד, ווי א מילגראָם, און די אָבות אבותינו...“

חיה־עטעל זאָגט די תחינות הויך. זי וויינט, זי יאָמערט, זי קלאָגט — און ווערד פערשוואונדען.

XXII

עס צינדט זיך אָן א פייער.

אין דער שטאָדט מאזעפּעווקע איז דאָ א מאָנאסטיר, וואָס איז געבוים, ווי מע דערצעהלט, נאָך פון מאזעפּע׳ן. א הויכע, א ווייסע געמויערטע וואנד רינגעלט ארום דעם מאָנאסטיר פון אלע פיער זייטען און פערנעמט דריי חלקים פון דער שטאָדט. אין איהר, אין דער וואנד, פון איין זייט געפינען זיך די געוועלבען (די גרעס־טע קלייטען), פון דער אנדערער זייט — טיעפע קעלערס, וואו עס איז אמאָל געווען בעהאלטען, ווי מע זאָגט, דאָס גאנצע געוועהר (כלי־זין) פון די היידאמאקעס, און אצינד לעגט מען דאָרט אָפּ עפּעל און אנדערע מינים סחורות. די דריטע וואנד איז בעוואכסען מיט דערנער און בעשיצט מיט די הויכע טאָפּאָלים און אנדערע בוימער, וואָס געפינען זיך פון יענער זייט וואנד אינ׳ם גרויסען מאָנאסטירסקען גאָרטען. די פיערטע וואנד איז הויל און גלאַט, אין פיעל ערטער אָפּגעקאלופּעט און אָפּגעפּאלען די לעהם מיט די ציגעל, אזוי אז עס בעט זיך פעררעכטען שוין לאנגע יאָהרען. אקעגען געפינען זיך הייזער מיט הייזעלעך, הויפען מיט הויפעלעך, אידישע און גויישע, און די שמאָלע גאס, וואָס איז צווישען דער הויכער מאָנאסטירסקער וואנד און צווישען די הייזלעך, ווערד אָנגערופען די מאָנאסטירסקע גאס.

דאָרט, אויף דער מאָנאסטירסקער גאס, אין ווינקעל, וואו עס הויבען זיך אָן די בוימער, איז פאָרגעקומען דאָס ערשטע זעהעניש פון אונזערע ליעבענדע — רחל׳ע און סטעמפעניו.

די לעזער, וואָס זענען געוואָהנט געוואָרען צו די „העכסט־אינ־טערעסאנטע ראָמאנען“, האָבען נעבאך געווס אָנגעליטען זיך ביז אהער פונ׳ם ראָזינגען ראָמאן, וואָס ס׳איז נישטאָ אין איהם קיין שום ריהרענדיגע סצענעס און טרעפענישען. קיינער שיסט זיך

ניט, קיינער סמ'ט זיך ניט. מע בענגענעט זיך נים מיט קיין גראפּעזי און מיט מארקיזען. מע זעהט זיך אַלץ מיט פּראָסטע מענשלעך, מיט כּלי־זמר נאָר און מיט געוועהנליכע אידישע ווייב־לעך. די דאָזיגע לעזער קוקען שוין אודאי ארוים אויף דעם שבת־צו־נאַכטס; זיי ווארטען אויף אַ ציקאַווע־פּיקאַנטע סצענע אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס... איך מוז אָבער פאָראוים זאָגען, אז זייער ארויסקוקען איז אומזיסט: קיין שום ציקאַווע־פּיקאַנטע סצענעס וועט דאָ נישט זיין, וואָרום אונזער רחל'ע איז געקומען אהער נישט חלילה ווי אַ בעל־עבירה'ניצע, נישט ווי איין אויסגע־לאַסענע וואָס לויפט זיך קושען אין דער פינסטער מיט איהר ליעבענדרען... חס ושלום! רחל'ע האָט נאָר געוואָלט פרעגען ביי איהם, ווי אַזוי האָט ער, סטעמפּעניו כּלי־זמר, געהאַט אַ העזה, אַזאַ עזות, צו שרייבען איהר רב אייזיק־נפתלי'ס שנור, משה־מענדעל'ס ווייב, אַ בריוועל, און נאָך אַזאַ בריוועל ?!...

„איך מוז דאָס איהם פירהאַלטען! — האָט זי געטראַכט. — איך מוז דאָס איהם זאָגען איין מאָל פאַר אַלע מאָל! ווי זאָגט מען: „עס איז בעסער דער ערשטער רוגז"...

דער דאָזיגער געדאַנק איז איהר ניט געקומען פּלוצים. רחל'ע האָט געהאַט צייט אַ גאַנצע וואָך, און נאָך מעהר — דעם גאַנצען טאָג שבת. אויף צו קלערען וועגען דעם, און אוי־וועה, וואָס זי האָט איבערגעלעבט אינ'ם דאָזיגען איינעם טאָג! וואָס פאַר אַ שרעק־ליכע מלחמה האָט זי אויסגעהאַלטען מיט'ן יצר־הרע... ניין, דאָס וואָרט „יצר־הרע" פּאַסט לחלוטין נישט אהער: ווי קומט דאָס צו איהר, צו אַזאַ אידיש ווייבעל, צו אַזאַ עהרליך ווייבעל, וואָס האָט קיינמאָל נישט געלעזען קיין ראָמאַנען און האָט נישט געוואוסט פון קיין ליעבעס, חוץ די מעשה מיט איהר חבר'טע חיה־עטעל, עליה השלום, וואָס מיר האָבען וועגען איהר אויבען געשמועסט, — ווי קומט דאָס צו איהר יצר־הרע, ליעבע? — נארישקייטען! זי זאָל חאָטש זיין אַ מיידעל, איז עפּיס אַנדערש. פּאָרט, ווי זאָגט מען, אַ פריי פויגעלע, נישט צוגעדעקט דעם קאָפּ, אַ מענשעל פאַר זיך.

אבער א ווייבעל, און א פרום ווייבעל פון שענעם נראה, פון הוילע יחוס! זי איז געווען אויף זיך אליין להרוג ולאבד, פלאם־פייער, און האט זיך קיין ארט ניט געקאנט געפינען. אט האט זי זיך צו־געלעגט ביי זיך אויפ׳ן בעט, אט האט דאס זי אויפגעטראגען, ווי איינעם, וואס ליגט אויף א היצינער שלאפקייט. עס ווערד איהם „מלאסנע" אויפ׳ן הארצען און עס נודעט איהם ארוים די נשמה, — ער וואלט נאר געלאפען אין דער וועלט אריין... רחל׳ע חאפט זיך אויף און נעמט זיך גאר צום טייטש־חומש. זי עפענט אויף די סדרה „וישלח", און — מערקווירדיג! איהרע אויגען שטעלען זיך אפ אויפ׳ן פסוק: „ותצא דינה בת לאה, איז דינה די טאכטער פון לאה ארויסגעגאנגען זעהן די טעכטער פונ׳ם לאנד. האט זי שכם דער זוהן פון חמור גענומען מיט גוואלד. ותדבק נפשו בדינה, און שכם האט זיך בעהעפט אין דינה. דער בחיי שרייבט: שכם האט איהר איינגערעדט..."

אזוי האט רחל׳ע אריינגעקוקט אין איהר טייטש־חומש, וואס די שוויגער האט איהר געשענקט נאך בשעת זי איז געווען א כלה, און ביסלעכווייז האט זי אנגעהויבען צו פערגעסען, אז זי זיצט איבער׳ן טייטש־חומש, און איהרע געדאנקען האבען זי פערטראגען אהין, צו סטעמפעניו׳ן, אויף דער מאנאסטירסקער גאס, אונטער די בוימער, וואו ער האט איהר צוגעזאגט ווארטען — און ער וועט אודאי דארטען ווארטען... נאר קוים איז סטעמפעניו געקומען איהר אויף דער מחשבה, אזוי האט עס זי געצויגען צו איהם, ווי א מאגניט, און זי האט נישט פערשטאנען וואס דאס איז.

„איך וואלט איהם נאר געוואלט פרעגען, וואס האט ער צו מיר און וואס וויל ער פון מיין לעבען האבען?"...

און דא דערמאנט זיך רחל׳ע אין איהר חבר׳טע חיה־עטעל, עליה השלום, ווי זי האט נעבאך געליטען איבער איהר בנימינ׳ען... נאר חיה־עטעל איז אבער געווען בנימינ׳ס איין איינענע און איז געווען א מיידעל; אבער זי, רחל׳ע, איז דאך איין „אשת־איש" (אוי־אוי, וואס פאר א הארב ווארט דאס איז פאר א אידישער

טאַכטער!). און ער — ווער איז ער? אַ כלי־זמר! וואָס קערט ער זיך מיט איהר אָן? וואָס פאַר אַ שמעלקע איז ער מיט איהר, וואָס ער שרייבט צו איהר בריוולעך? אַ פּאַטעפּאַלנאָסט פון אַ כלי־זמר׳וק, אַ העזה אביסעל פון אַ יונגאַטש!

„די וועלט זאָל זיך קעהרען — האָט זי ביי זיך אָפּגעפּסק׳עט — די וועלט זאָל זיך קעהרען, מוז איך דאָס איהם זאָגען! וואָס האָב איך מורא פאַר איהם? איך וועל זיך זעהן מיט איהם, איך וועל דאַרטען זיין. נישקשה, קיינער וועט מיך נישט זעהן. איך וועל זיך אַרויסחאַפּען אויף אַ מינוט, ס׳איז נישט ווייט, אָט באַלד אָט דאָ אַקעגען“...

און רחל׳ע קוקט דורך דעם אָפענעם פענסטער אויף דער מאַ־נאַסטירסקער גאַס אַרויס און זעהט די בוימער, די הויכע טאָפּאָלים, ווי זיי שטעהען שטאָלץ, און זי הערט די פויגעל, ווי שען זיי זינגען פונ׳ם גאָרטען אַרויס. און איהרע מחשבות טראָגען זיך אינגאַנצען איבער אַהין, וואו שפּעטער מיט אַ שעה, אָדער נאָך ווינציגער, וועט זי זיך זעהן מיט איהם און וועט רעדען מיט איהם אויג אויף אויג. און זי פיהלט, ווי דאָס האַרץ הויבט איהר אָן צו קלאַפּען און צו צאַפּלען, און (דעם אמת, דעם אמת מוז מען זאָגען!) עס איז איהר גרויס די מינוטען — זי וואָלט שוין געהרען, עס זאָל שוין זיין נאַכט. דער שוועהר מיט׳ן מאַן וועלען קומען פון שוהל און וועלען אָפּ־מאַכען הבדלה, די שוויגער וועט זיך נעמען איבערטהון און ליאַ־רעמען מכח דעם סאַמאָוואַר און מכח דעם באָרשט צו דער מלוה־מלכה — און אָט דעמאָלט וועט זי חאַפּען אויף זיך די שאַל און אַרויסגעהן פאַמעליך, אויף דער טיר, אביסעל אויף דער גאַס, אַזוי, מעשה שפּאַציער. — ווער וועט זיך דאָס אַרומקוקען אויף איהר? ביז זי וועט קומען אַהין, וואו... אַך, עס ציטערט אויף איהר דאָס לייב, די בעקלעך פלאַמען איהר, און דאָס האַרץ — אוי, דאָס האַרץ! עס פאַלט איהר אָקערשט נישט אַרויס, און וואָס ווייטער ציהט דאָס זי אַלץ מעהר אַהין, אַזוי, אַז זי האָט שוין מעהר קיין זאַך נישט אין זינען. זי זעהט פאַר זיך קיין זאַך נישט, נאָר די בוימער פונ׳ם

מאָנאסטירסקען גאָרטען, נאָר סטעמפעניו'ן מיט זיינע פלאַם־פייער־דינע אויגען. זי הערט קיין זאַך נישט, א חוץ דאָס שענע זינגען פון די פויגעל, וואָס דאָרט אין גאָרטען, און דאָס געטליכע שפּיע־לען — סטעמפעניו'ס. אין דער מינוט איז רחל'ע אינגאנצען איבער־געגעבען צו איין געדאנק — אהין, צו סטעמפעניו'ן, מיט סטעמ־פעניו'ן, און קיין זאַך אין דער וועלט איז נישט אימשטאַנד זי איינצוהאַלטען אין דער דאָזיגער צייט...

XXIII.

דאָס פייער ברענט און ווערד באַלד פערלאָשען.

און סטעמפעניו, קוים איז געוואָרען נאכט, אזוי האָט ער די חברה כלי־זמר ארויסגע'משלח'ט אויף א „זמירות“,* האָט קלאָמ־פערשט גענומען דאָס פיעדעלע אונטער'ן אָרעם, בכדי פריידעל זאָל מיינען, אז ער איז אויך אויף דער חתונה. נאָר ארויסגעגאנגען פון שטוב, האָט ער דאָס פיעדעלע איבערגעגעבען מעכטשי'ן, און אליין האָט עס איהם אוועקגעטראָגען אין דער מאָנאסטירסקער גאַס אריין, און ארומגעגאנגען הין און צוריק אונטער דעם שאָטען פון די בוי־מער, האָט ער זיך אַלע מינוט אָפּגעשטעלט, געקוקט אהין, פון וואַ־נען עס האָט בעדאַרפט אָנקומען רחל'ע די שענע. אז זי וועט זיין — דאָס איז פאַר איהם קיין ספק ניט געוועזן. דאָס האָרץ האָט איהם געזאָגט, אז יאָ. ער האָט עס גוט ארויסגעזעהן נאָך איהרע

---

* דעם שבת־צו־נאכטס, וואָס פאַר דער חופּה, קלויבען זיך צענויף מיידלעך צו דער כלה טאנצען — און דאָס הייסט „זמירות“; אין אנדערע ערטער הייסט עס גלאַט „שבת־צו־נאכטס“.

אויגען דעמאָלט, אַז זיי האָבען זיך געזעהן ביי פריידל'ען בעת מעסטען די קאָרעלען.

און סטעמפעניו האָט נישט געהאַט קיין טעות: עס איז ניט אַוועקגעגאַנגען קיין פּופּצעהן מינוט, האָט ער דערזעהען פון יענער זייט גאַס שוועבט איינע מיט אַ ווייס טיכעל אויפ'ן קאָפּ. זי געהט געשווינד און קוקט זיך אַרום אין אַלע זייטען. דאָס ווייסע טיכעל איז איהר אַנגערוקט ביז כמעט איבער די אויגען, און עס ציטערען איהר די הענד, די צייהן אין מויל, דאָס הארץ אין דער ברוסט און דאָס גאַנצע לייב. זי קוקט זיך גוט איין, זי בלייבט שטעהן, זי דערזעהט סטעמפעניו'ן און טהוט זיך אַ לאָז צו איהם מיט די ווערטער:

— מיט וואָס פאַר אַ העזה, פרעג איך אייך...

— זאָג מיר ניט „איהר", רחל'ע, זאָג מיר „דו"... — האָט איהר סטעמפעניו געענטפערט און האָט זי אָנגענומען ביי ביידע הענד און האָט איהר אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגען אַריין. רחל'ע האָט דערזעהן אין זיינע אויגען פּונקט דעם זעלבען גלאַנץ פון די שטערען, וואָס האָבען אַראָפּגעקוקט אין דער דאָזיגער שענער זו־מער־נאַכט פונ'ם טונקעל־בלויען הימעל... אַלע מאַזעפּעווקער אידען האָבען אָפּגעמאַכט הבדלה און האָבען געזונגען, ווי דער שטייגער איז, די „אליהו'ס", געזיפצט און געטראַכט, געראַרט דעם מוח אויף דער וויסטער פּרנסה, זיך געווינשעוועט דעם זכות פון יענעם חסיד, וואָס האָט געטראָפען דאָס גליק צו בעגעגענען זיך מיט אליהו הנביא און אָפּגעבען איהם שלום און אָפּנעמען ביי איהם שלום. די מאַזעפּעווקער ווייבער וואַרפען־אַראָפּ די שלייערס פונ'ם קאָפּ, טהוען־אויס די שבת'דיגע קליידער, די ציערונג, און נעמען זיך צו דער וואָכעדיגער אַרבייט. מיט איינעם וואָרט, מאַזעפּעווקע איז פערנומען אַרויסצובעגלייטען דעם ליעבען שבת־קודש — און קיינעם קומט גאָר ניט אויף די געדאַנקען, אַז אין דער צייט שטעהט רחל'ע דוואָסי־מלכה'ס שנור מיט סטעמפעניו דעם כלי־זמר אויף דער מאַ־נאַסטירסקער גאַס און האָבען צווישען זיך אַ שמועס מכח עפּיס

נאַרנישט קיין אידישע זאַכען... נאָר דער בלויער הימעל, די העלע שטערען, וואָס זוקען־אראָפּ מיט זייער גלאַנץ, נאָר די הויכע מאָנאַס־טירסקע טאָפּאָלים, נאָר די נאַכט־פויגלען אינ׳ם גרויסען מאָנאַס־טירסקען גאָרטען, וואָס רופען זיך איבער אויף זייער לשון, — נאָר זיי הערען און זעהן דאָס אַלץ צו; נאָר זיי ווייסען, אז אין דער דאָזיגער שענער צויבערליכער נאַכט, אונטער די מאָנאַסטירסקע בוימער, אויף דער גויישער גאַס, און אָט דאָ נעבען סטעמפּעניו׳ן, האָט זיך רחל׳ע געפונען אין אזא מין נייער לאַגע, אז זי האָט זיך גאָר פערגעסען, ווער זי איז און וואָס זי איז. דאָ, אויף דער שענער פּרעכטיגער נאַטור, האָט זיך רחל׳ע געפיהלט אזוי, ווי נאָך קיינ־מאָל ניט אין איהר לעבען. דער פּחד, וואָס איז אויף איהר געפאַ־לען בשעת זי איז אהער געגאַנגען, האָט פּלוצים אָפּגעטראָטען פון איהר, און עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אז עס זענען ביי איהר אויסגעוואַכסען פליגעל און זי איז פריי, ווי א פויגעלע, און קאָן פליהען, פליהען... סטעמפּעניו האָט זיך צוגערוקט צו איהר נעהענ־טער און האָט אנידערגעלעגט זיינע הענד ביי איהר אויף די אַכסלען. רחל׳ע האָט א ציטער געטהאָן. זי האָט געוואָלט אָפּטרעטען פון איהם, נאָר זי האָט דאָס ניט געטהאָן. זי האָט נאָר א קוק געטהאָן אויף סטעמפּעניו׳ן, און פון איהרע ליכטיגע בלויע אויגען האָבען אראָפּגערונען צוויי טרערען.

— וואָס וויינסט דו, רחל׳ע? — האָט סטעמפּעניו א פרעג גע־טהאָן, אָפּווישענדיג איהר די טרערען מיט זיינע הענד.

— אך, סטעמפּעניו, עס איז מיר אזוי גוט אָט דאָ, נעבען... אייך... נעבען... דיר, סטעמפּעניו! פאַר וואָס בין איך... פאַר וואָס בין איך ניט...

— מיינע, ווילסט דו זאָגען? ביזט מיינע, רחל׳ע, ביזט מיינע!

— וואָס הייסט, איך בין דיינע, סטעמפּעניו? ווי אזוי קאָן דאָס זיין?

— דו ביזט מיינע, פֿאַרשטעהסט דו מיך, האַרץ מיינס, ווייל איך בין דיינער אויף תמיד, אויף אייביג, ביז׳ן פֿינסטערען גרוב, ביז׳ן קבר אריין בין איך דיינער, לעבען מיינס!

— בנימין האָט אויך אַזוי געזאָגט, האָט זיך געשוואָרען — און צום סוף...

— וואָסער בנימין? — האָט זי סטעמפּעניו פֿערוואונדערט אַ פֿרעג געטהאָן, געקוקט רחל׳ען אין די אויגען אריין, ווי מע קוקט אויף אַ קליין קינד, ווען עס זאָגט אַ ווילדע נאַרישקייט. — פֿון וואָס פֿאַר אַ בנימין רעדסט דו, נשמה מיינע?

— בנימין, חיה־עטעל׳ס געשוועסטער־קינד. מיין חבר׳טע חיה־עטעל די יתומה האָט געהאַט אַ געשוועסטער־קינד, וואָס האָט גע־הייסען בנימין, האָבען זיי אָפּגערעדט פֿון לאַנג, אַז זיי זאָלען זיך נעמען; ער האָט איהר צוגעזאָגט, געשוואָרען ביי זיינע הייליגע נאמנות — און צום סוף... אָך, האָט זי געהאַט אַ מיאוס׳ען סוף, חיה־עטעל נעבאָך, זי איז שוין לאַנג געשטאָרבען, עליה־השלום, לאָז זי מיר מוחל זיין... נאָר בנימין איז ביי איהר געווען דאָס חיות, זי איז אויסגעגאַנגען נאָך זיינע טרים. זי האָט דאָס מיר אַליין דער־צעהלט... זי שטעהט מיר פֿאַר די אויגען, און עס ווייזט זיך מיר אויס, אַז אָט זיצט זי ביי׳ם פֿענסטער, איך זינג איהר ליעדלעך, און זי וויינט און זאָגט אַלץ: „אַי, גלויב זיי ניט, מע טאָר זיי ניט גלויבען, די מאַנסבילען!“...

רחל׳ע דערצעהלט פֿון איהר חבר׳טע חיה־עטעל די יתומה, און סטעמפּעניו קושט רחל׳ען די הענד, גלעט זי, האַלזט זי, קוקט איהר אין די אויגען אריין — און רחל׳ע דערצעהלט אַלץ פֿון חיה־עטל׳ען, ווי אַזוי זי איז שטילערהייד אויסגעגאַנגען, ווי אַ ליכט, נאָך איהר ליעבען טייערען בנימינ׳ען...

חיה־עטעל איז שוין געווען פֿון עטליכע יאָהר טוידט, נאָר רחל׳ע האָט זי גוט געדענקט. חיה־עטעל איז איהר אָפֿטמאָל גע־קומען צו חלום. אַצינד האָט זיך איהר אויסגעראַכט, אַז חיה־עטעל שטעהט פֿון יענער זייט וואַנד, אָנגעטהאָן אין תכריכים, און קוקט־

אריבער אהער און ווינקט צו איהר, אנווייזענדיג איהר אויף סטעמ־פעניו׳ן און שאקלענדיג מיט׳ן קאפ, ווי איינער רעדט: „וואס מהוסט דו דא?“...

— צו וואס טויג עס דיר, רחל׳ע מיין לעבען, צו וואס טויג דיר רעדען, דערמאנען אזעלכע זאכען, און נאך אקעגען נאכט? מהו בעסער א קוק אויף מיר מיט דיינע שענע ליכטיגע אויגען, וואס לייכטען און בלישטשען, ווי צוויי שענע בריליאנ...

סטעמפעניו האט נאך ניט אויסגערעדט דאס לעצטע ווארט, האט זיך רחל׳ע ארויסגעריסען פון זיינע הענד מיט אזא שטאר־קייט, אז סטעמפעניו האט זיך איבערגעשראקען פאר איהר.

— גאט איז מיט דיר, רחל׳ע, וואס איז דיר אזוינס געשעהן?

ער האט זי געוואלט האפען ווידער א מאל, נאר זי האט זיך ניט געלאזט. זי האט געציטערט און געשעפטשעט: „דו זעהסט? אן איז זי!... אן שטעהט זי!... אן קוקט זי אהער, אהער“...

— ווער שטעהט? וואו שטעהט? וואס רעדסט דו דאס, רחל׳ע? נשמה מי :ע, קום צו מיר, נא דיר א האנד...

— אי! לאז מיך, לאז מיך, סטעמפעניו, לאזט מיך! איהר זעהט, אן שטעהט עפיס א ווייס? אך, ס׳איז זי, ס׳איז חיה־עטעלן חיה־עטעל!... אוי, לאזט מיך, לאזט מיך!... מיט וואס פאר א העזה פרעגט איך אייך... א גוטע נאכט! א גוטע...

און רחל׳ע איז פערשוואונדען געווארען אינ׳ם שאטען פון די בוימער. סטעמפעניו האט נאר געקאנט זעהן, ווי צוויי עקען פון דער ווייסער שאל, וואס האבען זיך צעלאזט פונ׳ם ווינד, האבען אויסגעוויזען, ווי צוויי ווייסע פליגעל. אט אזוי ווערד אנטרונען א גוטער מלאך, אט אזוי ווערד פערשוואונדען א גוטער חלום...

אַ, אידישע טאכטער! אט דא האסט דו זיך בעוויזען מיט דיין עהרליכקייט, מיט אינגאנצען דיין ריינקייט. אַ, אידישע פרוי! אט דא האסט דו זיך בעוויזען מיט דיין גאנצער געטריישאפט, מיט דיין גאנצער איבערגעבענהייט!...

נעקומען אהיים, האָט רחל'ע געוואָלט פאַר אַלע אויסזאָגען, אויסשרייען, וואו זי איז געוועזן און מיט וועמען זי האָט זיך געזעהן. נאָר זי האָט געטראָפען דאָס גאַנצע הויזגעזינד זיצען ארום טיש מיט נאָך עטליכע געסט ביי אַ גרויסען סאַמאָוואר, פערטיעפט אין אַ וויכטיגען שמועס פון געשעפט. ווי דער שטייגער איז שבת־צו־נאַכטס ביי אידען צענויפקלויבען זיך ערגיץ, און נאָך דעם גאַנצען מעת־לעת, וואָס מע האָט גערוהט, שמועסען אביסעל וועגען מסחר, וועגען מאַרגענדיגען יריד, און גלאַט אַזוי וועגען וועלט־זאַכען.

— איך וועל זיך ניט „טאַשען".* — האָט געזאָגט אַ גראָב אידעל, אַ שניט־קרעמער. — לאָז דאָס געהן אין דער ערד אריין! איך בין קלאָר אין די ירידים גאַנץ גענוג! נאָר גריזאָטע מיט הארצ־וועהטיג קאָן מען פון אַזעלכע ירידים האָבען!

— פאַר וואָס? — רופט זיך אָן דוואָסי־מלכה, האַלטענדיג די הענד צענויפגעלעגט אונטער'ן הארצען. — איך וויים ניט פאַר וואָס, רב יודעל, איהר זענט אַזוי ברוגז אויפ'ן יריד? פאַראַכטאָגען האָב איך ביי אייך געזעהן, קיין עין־הרע, אַ שפע, אויף אַלע אידען געזאָגט געוואָרען! איהר האָט, דאַכט זיך, אַ גאַנצען טאָג געלייזט געלט?

— ביי דיר הייסט אַלסדינג געלייזט געלט! — האָט זיך אָפּגערופען אייזיק־נפתלי, נישט קוקענדיג אויפ'ן ווייב און וואַרפענדיג אויף ביינדלעך פון די „שטשאָטעס".

— און איך וואָלט זיך געוואונשען ניט קיין ערגערען יריד, ווי פאַראַכטאָגען זונטאָג. — האָט זיך אָנגערופען משה־מענדעל, געקוקט אין די חשבונות אריין. — וואָס דאַרף מען דאָ לייקענען, פאַרשטעה איך ניט?

---

* „טאַשען" הייסט אויף קרעמער־לשון — זיך שטעלען אויפ'ן יריד מיט אַ קראָם.

— אָט דאָס איז טאַקי די מעשה, — זאָגט יודעל — אַז איהר ווילט נים גלויבען יענעם. ביי אייך, אַז מע דערזעהט צעהן ערלים געהען זיך צענויף און מע צעטראָגט מיר שיער די קראָם, הייסט דאָס שוין געלייזט געלט, און מע פאַרגינט שוין נישט.

— ווייסט איהר וואָס, רב יודעל? — רופט זיך אָן אַ יונגער־מאַן, אַ קאַסאָקער אויףביידע אויגען. — לאָמיר אוועקוואַרפען דעם יריד, עס איז נאָך דאָ מאָרגען אַ גוטער טאָג, און מע וועט זיך נאָך מיט איהם גוט אָנעסען; לאָמיר בעסער שמועסען פון עפּיס אַנדערש.

און דער עולם הויבט אָן צו שמועסען וועגען וועלט־זאַכען, וועגען אתרוגים, וועגען בית־המדרש־ענינים, געוועהנליך, אויך וועגען מלחמה. אַלע רעדען, אַלע רויכערען, דער סאַמאָוואַר זידט און פּאַ־רעט און די שטוב איז פול מיט רויך. אין אויווען הייצט זיך: עס קאָכט זיך אַ בּאָרשט מיט געגזענע פריידקעס צו דער מלוה־מלכה.

— וואו ביזט דו געוועזן, רחל'ע? — האָט זיך רוואָסי־מלכה גע־ווענדט צו דער שנור.

— אָט דאָ... אויף דער מאָנאַסטירסקער גאַס...

— ווי אַזוי איז אין דרויסען? שען? גאָט זאָל העלפען, עס זאָל האַלטען האַלטען ביז נאָך אַלע ירידים... וואָס איז דיר, טאָכטער, דער קאָפּ טהוט דיר וועה, וואָס דו ביזט אַזוי בלייך? טאָמער וואָלסט דו זיך אַביסעל צוגעלעגט ביי זיך אויפ'ן בעט?

ביי די ווערטער האָבען זיך אַלע אומגעדרעהט און אַ קוק גע־טהאָן אויף רחל'עס בלייך פּנים און האָבען אַלע אין איין קול בע־שלאָסען, אַז זי איז פערטשאַדעט געוואָרען פונ'ם סאַמאָוואַר. רחל'ע איז אוועקגעגאַנגען צו זיך אין חדר אריין זיך צולעגען אויפ'ן בעט, און דאָ האָט דער עולם געמאַכט אַ שמועס וועגען טשאַד, וואָס אַ טשאַד, אַזאַ קליינינקייט, אַ נאַלע גאָרניט, דאַכט זיך, — וואָס, משטיינס געזאָגט? אַ רויך! — קאָן קוילען אַ מענשען אויף טויטס. און איינער האָט דערצעהלט, אַז ביי זיין זיידען עליו השלום איז אַמאָל שיער דאָס גאַנצע הויזגעזינד פון דער וועלט נישט געגאַנגען

פון א משאר. דער אנדערער האט דערצעהלט נאך א שענערע מעשה, ווי אזוי ביי זיין פעטער האט זיך דאס גאנצע הויזגעזינד שיער געסמ'ט פון א מין פיש, וואס הייסט „מארינקע“, אזוי, אז מע האט זיי קוים מציל געווען פונ'ם טוידט. דער דריטער האט דער־צעהלט אויך זעהר א שענע מעשה פון א לץ, פון א דאמאוויק, פון א עולם־התוהו'ניק... אזוי לאנג, ביז מען איז ארויף אויף דעם טוידט.

— וואס מע זאל ניט רעדען, אויפ'ן טוידט מוז מען דאך ארויפ־קומען! — האט זיך אנגערופען איינער.

— אליהו הנביא, מע דארף א קוק טהון, אליהו התשבי, וואס טהוט עפים מיין פלונית'טע? אליהו הגלעדי... — האט זיך משה־מענדעל פלוצים שטיל א זאג געטהאן, צוגעזונגען די אליהו'ס פון שבת־צו־נאכטס. ער איז אויפגעשטאנען פון טיש און איז גע־גאנגען געוואהר ווערען צו רחל'ען.

XXIV.

רחל'ע קעהרט זיך אום אויפ'ן גלייכען וועג.

— גוואלד, אידען, ראטעוועט! — האט דער עולם דערהערט א קול פונ'ם זייטיגען חדר, און אלע האבען זיך געלאזט לויפען אהין, אין חדר אריין, וואו רחל'ע איז געלעגען אויסגעצויגען אויפ'ן בעט, דעם קאפ פערווארפען ארויף, און נעבען איהר איז געשטא־נען משה־מענדעל האלב־טוידט.

— וואס איז? ווער איז? גע'חלש'ט? וואסער! גיכער!

— וואסער! וואסער! — האבען אלע אידען געשריגען און קיינער האט זיך נישט גערוהרט פונ'ם ארט.

— אוי, אַ מכה דער מאַמען! — האָט דוואָסי־מלכּה אויסגע־שריגען און האָט געבראַכט אַ קוואָרט וואַסער, אַנגענומען אין מויל אַריין און בעשפריצט רחל'ען דאָס פּנים, וואָס איז געווען טוידט, ווי די וואַנד.

— לאָז מען רופען דעם דאָקטאָר! — האָט משה־מענדעל גע־שריגען ניט מיט זיין קול.

— דעם דאָקטאָר! דעם דאָקטאָר! — האָבען וויעדער אַלע אידען געשריגען, געקוקט איינער אויפ'ן אַנדערען.

— מע באַדאַרף איהר בינדען די הענד מיט אַ פּאַטשיילע און קוועטשען די נאָז!

— די נאָז! די נאָז! — האָבען אַלע אידען געשריגען און גע־שטאַנען אויף איין אָרט.

— אָט אַזוי, דוואָסי־מלכּה, שטאַרקער, שטאַרקער! — האָבע־די געסט אונטערגעגעבען חשק דער בעל־הבית'טע, וואָס האָט גע־אַרבייט מיט אַלע כּלים: געריבען, געקוועטשט, געגאָסען וואַסער־געריסען די אויגען — אַזוי לאַנג, ביז מע האָט די פער'חלש'טע רחל'ע אָפּגעמינטערט און אויפגעזעצט. רחל'ע האָט זיך ארומגע־קוקט אויף אַלע זייטען, ווי אַ פערשלאָפענע, און האָט געפרעגט: „וואו בין איך? עס איז מיר הייס, הייס!"...

— צעגעהט זיך אַביסעל, עולם! צעגעהט זיך! — האָט דוואָ־סי־מלכּה געזאָגט און האָט משלח געווען דעם גאַנצען עולם אין זאַל אַריין און איז אַליין מיט משה־מענדל'ען איבערגעבליבען נעבען רחל'ען, וואָס האָט ניט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג פון משה־מענדל'ען.

— וואָס איז דיר, טאָכטער, געשעהן? — האָט די שוויגער געפרעגט.

— וואָס איז דיר, רחל'ע? — האָט זי משה־מענדעל געפרעגט, אַנגעבויגען זיך שטאַרק איבער איהר קאָפּ.

— לאָז די מאַמע אַרויסגעהן פון דאַנען, — האָט איהם רחל'ע געענטפערט שטילערהייד.

— מאמע, נעה, זיי מוחל, ארויס פון דאַנען, — האָט איהר משה־מענדעל געזאָגט. ער האָט בעגלייט די מוטער פונ׳ם חדר און צוגעגאַנגען צוריק צו רחל׳עס בעט.

— זאָג מיר, וואָס איז דיר? — האָט זיך צו איהר משה־מענדעל געווענדט דאָס ערשטע מאָל מיט גרויס ליעבשאַפט.

— אוי, משה־מענדעל, שווער מיר, אז דו וועסט קיינעם ניט זאָגען... שווער מיר, אז צווישען אונז וועט דאָס בלייבען... זאָג מיר צו, אז דו וועסט מיר מוחל זיין, וואָס איך האָב זיך אָקעגען דיר... ווען ניט חיה־עטעל, עליה השלום, זאָל מיך דערמאַנען... אָך, ווען ניט חיה־עטעל... אָך, משה־מענדעל, טייערער מיינער!

— באַטראַכט זיך, רחל׳ע, וואָס דו זאָגסט. דו רעדסט פון היץ! וואָסער חיה־עטעל?

— מיינע אַ חבר׳טע, חיה־עטעל, עליה השלום, חיה־עטעל די יתומה, זי איז שוין לאַנג אויף דער אמת׳ער וועלט! זי איז מיר שוין עטליכע מאָל געקומען צו חלום. נאָר היינט, נאָר איצט... אָך, משה־מענדעל, בויג זיך צו מיר צו נאָהענט, נאָהענט... אָט אַזוי... איך האָב מורא... איך האָב חרטה... אוי, איך האָב חרטה!

און רחל׳ע האָט זיך וואָס ווייטער אַלס נעהענטער צוגערוקט צו משה־מענדל׳ען ביז זי איז אינגאַנצען געלעגען ביי איהם אויף די הענד. אין חדר איז געווען פינסטער. נאָר איין ליכטיגער פאַס האָט זיך אַריינגעצויגען דורך דער טיר פון זאַל, און רחל׳ע מיט משה־מענדל׳ען האָבען קוים־קוים געקאָנט זעהן איינס דאָס אַנדערע. זייערע אויגען האָבען זיך בעגעגענט, און אַ פייערעל האָט זיך אין זיי אָנגעצונדען, אָט דאָס פייערעל, וואָס איהר קאָנט זעהן נאָר ביי די גליקליכע געליעבטע צום ערשטען מאָל, ווען דאָס האַרץ רעדט, נישט דאָס מויל, ווען מיט די אויגען שמועסט מען זיך דורך, ניט מיט׳ן מויל.

— זאָג מיר, משה־מענדעל געטרייהער, בין איך טאַקי ביי דיר אַזוי טייער?

— א שאלה אביסעל? — ענטפערט איהר משה־מענדעל. — ביזט ביי מיר איינגעבאקען אין הארצען, ווי א... איך ווייס אליין ניט וואס...

אויף איין אנדער אופן האט משה־מענדעל ניט געקאנט ארויס־זאגען זיין ליעבע צו רחל'ען. נאר מע מעג איהם גלויבען, אז ער האט עס געמיינט מיט'ן גאנצען הארצען, אזוי ערנסט (און אפשר נאך ערנסטער), ווי דער פיינער בחור, וואס האט פיעל מעהר שטאף אויף ארויסצוגעבען זיינע געפיהלען דורך ווערטער.

נאר לאמיר זיי לאזען, דאס גליקליכע פארפאלק, אט דא אינ'ם האלב־פינסטערען חדר, וואו אין א יאהר ארום נאך דער חתונה האבען זיי דאס ערשטע מאל געהאט די געלעגענהייט אויסצורעדען זיך אביסעל דאס הארץ איינער פאר דעם אנדערען, זיצען ווי די טייבעלעך. דאס, וואס איז א גאנץ קיילעכיג יאהר געווען פער־בארגען טיעף אין הארצען, איז פלוצים ארויסגעשוואומען ארויף, ווי בוימעל אויפ'ן וואסער.

* * *

אבי רחל'ען איז געווארען אביסעל גרינגער, זיצט זיך משה־מענדעל נעבען איהר און זינגט זיך שטילערהייד, אונטער דער נאז, די „אליהו'ס", ווי פריהער:

— אליהו הנביא... אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און רחל'ע רופט זיך אן צו איהם:

— איך האב צו דיר א בקשה, משה־מענדעל. זאג, איך וועל ביי דיר פועל'ען, צי ניין?

— דהיינו? וואסער א בקשה? זאג, רחל'ע, וועסט אלץ ביי מיר פועל'ען. אפילו דאס טעלערעל פונ'ם הימעל וועסט דו ביי מיר פועל'ען.

— געגוג שוין, משה־מענדעל, צו זיצען אויף קעסט. קיין בית־המדרש'ניק ביזט דו ניט. עטליכע קערבלעך האבען מיר, דאנקען

נאָט, — לאָמיר אַרויספאָהרען אין אַ גרויסער שטאָדט אַריין, קיין יעהופּעץ. דאָרטען, צווישען מיינע פריינד, מיין משפחה, און מיט דיר — וועט מיר זיין גוט ווי די וועלט. מיר וועלען שוין זיין אליין. גענוג שוין עסען קעסט, כלעבען, ס'איז מיר שוין אַזוי נמאס, אַזוי טריף, אַז סע נעהמט מיר ניט איין נאָרניט... מיר זענען דאָ צווישען דייניגע עפּיס ווי פרעמדע, ווי ווילד־פרעמדע...

משה־מענדעל בלייבט זיצען און בעטראַכט אַביסעל רחל'ען פערוואונדערט. נאָכדעם צעשאָקעלט ער זיך, ווי פריהער, און זינגט זיך ווייטער די אליהו'ס.

— אָך, זעהר פיין, איש זעף, פון מיינעטוועגען? אליהו הנביא... אפילו נאָך־שבת'דיגע וואָך!

— אַלסדינגג פיהר איך ביי דיר אויס, משה־מענדעל, אַלס־דינג! — זאָגט צו איהם רחל'ע מיט גרויס ליעבשאַפט. — אַיאָ? מיר וועלען זיך זיצען אַליין, איך וועל מיר זיין אַ בעל־הבית'טע און וועל דיך אָפּהיטען, ווי דאָס שוואַרצאַפּעל פון'ם אויג... אָך, משה־מענדעל, ביזט אַזאַ צעטראָגענער, אַז מע הערט פון דיר קיינ־מאָל קיין גוט וואָרט! נאָר היינט ביזט דו עפּיס גאָר אַנדערש, גאָר אַנדערש...

— אליהו הנביא... — זינגט משה־מענדעל שטילערהייד. — אליהו התשבי... אליהו הגלעדי...

און דאָרט, אין זאַל, צווישען די מאַנסבילען, געהט איין אַנדער שמועס: דער עולם פאַלט אויף פערשיעדענע המציאות. פאַר וואָס האָט דאָס אייזיק־נפתלי'ס שנור פּלוצים געקאָנט חלש'ען? איינער זאָגט, אַז דאָס איז פון אַ גוט אויג; דער אַנדערער דרינגט פער־קעהרט, אַז ס'איז אַ מין ווינטעל געחאַפּט; און דער דריטער, אַ בעטאָגטער איד, וואָס האָט שוין אויסגעגעבענע קינדער, זאָגט זיך זיין המצאה:

— פאָלגט זשע מיך, איך האָב אַליין דריי שניר, בין איך שוין קלאָר אין דעם ענין; איך זאָג אייך, ס'איז „פּאַסטעווקעס". איי־זיק־נפתלי, גרייט זיך אויף אַ לעקאַך־און־בראָנפען, אָדער אַ ברית...

דוואָסי־מלכה, מזל־טוב איך! אייער שנור — נר־נו, מהכתיתי!... וואָס שעהמט איהר זיך דאָ אזוי, דוואָסי־מלכה? נישקשה, ס'איז אַ אידישע זאַך...

דוואָסי־מלכה שמעלצט זיך פון גרויס פערגעניגען; זי קוקט שוין לאַנג דערוויף אַרויס.

— נר־נו! — זאָגט זי כלומרשט מיט אַ בייזער. — געהט שוין געהט מיט אייערע קאָטאַוועסלעך! מע דאַרף בעסער אַ קוק טהון, וואָס הערט זיך מיט'ן באַרשט? עפּיס געדוויערט ער היינט ביי איהר מעהר ווי אַלע שבת־צו־נאַכטס!...

XXV.

אין אַ יאָהר אַרום.

„אַ שטילע וועטשערע!" — זאָגט דער לעזער, אפּנים, שטאַרק ניט צופריעדען, מחמת ער איז דערצויגען געוואָרען אויף יענע „העכסט־אינטערעסאַנטע" ראָמאַנען, וואו מע הענגט זיך און מע טרינקט זיך, וואו מע סמ'ט זיך און מע שיסט זיך, אָדער וואו פון אַ מלמד ווערד אַ גראַף, פון אַ דיענסטמיידעל — אַ בת־מלכה, און פון אַ בעהעלפער — אַ פּיפּערנאָטער... וואָס זאָל איך טהון, אַז ביי אונז איז נישטאָ קיין גראַפען מיט קיין בת־מלכה'ס? ביי אונז זענען פאַרהאַן פּראָסטע אידען, פּראָסטע ווייבלעך, אידישע טעכ־טער און אידישע כלי־זמר... נאָר צו וואָס טויג דאָס פערענטפערען זיך? אַצינד מעג שוין דער לעזער זאָגען וואָס ער וויל; קוים האָב איך איהם שוין צוגעפיהרט ביז אהער, וועט ער שוין געהן מיט מיר ווייטער און וועט וועלען וויסען דעם סוף. וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט רחל'ען? וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט סטעמ־פּעניו'ן?

מיר לאָזען איבער אַ גאַנץ יאָהר (וואָס איז אַ יאָהר אינ'ם מענ־שענ'ס לעבען?) און מיר קומען צו אייזיק־נפתלי'ן שבת־צו־נאַכטס

אויף מלוה־מלכה און טרעפען דאָרטען די אייגענע פּארשוינען, וואָס פּאַר אַ יאָהרען, און הערען די זעלבע שמועסען, וואָס פּאַר אַ יאָהרען, נישט געמינערט אַ האָר. מע רעדט אַזוי לאַנג וועגען יריד, פּרנסה, פדיון, קינדער, — ביז מע קומט אַרויף אויף משה־מענדל׳ען מיט רחל׳ען, וואָס זיצען איצט אין יעהופּעץ.

— ווייז נאָר אהער, דוואָסי־מלכה, דאָס בריוועל, וואָס די קינדער שרייבען פון יעהופּעץ? — רופט זיך אָן אייזיק־נפתלי צום ווייב. — נאַט, לייענט, רב יודעל.

— לאָז ער לייענען! — זאָגט יודעל, אָנווייזענדיג אויפ׳ן קאַסאָקען יונגענמאַן.

דער קאַסאָקער נעמט דאָס בריוועל און לייענט עס, ווי אַ וואַסער:

„שלום וכל טוב סלה לאהובי אָבי החכם המפורסם המופלג מופלא מוהר״ר אייזיק־נפתלי ב״ר משה יוסף ז״ל, ולאמי הצנועה התסידה והמפורסמת אשת חיל כאסתר וכאביגיל כש״ת מרת דוואָסי־מלכה בת משה־מענדעל ז״ל, עם כל ב״ב שלום...

„כזוהר השמש בערפלי חושך בתכלת הרקיע, שם בעליונים בגבהי שחקים מבין מחרכי אור יקרות וקפאון לטוהר...“

— ניין! — שרייען אַלע. — ניין, נים דאָס! דאָס איז גלאַט אַזוי, ווייס איך, מליצה, יונגעלשע זאַכען. זייערע נאַרישקייטען! לייענט ווייטער, אויף יענער זייט.

דער קאַסאָקער קעהרט־איבער דאָס בריוועל און לייענט:

„און אודות, וואָס דו פרעגסט מיך, אָבי היקר, איך זאָל דיר שרייבען מכח פרנסה והמסחרים דפה יעהופּעץ, בין איך דיר מודיע...“

— אַ, אָט דאָס מיינט דער פּסוק! — זאָגט דער עולם צופריעדען. — לייענט, לייענט ווייטער!

„...בין איך דיר מודיע, אז ביותר געהט דאָ אָן שניט־סחורה, נם צעלניק, רק צעלניק נישט אַזוי, כמו שניט־סחורה. גם באַקאַליע איז גם כן נים שלעכט, נישט ערגער ווי אצליכם במאַזעפּעווקע.

וואָל־צייג איז דאָ ביוקר, מאַקי מיט גאָלד גלייך. צוקער, קמח וקלייען איז דאָ גם כן אַ מסחר, עס געהט לזאַגראַניצע, און אידען פערדיענען דערביי אַ שען קערבעל. הכלל, יעהופּעץ איז איין ארץ מבורכת, די שטאָדט גופא איז מורא׳דיג גרויס, ס׳איז כדאי זי אַנצוקוקען. עס איז כלל איין אַנדער וועלט בפּה יעהופּעץ, איהר קאָנט בפּה בעגעגענען אַזאַ אידען, וואָס איהר וועט אין לעבען ניט זאָגען, אַז ס׳איז אַ איד. גם איז דאָ אַ מסחר פּאַפּיער. פּה איז אַלס־דינגג אַ מסחר. און אידען דרעהן זיך דאָ אויף דער בערזע, קויפען און פערקויפען אַלערליי אַקציעס, און מעקלערס פערדינען געלד לרוב. גם זוגתי מרת רחל׳ע לאָזט אייך אַלעמען גריסען גאָר פריינד־ליך. זי שרייבט אייך בעצמה. יעזור השי״ת, מיר זאָלען הערען פון אייך גם כן בשורות טובות — אָמן. גם אודיעכם, אַז הקלייט, וואָס איך האָב געדונגען, איז אין סאַמע פּראָנט באַלעכסנדראָווסקי אולי־צאַ, און הפּדיון איז, ברוך השם, גאָר ניט שלעכט. זוגתי מרת רחל׳ע שתחיה האָט זיך שוין אויסגעלערענט די מלאכה און קאָן שוין רעדען עם הקונה. רק על ירידים איינקויפען פאָהר איך בעצמי, איך האָב קרעדיט אצל הסוחרים במאָסקווע ובלאָדז. מיט מאָסקווע איז ניט שלעכט צו האַנדלען, מאָסקווע פערקויפט על סאָוועסט און האָט ליעב אַ אידישען קונה. אפילו אַז עס מאַכט זיך איין אָנ־זעץ, האַלט מאָסקווע אונטער און לאָזט ניט פאַלען. דירות איז פּה ביוקר גדול. פאַר צוויי אַלקערם מיט אַ קיך צאָהל איך דאָ הונדערט פינף און זיעבעציג רובעל אַ משך, חוץ האָלץ און וואַסער, און דאָ איז אַלסדינגג טייער מיט גאָלד גלייך. און צום מיינסטענס פערנעמען זיך דאָ אידען מיט מעקלעריי און אידישע מעקלערס זענען בפּה פאַרהאַן לרוב, און אַ איד האָט דערפון אַ קערבעל בכבוד. הכלל, יעהופּעץ איז אַ מקום פּרנסה. געב גאָט געזונד און שטאַר־קייט און צו הערען דאָס נעמליכע פון אייך, ווי עס ווינשט אייך

ממני בנכם דורש שלומכם והצלחתכם כל הימים משה־מענדעל בלא״א מוהר״ר אייזיק־נפתלי ממאַזעפּעווקע.

גריסען לדודי היקר ולדודתי היקרה עכב״ב.

גריסען להנגיד ר׳ יודעל עכב״ב.
גריסען להנגיד ר׳ שמחה הערש עכב״ב.
גריסען להנגיד ר׳ דובער עכב״ב.
גריסען להנגידה מרת סטיסי־ביילע עכב״ב.
גם בני יוסף נ״י גריסט אייך אלעמען גאר פריינדליך.

הנ״ל".

„אויך איך לאז גריסען מיין האכגעשעצטען שוועהר און מיי־נער ליעבער שוויעגער, לעבט וואהל! איך מעלד אייך פון מיין געזונט, געב גאט אויף ווייטער ניט ערגער. אויך מיין יוסעלע לאזט אייך גריסען און דאנקט דער שוויעגער לעבען פאר׳ן העמדעל פיעל מאל. ער זאגט אייך צו דערפאר, אז גאט וועט שענקען דאס לעבען און ער וועט, אם ירצה השם, אין דריי־פיער יאהר ארום אנהויבען צו געהן אין חדר, וועט ער, אם ירצה השם, לערנען מיט חשק און וועט זיין, אם ירצה השם, איין עהרליכער איד, געב גאט מיט לאנגע יאהר, אמן. שוויעגער לעבען, אויב איהר קאנט אצינד אויסארבייטען פון יוסעלע׳ס וועגען א יארמעלקעלע מיט א פאר שי־בעלעך פון בליטשקע, וואלט איך אייך זעהר געראנקט, מחמת איך בין זעהר פערנומען אין געשעפט, און קיין אם וויל איך ניט צונעמען צו יוסעלע׳ן, עס איז נישט כדאי. איך האב נאר געדונגען א מיי־דעל און צאהל איהר פיער קערבלעך אויף מיין גאנג, וויעגט זי מיר דאס קינד און טרייבט די קוה אין טשערעדע — איהר וואלט גע־דארפט זעהן וואס פאר א קוה איך האב געקויפט! זי גיט גאנצע פיער קווארט מילך, זעהר טייערע מילך, און איך האב, ברוך־השם, פון איהר קעז און פוטער. נאר משה־מענדעל לעבען האט פלוצים פיינט בעקומען מילכיגס. שטראפט איהם אוים, איך בעט אייך, ער היט זיך כלל נישט אפ! יוסעלע רייסט זיך איצט אויף א קול, ער וויל נעבאך עסען, מיר זאל זיין פאר איהם! איך שליס מיין בריעף און לאז גריסען אלע אונזערע פריינד און ליעבע פריינד גאר הערצליך, און בעט אפשרייבען ענטפער, למען השם, און פער־

בליב אייער גליקווינשענדע און איבערגעבענסטע שוויעגער־טאָכ־טער כ ל ת כ ם ר ח ל״.

— נו ? — זאָגט בערעל דער גראָבער. — הלוואי אויף מיינע קינ־דער געזאָגט געוואָרען נישט ערגער !

— איהר זינדיגט, דוואָסי־מלכה, איהר זינדיגט ! — זאָגט יו־דעל. — כלעבען, איהר זינדיגט !

— אודאי, א דאנק זיין ליעבען נאָמען, וואָס ס׳איז זיי, קיין עין־הרע, גוט. נאָר זי טהוט מיר באנג — איך קאָן זי ניט פאר־געסען, רב יודעל, איך קאָן זי ניט פארגעסען !

און דוואָסי־מלכה רעכענט־אויס יודל׳ען אלע מעלות פון איהר שנור מיט אלע איהרע פּאָסטעמקעס און בעווייזט איהם, פאר וואָס זי קאָן זי נישט פערגעסען. דער גאנצער עולם רעדט, שמועסט מכח יעהופעץ און מכח יעהופעצער מסחרים. נאָכדעם נעמט מען צו קאפעלעך, מע טרינקט לחיים, האלטענדיג דאָס קעלישעקעל אין דער האנד גאנץ לאנג, און מע ווינשעוועט איינער דעם אנדערען אלדאָס גוט׳ס, און אויף דעם כלל ישראל בשורות טובות מיט ישועות ונחמות. ביז דער באָרשט קומט ארויף אויפ׳ן טיש און צעשפרייט א מחיה׳דיגען ריח איבער דער גאנצער שטוב, און דער עולם ווערד פריילין. מע פערדעט זיך און מע פערגעסט זיך אָן משה־מענדל׳ען, מיט רחל׳ען, מיט דער שטאָדט יעהופעץ און מיט אלע מיט איין אנדער.

XXVI.

סטעמפעניו פערזוכט דעם אמת׳ען טעם פון גיהנם.

נאָר איין מענש קאָן ניט פערגעסען די שענע רחל׳ע. דער לעזער שטויסט זיך, אז דאָ שמועסט מען מכח סטעמ־פעניו׳ן.

יאָ, מכּה סטעמפּעניו'ן שמועסט מען. ווער איז אימשטאַנד איבערצוטראָגן זיינע גרויסע יסורים? ווער קאָן פיהלען זיין האַרץ און פערשטעהן זיין גרויס פּעררדראָס?

„סטייטש, פּעררדראָס! סטייטש, דאַסאַדע! — טראַכט זיך סטעמפּעניו. — אפילו ניט מזכיר געווען, נישט איבערגעקעהרט די צונג, קיין צוויי צעבראָכענע ווערטער נישט אויפגעשריבען, חאָטש פון יוצא ווענען: נאַ, וויים חאָטש, אז איך פאָהר אַוועק — פּע, בזיונות!“...

סטעמפּעניו'ן האָט זיך נאָך אַזעלכעס קיינמאָל ניט געטראָפען, חאָטש טרעפען האָבען זיך איהם געטראָפען פערשיעדענע טרעפע־נישען, און אַמאָל — נאָך זעהר מיאוסע, מיט אַ בייזען סוף, ווי מיר האָבען שוין אויבען דערמאַנט. נאָר אַזאַ שלאַק, אַזאַ מפּלה, ווי מיט רחל'ען, האָט זיך איהם אפילו ניט גע'חלום'ט. סטעמ־פּעניו, וואָס איז געווען אַזאַ חשוב בייז'ם רבי'ן אין הויף, אז אפילו דעם רבינ'ס טעכטער האָבען מיט איהם געטריבען קאַטאָוועס, סטעמפּעניו, וואָס אפילו די גראַפינע ברעזשעזשקאַ מיט אַלע „פּאַנעס“ זענען געווען נאָך איהם די כּפּרה, אַרויסגעשיקט נאָך איהם די קאַרעטע, געערעדט מיט איהם אויף פראַנצויזיש, — הכּלל, סטעמפּעניו זאָל האָבען אַזאַ נאָז, און נאָך אַזוי מיאוס, פון אַ פּשוט אידיש ווייבעל!

— זי טהוט מיר האַרציג באַנג! — האָט זיך סטעמפּעניו מודה געווען פאַר זיין קאָמפּאַניע כּלי־זמר. — זי טהוט מיר האַרציג באַנג, אָט דאָס ווייבעל, און איך וואָלט איהר נאָכגעפאָהרען ביז יעהופּעץ, ווען ניט... ווען ניט... — סטעמפּעניו קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטען, און חברה ווייסען שוין, וועמען ער זוכט דאָ מיט די אויגען.

די גאַנצע חברה כּלי־זמר האָבען ליעב געהאַט סטעמפּעניו'ן, ווי דאָס לעבען, און זענען קאַפּאַבל צו געהן פון זיינעטוועגען אין פייער און אין וואַסער. און ווי ליעב זיי האָבען געהאַט סטעמ־פּעניו'ן, אַזוי האָבען זיי פיינט געהאַט פריידל'ען. זיי האָבען זי

נישט געקאָנט אָנקוקען פאַר איהר קאָרגשאַפט, פאַר איהר זשעדנע־קייט צום געלד און פאַר אַלע איהרע מיאוסע תנועות.

— כל־זמן ער איז געווען אַ בחור, — האָבען חברה געשמועסט צווישען זיך, — איז אַ סמאַליער[1] געווען ביי איהם הפקר, און מע האָט זיך געקאָנט אַרום איהם פּאָזשיווען, אַמאָל האַפּען אויף אייביג אַ גמילות־חסד אַ סטראַמערעל[2], צי אַ שפּענערעל[3], און אַמאָל אַזוי אַ מתנה. אַצינד, זינט די מרשעת, ימח־שמה, האָט איהם צוגענומען צו זיך אין די לאַפּקעס אריין, פּגר'ט ער אַליין נאָך אַ גראָשען, האָטש הענג איהם אויף. ניטאָ אַמאָליגע יאָהרען מיט די אַמאָליגע וועטשערעס ביי סטעמפּעניו'ן, מיט די אַרומפּאָה־רעבצען! היינט ליג אין דער קרענק, דאַר און קוואַר און ווער גע־שוואָלען ווי אַ באַרג פאַר הונגער. דאָס גאַנצע יאָהר זיץ אָהן אַ שטיקעל קרעל[4] און קוק־אַרוים אויף'ן ראש־חודש אלול! זאָלסט זאָגען, זי זאָל עס פון יוצא ווענגען מכבד זיין אַ נאַש־בראָט מיט אַ גלעזעל טיי, רופען אַמאָל פון דרך־ארץ ווענגען עסען — עסען זאָלען ווערעם איהר ליב!

— גלויבט מיר, עס מאַכען זיך איצט אָפּט צייטען, ווען עס דאָקאַרעט זיך בעריען[5], אַז ס'איז אַ שרעק, נאָר זי זאָל מיר אַני־דערלעגען גאָלה, וואָלט איך ביי אַזאַ שלאַק נישט פאַרזוכט קיין שטיקעל קרעל.

— ווי אַזוי לעבט ער מיט איהר, מיט אַזאַ יאַשטשערקע, מיט אַזאַ נבלה? איך וואָלט שוין לאַנג אַזעלכעס גע'סמ'ט אָדער גע־האַנגען, צו אַלדי שווארצע יאָהר, ווי איהר זעהט מיך לעבען!

— אַי, סטעמפּעניו, סטעמפּעניו, לינסט דו נעבאַך אין דער ערד, ווי אַ באַרג, און באַקסט בייגעל!...

---

[1] סמאַליער — קערבעל. — [2] סטראַמערעל — דרייערעל. — [3] שפּענערעל — פינפערעל. — [4] קרעל — ברוים. — [5] דאָקאַרעט זיך בעריען — עס ווילט זיך עסען.

אַט אַזוי שמועסען זיך אויס וועגען סטעמפּעניו'ן זיין קאָמ־פּאַניע כלי־זמר, וואָס זעהען זיינע צרות, פיהלען זיינע וועהטיגען, חאָטש ער רעדט מיט זיי ניט וועגען דעם.

אַז פריידעל איז אין מאַרק, אָדער זי איז פערנומען מיט איהרע משכונות און מיט איהרע קונים, איז נאָך ווי עס איז: סטעמפּעניו איז מכבד די חברה מיט פּאַפּיראָסען, מע זיצט, מע לצ'עוועט, מע דערצעהלט מעשיות פון אַמאָל און מע רייבט די פּאַפּיראָסען אויף וואָס די וועלט שטעהט. נאָר אָט קומט־אַריין פריידעל, ווערד אַלעמען קאַלעמוטנע אויפ'ן האַרצען, און חברה הויבט זיך אָן ארויסרוקען איינציגווייז.

— זעהט נאָר זעהט, ווי מע האָט דאָ אָנגעקורעט, ווי אין אַ קרעטשמע! — זאָגט פריידעל, שמאָרענדיג מיט דער נאָז און קו־קענדיג אויף דעם פּעקעל טאַבאַק, וואָס טאָגט שוין. — נאָר גע־רויכערט, נאָר געקורעט און גענוג! עס טהוט מיר שוין וועה מיין קאָפּ פון אייערע ציגאַרען, איהר וועט מיך קראַנק מאַכען! דו מיינסט, סטעמפּעניו, ס'איז אַ מעלה, וואָס דו רויכערסט אַזוי פיעל? פאָלג מיך, סטעמפּעניו. הער־אויף צו רויכערען, נשמה מיינע! גלויב מיר, עס שאַדט דיר צום געזונט.

— וואָס טויג דיר, פריידעל, געזונט־געשמונט? זאָג בעסער, אַז דו זשאַלעוועסט מיר אַ גילדען אויף פּאַפּיראָסען — און גענוג. צו וואָס טויג דיר אָנשטעלען?

— וואָס זאָגסט דו אויף זיין טאַטען? נאַ דיר גאָר אָנשטע־לען! איך מיין זיין טובה, און ער קומט דיר מיט זיינע אָנשטעלען! נאַ דיר נאָך, טאָמער איז קאַרג צום שענעם פריהמאָרגען, וואָס איך האָב היינט געהאַט, זיך אָנגעהאַריקעט, אויסגעקאָכט דאָס וואַסער, אָפּגעגעסען דאָס האַרץ, נישט געלייזט אַ גראָשען, און דערצו נאָך געזידעלט געוואָרען, ווי אַ דיענסט, ערגער ווי אַ דיענסט, געשוואַרצט דאָס פּנים, געמאַכט מיט בלאָטע גלייך — און סחורה ליגט און פוילט...

— איך וואָלט אַ בעלן זיין וויסען, פריידעל־סערדיצע, וואָס פראַטעסט דו אַזוי? וואָס קאַרגסט דו? די קינדער דיינע האָבען דיך באַפּאַלען?

— קוק איהם נאָר אָן אביסעל, איך בעט דיך, אַ נעבאַכעל! ער ווייסט נישט, מע דאַרף איהם פּיקען די צונג דאַרף מען איהם. איך זאָג דיר! מסתמא טראָג איך דאָך דאָס אָפּ דער מאַמע מיי־נער, — איאָ, סטעמפעניו? אָדער איך עס דאָס אַליין אויף, אַזאַ פרעסערין, אַ זויפערין, ווי דיין ווייב איז, מע זאָל גאָר באַהיט און באַוואָהרענט ווערען, — איאָ, סטעמפעניו? אַנו, קוק מיר גלייך אין די אויגען אַריין, סטעמפעניו, איאָ?

— איך זאָג דען, אַז דו עסט־אויף? אדרבה, איך זאָג פאַר־קעהרט. איך זאָג...

— דו זאָגסט, דו זאָגסט — איך וויים וואָס דו זאָגסט! דו האָסט נאָך צו זאָגען, איאָ, סטעמפעניו? דו דאַרפסט נאָך האָבען טענות צו גאָט, וואָס האָט דיר צוגעשיקט אַזאַ אויסברענגערין, ווי איך, וואָס איך קאָן דיר מאַכען פון אַ גראָשען צוויי און דיך אין זינען האָבען טאָג ווי נאַכט, אדרבה, זאָג, וואָס פעהלט דיר, וואָס געהט דיר אָפּ? דו שווייגסט? איך וואָלט נאָר געוואָלט וויסען, וואו וואָלסט דו שוין אַצינד אָנגעשפּאַרט מיט דיין פּיע־דעלע, ווען דו זאָלסט מיך ניט האָבען, סטעמפּעניו, פאַר אַ ווייב?

— או — וואַ!

— זאָלסט דו טאַקי וויסען, אַז „או — וואַ!" עס ווייזט־אויס, אַז דו האָסט פאַרגעסען, וואָס פאַר אַ פּנים דו האָסט געהאַט צו דער חתונה — אָהן אַ העמד אויפ'ן לייב, קיין גאַנצע פּאָר זאָקען, קיין קישעלע, קיין ציכעלע, קיין לייב און לעבען, און פאַרדיענט האָסט דו שטיקער גאָלד — וואו איז דאָס אַהינגעקומען?

— אָט פליהה איך דיר אָפּגעבען דין וחשבון פון מיינע פאַר־דיענסטען בחור'ווייז.

— אַ! אָט דאָס איז דאָך די מעשה מיט דיר, סטעמפעניו! דו קאָנסט ניט ליידען, אַז מע זאָגט דיר דעם ריינעם אמת, און

האָסט נאָך טענות צו יענעם, דערפאַר, וואָס יענער שלאָגט זיך קאָפּ אין וואַנט פאַר דיר, האָרעוועט, קריכט אין דער ערד, פאַרגינט זיך ניט קיין שטיקעל ברויט אויף צו עסן, פאַראומערט זיך דאָס לעבען, און אַלץ צוליעב וועמען? צוליעב איהם! אַלץ פון זיינעטוועגען, טאָמער ווייסט דו, פאַר וואָסערע מעשים טובים? ער וועט מסתמא שטעלען אַ גילדערנע מצבה נאָך מיין קאָפּ — אַז אָך און וועה איז מיר...

— וואָס האָב איך דיר געטהאָן? און ווער טשעפּעט דיך?

— וואָס זאָלסט דו מיר טהון? האָסט מיר גענוג געטהאָן! האָסט מיר פאַרוויסט מיין וועלט! האָסט גענומען אַ יונג קינד, אַ מיידעל אַ גיונקעלע, און האָסט מיט דיין צינגעלע מיך איבער־גערעדט, צוגעזאָגט גאָלדענע בערג, אָפּגעליגנערט פונ׳ם קאָפּ ביז די פיס. וואָס וואָלט מיר שלעכט געווען, איך זאָל דיך נישט געוועזן קענען? איך וואָלט מיר אָפּגעזוכט מיין גלייכען און וואָלט נישט געווען סטעמפּעניו׳ס ווייב — אַ גליק האָט מיך געטראָפען!

— נו, אפשר האָסט דו חרטה אויפ׳ן שידוך, פריידעל? ס׳איז דאָ אַ רב אין מאַזעפּעווקע, און אַ טייך, און מע קאָן שרייבען גט...

— אַ־אַ־אַ? אָט דאָס איז דיין מיין? קוים אַ מאָל זיך אויס־געקוועטשט! דו מיינסט, איך ווייס ניט, אַז דו קוקסט דערויף ארויס? דו ווילסט פון מיר פּטור ווערען! איך וויים, סטעמפּעניו, איך ווייס, מיך וועסט דו ניט נאַרען! איך בין דיר גרוים אין די אויגען! נאָר פאַר וואָס קומט דאָס מיר, סטעמפּעניו? איך פרעג דיך, אדרבה, זאָג מיר, פאַר וואָס קומט דאָס מיר? לאָם איך אויך וויסען!

— עס! — ענטפערט איהר סטעמפּעניו, טהוט אַ מאַך מיט דער האנד, געהט־אַוועק צו זיך אין חדר אריין און נעמט זיך אַראָפּ דאָס פיעדעלע פון דער וואַנד.

דאָס פיעדעלע — דאָס איז אינגאַנצען זיין טרייסט, זיין איינ־ציגער חבר אויף דער וועלט. מיט׳ן פיעדעלע קאָן ער פערגעסען זיינע יסורים, דערמאָנען זיין יוגענד, זיין פרייהייט, וואָס ער האָט

אַנגעוואָרעֿן אויף אייביג, אויף אייביג! פיעל פערשיעדענע פאַר־שוינען רופּט איהם אַרויס דאָס געזאַנג פון זיין פיעדעלע; פיעל שענע, ליכטיגע, פרייליכע בילדער פון אַמאָל שטעלען זיך איהם פאַר, ווען ער הויבט־אָן צו שפּיעלען; זיי בעווייזען זיך — און אַנטלויפען!...

צווישען די אַלע אַמאָליגע בילדער ריהרט איהם אָן מעהר פון אַלע איין בילד, וואָס ער קאָן גאָר נישט פערגעסען: דאָס שענע ליעבע בילד פון רחל'ען מיט איהר ליכטיג פּנים, מיט איהרע בלויע אויגען, מיט די לאַנגע ברעמען, מיט איהר ווייסען האַלז און מיט איהר זיס, גוט שמייכעלע, פאַר וועלכעס ער איז גרייט אַלץ, אַלץ אוועקצוגעבען!

סטעמפּעניו שפּיעלט און שפּיעלט; ער שפּיעלט לאַנג, כדי דער שאָטען פון רחל'ען זאָל ניט פערשוואונדען ווערען, ווי תּמיד. ער וויל האָטש זעהן איהר שאָטען. די מחשבה אפילו וועגען רחל'ען איז ביי איהם טייער, זעהר טייער.

* * *

אין יענער צייט האָט סטעמפּעניו געשפּיעלט אַזוי, ווי ער האָט נאָך קיינמאָל נישט געשפּיעלט. אין יענער צייט, קאָן מע זאָגען, האָט ער געגרויכט אין זיין שפּיעלען ביז דער העכסטער מדרגה. ווער עס האָט איהם אין יענער צייט נישט געהערט שפּיעלען, דער האָט נאָך קיין גוטס נישט געהערט.

אַזוי קוועלען מיר אָן, ווען דאָס פויגעלע זינגט זיך אין שטיי־געלע: עס חלומ'ט זיך דעם פויגעלע גרינע בלעטלעך, בליהענדיגע קוויטען, פרייע לופט, אַ פרייע וועלט, איין אָפענע וועלט, אַ גרויסע ברייטע וועלט, און עס בעקומט חשק צו זינגען, אויסצוגיסען דאָס ביטערע האַרץ — און עס זינגט, עס וויינט, עס צעגיסט זיך! און מיר קוועלען־אָן, קלויבען דערפון תענוג, האָבען אמת פערגעניגען.

— זי טהוט מיר האַרציג באַנג! — זאָגט סטעמפּעניו צום הונ־דערטען מאָל פאַר זיין קאָמפּאַניע כלי־זמר. — איך בענג נאָך איהר

באמת, ווי נאָך איין אײנגענער. איך וואָלט איהר נאָכגעפאָהרען ביז יעהופּעץ, ווען ניט...

און סטעמפּעניו קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטען און דערזעהט פריידל׳ען, ווי זי שטעהט און טענה׳ט איבער אַ קונה׳טע פון קאָ־רעלען, פון זיידענע טיכלעך און פון בליטשקע...

אונזער פריידעל האָט ביסלעכווייז איינגעפיהרט אַ גאַנצע קראָם ביי זיך אין שטוב און איז געוואָרען אַ רעכטע סוחר׳טע, גלייך מיט אַלע מאָזעפּעווקער קרעמערקעס.

גאַנץ אָפטליך קומט צו איהר צו־גאַסט איהר מוטער, צפּורה די גראָבע. זי זאָגט, אַז ישעיה׳קע בענקט זעהר נאָך דער טאָכטער און שיקט זי געוואָהר ווערען, וואָס פריידעל מאַכט. נאָר פריידעל ווייסט, אַז ס׳איז אַ ליגען; זי ווייסט גאַנץ גוט, אַז די מאַמע איז זשעדנע אין דער היים אַ שטיקעל ברויט, קומט זי אַהער אביסעל זיך אָפּפּאַסטען און מאַכט זיך דאָ גאָר אַ גאַנצען קימפּעט.

— ווייסט דו וואָס, טאָכטער? מאַך אָזעלכע פּוטערבולקעס, ווי איך פלעג אמאָל מאַכען, געפלאָכטענע און גוט אויסגעטריקענט. דאָס מיט ציקאָריע איז זעהר געזונט, און ווער עס קאָן פאַרדייען מיט אַ סך פּוטער — איז גאָר גוט. און אויף אָנבייסען הײם צו־פרעגלען די פלאָסטערען פון די גענז מיט אַ ציבעלקע. דער טאַטע, אויב דו געדענקסט, האָט דאָס ליעב פון תמיד אָן. געזונט, טאָכ־טער, זאָל מען זוכען אין שיסעל...

און צפּורה בעלעקט זיך אַזש און טראַכט־צו אַלע טאָג אַ נייעם אָנבייסען מיט אַ נייעם וואַרמעס מיט אַ מיטאָג און מיט אַ ווע־טשערע, — און מע קאָן נישט זאָגען, אַז פריידעל איז דערפון שטאַרק צופריעדען. די ערשטע וואָך טראָגט זי דאָס ווי עס איז איבער, נאָר אויף דער אַנדערער וואָך הויבט זי זיך אָן צו בלאָזען אויף דער מאַמע׳ן, די מאַמע — אויף איהר, ביז מע צעשאַמפּערט זיך און מע לאָזט־אויס דעם גאַנצען כעס צו סטעמפּעניו׳ן, וואָס וויל זיך אריינמישען און מאַכען שלום צווישען ווייב מיט דער שוויגער.

— ס'איז נישט דיין עסק ! — זאָגט צו איהם פריידעל. — דו האָב נאָר קיין יסורים נים. איך וועל מיין מאַמען דיין ירושה נים אוועקגעבען. זיי רוהיג, סטעמפעניו !

— א שענער געניידעם ! — זאָגט די שוויעגער פון איהר זייט מיט א שטאָך. — איין אָכס האָט אַ לאַנגע צונג און קאָן קיין שופר נים בלאָזען ! ביי לייטען אַ שוויעגער האָט כבוד גלייך ווי איין אייגענע מאַמע. ער זעהט, דאַכט זיך, גאַנץ גוט, וואָס פאר אַ כבוד איך האָב פון מיין טעכטערל, ווי זאָגט מען : שנייץ די נאָז און שמיר דאָס פנים, — און ער זאָל עס איהר אפילו איבערקעהרען די צונג. אויך מיר אַ מאַן, משטיינס געזאָגט, אבי געקרימפּעלט אויפ'ן פיעדעל. איך פאַרשטעה דאָס גאָר נים, ווי אזוי ווערד דאָס איהם נים נמאס, טאַטעניו ! וואָס מיין טאָכטער נעמט זיך אזוי איבער — ווייס איך נים : אז דאָס מזל געהט, קעלבט זיך איין אָכס אויך. מע האָט שוין געזעהן אזעלכע בריות, ווי דו ! דיין שוועהר איז אַמאָל געווען אזא שענער פיעדלער, ווי דו, נאָר גאָר נים, ווי זאָגט מען : אַ נייער בעזעם קעהרט ריין. צו אַלסדינג דאַרף מען האָבען מזל, אוז אַז גאָט וויל, שיסט אַ בעזעם. ברוגז, סטעמפעניו, דאַרפסט דו אויף מיר נים זיין, וואָס איך זאָג דיר דעם ריינעם אמת, און האַטש יעדער הונט איז אודאי אַ בעל־הבית אויף זיין שוועל, נאָר קיין פרעמדע בין איך דיר נים, פּאַרט אַ שוויעגער, און אַז מע שפּיעלט זיך מיט דער קאַץ, נעמט מען פאַר ליעב איהר קראַץ...

און צפּורה שיט מיט ווערטלעך, ווי פון אַ זאַק, ווי איהר שטייגער איז, אַז זי צערעדט זיך. נאָר סטעמפּעניו הערט נישט אויס ביז'ן סוף : ער נעמט זיך צו דער פיעדעל, ווי תמיד, ווי אַלע מאָל, ווען ס'איז איהם שוין גוט אָנגעזאָלעט אויפ'ן הארצען — און דעמאָלט פערגעסט ער דאָס ווייב מיט דער שוויעגער מיט אַלע צרות. און עס שטעלט זיך איהם פאָר אַלץ יענע רחל'ע מיט די בלויע אויגען...

„זי טהוט מיר הארציג, הארצעדיג באנג!" — טראכט זיך סטעמפעניו און קלערט אלץ תחבולות, ווי ארום קומט מען צו איהר, ווי אזוי און וואו קאן מען זי זעהן נאך א מאל...

פוסטע מחשבות! ער ווייסט ניט, אז זיין לידעל האט ער שוין אט באלד־באלד אפגעזונגען, אז זיין וועלטעל האט ער שוין כמעט אפגעקומען: ער זעהט ניט, ווי זיינע שענע שווארצע לאקענס ווערען וואס ווייטער שיטערער, ווי זיינע פייערדיגע אויגען ווערען־אן ביסלעכווייז דעם גלאנץ, אזוי ווי אויף זיין ווייסען שטערן לעגען זיך שוין קנייטשען.

נארישער גבור! פערגעס זיך נישט. זעה, ווי ביי דער זייט שטעהט דיין דלילה, דיין ווייב פריידעל. די דאזיגע דלילה האט דיך פערוויעגט, פערשלעפערט ביי זיך אויפ'ן שוים, שטילערהייד אפגעשוירען דיינע לאנגע האר און צוגענומען ביי דיר דעם כח, איינגאנצען דיין כח, ווי יענע דלילה ביי שמשון הגבור... דיר איז געבליבען איצטער איין טרייסט אויף דער וועלט — די פיערעל.

שפיעל, סטעמפעניו, שפיעל אויפ'ן פיערעל! שפיעל, און מיר וועלען הארכען...

VELUT
ÆVO
ARBOR

